

Biblioteca Municipală B.P. HASDEU

cb

Biobibliografie

victor pușcas

PERSONALITATE
NOTORIE A
JURISPRUDENȚEI
NAȚIONALE

silvia antuțiev

VICTOR PUȘCAȘ:

PERSONALITATE NOTORIE A JURISPRUDENȚEI NAȚIONALE

Colecția *Bibliographica*

Colecția *Bibliographica* a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” include cercetări bibliografice fundamentale ca monografiile bibliografice, bibliografii tematice sau selective consacrate unor subiecte de interes comunitar sau cultural; de valorificare a colecțiilor BM; de prezență a unui subiect în colecțiile marilor biblioteci din RM; a subiectelor prioritare precum: *Chișinăul, dinastia Hasdeu, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”* (imagine, prezență în presa scrisă și on-line, inovație, colecții, autografe, dedicații) sau biobibliografii despre viața și activitatea unor personalități ale științei, culturii, literaturii și artei bazate pe studii și cercetări realizate de angajații-cercetători ai BM.

Pentru o sistematizare a aparițiilor editoriale, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” a constituit și alte colecții prin care se vor pune la dispoziție elaborări, sinteze, descoperiri inteligente și esențiale pentru bibliotecari, precum: *Profesional, Chișinăuiana, Exegeze literare, BiblioE-seu, Inedite*.

Biblioteca Municipală B.P. HASDEU

calea ta spre cunoaștere!

BIBLIOTECA PUBLICĂ DE DREPT

Victor PUȘCAȘ:
personalitate notorie a jurisprudenței naționale

Monografie biobibliografică

Chișinău
2023

CZU 016:[342+929(478)]=135.1=161.1

Lucrarea este editată cu suportul financiar al Primăriei Municipiului Chișinău, sub egida Direcției generale cultură și patrimoniu cultural a Consiliului municipal Chișinău.

Aprobat de Consiliul științific-editorial al Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”, proces-verbal nr. 2 din 23 martie 2023.

Autor-alcătuitor: Silvia Antufiev

Coordonator: conf. univ. dr. Lidia Kulikovski

Ediție îngrijită de dr. Mariana Harjevschi

Editor: Ivan Pilchin

Redactor: dr. Tatiana Luchian

Redactor bibliografic: Irina Osovski

Copertă: Valeriu Herța

Tehnoredactare: Octavian Tverdohleb

Sub redacția științifică a lui Valeriu Kuciuk, doctor în drept

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

Victor Pușcaș: personalitate notorie a jurisprudenței naționale : Monografie biobibliografică / Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Biblioteca Publică de Drept ; autor-alcătuitor: Silvia Antufiev ; coordonator: Lidia Kulikovski ; ediție îngrijită de Mariana Harjevschi ; redactor bibliografic: Irina Osovski ; sub redacția științifică a lui Valeriu Kuciuk. – Chișinău : [S. n.], 2023 (Bons Offices). – 306 p. : fot., il. – (Colecția „Bibliographica”, ISBN 978-9975-134-81-1).

Texte : lb. rom., rusă. – Rez.: lb. engl. – Editat cu suportul financiar al Primăriei municipiului Chișinău. – [100] ex.

ISBN 978-9975-3646-4-5.

016:[342+929(478)]=135.1=161.1

V-55

Prezentul studiu este pus la dispoziție prin Licența Atribuire – Necomercial – Distribuie în Condiții Identice 4.0 Internațional (CC BY-NC-SA 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.ro>

CUPRINS

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI	9
I. STUDII INTRODUCATIVE.....	13
Valeriu KUCIUK. O viață consacrată justiției	13
Mircea SNEGUR. Referințe despre Victor Pușcaș culese din lucrarea <i>Labirintul Destinului</i>	18
Dumitru POSTOVAN. Moștenirea lui Victor Pușcaș	33
Veaceslav ZAPOROJAN. Victor Pușcaș – judecător prin excelență și apărător neobosit al dreptății	35
Gheorghe BACIU. Victor Pușcaș.....	38
Наталья СИЛИЦКАЯ. Виктор Пушкаш. Хроники счастливого человека	41
II. DREPTURILE OMULUI ȘI JUSTIȚIA ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTELUL INTEGRĂRII EUROPENE	45
Victor PUȘCAȘ, Valeriu KUCIUK. Drepturile omului și justiția prin prisma reformelor efectuate în Republica Moldova	45
Valeriu KUCIUK, Victor PUȘCAȘ. Garanțiile constituționale ale drepturilor și libertăților omului	66
III. TABEL CRONOLOGIC.....	84
Vlad CIUBUCCIU. Arborele genealogic al lui Victor Pușcaș. Neamul lupilor din Arionești. 24 iulie 1998.....	90
IV. BIBLIOGRAFIE	95
CĂRȚI	95
Autor, coautor	95
Alcătuitor, coordonator, editor.....	103
ARTICOLE DIN CULEGERI ȘI EDIȚII PERIODICE	106
Texte oficiale: hotărâri, decizii, avize, opinii separate	137
Declarații. Replici. Note	152

INTERVIURI CU VICTOR PUȘCAȘ.....	157
ÎNREGISTRĂRI VIDEO	175
Dezbateri, conferințe de presă.....	175
Emisiuni televizate cu participarea lui Victor Pușcaș.....	178
EVOCĂRI DIN VIAȚĂ ȘI ACTIVITATE.....	182
Cărți	182
Articole în culegeri și ediții periodice	182
Înregistrări video despre Victor Pușcaș.....	190
V. INDEXURI AUXILIARE	191
Index de titluri.....	191
Index de nume.....	210
Index de subiecte.....	212
Index al edițiilor periodice.....	213
VI. CONFESIUNI.....	215
Raisa LOZINSCHI. Istorie. 27 august 1991.	
Pașii lui Victor Pușcaș	215
Livia LUPAȘCU. Victor Pușcaș,	
un reper al justiției naționale.....	218
Aproape 40 de ani între judiciar și politic	
a fost păstrată balanța	232
Alexandru CANȚÎR, Liliana BARBĂROȘIE. Interviu	
dimineții: cu profesorul universitar Victor Pușcaș	245
Наталья СИЛИЦКАЯ. Что такое счастливый человек.....	250
VII. OMAGII. FELICITĂRI	261
Irina IACUB. Cele mai alese gânduri într-un ceas aniversar	
pentru o personalitate notorie a neamului nostru	261
Iurie SEDLEȚCHI. Victor Pușcaș – patriarhul	
sistemului de drept al țării, la 80 de ani	263
Tatiana CIUBUC-MOSCALU. Amintiri de la Arionești –	
satul de baștină	265
Ludmila BANARI. Om cu merite mari.....	267
Ludmila SUVEICA. O întâlnire de suflet	268

Gheorghe AVORNIC. Profesorul cu cea mai bogată activitate în domeniul jurisprudenței.....	268
Mircea SNEGUR. Promotor consecvent al dispozițiilor constituționale.....	270
Dumitru DIACOV. Principialitate și spirit independent.....	272
Elisabeth H. LOUKAS. Felicitare.....	273
Omul fără ceas. Victor Pușcaș, judecător al Curții Constituționale.....	274
Наталья СИЛИЦКАЯ. Человек-эпоха.....	276
VIII. FILE DIN ALBUM	279

ABREVIERI

- AAP – Academia de Administrare Publică
AP – Academia de Poliție „Ștefan cel Mare”
ASEM – Academia de Studii Economice a Moldovei
AȘM – Academia de Științe a Moldovei
BPD – Biblioteca Publică de Drept
CC – Curtea Constituțională din Republica Moldova
CNAA – Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare
CRJM – Centrul de Resurse Juridice din Moldova
CSJ – Curtea Supremă de Justiție
CSM – Consiliul Superior al Magistraturii
HCC – Hotărârea Curții Constituționale
HG – Hotărârea Guvernului
HP – Hotărârea Parlamentului
IFSD – Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept
IISD – Institutul de Istorie, Stat și Drept
IJC – Asociația Obștească „Institutul Justiției Constituționale”
INJ – Institutul Național al Justiției
MAI – Ministerul Afacerilor Interne
SPCSB – Serviciul Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor
ULIM – Universitatea Liberă Internațională din Moldova
USEM – Universitatea de Studii Europene din Moldova
USM – Universitatea de Stat din Moldova
USPEE – Universitatea de Studii Politice și Economice Europene
„Constantin Stere”

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Prezenta monografie biobibliografică, prilejuită de evenimentul aniversar, rămâne a fi un omagiu adus lui Victor Pușcaș – jurist, om politic și de stat, promotor consecvent al Legii și dispozițiilor constituționale, personalitate notorie a dreptului în Republica Moldova.

Victor Pușcaș are o influență semnificativă asupra dezvoltării sistemului juridic modern al statului și consolidării interacțiunii între toate ramurile guvernamentale. A fost întotdeauna un om cu principii, dar și cu demnitate, un om care și-a apărat constant poziția, în ciuda contextului istoric dificil și a încercărilor de presiune. Rolul său în dezvoltarea sistemului juridic este determinat nu doar de o abordare echilibrată, înțeleaptă și constructivă a soluționării problemelor profesionale, ci și de activități active de cercetare și predare. Victor Pușcaș a contribuit la formarea profesională nu doar a unei singure generații de juriști și continuă să acorde o mare atenție dezvoltării tinerilor profesioniști.

Lucrarea de față a fost elaborată în baza cercetării, documentării profunde și consultării de visu a surselor bibliografice: *Cronica presei RSSM* (1960-1998), *Bibliografia Națională a Moldovei* (1999-2019), colecțiile, cataloagele și fișierele BM „B.P. Hasdeu”, ale Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova, ale Arhivei Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova, colecțiile de publicații periodice ale Bibliotecii Publice de Drept, PW ale instituțiilor de drept și ale celor de învățământ superior de profil, la fel și arhiva personală a titularului.

Lucrarea elaborată își dorește să reflecte cât mai fidel viața și activitatea profesională a domnului Victor Pușcaș. Structura biobibliografiei redă activitatea profesională multilaterală a protagonistului, incluzând următoarele compartimente: **Studii introductive**, care a cuprins texte semnate de: Mircea Snegur, om politic și de stat moldovean, primul președinte al Republicii Moldova (1990-1996); Dumitru Postovan, jurist și politician moldovean, deputat în primul Parlament al Republicii Moldova, semnatar al Declarației de

Independență; Valeriu Kuciuk, doctor în drept, avocat; Veaceslav Zaporozjan, doctor în drept, fost judecător al Curții Constituționale; Gheorghe Baciuc, profesor; Natalia Silițkaia, jurnalist; **Drepturile omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene**, care a inclus un raport științific și analitic semnat de titular despre desfășurarea reformelor juridice și democratice în respectarea garanțiilor constituționale ale drepturilor fundamentale ale omului pe parcursul perioadei de suveranitate a Republicii Moldova; **Tabel cronologic** oferă posibilitatea de a explora identitatea personală și profesională ale omagiatului și de a descoperi oportunitățile unei cariere de succes. Compartimentul prezintă studiul *Arborele genealogic al lui Victor Pușcaș*, semnat de profesorul universitar Vlad Ciubucciu; **Bibliografie**, unde sunt incluse publicațiile în totalitatea lor, semnate de Victor Pușcaș, începând cu anul 1989. Materialele sunt structurate după genul și conținutul lor: *Cărți* - include volume de autor, coautori și volume, la elaborarea cărora Victor Pușcaș și-a adus contribuția în calitate de alcătuitor, coordonator, editor etc; *Articole din culegeri și ediții periodice*, în care descrierile bibliografice au fost sistematizate în ordine direct cronologică, iar în interiorul anului – în ordine alfabetică; *Interviuri cu Victor Pușcaș*; *Înregistrări video*; *Evocări din viață și activitate*, în care au fost adunate materiale, publicații, articole și referințe referitoare la viața, activitatea civică și politică a domnului Victor Pușcaș, semnate de personalități din domeniul dreptului, colegi, prieteni.

Descrierile bibliografice au fost executate conform *STAS-ului 7.1-2003 Înregistrarea bibliografică. Descrierea bibliografică. Cerințe și reguli generale de alcătuire*. Abrevierea cuvintelor în limba română s-au făcut conform SM SR ISO 832 : 2005 *Reguli pentru abrevierea termenilor bibliografici*.

Limitele cronologice ale bibliografiei cuprind o perioadă de peste 30 de ani (1989-2023), selectarea surselor fiind încheiată la 9 aprilie 2023.

Cheia de acces la documente o constituie **Indexurile auxiliare**: *Indexul de nume*, care cuprinde numele tuturor persoanelor indicate în descrierile bibliografice – autori, redactori, coautori, conducă-

tori/responsabili de ediții etc.; *Indexul de titluri*, care cuprinde lista articolelor și documentelor incluse în lucrare; *Indexul de subiecte*, ce reflectă tematica publicațiilor; *Indexul edițiilor periodice*, care include lista alfabetică a revistelor și ziarelor cercetate.

Confesiuni este capitolul care conține mărturisiri, opinii, sugestii, amintiri din diferite perioade ale vieții personale și activității profesionale.

Omagii. Felicitări include texte, articole dedicate cu prilejul aniversărilor, dar și al evenimentelor memorabile din viața și activitatea titularului.

File din album este o arhivă a evenimentelor memorabile ale familiei Pușcaș.

Biobibliografia va fi utilă savanților, profesorilor, specialiștilor din domeniul dreptului, studenților, tuturor celor interesați de personalitatea, activitatea profesională și publică a juristului, politicianului, demnitarului de stat, profesorului Victor Pușcaș.

Aducem sincere mulțumiri domnului Victor Pușcaș, care ne-a oferit materiale inedite din arhiva personală și domnului dr. Valeriu Kuciuk, pentru suportul consultativ continuu, oferit în procesul de elaborare a lucrării.

I. STUDII INTRODUCTIVE

O VIAȚĂ CONSACRATĂ JUSTIȚIEI

Cuvântul președintelui Institutului Justiției Constituționale

Institutul Justiției Constituționale

Republica Moldova, mun. Chișinău, str-la A. Doga nr. 4

e-mail: institutjustconst@gmail.com, +37378824719

LAUDATIO

Domnului conferențiar univertar, doctor în drept

Victor Pușcaș

Ex-președinte al Judecătoriei Supreme a RSS Moldovenești

Ex-vicepreședinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM

Ex-vicepreședinte al Parlamentului Republicii Moldova

Ex-președinte al Curții Supreme de Justiție

Ex-președinte al Consiliului Superior al Magistraturii

Ex președinte al Curții Constituționale din Republica Moldova

Președinte al Consiliului Institutului Justiției Constituționale

Doamnelor și Domnilor,

Domnul conferențiar universitar, doctor în drept Victor Pușcaș reprezintă prin cariera sa profesională un exemplu strălucit de tenacitate și servire publică, fiind unul dintre arhitecții sistemului de drept din Republica Moldova, coautor al textului Constituției Republicii Moldova, dar și unul din cei mai notorii și marcanți profesioniști ai dreptului național ai statului moldovenesc.

Domnul conf. univ., dr. Victor Pușcaș este o personalitate celebră, care s-a remarcat printr-o bogată activitate profesională, în special în domeniul aplicării dreptului în calitate de judecător, de-a lungul a circa șase decenii, care i-a adus un prestigiu profesional, științific și didactic recunoscut de comunitatea juriștilor și cea academică din țară și de peste hotarele ei.

La cele remarcate se adaugă integritatea și trăsăturile morale, care atestă că în activitatea sa, pe parcursul a peste 50 de ani în calitate de magistrat, judecătorul Victor Pușcaș a dat dovadă de permanentă responsabilitate profesională, axându-se în relațiile cu oamenii, pe măsura angajamentului față de sine însuși și lege, fapt care i-a conferit o autoritate morală deosebită care-i caracterizează identitatea profesională, didactică și de cercetare. Anume despre acest fapt ne vorbește includerea dr. Victor Pușcaș în grupul celor *50 cei mai influenți moldoveni ai anului 2009* de revista *VIP Magazin* pentru „performanță și influență asupra proceselor social-politice din Republica Moldova”. Tot despre aceasta ne spune regăsirea, în anul 2011, a dlui dr. Victor Pușcaș în Topul primelor 10 personalități din Republica Moldova.

Este extrem de dificil a cuprinde într-un cadru restrâns o astfel de personalitate de valoare cu majusculă, de aceea vom selecta doar câteva repere semnificative care să constituie un cadru definitoriu și reprezentativ al activității sale.

Așadar, după absolvirea studiilor universitare în anul 1971, dr. Victor Pușcaș exercită funcția de consultant superior la Ministerul Justiției, apoi judecător, ulterior președinte al Judecătoriei Raionale din Râbnîța.

În anul 1977, dr. Victor Pușcaș devine membru al Judecătoriei Supreme a RSS Moldovenești, ocupând mai târziu funcția de președinte al acestei instituții. În 1986, este ales deputat în Sovietul Suprem al RSSM de legislaturile XI și XII.

Între anii 1989-1994, dr. Victor Pușcaș îndeplinește funcția de vicepreședinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, apoi al Parlamentului Republicii Moldova.

La 24 februarie 1995, devine președinte al Curții Supreme de Justiție, iar din anul 1998 exercită concomitent și funcția de președinte al Consiliului Superior al Magistraturii.

Este de reținut că în cele menționate supra, dr. Victor Pușcaș a participat în calitate de coordonator la elaborarea Constituției Republicii Moldova, totodată fiind arhitectul principal al sistemului judecătoresc din Republica Moldova, inițiind și participând ca factor de conducere supremă la elaborarea și realizarea concepției constituirii sistemului național de drept din Moldova, promovând legislația de temelie – organizarea și funcționarea Curții Constituționale, a contenciosului administrativ și constituțional, organizarea judecătorească, statutul judecătorului, codurile de procedură și alte acte fundamentale ale justiției naționale.

La 15 februarie 2001, dr. Victor Pușcaș este desemnat judecător al Curții Constituționale din Republica Moldova, fiind ales la 27 februarie 2001 președinte al Curții. Ulterior, la expirarea mandatului, este desemnat pentru un altul, de 6 ani, ca judecător al Curții Constituționale, pe care îl încheie în 2013.

Este de menționat verticalitatea dr. Victor Pușcaș pe întreg parcursul carierei sale consacrate, fiind primul judecător din istoria Republicii Moldova care în anul 2000 a refuzat oficial și deschis un cadou oferit de un politician. Anume prin poziția sa principală dr. Victor Pușcaș a declanșat discuții publice despre necesitatea luptei cu corupția, transmițând un mesaj dur societății: deși independența justiției ridică semne de întrebare, sistemul judecătoresc are magistrați onești și destoinici! Este de menționat că în cariera sa a depășit tentativele de eliberare a sa din funcțiile deținute de judecător al judecătoriei, al Judecătoriei Supreme, dar și din funcția de judecător constituțional al Curții Constituționale¹.

În contextul expus supra, potențialul dr. Victor Pușcaș s-a manifestat și este revendicat permanent în cadrul activităților desfășurate în calitate de membru al Consiliului național pentru reforma organelor de ocrotire a normelor de drept (2012-2017), membru al Comisiei pentru consolidarea statalității și reintegrarea țării din cadrul

1 PUȘCAȘ, V., KUCIUK, V. *Opinia separată a judecătorului constituțional: indicator al independenței și responsabilității*. Chișinău, 2021, pp. 374-379.

Consiliului societății civile de pe lângă Președintele Republicii Moldova (2017-2021), membru al Consiliului național de experți privind reforma sistemului justiției (2019-2023), membru al Consiliului de experți de pe lângă Curtea Constituțională (2014-2023).

Este de subliniat că numele notoriu al dr. Victor Pușcaș – profesionist desăvârșit – în prezent a devenit în Republica Moldova unul de referință, desemnând corectitudine și verticalitate întruchipată.

Referitor la parcursul academic al conferențiarului universitar, dr. Victor Pușcaș, vom menționa că din anul 2001 până în prezent, începând activitatea didactică la Facultatea Drept (Catedra de drept constituțional și drept administrativ) a Universității de Stat din Moldova, actualmente și-a extins aria didactică, având ore și lecții publice la mai multe instituții de învățământ superior din țară, fiind invitat și în aulele universităților de peste hotare. De asemenea, în perioada menționată, a activat în funcția de președinte al Centrului de Studii Constituționale și Educație a Drepturilor Omului din cadrul USM ca formator în domeniul jurisprudenței constituționale la Institutul Național al Justiției, profesor universitar la Departamentul drept al Universității „Perspectiva”, șef al Catedrei de drept public la USEM, fondator al Asociației obștești „Institutul Justiției Constituționale”, în care activează în prezent în calitate de președinte al Consiliului, a fost și rămâne a fi coorganizator și coordonator al simpoziunilor studentești interuniversitare, al conferințelor practico-științifice naționale și cu participare internațională.

În ceea ce privește lucrările publicate, menționăm, că dr. Victor Pușcaș a publicat peste 11 monografii, 175 de studii și articole științifice în reviste de specialitate, sub redacția sa au fost editate 21 de culegeri și materiale ale conferințelor științifico-practice, simpoziune și sesiuni științifice naționale și internaționale, fiind editate apoi peste 100 de comentarii, note, comunicări și recenzii la acte normative, documente și lucrări de specialitate.

Este important că dr. Victor Pușcaș este coordonator al culegerilor de hotărâri explicative ale Plenului Curții Supreme de Justiție și al *Sintezei practicii judiciare în Republica Moldova* (anul 2000), dar și al culegerilor de hotărâri și decizii ale Curții Constituționale în anii 2002-2006.

În același context, menționăm că dr. Victor Pușcaș a inițiat publicațiile periodice *Moldovanul*, *Juristul Moldovei*, *Buletinul Curții Supreme de Justiție* și *Justiția Constituțională în Republica Moldova*, este coautor al multor monografii, inclusiv *Față în față cu justiția americană* și *Curtea Constituțională: 10 ani de activitate*.

Energia debordantă, dăruirea totală, competența sa profesională și, în egală măsură, exigența cu care se implică în tot ceea ce face, eleganța, elocvența și persuasiunea discursului său profesional și științific, remarcabilele rezultate obținute în decursul întregii sale activități pe multiple planuri – profesional, științific, didactic și social – nu au rămas fără ecou, fiind produs și un film documentar, „Nasc și în Moldova oameni”, (regizor Mihai Sochircă), un episod al acestuia fiind dedicat distinsei personalități care formează subiectul acestei biobibliografii.

Având o privire de ansamblu asupra activității Domniei Sale, se poate observa că dr. Victor Pușcaș este un adevărat creator al sistemului de drept al Moldovei, pentru că Domnia Sa a stat la temelie sistemului juridic național, elaborând textul *Constituției* și abordând cele mai oportune și stringente teme pentru dezvoltarea cadrului juridic național și al sistemului judecătoresc din Republica Moldova, urmărind scopul promovării unei justiții corecte și echitabile, demne de încrederea oamenilor. Or, în prezent, nu există domeniu al vieții sociale unde să nu fie necesară reglementarea, să nu fie oportună aplicarea dreptului.

Suntem convinși că această vastă experiență a dr. Victor Pușcaș este oferită tuturor celor care se interesează de justiție și drept, în special tineretului studios din Moldova.

Având în vedere cele menționate, suntem onorați să venim cu felicitări sincere prilejuite de jubileul Măriei Sale dr. Victor Pușcaș, dar și să ne exprimăm înalta noastră prețuire față de realizările Domniei Sale pe plan profesional, științific și didactic, puse pe altarul edificării în Republica Moldova a unui stat de drept.

Valeriu KUCIUK,
doctor în drept, lector universitar,
președintele Institutului Justiției Constituționale

REFERINȚE DESPRE VICTOR PUȘCAȘ CULESE DIN LUCRAREA *LABIRINTUL DESTINULUI*

„Memoriile „*Labirintul destinului*” –
cartea de căpătâi a vieții mele”.

Mircea SNEGUR

„Bineînțeles, urma să fie ales un nou președinte al organului legislativ din Moldova. Și, odată ce candidaturile la acest post erau mai întâi examinate la CC al PCUS, ai noștri au și înaintat propunerea respectivă. Se vorbea despre președintele Judecătoriei Supreme a republicii, președintele Comisiei de revizie a PCM, dl Victor Pușcaș. O candidatură destoinică, consider eu. Fiind jurist de marcă, experimentat în relațiile cu oamenii și cu organele de rang republican, dumnealui corespundea pe deplin cerințelor respective.” (p. 445)

„În calitate de președinte al Prezidiului, l-am propus la funcția de vicepreședinte pe dl Victor Pușcaș. Nu-l cunoșteam bine, afară de contactele de la ședințele biroului CC, el participând în calitate de președinte al Comisiei de revizie. De aceea, prezentându-l, m-am folosit de curriculum vitae, argumentând necesitatea alegerii în funcția dată a unui jurist de forță. Alocuțiunea dlui Victor Pușcaș mi s-a părut destul de convingătoare, după cum au fost și argumentele în susținerea candidaturii Domniei Sale, aduse de către deputații V. Efimov și A. Reabov.” (p. 470)

„Nu comentez caracteristicile aduse dlui Victor Pușcaș. Repet, nu-l cunoșteam în calitate de jurist.

Cum era de așteptat, dl Ion Borșevici și-a retras candidatura. Victor Pușcaș a fost ales. Activitatea noastră în comun, în perioada următoare, s-a dovedit a fi, după părerea mea, constructivă, în bună înțelegere. Am apreciat și apreciez la justa valoare competența juridică de care a dat dovadă în Parlamentul republicii, în alte posturi pe care le-a ocupat. Dumnealui, întotdeauna, s-a manifestat și se manifestă ca un bun patriot. A fost și a rămas un om de omenie. Dar toate aceste calități nu-mi erau cunoscute la început. De aceea, eram îngrijorat puțin.

Sesiunea s-a încheiat cu bine, dar cei adunați în fața Operei naționale au fost reținuți în aprecieri, semn că erau îngrijorați într-o măsură oarecare. Aveau motiv, fiindcă nu-și dădeau seama încotro o puteam lua noi – eu și Victor Pușcaș. Oamenii se îngrijorau cel mai mult pentru promovarea în continuare a proiectelor de legi lingvistice. Involuntar, soarta acestor acte epocale o legau de noua conducere a Prezidiului. Neliniști neîntemeiate, după cum au demonstrat evenimentele ulterioare.” (pp. 471-472)

„Luările de cuvânt ale dlor Victor Pușcaș, Nicolae Țîu, Ion Guțu mi s-au părut precaute, probabil, din considerentul de a nu tensiona situația și așa destul de dificilă, dar, în principiu, domniile lor au susținut pe deplin proiectele care, în aprecierea dumnealor, nu erau în niciun fel discriminatorii.” (p. 500)

„La 20 august 1989, proiectele de legi despre limbă, încuviințate de Prezidiu, au fost publicate în presa republicană. Conform înțelegerii, a demarat campania de explicare a legilor. Chiar a doua zi, domnii Victor Pușcaș, Mihail Platon, Ion Borșevici, L. Bolgarin, A. Gandrabura ș.a., într-o amplă conferință de presă, au tălmăcit detaliat aspectele legilor și au răspuns la numeroase întrebări. Reprezentanții intelectualității naționale se manifestau activ în toate direcțiile. Din mers, se introduceau modificări în repartizarea timpului de difuzare a emisiunilor în limba română și în limba rusă la radio și televiziune, scopul principal fiind acordarea ajutorului populației republicii în însușirea limbii române. Un grup de filologi a elaborat un plan-schemă de studiere a limbii române. Îmi amintesc de o întâlnire cu dna Ala Mândăcanu, însoțită de un savant de la Moscova, dumneaei prezentându-mi propuneri concrete (ulterior, parțial realizate) pentru crearea Centrului de studiere accelerată a limbii române, cu filiale în orașe și raioane.” (p. 506)

„Îngrijorați de atmosfera descrisă, la 25.08.1989, am convocat o nouă ședință a Prezidiului pentru examinarea situației social-politice din republică în legătură cu publicarea proiectelor legilor lingvistice. O informație la temă a prezentat dl Victor Pușcaș. Se constata o tensionare simțitoare a situației. Din cauza grevelor, nu funcționau circa 80 de întreprinderi din 5 orașe, printre care și Comratul

(emisarii transnistreni întotdeauna au fost prezenți în Găgăuzia, buimăcind lumea), staționau 70-80 mii de muncitori. La Tiraspol și Bender, zilnic, aveau loc mitinguri. Cerințele greviștilor erau bine cunoscute și rămâneau aceleași: amânarea sesiunii, respingerea proiectelor, rusa – limbă de stat etc. Grevele au provocat o mulțime de apeluri și scrisori din partea populației moldovenești în care, deși proiectele erau susținute, totuși se menționa că ele nu asigură întru totul dezvoltarea limbii române. Deci, apăreau probleme și din această categorie (pe care noi nu le așteptam, dar ele, fiind bine chibzuite, au jucat un rol pozitiv). E greu de redat acum cât de complicată era situația în acele zile. Toate momentele de mare cumpănă le-am trecut, atunci, prin mine. De-ar fi fost numai ele!

Vorbind despre cauzele grevelor, dl Victor Pușcaș, care fusese, pentru familiarizare, la fața locului, ne-a informat că membrii colectivelor de muncă nu cunosc conținutul proiectelor, munca de lămurire nefiind organizată de către administrație în mod intenționat. Anume din această cauză, apăreau suspiciunile nefondate despre caracterul discriminatoriu al legilor și despre lezarea prin acestea a intereselor altor naționalități.” (pp. 514-515)

„În rezoluția adoptată la miting, deciziile sesiunii Sovietului Suprem au fost considerate nevalabile pentru orașul Tiraspol. Mie precum și domnilor S. Grosu, I. Guțu, Ion C. Ciobanu, V. Pușcaș ni s-a declarat vot de neîncredere. În schimb, deputații de la Tiraspol au fost ridicați în slăvi. Activitatea Comitetului de grevă a fost încuviințată. Greva a continuat, conducătorii unităților economice mai păstrându-și iluzia că se poate reveni pentru modificarea legilor adoptate.” (p. 605)

„În pofida acestor tertipuri, majoritatea membrilor Prezidiului Sovietului Suprem au luat în considerație declarațiile președinților Comitetelor executive ale sovietelor locale vizate, precum că vor face totul pentru a explica deputaților că hotărârile adoptate sunt neîntemeiate și nelegitime și că ele trebuie anulate de către sovietele care le aprobaseră. S-a decis de asemenea că acestor comitete li se va acorda ajutor în munca de convingere a deputaților și a populației de inconsistența științifico-juridică, politică, economică

și socială a ideii de a crea o republică autonomă în zona nistreană a RSSM. Naivii de noi însă îi mai credeam. Unicul care a avut în-
doieli față de sinceritatea transnistrenilor a fost dl Victor Pușcaș.
Dumnealui a adus argumente în baza deplasărilor sale la Râbnița,
unde eforturile de a-i convinge pe deputații și conducătorii locali
că nu au dreptate nu au avut niciun efect, aceștia rămânând deciși
să meargă până la obținerea „victoriei”. Din nefericire, evenimen-
tele ulterioare au demonstrat că dl Victor Pușcaș a avut dreptate.
Față de acest soi de politicieni trebuie să avem tot timpul o atitudi-
ne fermă, impunându-i să respecte rigorile legii. În condițiile difi-
cile de atunci, credulitatea, fie și din intenții bune, ne-a jucat festa
de mai multe ori.” (p. 616)

„Dacă s-ar fi terminat cu aceasta, poate mai era cum era. Dezor-
dinile însă au continuat. În seara zilei de 10 noiembrie, mă întor-
ceam de la Moscova, când la ușa avionului aterizat la Chișinău o
doamnă (rusoaică), responsabilă în sala oficială a aeroportului, care
întotdeauna era foarte amabilă, s-a „năpustit” verbal asupra mea,
învinuindu-mă că am adus situația la dezastru, în urma căruia la
Chișinău au avut loc confruntări soldate cu 40 de morți. Am rămas
șocat de această știre. Nu găseam cuvinte să-i răspund. Dl Victor
Pușcaș, care m-a întâlnit la aeroport, m-a informat imediat despre
ce era vorba. L-am ascultat, auzindu-l numai după ce m-a liniștit că
nu sunt victime. Cineva tensiona atmosfera și prin răspândirea pre-
meditată a zvonurilor. Cu siguranță, aceștia nu erau moldovenii.”
(pp. 636-637)

„Mai mulți deputați au propus mărirea până la 10 ani a nivelului
censului de aflare pe teritoriul Moldovei a candidaților la funcția
de deputat, avându-se în vedere că aceștia trebuie să cunoască bine
specificul republicii, istoria, limba, tradițiile, problemele locale și să
capete încrederea deplină a cetățenilor. Dl Victor Pușcaș, care pre-
zenta proiectele la tribună, a explicat că asemenea propuneri sunt
în contradicție cu constituția URSS [„Centrul” încă mai influența
considerabil starea de lucruri în republicile unionale. Până la descă-
tușarea definitivă din „îmbrățișările” lui, mai era mult]. Se făcea re-
ferință și la o hotărâre a Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din

10 noiembrie 1989 (la ședința dată am asistat și eu), în care organele republicane respective erau avertizate să nu admită modificări ale legislației, care ar leza drepturile omului consfințite în actele juridice internaționale, ratificate și de Uniunea Sovietică.

Domnii Ion Hadârcă și Leonida Lari au adus argumente în plus în favoarea aplicării censului de 10 ani. Propunerea era rezonabilă, în fond, dar prematură. Parlamentarii, nefiind dispuși să provoace noi tensionări, au respins-o.” (p. 661)

„Tot deputatul Ion Hadârcă, susținând propunerea dlui A. Vulpe, a dat tonul discuțiilor asupra necesității confirmării procurorului republicii de către Sovietul Suprem, după numirea lui de către Procurorul General al URSS. Același Victor Pușcaș a făcut, și în cazul dat, trimitere la contradicțiile cu Constituția URSS. Iar contradicții. Orice ai fi încercat, erai imediat barat de legislația unională, deși ne consideram suverani. Din nou, prezentatorul a fost luat în furci.” (p. 662)

„Nu am trecut nici peste problema găgăuză. După ce dl Victor Pușcaș a familiarizat deputații cu toate acțiunile întreprinse, în ordine cronologică, în această zonă (și legale, și ilegale), s-a propus să așteptăm propunerile comisiei oficiale și să nu inițiem dezbateri. Când parcă sesiunea era de acord, s-au revoltat câțiva reprezentanți ai găgăuzilor. Aceștia insistau ca organul suprem al republicii să recunoască oficial cel puțin dreptul populației găgăuze la autodeterminare. Se urmărea scopul de a ne provoca la angajamente oficiale. Corpul legislativ însă a rămas pe pozițiile sale ferme.” (p. 668)

„După argumentările juridice ale ilegalității tuturor acțiunilor precedente din stânga Nistrului, aduse de către domnii Victor Pușcaș și Dumitru Postovan, s-a adresat cu un apel către cei prezenți dl Petru Lucinschi. Alocuțiunea Domniei Sale a fost, de asemenea, una emoționantă. Se simțea că dorea și dumnealui niște acțiuni constructive în locul demagogiei de fiecare zi. Pronunțându-se împotriva încercărilor unora de a instaura o nouă dictatură (profitând de condițiile de libertate, asigurate de restructurarea gorbaciovistă), accentuând nihilismul juridic în problemele suveranității, administrării publice locale, referendumurilor etc., manifestat de către unii

lideri chiar pe parcursul ședinței date, Domnia Sa a propus declararea unui moratoriu de 6 luni asupra acțiunilor nesancționate cu caracter distructiv, pe parcursul căruia să se convoace o masă rotundă, cu participarea tuturor, pentru a elabora o poziție comună.” (pp. 690-691)

„În una din zilele din ajunul sesiunii, am avut o întâlnire cu domnii Ion Hadârcă și I. Țurcanu, care au abordat tema amintită. Am discutat mult asupra principiilor de activitate a noului Legislativ, a consolidării eforturilor tuturor grupurilor de deputați pentru stabilizarea situației și soluționarea problemelor arzătoare. Cu condiția încetării confruntărilor, am acceptat propunerea de a fi înaintat și susținut de către aceste fracțiuni la funcția de președinte al Legislativului. A fost discutată și problema celorlalte funcții de conducere. Căzând de acord ca dl Ion Hadârcă să fie desemnat viitorul prim-vicepreședinte al Sovietului Suprem (propunerea era întemeiată, deoarece Frontul Popular obținuse, după agrarieni, al doilea număr impunător de mandate), am condiționat această înțelegere cu păstrarea dlui Victor Pușcaș la postul de vicepreședinte.” (p. 706)

„Candidatura dlui Victor Pușcaș la postul de vicepreședinte al Sovietului Suprem a fost acceptată fără discuții (deși deputații frontiști nu-l agreau pe parcursul consultărilor). Deputații s-au mulțumit cu motivările mele sincere, bazate pe activitatea noastră în comun, începută câteva luni în urmă, când am fost criticați din toate părțile, dar aceasta ne-a ajutat să atenuăm, zi de zi, contradicțiile și să soluționăm astfel mai multe probleme legate de viața spirituală și economică a republicii. Nu mai puțin importante au fost și calitățile juridice ale candidatului la care m-am referit.” (p. 758)

„Dl profesor Alexandru Moșanu m-a susținut, în fond, în acele momente de grele trăiri sufletești. Cei de la Tiraspol aveau grijă să ne facă zilnic câte o „surpriză”. Printre acestea a fost și evenimentul din 2 iunie 1990. În acea zi, la inițiativa grupului de deputați care părăsiseră sesiunea, în satul Parcani de pe malul stâng al Nistrului, a avut loc așa-numitul „Congres al deputaților de toate nivelurile din zona nistreană”, la care s-a pus în discuție problema dezvoltării

economice a regiunii și alegerea unui consiliu coordonator în acest domeniu. Conducerea Parlamentului l-a delegat la această întrunire pe dl Victor Pușcaș, care i-a preîntâmpinat pe organizatori că un atare congres este anticonstituțional. A rămas însă fără reacție și avertismentul în cauză. Participanții la „congres”, sub pretextul creării unei zone economice libere, au constituit un nou organ de stat de alternativă – așa-zisul „consiliu coordonator”, căruia, conform statutului lui declarat, îi reveneau toate prerogativele puterii în zonă, iar legile adoptate de Parlamentul Republicii Moldova urmau să acționeze aici numai după aprobarea lor de către consiliul în cauză. Eforturile dlui Victor Pușcaș de a explica consecințele acestor acțiuni ilegale nu s-au soldat cu succes.” (pp. 787-788)

„În cadrul discuțiilor, s-au pus accentele pe depolitizarea colectivelor de muncă (ce-i drept, aceasta s-a reușit efectiv numai odată cu proclamarea independenței) și a organelor de drept. S-a vorbit și despre divizarea puterii ș.a. Cu toate argumentele aduse de dl Victor Pușcaș, proiectul nu a trecut din prima. Acesta a fost votat numai după perfecționarea lui, la insistența deputaților (care din zi în zi deveneau tot mai serioși și mai meticuloși).” (p. 818)

„Astfel, la 19 august 1990, autointitulații lideri politici din raioanele cu populație preponderent găgăuză au convocat un așa-zis „Congres al deputaților poporului de toate nivelurile”, care – nici mai mult, nici mai puțin – a proclamat Republica Găgăuză. La acest caz voi reveni mai târziu, într-un compartiment aparte. Aici aș dori doar să subliniez că această veste rea m-a găsit în unul din sanatoriile din zona transcarpatică, unde plecasem, pentru două săptămâni, la tratament. M-am întristat extrem de mult. Timp de mai multe ore, am meditat asupra aceluia gest agresiv al găgăuzilor, pe care, sincer vorbind, îi aveam la inimă. Gândurile nu se prea legau. Prin intermediul telefonului, încercam să găsim niște soluții utile împreună cu dl Victor Pușcaș, rămas la «gospodărie».” (p. 827)

**Extras din stenograma secretă a biroului
Comitetului Central al PCRМ**

Тов. Гроссу: А если будут еще какие-то выдвигать, мы должны работать на главную кандидатуру. Еще раз говорю, вся власть переходит в руки Верховного Совета и в руки председателя Верховного Совета. Ну, хорошо, не будем продолжать больше обмен мнениями?

Теперь нам надо думать о заместителях. У нас есть две кандидатуры: кандидатура т. Рябова – министра юстиции Молдавской ССР. Казалось бы, вроде так, может рассматриваться. И есть кандидатура т. Пушкаша – председателя Верховного Суда Молдавской ССР.

Тов. Калинин: Предпочтение т. Пушкашу отдаю.

Тов. Еремей: Не сравнить его с Рябовым.

Тов. Гроссу: Семья очень хорошая.

Тов. Еремей: Она – учительница, профсоюзная активистка.

Тов. Гроссу: Будет хороший кандидат.

Тов. Лавранчук: Мы работали много вместе. Как активист, он грамотный, он честный, преданный.

Тов. Еремей: Глубоко порядочный.

Тов. Лавранчук: Среди части юристов, судей, адвокатов есть и крохоборы, есть нечистоплотные. В этом отношении он чистый, совесть у него чиста.

Тов. Гроссу: Изучить, посмотреть. Надо и другие кандидатуры посмотреть, ну вот т. Мироник Алла Казимировна. Женщина нам нужна в Президиуме Верховного Совета.

Тов. Еремей: Но она не знает языка. Должна быть женщина, и молдаванка.

23 iulie 1988

SNEGUR, Mircea. *Labirintul destinului. Memorii.*

Vol. 1: *Calea spre „Olimp”*

(*Perioada de până la 03.09.1990*).

Chișinău: Fundația „Draghiștea”, 2007.

„Vorbeam mai sus de forțarea elaborării tratatului. Acest fenomen, într-adevăr, a avut loc. A fost creat în pripă un grup de lucru din reprezentanți ai Centrului și ai republicilor unionale (din partea noastră au participat domnii Victor Pușcaș și Constantin Oboroc), care s-a întrunit la 20 iunie 1990 pentru a elabora metodele și etapele de lucru ale tratatului. Teritoriile s-au pronunțat pentru suveranitate politică și economică deplină. În viziunea reprezentanților, numai republicile puteau decide ce funcții îi rămân Centrului. Anume de aceasta depindea, în cea mai mare măsură, formula noii comunități.” (p. 147)

„Reprezentanții noștri plenipotențitari, la 5 august 1990, au participat la primele consultări cu grupul de lucru al URSS pentru elaborarea tratatelor unionale. Desigur, ei au mers la Moscova cu propuneri formulate acasă, în procesul unui larg schimb de păreri cu conducerea republicii.

La întrebarea lui G. Tarasevici (conducătorul grupului unional) „Care împuterniciri republica intenționează să le transmită benevol Uniunii?”, dl Victor Pușcaș a prezentat un răspuns ce nu se încadra deloc în planurile Kremlinului. În primul rând, s-a accentuat faptul că republica noastră vrea să-și făurească viitorul conform Declarației sale de Suveranitate și ținând cont de aprecierile politico-juridice ale Pactului Ribbentrop-Molotov. Descifrat, aceasta însemna: consolidarea suveranității politice și economice; Constituție și cetățenie proprie; trecerea tuturor mijloacelor de producție în proprietate republicană; crearea propriului sistem creditar-financiar-bancar; relații și activități economice comune cu alte țări; organe de drept proprii; legislație proprie etc.” (p. 148)

„În propunerile noastre, Centrul nu se regăsea, era inutil. El nu mai putea exista ca formațiune statală peste statele suverane, care-și creau o comunitate în scopul înlesnirii colaborării în cele mai diverse domenii (politic, economic, social, cultural, științific, umanitar etc.). Deci, niciun fel de Uniune în calitate de-a 16-a republică! Cele 15 republici unionale (pe atunci) urmau să-și decidă singure soarta, inclusiv în privința participării sau neparticipării la fondarea formațiunilor inter-statale. Dl Victor Pușcaș a propus și formula (ulu-

itoare, de altfel, pentru reprezentanții Centrului) viitoarei posibile comunități – „X+0”, în care „X” era numărul republicilor, iar „0” (zero) ocupa locul Centrului. Din momentul în care Centrul nu mai există în calitate de formațiune statală, nici nu mai aveam ce discuta despre transmiterea către acesta a anumitor prerogative.” (p. 149)

„Așadar, consultările nu i-au satisfăcut pe organizatori. Experții din partea Moldovei și-au menținut pozițiile până la capăt. Spre sfârșitul întâlnirii, dl Victor Pușcaș le-a mai turnat sare pe rană, susținând că ar fi fost mai bine dacă Centrul, în general, nu participa la astfel de tratative, fiindcă logica lucrurilor atribuia această misiune în exclusivitate republicilor. Apropo, aceeași părere o împărtășeau reprezentanții Federației Ruse și ai Ucrainei.” (p. 150)

„Proiectul moldovenesc conținea, în linii mari, următoarele idei conceptuale (după Victor Pușcaș):

- Uniunea o formează state suverane, nu republici;
- Uniunea este un organ de coordonare a activităților statelor suverane constitutive, și nu un suprastat cu atribuții statale corespunzătoare (teritoriu, putere politică publică, suveranitate, cetățenie, sistem legislativ, constituție, valută unică ș.a.);
- Uniunea nu dispune de proprietate. Proprietatea nu poate fi a tuturor sau a nimănui, adică a Uniunii. Ea aparține statelor suverane;
- La momentul încheierii tratatului, statele suverane constituante pot pune anumite condiții, de care urmează să se țină cont. Poate fi diferențiat și termenul pentru care se semnează tratatul;
- Vechile organe ale Uniunii se substituie cu un Consiliu de coordonare a comunității de state suverane, precum și cu centre de coordonare, formate pe bază de paritate;
- Tratatul unional se încheie doar în condițiile în care acesta îi garantează părții constituante sporirea eficienței activității statale și interstatale în plan economic, social, tehnico-științific, ecologic etc.

Republica Moldova se pronunță pentru restabilirea în drepturile sale istorice și de neam asupra teritoriilor pe nedrept înstrăinate în anul 1940.

Principiile proiectului moldovenesc au fost recepționate în Parlament cu mai mult interes decât proiectul Centrului, publicat în presă și discutat de popor. Dar să nu se creeze impresia că dl Victor Pușcaș i-a încântat pe toți cu propunerile sale. În sală erau și potrivnici ai oricărui tip de tratat. Dezbaterile în contradictoriu (ca de obicei, în asemenea cazuri) au durat o zi întreagă.” (pp. 157-158)

„Cu toate acestea, discuțiile au fost, cum spuneam, aprinse și s-au desfășurat în contradictoriu. Consider că nu strică să fixăm pentru istorie unele propuneri, sugestii, păreri din cadrul dezbaterilor, în modul în care ne-am obișnuit deja.

Victor Pușcaș: „În Uniune, nu trebuie să fim mânați cu forța sau prin manipulări politice, ci trebuie să ne hotărâm singuri soarta. Mai întâi, republicile trebuie să dobândească o suveranitate reală și apoi să formeze viitoarea Uniune. Legăturile economice, social-culturale, științifice, stabilite în Uniunea de astăzi, precum și factorul sociopsihologic, ne dictează formarea unei noi Uniuni pe baze confederative”. (pp. 174-175)

„Noi, cei din vârful piramidei, trebuia să atenuăm consecințele accidentului parlamentar, ca nu care cumva să se înțeleagă că „s-a pus capacul” independenței și nu se va mai reveni la chestiunea dată. Eram categoric pro, dar urma să găsim o modalitate absolut sigură ca să nu ne facem de rușine încă o dată, să nu compromitem ideea definitiv. Anterior, discutasem chestiunea dată într-un cerc restrâns (eu, Alexandru Moșanu, Ion Hadârcă, Victor Pușcaș, Valeriu Muravschi) și ajunseserăm la concluzia că cel mai potrivit ar fi un referendum republican. Iată de ce, atunci când au apărut problemele amintite (votul negativ în Parlament), am intervenit cu unele explicații suplimentare: „Consider că primul referendum în Moldova trebuie să decidă independența republicii. De altfel, n-a mai avut niciun rost să fim insistenți în campania antireferendum unional cu formula pe care o cunoașteți. Noi avem sarcina să ne decidem în privința căii pe care vom merge și să ne adresăm popoului cu rugămintea de a susține ideile promovate în Parlament”. În consecință, s-a decis includerea pe ordinea de zi a proiectului de hotărâre privind desfășurarea referendumului în problema independenței.” (pp. 207-208)

„Deputații nu le-au iertat niciodată membrilor Prezidiului acest gest. Cu atât mai mult că și doi vicepreședinți ai Legislativului – Victor Pușcaș și M. Plasiciuk – susțineau cerința deputaților-solicitanți. Primul dintre ei – dorind, probabil, să dovedească că este un jurist iscusit și devotat lui Themis (niciodată nu am pus la îndoială calitățile profesionale ale dânsului), al doilea – mai mult din motive politice.” (p. 285)

„Nu cred că toți cei care optau pentru reformă știau ce doreau. Cel puțin, nicio fracțiune parlamentară nu prezenta propuneri concrete. Una era clar: nu se mai putea face nicio mișcare înainte. În atare situație, la ordinea zilei – și la figurat, și la propriu – erau învinuirile reciproce. Nu ne vom referi la ele, fiindcă nu are niciun rost. Este suficient să menționăm ieșirea dlui Victor Pușcaș la tribuna centrală cu învinuiri la adresa comisiei (formate anterior) pentru elaborarea propunerilor de reformate a Legislativului, pentru că nu făcuse absolut nimic în această privință. V inovații au fost arătați cu degetul (inclusiv dl Alexandru Moșanu, care era responsabil de acumularea și înaintarea propunerilor de comasare a comisiilor permanente). Agrarienii făceau aluzii la vicepreședintele Dumitru Puntea, care, chipurile, nu apăra interesele Clubului „Viața Satului”, acesta dându-le replica de rigoare ș.a.m.d. În fiecare zi, cineva „turna gaz pe foc”. Situația era una de impas.” (pp. 333-334).

„Vizavi de referendum, oratorul parcă îmi citea gândurile, atrăgând atenția tuturor la problemele abordate și la căutarea soluțiilor ce nu necesitau neapărat desfășurarea referendumului. Ca și alți vorbitori, Dumitru Puntea a propus urgentarea elaborării Constituției noi, care le-ar fi aranjat pe toate la locurile convenite.

Aceeași idee a fost susținută și de către dl Victor Pușcaș, care a mai propus ca, până la adoptarea noii Constituții, să fie adoptată o declarație a Parlamentului despre garanțiile independenței. Deci, nu toți constructiviștii doreau numaidecât referendumul.

Alți deputați au dat replici și mai dure criticanților din opoziție. În aceeași ordine de idei, domnii Victor Pușcaș și Dumitru Moțpan au criticat publicațiile antistatale (pe alocuri și antiparlamentare, iar de Președinte nici nu mai vorbim) din ziarul Parlamentului, *Sfa-tul Țării*, propunând chiar lichidarea lui.” (p. 375)

„Până la urmă, s-a trecut la propunerea candidaturilor. Primul în listă a fost inclus (prin vot) dl Petru Lucinschi. Propunerea venea de la deputatul Nicolai Alexei (care, după venirea, în anul 1997, a lui Petru Lucinschi la președinția țării, a fost răsplătit cu numirea în funcții prestigioase și conferirea gradului de general-maior de poliție). Petru Lucinschi era urmat, în lista candidaților la șefia Parlamentului, de Victor Pușcaș și Alexandru Arseni (mai fuseseră înaintați domnii A. Țurcanu și Serafim Urechean, dar n-au acumulat baremul de includere în listă).

La 4 februarie 1993, s-au desfășurat alegerile propriu-zise. Cele mai aprige dezbateri (prin întrebări și răspunsuri) a provocat candidatura dlui Victor Pușcaș, căreia îi acordam și eu preferință. Deja prin aceasta se simțea că el nu era dorit de opoziție (pentru a doua oară!). Pozițiile dumisale însă au rămas ferme ca întotdeauna și el nu s-a lăsat influențat de aluziile deputaților la „neajunsurile” din activitatea sa precedentă.

Cu o majoritate covârșitoare de voturi, în calitate de președinte al Parlamentului a fost ales dl Petru Lucinschi. E de menționat că alegerile s-au desfășurat în modul cel mai democratic. Nu era loc pentru vreo suspiciune.

Repet: personal mizam pe candidatura dlui Victor Pușcaș. Dar nu am fost surprins când mi s-au transmis rezultatele alegerilor (mă aflam într-o vizită de lucru în raionul Edineț), deși, sincer să fiu, mă cam întristasem.” (pp. 393-394)

„Măsurile practice ale deciziei Comisiei mixte prevedeau: emiteră imediată de către toți comandanții a ordinelor de încetare a focului; inițierea activității comisiilor mixte de sector; încetarea deplasării în zona de conflict a formațiunilor militare și a mijloacelor tehnice de luptă, precum și a livrării de armament, muniții, tehnică de luptă și de altă natură; stoparea avansării formațiunilor armate pe linia de contact a părților; încetarea înrolării de rezerviști și înființării de noi formațiuni din rândul voluntarilor, producerii armamentului și a munițiilor, lucrărilor de perfecționare a fortificațiilor existente și de pregătire a unor noi fortificații.

O scurtă trecere în revistă a activității Comisiei Prezidiului, a avizelor emise de experți, a opiniei publice asupra problemei puse în dezbatere a făcut dl Victor Pușcaș. După tonalitatea discursului, se simțea că cei de la Gagauz Halcî îl răzbișeră pe vicepreședintele Parlamentului de-a binelea. Chiar de la început, dumnealui i-a pus la punct pe aceștia, reproșându-le că au făcut, mai întâi, o invazie la Moscova, apelând la primul Congres al deputaților unionali, dar nu au venit la Parlamentul de la Chișinău. Mai mult, ei boicotaseră, pe toate căile, activitatea Comisiei, deși conducătorii grupurilor de lucru erau de etnie găgăuză (aceiași S. Kuroglo, S. Bulgar și C. Taușangi, la care ne-am mai referit).

Ca și alte dăți, separatiștii de aici au fost susținuți pe deplin în cuvântările înflăcărâte ale emisarilor separatiști de la Tiraspol și Râbnița, prezenți la „congres”.

Dl Victor Pușcaș a demască și falsurile la care recurgeau „hegemonii” de la Comrat pentru a induce în eroare opinia publică. Așa s-a procedat cu procesele-verbale despre studierea opiniei populației din unele sate (Huluboaia, Lucești și Moscovei, raionul Cahul) care, chipurile, acceptaseră să intre în componența „autonomiei găgăuze”, realitatea fiind una tocmai inversă. Vârf la toate a făcut o broșură editată la Comrat, care conținea materialele Comisiei Prezidiului. Printre acestea era și o concluzie inventată, având chiar semnătura dlui Victor Pușcaș, în care se menționa că poporul găgăuz are dreptul la autodeterminare pe teritoriul Republicii Moldova, întrucât concluziile privitoare la crearea „autonomiei găgăuze” sunt argumentate și calificate, Prezidiul Sovietului Suprem fiind rugat doar să formeze o comisie specială pentru stabilirea hotarelor autonomiei găgăuze. Înțelegeam foarte bine starea nervoasă a oratorului. Nu putea fi calm în asemenea situație!” (pp. 800-801)

„Deși domnii S. Kuroglo și C. Taușangi, într-un stil mai mult filosofic, au revenit la tendențioasele lor teze istorice și economice pentru a fundamenta oportunitatea „republicii găgăuze”, după alocuțiunea bine argumentată și demascatoare a dlui Victor Pușcaș, ei nu mai păreau convingători ca altădată.” (p. 802)

„Continua și „vânătoarea” de vinovați. Profitând, probabil, de lipsa mea (eram la Moscova, la o întâlnire cu M. Gorbaciov), deputații au lansat critici anturajului prezidențial și Guvernului. Oameni iritați, supărați mai mult pe ei înșiși, fiindcă nu se găsea ieșire din situație, în condițiile în care Moscova susținea tacit separatismul din Republica Moldova, și nu numai de aici. De cât calm avea nevoie conducerea pentru a readuce în albia normală atmosfera discuțiilor! Am rezistat împreună cu domnii Alexandru Moșanu, Ion Hadârcă, Victor Pușcaș ș.a., dar numai noi știm câți nervi ne-a costat!” (p. 837)

„După o pauză de două săptămâni, Parlamentul a revenit la problema găgăuză. Între timp, avuseseră loc mai multe întâlniri ale Comisiei mari (Petru Lucinschi, Victor Pușcaș) cu reprezentanții localităților populate de găgăuzi, atât la Chișinău, cât și în teritoriu. S-a lucrat intens, astfel încât, până la urmă, să se ajungă la o cu totul altă variantă de proiect (a treia la număr). Dar, înainte de a o prezenta, dl Petru Lucinschi s-a adresat deputaților, îndemnându-i să se pătrundă de importanța momentului, să înțeleagă bine situația politică în care ne aflăm și să fie conștienți de faptul că documentul ce urma a fi adoptat trebuia să aibă nu numai o valoare juridică, ci și una politică. Pasul politic era necesar pentru ameliorarea situației în zona dată, ceea ce, ulterior, ar fi creat condiții pentru soluționarea problemei stabilității în întreaga republică.

Proiectul prezentat de dl Victor Pușcaș stabilea statutul juridic al regiunii autonome găgăuze – o formulă nouă, care prevedea o formațiune administrativă în locul celei statale și reieșea din proiectul comisiei conduse de Mihail Cotorobai. La baza activității regiunii date era același grad înalt de autoadministrare locală.” (p. 861)

SNEGUR, Mircea. *Labirintul destinului: Memorii*. Vol. 2: *Independența: între euforie și zbuțum*. Chișinău: Fundația „Draghiștea”, 2008.

MOȘTENIREA LUI VICTOR PUȘCAȘ

Nu cred că este vreun jurist în Republica Moldova care să nu cunoască această personalitate marcantă – Victor Pușcaș. Însă el este cunoscut nu numai juriștilor, ci și altor categorii de cetățeni: funcționari de stat de diferit nivel, politicieni, activiști ai societății civile, jurnaliști, oameni de creație și, desigur, oameni de rând. Este cunoscut nu numai în țara noastră, ci și peste hotarele ei.

Destinul acestui om este determinat de profesia pe care a ales-o, cea de jurist, care i-a deschis calea spre o carieră profesională de invidiat: judecător popular (pe timpul sovietic), membru al Curții Supreme de Justiție, președinte al Curții Supreme de Justiție, membru și președinte al Consiliului Suprem al Magistraturii, președinte al Curții Constituționale, votant al Declarației de Independență a Republicii Moldova, Cavaler al Ordinului Republicii.

Atunci când s-a început procesul de restructurare, de transformare a vieții social-politice, juridice și de alt ordin, urmat de declararea independenței Republicii Moldova și de crearea unui nou stat de drept, democratic, Victor Pușcaș se afla în centrul tuturor acestor evenimente, devenite astăzi istorice. Bogata sa experiență în domeniul jurisprudenței și cunoașterea conceptului statului de drept au fost solicitate atunci când s-a pus fundamentul tânărului nostru stat, unul de tip nou.

Victor Pușcaș a fost numit vicepreședinte al Parlamentului de către primul Legislativ ales în mod democratic. Anume Domnia Sa conducea ședințele plenului Parlamentului când se examinau proiectele de legi complicate din punctul de vedere al materiei de drept, unele dintre ele elaborate de însuși V. Pușcaș. El a condus grupul de lucru care a elaborat „Conceptul reformei de drept și judiciar”, dezbătut la o conferință științifico-practică internațională, apoi aprobat de Parlament. Acest concept a dat start reformării sistemului justiției, dar și a tuturor organelor de drept din țară.

Fiind ministru pentru relația cu Parlamentul, a argumentat în Legislativ nu numai din punctul de vedere al teoriei generale a dreptului, al conceptului statului de drept, ci și din punct de vedere social-politic, economic, necesitatea adoptării legilor proiectate

prin prisma apărării drepturilor omului, pe atunci neînțelese și ne-acceptate (societatea, dar și deputații încă nu erau gata pentru ele).

Un rol deosebit îi aparține lui Victor Pușcaș în activitatea sa în fruntea Curții Supreme de Justiție și a Curții Constituționale în ceea ce privește implementarea legilor adoptate de Parlament, mai cu seamă a celor ce țineau de zidirea statului de drept, actul de justiție, separarea puterii în stat, independența judecătorilor, implementarea principiilor dreptului internațional, a convențiilor internaționale. O atenție sporită se acorda protecției drepturilor omului.

Victor Pușcaș este un om, un specialist și un jurist pragmatic. Deciziile luate de el nu erau niciodată formale, ținea cont de realitățile vieții, astfel încât ele să fie respectate, executate, având și un impact educativ.

Domnia Sa cunoaște bine particularitățile politicului de la noi și a ferit justiția de năravul de imixtiune al unor politicieni. Luptă cu neajunsurile din domeniul în care activează, propune soluții pentru problemele care îl deranjează, nu se împacă cu tendințele negative din viața socială și din cea statală, își expune atitudinea sa oral, dar și în scris (prin intermediul mass-mediei, revistelor științifice de profil) față de problemele tratate în contradictoriu în societate. Poziția sa îi deranjează pe mulți, unii nu sunt de acord (și eu nu sunt de acord cu unele abordări), el este criticat, însă aceasta înseamnă că problemele abordate de Victor Pușcaș sunt actuale și cer rezolvare.

Chiar și după pensionare, aflându-se la odihna binemeritată, Victor Pușcaș nu s-a culcat pe lauri. Doctor în drept, conferențiar universitar, împarte cu dăruire studenților, viitorilor juriști, experiența acumulată pe parcursul vieții sale rodnice. La conferințele științifico-practice organizate de Domnia Sa sunt puse în discuție cele mai actuale probleme ce țin de statul de drept, supremația legii, justiție, drepturile omului etc.

Este o moștenire pe care, sper, juriștii de astăzi, dar și cei de mâine, nu o vor risipi, ci din contra, le va servi drept un bun fundament pentru noi realizări.

Dumitru POSTOVAN,
doctor în drept,
primul procuror general al Republicii Moldova

VICTOR PUȘCAȘ – JUDECĂTOR PRIN EXCELENȚĂ ȘI APĂRĂTOR NEOBOSIT AL DREPTĂȚII

Activitatea dlui Victor Pușcaș, reputat judecător, conferențiar universitar, cercetător științific, elucidată detaliat în prezenta bibliografie, învederează în cel mai înalt grad vocația și, mai ales, dedicația sa profesională.

Cred că un judecător de vocație este cel care posedă un dar de la Dumnezeu de a judeca pe alții. Dl Victor Pușcaș are acest dar. Ex-președinte al celor mai înalte instanțe în stat, dl Victor Pușcaș a demonstrat un spirit justițiar, integritate și fidelitate principiilor de drept. Este arhicunoscută capacitatea sa de a pătrunde în esența lucrurilor, de a despica firul în patru și de a puncta adevăruri simple, dar imbatabile.

Oameni ideali nu există, mai ales într-un domeniu atât de dificil precum justiția. Există cele mai bune metode și mijloace de exercitare a actului justiției, pe care dl Victor Pușcaș le posedă cu desăvârșire. Putem afirma fără rezerve că justiția implică mult efort, dedicație și emoții pe care trebuie să le stăpânești. De regulă, actul justiției pentru judecător finalizează cu două reacții diametral opuse din partea celor implicați în litigiu: o cunună de lauri și ostilitate, în egală măsură. Depășind aceste dificultăți, judecătorul poate câștiga încrederea și respectul justițiabililor.

Desigur, nu toți judecătorii stăpânesc pe deplin toate materiile precum dl Victor Pușcaș. Cu toate acestea, dl Victor Pușcaș până în prezent resimte nevoia de a-și dezvolta abilitățile și cunoștințele, generând idei inedite, lansând inițiative și luând atitudine oricând este necesar.

Calitatea esențială a dlui Victor Pușcaș este capacitatea sa de a-și pune cunoștințele în serviciul societății, calitate care trădează un grad ridicat de responsabilitate și autosacrificiu. În acest registru se înscrie remarca exactă a unui coleg: „Străinii mai mult câștigă de la dl Pușcaș decât membrii familiei”.

Există multiple exemple care certifică fidelitatea sa principiilor de drept. O ilustrație elocventă a principiului „nimeni nu poate judeca propria cauză” este autorecuzarea sa, când dispozitivul hotărârii putea viza o persoană apropiată, sau prestația sa în calitate de membru al unei comisii de stat într-un concurs pentru ocuparea unei funcții importante în stat, când nu și-a dat acordul de a citi în mod individual răspunsurile pretendenților, întrucât cunoștea scrisul unora, preferând să fie audiate, în lectura unei persoane străine, concomitent, de toți membrii comisiei.

Imparțialitatea și corectitudinea sa sunt cunoscute. Carisma personală și echilibrul specific firii sale au completat calitățile profesionale și umane, sporind autoritatea sa de judecător, de om de stat și de personalitate publică, mereu atent la evoluțiile și perturbațiile sociale, având o reacție promptă la încălcările din sistem, când acestea luau proporții îngrijorătoare.

Apariția unei astfel de persoane în viață este de natură să-ți schimbe destinul, să-ți influențeze opțiunile, să te determine să ieși din cadrul propriei placidități și să mergi cu mai multă încredere pe drumul ales, fie acesta sinuos și nelipsit de obstacole. Dl Victor Pușcaș a jucat un rol important în activitatea mea profesională, schimbându-mi radical percepția – de la formarea profesională până la îndrumarea în scrierea tezei de doctor, devenind pentru mine un mentor în adevăratul sens al cuvântului. Am cugetat, am analizat și am conceput împreună proiecte de hotărâri în domeniul justiției constituționale, am scris articole științifice, am publicat materiale în mass-media pe teme actuale. Prima experiență care a avut un efect uimitor asupra percepției mele profesionale a fost analiza diametral opusă a unei cauze și căutarea unei soluții de drept constituțional, nu de drept comun. A fost un imbold decisiv pentru a-mi lărgi limitele cunoașterii și a depune eforturi în explorarea minuțioasă a dreptului constituțional.

Talentul unui judecător reprezintă capacitatea sa de a afla adevărul și de a face dreptate, iar talentul unui judecător-mentor – capacitatea de a transmite propriile cunoștințe, de a analiza lucrurile cu tenacitatea unui savant, astfel încât cele mai dificile materii să devină limpezi și simple.

Surprinzător, dar astăzi, într-o recapitulare a experienței acumulate, descopăr în mine calitățile profesionale pe care mi le-a cultivat anume dl Victor Pușcaș. Metamorfoza benefică pe care am realizat-o se datorează Domniei Sale – un model de creativitate, dedicație profesională și verticalitate.

Cea mai importantă lecție pe care am învățat-o de la el este: perseverența înlătură orice obstacol. Îi mulțumesc dlui Victor Pușcaș din inimă, pentru că am putut învăța de la el mai mult decât „carte”, dându-mi încredere în forțele proprii și încurajându-mă să depășesc toate obstacolele.

Veaceslav ZAPOROJAN,
*doctor în drept, conferențiar universitar,
decanul Facultății Economie Generală și Drept, ASEM,
avocat, ex-judecător al Curții Constituționale*

VICTOR PUȘCAȘ

Jurist, doctor în drept, profesor, ex-ministru pentru relațiile cu Parlamentul (1994-1995), președinte al Curții Supreme de Justiție (1994-1995), președinte al Consiliului Superior al Magistraturii (1998-2001) și președinte al Curții Constituționale a Republicii Moldova (2001-2007).

S-a născut la 18 iulie 1943, în satul Arionești, plasa Dondușeni, județul Hotin, România. După absolvirea școlii medii, continuă studiile la Școala Profesională de Mecanizare, pe care o absolvă în anul 1964. Își începe activitatea în calitate de mecanizator în regiunea Omsk, apoi se întoarce la baștină și lucrează ca lăcătuș în cadrul Asociației „Молдсельхозтехника”. În perioada anilor 1966-1971, își continuă studiile la Facultatea de Drept a Universității de Stat din Moldova și la Facultatea de Drept a Universității de Stat „M.V. Lomonosov” din Moscova. După absolvirea studiilor universitare, exercită funcțiile de consultant superior la Ministerul Justiției (1971), judecător, președinte al Judecătoriei raionale din Râbnița (1971-1977).

În anul 1977, devine membru al Judecătoriei Supreme a RSS Moldovenești, ocupând, în perioada 1985-1989, funcția de președinte al acestei instituții. În curând este ales deputat în Sovietul Suprem al RSSM de legislaturile XI și XII. În paralel cu activitatea judecătorească, a exercitat și funcția de președinte al Comisiei de revizie a PCM (1986-1990).

Între anii 1989-1994, Victor Pușcaș a îndeplinit funcția de vice-președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, apoi al Parlamentului Republicii Moldova. La 5 aprilie 1994, a fost numit în funcția de ministru pentru relațiile cu Parlamentul și Guvernul, condus de Andrei Sangheli. Renunță la activitatea politică în anul 1995, i se conferă gradul superior de calificare al judecătorului. La 24 februarie 1995, devine președinte al Curții Supreme de Justiție (1995-2001). Concomitent, este și președinte al Consiliului Superior al Magistraturii (noiembrie 1998-februarie 2001).

La 15 februarie 2001, Victor Pușcaș este desemnat judecător al Curții Constituționale din Republica Moldova pe un mandat de 6 ani, apoi este ales președinte al Curții Constituționale la 27 februarie 2001. La expirarea mandatului, este desemnat pentru un al doilea mandat de 6 ani ca judecător al Curții Constituționale (începând cu 15 februarie 2007).

În calitate de funcționar superior al sistemului judecătoresc, Victor Pușcaș a participat la elaborarea Constituției Republicii Moldova, a concepției reformei judiciare și de drept, a legilor privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale, contenciosul administrativ, organizarea judecătorească, statutul judecătorului, Codul de procedură penală ș.a. Devine coordonator al culegerilor de hotărâri explicative ale Plenului Curții Supreme de Justiție și al Sintezei practicii judiciare în Republica Moldova (anul 2000), al culegerilor de hotărâri și decizii ale Curții Constituționale în anii 2002-2006.

Victor Pușcaș este inițiatorul publicațiilor periodice *Moldovanul*, *Juristul Moldovei*, *Buletinul Curții Supreme de Justiție*, *Justiția Constituțională în Republica Moldova*, fiind unul din organizatorii conferințelor internaționale cu următoarele teme: „Reforma judiciară și de drept” (28-40 ianuarie 1993), „Reforma judiciară și de drept: realizări, probleme, perspective” (23-24 august 2001), „Suveranitatea de stat în țările plurietnice” (septembrie 2006), Forumul Președinților Curților Constituționale din țările membre ale Adunării Parlamentare a Cooperării Economice la Marea Neagră, „Curtea Constituțională – autoritate supremă în protecția statului de drept și a suveranității constituționale” (10-11 decembrie 2001), Seminarul internațional „Competențele Curții Constituționale și rolul ei în societate în lumina noului proiect de lege cu privire la Curtea Constituțională” (17-18 iunie 2002).

A fost printre fondatorii și profesorii Institutului Național de Justiție din Republica Moldova. Este autorul mai multor articole și comentarii în probleme juridice, publicate în reviste de specialitate, prezentând rapoarte și comunicări la diverse reuniuni naționale și internaționale.

A participat la redactarea cărților „Față în față cu justiția americană” și „Curtea Constituțională: 10 ani de activitate”.

Pentru meritele deosebite în fundamentarea sistemului legislativ al Republicii Moldova, Victor Pușcaș a fost decorat cu Medalia „Meritul Civic” (1996) și Ordinul Republicii (1999). I s-a acordat titlul de cetățean de onoare al capitalei statului Texas (SUA), orașul Austin.

BACIU, Gheorghe. *Personalități de viață moldavă: 125 destine*. Chișinău, 2017, pp. 277-279.

ВИКТОР ПУШКАШ. ХРОНИКИ СЧАСТЛИВОГО ЧЕЛОВЕКА

Окидывая вначале поверхностным, а потом и более внимательным оком общественно-политический небосклон родного государства, перебрав весь, так сказать, бомонд Молдовы, приходишь к выводу, что, пожалуй, фигуры такого масштаба и исключительности у нас больше не было и нет.

Создателя новой Конституции и Концепции судебно-правовой реформы, законов по организации и деятельности Конституционного суда, административного суда, о судебной власти и еще многих-многих других законодательных актов – Виктора Пушкаш называют отцом судебно-правовой системы Молдовы. Хотя сам он склонен скромно вписывать себя в многочисленные ряды других. И напрасно!

Вряд ли кто-то другой из политиков и государственных деятелей может похвастать тем, что побывал в самых верхних эшелонах всех трех ветвей государственной власти. Он был председателем Верховного суда республики еще при советской власти. Стал депутатом первого Парламента молодой республики. Затем принял портфель министра. Возглавил Высшую судебную палату страны, а затем и Конституционный суд Республики Молдова.

Трагической весной 1992 года Виктор Пушкаш, будучи председателем комиссии по урегулированию приднестровского конфликта, не побоялся один на один выйти к разгоряченной толпе, пытаясь убедить дышащих ненавистью людей решить конфликт мирным путем. К сожалению, рекомендации комиссии тогда не возымели эффекта...

Если показать молодому человеку хронику нашего государства со времени зарождения и до наших дней, вряд ли он поверит, что человек, который творил нашу историю, ходит с ним по одной улице. Но это так. Вот он – человек-эпоха, который стоял у самых истоков, и даже, более того, направлял в нужное русло потоки бурной реки зарождающегося демократического государства! Завидная судьба!

Сам Виктор Степанович благодарен, в первую очередь, родителям, которые дали образование, несмотря на тяжелые времена и собственную безграмотность всем своих четверым детям. У них он научился „азбуке жизни”, мудрости и стойкости. А еще он считает, что ему просто повезло – те обстоятельства и та информация, которую получал в жизни, помогли сформироваться как личности. Его университеты – сама жизнь. С юности он успел повкалывать и пастухом, и трактористом, и комбайнером, и слесарем. И на целине побывал, и в далекой холодной Сибири, и полмира исходил по бывшим просторам Союза бывших социалистических республик.

Его первый капитанский девиз: „Бороться и искать, найти и не сдаваться!”. Искать – то есть находиться в постоянном поиске. Бороться – добиваться поставленных целей, как бы ни было трудно. Не сдаваться – не сдавать завоеванных позиций, постоянно расти. Главный жизненный принцип – „идти на грозу”. Как бы ни складывалась политическая конъюнктура – Виктор Пушкаш всегда плывет против течения.

Принимать опасность лицом к лицу, не поворачиваться спиной к трудностям — вот рецепт его успеха. Плюс четкое понимание того, что зайцем на Парнас не проскочишь, с кондачка высоту не возьмешь. Добиться чего-то можно только упорным, целеустремленным трудом. Вот что он предлагает, помимо юридических знаний, своим студентам. „Чем выше планку поднимаешь, тем большего достигаешь”, – объясняет он будущим законодателям и судьям, адвокатам и прокурорам, нотариусам и полицейским.

Самое большое преступление, учит он, когда представитель власти злоупотребляет своей властью по отношению к гражданам. Это ведь трудное испытание – властью.

А самая ответственная работа на земле – судить.

Десятки лет ему самому приходилось решать судьбы тысяч людей в качестве простого судьи, 12 лет он руководил высшей судебной инстанцией страны. „Такой груз не соразмерим ни с чем», – делится он.

В работе судьи требуются не только профессионализм и ответственность, но и большая человечность.

Оглядываясь на прошлое, он радуется, что никогда не становился заложником политических обстоятельств, хотя запросто мог поплатиться должностью. Он старался судить, исходя из закона и человечности.

У судьи, вспоминает Виктор Степанович, днями, а то и неделями идет внутренняя борьба мотивов: виновен – не виновен, совершил – не совершил, достаточно доказательств или недостаточно. Так и он всегда балансировал между „да” и „нет”, пока выносил приговор. „Вдумайтесь, ведь судья принимает окончательное решение! Решение следователя, прокурора – промежуточное. Его еще можно изменить. Даже и парламент завтра вправе вернуться к закону и изменить его. Судья принимает решение, которое изменить не может”, говорит Виктор Пушкаш.

Недаром до сих пор он получает письма от тех, кого судил в свое время. Письма с благодарностью, с признанием своих ошибок и его правоты. И молодых юристов Виктор Пушкаш учит, прежде всего, человечности, вниманию к людским проблемам. Убеждает ставить себя на место другого. „Даже самый отъявленный преступник имеет право на внимательное отношение и справедливое судебное разбирательство”, уверен Виктор Степанович.

При этом ни разу Виктор Пушкаш не попадал в черные списки. Его имя не полоскали папарацци. Потому что ничем себя не компрометировал, локтями не работал, в первые ряды не лез, в махинациях не участвовал, ни с кем на охоту не ходил, в ресторанах не сживал, шикарных особняков не строил, фирм не заводил, золотых гор не скопил. Он просто делал свое дело, делал то, что положено делать, как можно более профессионально.

Его, настоящего профессионала, компетентного юриста, с редким сочетанием теоретических знаний и практических навыков привыкли воспринимать только как человека дела, принципиального, целеустремленного и неутомимого.

Но мало кто знает, что он еще добрый человек и верный друг, интересный собеседник и увлеченный читатель, заядлый грибник и терпеливый рыбак, нежный отец и любящий дед, трепетный романтик и неисправимый мечтатель.

Что он любит? Свою землю. Виктор Степанович обошел пешком, можно сказать, все молдавские Кодры. Еще он любит обрабатывать свой земельный участок. И тут можно не сомневаться – он в идеальном порядке. Любит ездить в свое родное село, на малую родину – в село Арионешть Дондюшанского района.

И вот недавно Виктору Пушкашу исполнилось... 80 лет. Глядя на неутомимый оптимизм и неисчерпаемую энергию этого человека, никогда не скажешь. Но для Виктора Степановича эта круглая дата не стала ни очередным Рубиконом, ни, тем более, последним рубежом. Это всего лишь повод кинуть взгляд назад и устремиться вперед! Он и сегодня ощущает себя в гуще событий, старается быть среди людей, мечтает о всеобщей справедливости и счастье.

Много лет назад я попросила его поделиться, о чем он мечтает? И он ответил: „В прошлом веке, когда я был молодым и вынужден был пасти овец с весны до поздней осени, я мечтал всех людей на земле сделать счастливыми. Я даже молился об этом. Но Бог не услышал мою молитву. Потом я понял, что всех сделать счастливыми невозможно... Помотавшись по свету и вернувшись домой, решил, что мое призвание – осчастливить своих сограждан, направить усилия на то, чтобы моя Родина процветала. Но и это пока вопрос будущего. Теперь я хочу, чтобы хотя бы моя маленькая семья была счастлива...”

Поэтому сегодня, по итогу, хочется пожелать Виктору Пушкашу исполнения его заветных желаний, успехов в осуществлении задуманного и крепкого здоровья как ему самому, так и его близким!

*Наталья СИЛИЦКАЯ,
свободный журналист. Кишинев, 2023*

II. DREPTURILE OMULUI ȘI JUSTIȚIA ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE

DREPTURILE OMULUI ȘI JUSTIȚIA PRIN PRISMA REFORMELOR EFECTUATE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Abstract: *The purpose of this study is to analyze the path taken by the judicial system of the Republic of Moldova and in this context the protection of human rights and freedoms. However, building the rule of law and reforming justice must be based on the values of respect for human dignity, democracy, and respect for fundamental human rights and freedoms. The authors, classifying the path taken by the justice system of the Republic of Moldova, classify it in three stages, characterizing them respectively and emphasizing the key conditions that lead to genuine justice. The authors, highlighting the problems of the justice sector, come up with a set of proposals and recommendations that lead to ensuring the administration of justice in the Republic of Moldova, ensuring respect for human rights. In conclusion, it is emphasized that only by respecting the fundamental human rights and freedoms can true justice be carried out in the Republic of Moldova.*

Keywords: *Rule of law, democracy, human rights, protection of fundamental rights, supremacy of Constitution.*

Cuvinte-cheie: *sistemul dreptului, dreptate, mijloace protective a drepturilor omului, principiile dreptului, ONU, Declarația Universală a drepturilor omului, justiție, reforma justiției.*

Introducere

Orice om se naște liber și dispune de demnitate – de la naștere și până la ultima suflare. Omul are dreptul să realizeze un șir de valori:

- economice (avuție, proprietate, bunăstare, prosperitate);
- politice (democrație, libertate, pluralism);
- juridice (dreptate, legalitate, responsabilitate);
- morale (bine, onoare, datorie, omenie);
- artistice (frumos, comic, tragic, sublim);
- științifice (inventii, descoperiri, cercetare, analiză);
- fizice (sport, sănătate, atletism, olimpism);

- filosofice (înțelepciune, fericire, umanism, ideal);
- religioase (sacru, divin, cruce, rugăciune).

Unele valori depind de atitudinea unilaterală a omului, altele de atitudinea bilaterală: omul – statul și invers, omul – societatea și invers, omul – omul.

La baza realizării valorilor se află Dreptatea.

Anume dreptatea exprimă aprecierea drepturilor și meritelor fiecărui individ în societate.

Dreptatea nu poate fi văzută sau creată de cineva. Ea se exprimă prin faptul că ceva anume este adevărat și de netăgăduit, nu poate fi altfel decât este și nici diferit de la un caz la altul sau de la o persoană la alta. Dreptatea este una pentru toți. Legislația obligă toate autoritățile statale să contribuie la stabilirea și afirmarea dreptății, tinzând spre realizarea pleneră a acestui deziderat.²

Scopul acestui referat este de a scoate în evidență:

- 1) valorile juridice care aparțin omului: legalitatea, legitimitatea, echitatea, imparțialitatea etc.;
- 2) mijloacele naționale și internaționale de apărare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului;
- 3) obligațiunile statului de a asigura mecanisme efective și eficiente de protejare și restabilire a dreptății, a libertății fundamentale și a intereselor legitime ale omului;
- 4) modernizarea statului și a societății civile pentru a deveni parte a spațiului valoric european, membru cu drepturi depline al Uniunii Europene.

² STROE, Constantin. *Compendiu de filosofie a dreptului*. Chișinău: Lumina; București: Lex, 1999. 240 p.

RUGACIUNEA UNUI JUDECATOR³

Doamne, eu sunt unica ființă pe lume căreia Tu i-ai dat o părțică din atotputernicia Ta; putere de a condamna sau a achita pe semenii mei.

În fața mea, persoanele se înclină; la cuvântul meu, ele aleargă; la vorbele mele, ele ascultă; poruncilor mele, ele se supun; la sfaturile mele, ele se împacă, se despart sau își părăsesc bunurile lor. La semnul meu, ușile închisorilor se închid în urma condamnatului sau se deschid pentru libertate. Sentința mea poate schimba sărăcia în belșug, iar bogăția în mizerie. De hotărârea mea depinde destinul multor vieți. Înțelepți sau ignoranți, bogați sau săraci, bărbați sau femei, cei care se vor naște, copiii, tinerii, nebunii și muribunzii, toți sunt supuși, de la naștere și până la moarte, legii, pe care eu o reprezint și justiției, pe care eu o simbolizez.

Ce grea și teribilă povară ai pus, Doamne, pe umerii mei!

Ajută-mă, Doamne, ca să fiu vrednic de această înaltă misiune! Măreția acestui oficiu să nu mă ispitească. Orgoliul sau mândria să nu mă încânte și mărirea deșarte să nu mă încurajeze. Unge, Doamne, mâinile mele; încurajează fruntea mea, o Duh al meu, pentru ca să fiu ministrul dreptății, pe care Tu ai creat-o pentru societatea oamenilor. Fă din toga mea o manta incoruptibilă! Pana mea să nu fie un pumnal care rănește, ci să fie săgeata care indică traiectoria Legii, pe drumul justiției.

Ajuta-mă, Doamne!

Fă-mă să fiu drept și hotărât, cinstit și curat, moderat și blând, deschis și umilit. Să fiu necruțător față de greșeli, dar înțelegător cu cei care greșesc. Prieten al Adevărului și ghid pentru cei ce-l caută. Să fiu cel ce aplică legea, dar, înainte de toate, acela care o împlinește.

Nu-mi permite niciodată să-mi spăl mâinile, ca Pilat, în fața nevinovăției și nici să arunc, ca Irod, pe umerii celui batjocorit haina de rușine. Să nu mă tem de Cezar, de împărat și nici de frica lui să întreb poporul: Baraba sau Iisus?

³ *Rugăciunea unui judecător* [online] [citată 25.03.2023]. Disponibil: <https://doxologia.ro/rugaciune/rugaciunea-unui-judecator>.

Verdictul meu să nu fie o anatemă dureroasă, ci un mesaj care regenerează, un cuvânt care reconfortează, lumina care clarifică, apa care spală, sămânța care încolțește, floarea care trăsnește din amărăciunea unei inimi umane. Sentința mea să poată aduce ușura-re celui mâhnit și curaj celui persecutat. Ea să sece lacrimile văduvei și să înceteze plânsul orfanilor. Iar când vor trece prin fața scaunu-lui de judecată pe care eu șed, zdrențaroșii, mizerabilii, dezmoșteni-ții, fără credință și fără nicio speranță în oameni, călcații în picioare, alungații, chinuiții, a căror gură salivează, fără a avea pâine ca să mănânce, a căror față se spală cu lacrimi de durere, de umilință și de dispreț, ajută-mă, Doamne, să alin foamea și să astâmpăr setea lor după dreptate.

Ajută-mă, Doamne!

Când momente din viața mea vor fi umbrite, când spini și pă-lămidă îmi vor răni picioarele, când răutatea oamenilor va fi mare, când flăcările urii se vor aprinde și pumnul se va ridica să lovească, când machiavelismul și înșelăciunea se vor introduce în locul Bine-lui și vor răsturna legile rațiunii, când ispita va întuneca gândirea mea și va tulbura simțurile mele, ajută-mă, Doamne!

Când mă voi frământa în nesiguranță, luminează-mi mintea; când voi ezita să iau o hotărâre, însuflețește-mă; când voi cădea, ridică-mă!

Și, în sfârșit, când, într-o zi, voi muri, va trebui să apar în față Ta, pentru ultima judecată, privește cu milă spre mine, Pronunță, Doamne, Sentința Ta!

Judecă-mă ca Dumnezeu. Eu am judecat ca om.

Analiză și considerațiuni

După desprinderea de Uniunea Sovietica, în fata Republicii Moldova a apărut necesitatea de a trece de la un stat totalitar la unul democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic să devină valori supreme și să fie garantate de stat⁴.

⁴ *Constituția Republicii Moldova. Comentarii.* Chișinău: Arc, 2012. 574 p.

Se cerea dezvoltarea sistemului național de drept și recunoașterea dreptului internațional. În acest scop au fost adoptate Declarația de Suveranitate⁵, Decretul cu privire la puterea de stat⁶, Declarația de Independență⁷ și alte acte naționale normative.

Paralel cu adoptarea actelor normative naționale, Parlamentul anilor 90, numit și Parlamentul Independenței a purces la ratificarea celor mai importante acte internaționale în privința drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Deja la 28.07.1990, Parlamentul a aderat la Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată de AG ONU la 10.12.1948 și a ratificat un șir de acte internaționale în domeniu⁸.

Declarația Universală a Drepturilor Omului⁹ este un act istoric, marcat solemn la 10 decembrie a fiecărui an și în Republica Moldova.

Este de reținut că Adunarea Generală a ONU le-a cerut tuturor statelor membre să publice textul Declarației, care ulterior să fie *distribuit, expus, citit și comentat în școli și alte instituții de învățământ, fără deosebiri, ținând de condiția publică a țărilor sau teritoriilor*¹⁰.

Menționăm că Declarația ONU nu este un tratat internațional, ce ar implica unele consecințe juridice în cazul încălcării acestuia, fiind concepută ca un ideal comun, atins de toate popoarele și națiunile¹¹.

Aceasta a devenit cu timpul un document de referință, spre care tind statele și conform căruia se verifică modul în care se respectă drepturile omului în diferite state ale lumii, prevederile acesteia fiind ulterior preluate și extinse în diferite tratate internaționale.

⁵ Declarația de suveranitate: Hotărârea Parlamentului nr.148-XII din 23.06.199. In: *Veștile Sovietului Suprem al RSSM*. 1990, nr. 8/192.

⁶ Decretul cu privire la puterea de stat, nr. 201 din 27.07.1990. In: *Veștile Sovietului Suprem al RSSM*. 1990, nr. 208.

⁷ Declarația de independență a Republicii Moldova, Legea nr.691-XII din 27.08.1991. In: *Monitorul oficial al Republicii Moldova*. 1991, nr. 11, pp. 5-8.

⁸ Cu privire la aderarea RSSM la Declarația Universală a Drepturilor Omului și ratificarea pactelor internaționale ale drepturilor omului: Hotărârea Parlamentului nr. 217 din 28.07.1990. In: *Veștile Sovietului Suprem al RSSM*. 1990, nr. 8/223.

⁹ *Declarația Universală a Drepturilor Omului* [online] [citată 25.06.2022]. Disponibil: <https://tinyurl.com/2f4enkms>.

¹⁰ Idem.

¹¹ Idem.

Printre drepturile garantate de Declarație putem distinge următoarele drepturi și libertăți:

- 1) drepturi civile: dreptul la viață, libertate și securitate personală, viață privată și de familie etc.;
- 2) drepturi politice: dreptul la cetățenie, la azil și la familie, la vot și de a fi ales, de a se exprima și de a se întruni, de a se asocia și de a protesta etc.;
- 3) drepturi economice: dreptul la proprietate, retribuție egală pentru activitatea de muncă etc.;¹²
- 4) drepturi procedurale: dreptul de a fi un subiect de drept, dreptul la apărare și la justiție, dreptul la un recurs efectiv, dreptul la un proces echitabil etc.;
- 5) drepturi sociale: asigurări sociale, munca, dreptul de a înființa sindicate, dreptul la odihnă și timp liber, la un nivel de trai decent, asigurare medicală, de șomaj, bătrânețe, dreptul la educație etc.

Aceste prevederi trec ca un fir roșu prin Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994.

Constatăm că respectarea drepturilor și libertăților fundamentale privesc toate domeniile de dezvoltare a societății și a statului. Noi însă vom insista asupra respectării și asigurării lor efective de către sistemul de drept al Republicii Moldova, în primul rând, de către justiție.

Startul a fost dat de Declarația de Suveranitate și Decretul cu privire la puterea de stat – acte istorice care au trasat calea spre un stat de drept, care, în mod inevitabil, trebuia să prevadă mai întâi de toate formarea mecanismelor privind independența sistemului judecătoresc, libertatea mass-mediei și protejarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Trebuie să observăm că de la începutul anilor 90, țara noastră a evoluat de la o putere de stat excesivă, cu o procuratură dură și cu organisme juridice slabe, în care procurorii, anchetatorii și alte categorii de juriști serveau, în primul rând, sistemul planificat, centralizat și hiperideologizat la o justiție, care, în linii mari, operează efectiv, fiind bazată pe cunoașterea principiilor dreptății, fiind acce-

¹² UNGUREANU, Andrei. Garanțiile constituționale ale dreptului de proprietate. In: *Analele științifice ale USM. Lucrări studențești*. Chișinău, 2020, pp. 158-162.

sibilă, transparentă și previzibilă, care protejează proprietatea privată, drepturile generale și individuale ale omului, interesele legale și libertățile lui fundamentale.

În mod cert, această tranziție trebuia să fie urmată de schimbarea radicală a modului de elaborare și adoptare a legilor, a modalității de aplicare a lor de către judecători, procurori și avocați, precum și perceperea legilor de către public. Trebuiau formate mecanisme de protejare a drepturilor și libertăților omului împotriva abuzurilor reprezentanților statului. Astfel, una din promisiunile principalelor reforme în etapa de tranziție trebuia să fie formarea puterii judecătorești de rând cu puterea legislativă și puterea executivă.

Trebuie să se conștientizeze în stat și în societate că anume puterea judecătorească este cea mai vizibilă și mai populată de cetățeni. Mii și mii de cetățeni, anual, pășesc pragurile instanțelor judecătorești pentru a-și face dreptate, pentru a ajunge la adevăr.

Cu părere de rău, cu bună-credință sau cu rea-voință, zilnic, în societate se formează percepția că judecătorii se ocupă doar de câteva zeci de cauze și atât. Însă realitatea este alta. Din rapoartele anuale pentru Agenția de Administrare a Instanțelor Judecătorești a Ministerului Justiției¹³, instanțele judecătorești anual rezolvă circa 300 mii de conflicte, care, raportate la 504 judecători, constituie 596 de cauze pentru un judecător. Așa, de exemplu, în 2015, au fost examinate 295714 dosare, în 2016 – 340246 cauze, în 2017 – 310971 litigii, 2018 – 303750 de dosare, 2019 – 309307 cauze, 2020 – 294084 dosare, 2021 – 337613 cauze. Tendința de creștere semnificativă a încălcărilor o semnalizează și rapoartele anuale, și Avocatul Poporului (ombudsman)¹⁴.

Notăm că cele peste 300 mii de dosare implică participarea, la fiecare ședință de judecată, a cel puțin 2 persoane, adică mai bine de jumătate de milion de oameni. De fapt, la ședințe asistă și părinți, frați, bunici, prieteni, alte categorii de persoane.

Nu este greu de imaginat că acel jumătate de milion poate fi dublat, triplat sau înmulțit și mai mult.

¹³ *Rapoarte anuale* [online] [citat 25.06.2022.]. Disponibil: <https://www.justice.gov.md/ro/content/rapoarte-anuale-2>.

¹⁴ *Raportul Avocatului Poporului pentru anul 2021* [online] [citat 25.06.2022.]. Disponibil: <http://old.ombudsman.md/ro/advanced-page-type/anuale>.

Această situație obligă statul ca procesul înfăptuirii justiției să fie efectuat cu o atenție maximă.

Analizând realizarea practică a principiului separației puterii în stat, în primul rând, mecanismele independenței justiției, libertății mass-mediei și protejării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, vom constata că pentru realizarea acestor obiective, pe parcursul anilor, au fost depuse eforturi mari și alocate resurse considerabile.

Fiecare guvernare își începe activitatea cu programe de reformare a justiției. Au fost adoptate o mulțime de concepții, strategii, planuri, programe, legi etc. Precum se anunța, tot pentru a îmbunătăți activitatea justiției.

Despre multe ne vorbește, ca exemplu, Legea cu privire la Procuratură, instituție care a suferit numeroase reglementări, poate cele mai multe, în comparație cu alte instituții ale Republicii Moldova. Ne vorbește mult faptul adoptării a patru legi depline (902/1992, 118/2003, 294/2008, 03/2016) în care au fost introduse câteva zeci de modificări.

Numai în Legea nr. 03/2016 au fost introduse 19 modificări, ultimele două, nr. 102 și nr. 103, în aceeași zi: 24.08.2021. Modificarea și completarea legilor în cauză cu asemenea viteză formează percepția necorespunderii conținutului lor cu interesele guvernării. Mai jos, bineînțeles, convențional, vom numi câteva etape de dezvoltare a justiției în RM pe parcursul ultimilor 30 de ani.

Dar mai întâi vom sublinia că justiția se înfăptuiește numai și numai de judecători. Celelalte instituții, numite organe de ocrotire a normelor de drept: Procuratura, Avocatura, Poliția, organele de urmărire penală din Departamentul vamal, Centrul Anticorupție (numite prescurtat OOND) etc., numai contribuie la înfăptuirea justiției în corespundere cu normele procedurilor penale.

1) Prima etapă de reformare a instanțelor judecătorești poate fi numită renunțarea judecătorilor de a îndeplini rolul de „cenușăreașă” a guvernării (anii 1990-1995) și trecerii la sistemul național de drept. De rând cu adoptarea actelor fundamentale privind suveranitatea și independența Republicii Moldova ca stat, în anul

1992, s-au început lucrările asupra concepției reformei judiciare și de drept adoptată de Parlament la 21.06.1994¹⁵. Concepția a argumentat necesitatea reformării:

- științei și învățământului juridic,
- cadrului legislativ național,
- noului sistem judecătoresc, a CSM, Curții Constituționale, Procuraturii, avocaturii, notariatului, a altor organe de ocrotire a normelor de drept,
- recunoașterea și aplicarea dreptului internațional și altele.

De rând cu depășirea sistemului de drept socialist, care îngloba în sine caracterul formal al drepturilor cetățenești, începând cu anii 90, autoritățile publice ale Republicii Moldova au demonstrat o intenție clară privind implementarea în dreptul național a valorilor și standardelor internaționale de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Aceste intenții și-au găsit locul convenit în Constituția RM (29 iulie 1994), statuând ca norme politico-juridice drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale omului (art. 15-50 ale Constituției), printre care putem evidenția egalitatea (16), accesul liber la justiție (art. 20), prezumția nevinovăției (art. 21), neretroactivitatea legii (art. 22), dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle (art. 23), responsabilitatea statului în fața cetățeanului (art. 53), interzicerea restrângerii unor drepturi sau libertăți (art. 54) și altele.

La nivel constituțional (art. 3 titlul 7), a fost recunoscută necesitatea reorganizării instanțelor judecătorești.

2) A doua etapă poate fi numită a formării și consolidării puterii judecătorești (1996-2001). Potrivit Constituției (art. 6), „în Republica Moldova, puterea legislativă, executivă și judecătorească sunt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției”. În acest context, potrivit art. 114-123 din Constituție, au fost adoptate un șir de legi privind organizarea judecătorească, statutul judecătorului cu privire la Curtea Supremă de Justiție, instanțele judecătorești specializate, Consiliul Superior al Magistraturii și altele.

¹⁵ Hotărârea Parlamentului nr. 142 din 21.06.1994 privind aprobarea Concepției reformei judiciare și de drept în Republica Moldova. In: *Monitorul oficial al Republicii Moldova*. 1995, nr. 006, pp. 7-9.

Potrivit legii¹⁶, justiția urma să se înfăptuiască prin Curtea Supremă de Justiție, prin Curtea de Apel, prin tribunal și judecătorii. Responsabil de eficiența justiției a fost recunoscut Consiliul Superior al Magistraturii ca „organ independent, format în vederea organizării și funcționării sistemului judecătoresc, fiind garantul independenței autorității judecătorești. Consiliul Superior al Magistraturii exercită autoadministrarea judecătorească”.

În opinia noastră, etapa anilor 1996-2001, poate fi recunoscută ca cea mai progresivă în organizarea și activitatea justiției în RM.

Numai câteva momente:

- a) mai eficient era accesul cetățenilor la justiție. Examinarea majorității cauzelor era mai aproape de cetățeni;
 - b) legile aveau un caracter anticorupțional. Tribunalele care funcționau în Chișinău, Bălți, Cahul, Comrat și Tighina aveau competența de a judeca cele mai grave infracțiuni și astfel se elimina influența puterii locale;
 - c) Curtea Supremă de Justiție avea atribuția de bază de a asigura aplicarea uniformă a legislației de către toate instanțele judecătorești prin generalizarea practicii judiciare, hotărârile explicative ale plenului Curții Supreme de Justiție, acordării asistenței metodice judecătorilor etc.¹⁷;
 - d) începând cu 24 iulie 1997, cetățenii RM au obținut posibilitatea, în caz de dezacord cu hotărârile instanțelor judecătorești naționale, să se adreseze la Curtea Europeană a Drepturilor Omului, obligând astfel instanțele naționale să aplice normele Convenției Europene și jurisprudența CEDO.
- 3) A treia etapă, în opinia noastră, poate fi recunoscută ca una de retrogradare a puterii judecătorești (2001-prezent). În raportul „Promisiunea neîndeplinită privind un sistem judecătoresc independent”¹⁸ efectuat de Comisia Internațională a Juriștilor se menționează că „Guvernul condus de Partidul Comunist, câști-

¹⁶ Legea nr. 947 din 19.07.1996 cu privire la Consiliul Suprem al Magistraturii. In: *Monitorul oficial al Republicii Moldova*. 2013, nr. 15-17, pp. 3-11.

¹⁷ Legea nr. 789 din 26.03.1996 cu privire la Curtea Supremă de Justiție. In: *Monitorul oficial al Republicii Moldova*. 2013, nr. 15-17, pp. 14-21.

¹⁸ Hotărârea Parlamentului nr. 1298 din 24.07.1997 privind ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, precum și a unor protocoale adiționale la aceasta. In: *Monitorul oficial al Republicii Moldova*. 1997, nr. 54-55, pp. 23-29.

gător al alegerilor din 2001 și rămas la putere până în anul 2009, a instituit un program de continuare a reformei, al cărui element a fost, de fapt, retrogradarea. Principalul efect al acestor reforme a fost sporirea controlului executivului asupra justiției”. Raportul a fost publicat în anul 2019, dar suntem ferm convinși că această apreciere este actuală și în prezent. Tentativele de a efectua controlul politic asupra justiției continuă din partea ambelor puteri – legislativă și executivă¹⁹. În susținerea raportului Comisiei Internaționale a Juriștilor, pot fi aduse și următoarele argumente:

- a) prin Legea constituțională și modificările la legislația specială²⁰ au fost lichidate tribunalele, s-a redus termenul pentru judecătorii numiți pentru prima dată în funcție, de la 15 la 5 ani, iar pentru judecătorii numiți la Curtea Supremă de Justiție s-a redus termenul de vechime în muncă – de la 15 la 10 ani, s-a redus mandatul membrului Consiliului Superior al Magistraturii – de la 5 la 4 ani;
- b) odată cu formarea Institutului Național al Justiției²¹ și introducerea noilor condiții de muncă în funcție, absolvirea INJ de 11 luni după primirea licenței, a fost redus termenul de numire în funcție de la 30 de ani până la 22-23 ani;
- c) guvernării de astăzi propun reformarea Curții Supreme de Justiție. Dar vom menționa că până în anul 1996, instanța judecătorească supremă din stat avea în componența sa 43 de judecători. La 27 august 1996, a avut loc reformarea sistemului judecătorec, fiind selectați la Curtea Supremă de Justiție 15 judecători, apoi, în anul 2002 – 63 de judecători, ulterior, în anul 2013 – 33 de judecători. În același timp, au fost introduși, ca personal auxiliar, și 99 de asistenți ai judecătorilor Curții. Acum, actualii arhitecți ai reformei propun în componența CSJ 20 de judecători cu competențe similare instituției

¹⁹ Raportul Comisiei internaționale a juriștilor „Promisiunea neîndeplinită privind un sistem judecătorec independent în Moldova”. Chișinău: Comisia Intern. a Juriștilor, 2019. 29 p.

²⁰ PUȘCAȘ, V. Problemele puterii judecătorești în jurisprudența constituțională. In: *Revista Națională de Drept*. 2006, nr. 5, pp. 37-39.

²¹ Legea nr. 152 din 08-06-2006 privind Institutul Național al Justiției. In: *Monitorul oficial al Republicii Moldova*. 2006, nr. 387-789, pp. 17-26.

la situația din 1996, dar din nota informativă anexată la proiect este clar că nu se aduc argumente de ce 20 și nu 15 sau alt număr de judecători;

- d) guvernările în perioada de după anul 2001 nu au conștientizat că puterea judecătorească nu prezintă pericol pentru clasa politică. Alexander Hamilton, unul dintre părinții Constituției SUA, scria la timpul său: „Oricine ar examina ramurile diferite ale puterii va observa că într-un sistem de guvernare unde aceste ramuri sunt separate una de alta, puterea judiciară, datorită caracterului atribuțiilor sale, întotdeauna va fi cea mai puțin primejdioasă pentru drepturile politice ale legislativului și executivului, pentru că ea va fi cea mai puțin aptă de a le pricinui neplăceri, de a le dăuna. Executivul nu numai distribuie distincțiile, dar și ține sabia în societate. Legislativul nu numai deține punga, dar și dictează regulile conform cărora vor fi reglementate obligațiunile fiecărui cetățean. Și invers, puterea judiciară nu are influență nici asupra sabiei, nici asupra pungii.... Și ea, în cele din urmă, depinde de ajutorul ramurii executive, chiar și atunci când este vorba de eficacitatea hotărârilor sale”²².

Vom constata că după anul 2001 până în prezent, se admit atacuri fără precedent asupra judecătorilor sub formă de declarații publice, efectuarea justiției televizate, eliberării de pedeapsă din motive politice sau invers, respingerea numirilor în funcția de judecător a persoanelor neloiale (așa cred ei) guvernării și altele, care provoacă nu numai neîncrederea în actul justiției, dar și ura față de judecători.

Numirea în funcția de judecător a persoanelor loiale guvernării sau posibil șantajabile l-au făcut pe un analist politic să se exprime în public: „Judecătorii și fără indicații știu cum să procedeze în interesul puterii”.

Bineînțeles că cele mai periculoase acțiuni pentru consolidarea independenței judecătorilor sunt actele normative. Ne vom referi doar la unele. Prin Legea nr. 247²³ a fost recunoscut că constituie

²² Hotărârea Curții Constituționale nr.28 din 14.12.2010. In: *Monitorul Oficial al Rep. Moldova*, 2006, nr. 254, pp. 347-352.

²³ Legea nr. 247 din 21.07.2006 pentru modificarea și completarea unor acte legislative. In: *Monitorul oficial al Rep. Moldova*, 2006, nr. 174-177, pp. 39-43.

abatere disciplinară interpretarea sau aplicarea neuniformă a legislației dacă acest lucru nu este justificat de schimbarea practicii judiciare. Această modificare permite CSM să decidă arbitrar care hotărâri judecătorești sunt conform practicii judiciare și care sunt confuze.

Prin Hotărârea Parlamentului RM nr. 30 din 04.03.2010, a fost eliberat din funcție, pe motive politice, fără acordul CSM, președintele Curții Supreme de Justiție care nu se încadra în schema legislativului de partajare a funcțiilor în stat²⁴.

Prin Legea nr. 153 din 05.07.2012²⁵, a fost încetată competența CSM în partea ce ține de darea acordului pentru reținerea, aducerea silită și percheziționarea judecătorului (de la etapa procesului penal până la etapa pornirii urmăririi penale de către procurorul general) în cazul săvârșirii de către judecător a infracțiunilor prevăzute de articolele 324 și 328 Cod penal.

Poate suna ca o parodie Legea nr. 109 din 03.05.2013 (nepublicată în *Monitorul oficial*) prin care Parlamentul a hotărât să ridice mandatul judecătorilor constituționali în caz de exprimare a neîncrederii.

În această cauză și în alte câteva zeci, CC a declarat neconstituționale reglementările îndreptate spre limitarea independenței judecătorilor, imunității și inviolabilității lor.

În concluzie, putem afirma că doctrina constituțională a puterii judecătorești se bazează pe următoarele²⁶:

1. înfăptuirea justiției este o funcție statală, care aparține numai instanțelor judecătorești. Nicio altă instituție statală sau o persoană cu funcții de răspundere nu poate înfăptui justiția. Astfel, puterea judecătorească este o parte a puterii de stat, a cărei prerogativă este de a restabili și a apăra prin autoritatea Legii drepturile și libertățile fundamentale ale omului, precum și drepturile și interesele legitime ale întreprinderilor, organizațiilor și instituțiilor – persoane juridice de drept pu-

²⁴ Privind eliberarea din funcție a Președintelui Curții Supreme de Justiție: HP nr. 30/2010 din 04.03.2010. In: *Monitorul oficial al Rep. Moldova*. 2010, nr. 34, p. 35.

²⁵ Legea nr. 153 din 05.07.2012 pentru modificarea și completarea unor acte legislative. In: *Monitorul oficial al Rep. Moldova*. 2012, nr. 185, pp. 38-41.

²⁶ PUȘCAȘ, Victor. *Lege și justiție*. Chișinău, 2020, vol. II, p. 195.

blic sau privat. În HCC nr. 2 din 09.02.2016²⁷ Înalta instanță a interpretat independența judecătorilor în felul următor – „independența judecătorilor este unul dintre principiile fundamentale de organizare și realizare a justiției. În aplicarea legii, independența judecătorilor exclude noțiunea de ierarhie, subordonare, având rolul de a soluționa litigiile în mod obiectiv, conform legii și fiind o putere prin ei înșiși, judecătorii nu pot primi ordine, instrucțiuni sau sugestii de niciun fel, cu privire la activitatea lor judiciară, nici din interiorul și nici din afara sistemului judiciar. Principiile internaționale statuează în mod explicit că judecătorii trebuie să ia decizii în deplină libertate și să acționeze fără restrictive și fără a fi obiectul unor influențe, incitări, presiuni, amenințări sau intervenții nelegale, directe sau indirecte, indiferent din partea cărei persoane vin și din ce motiv. Judecătorul, în calitate de deținător al autorității judecătorești, trebuie să-și poată exercita funcția sa în deplină independență în raport cu toate constrângerile, forțele de natură socială, economică și politică și chiar în raport cu alți judecători, și în raport cu autoritatea judecătorească”;

2. înfăptuirea obiectivă și imparțială a justiției este posibilă numai în cazul asigurării independenței depline a judecătorului, a instanței judecătorești și a autorității judecătorești. Aceste aspecte ale independenței nu pot fi privite izolat una față de alta, fiind strâns legate între ele. Presupun în mod obligatoriu independența procesuală la efectuarea justiției și independența instituțională și financiară a puterii judiciare. Pentru a menține independența autorității judecătorești, nu trebuie admisă limitarea vreunei garanții prevăzute de lege: fie garanții sociale, fie imunitatea sau inviolabilitatea judecătorului, fie autoadministrarea puterii judecătorești. Dacă se încalcă măcar una din garanții, atunci se încalcă principiul independenței;
3. puterea judecătorească constituie o valoare deplină, care dispune de posibilitatea de a se autoadministra, autoorganiza,

²⁷ Pentru interpretarea articolului 135 alin. (1) lit. a) și g) din Constituția Republicii Moldova (excepția de neconstituționalitate) [online] [citată 21.11.2022]. Disponibil: <https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=556&l=ro>.

autocontrola și autofuncționa. Valoarea deplină a puterii judecătorești, presupune independența judecătorilor din instanțele de drept comun, cât și a judecătorilor constituționali nu numai față de părțile din proces, dar și față de puterea legislativă și cea executivă, față de structurile oligarhice, față de grupările politice, față de opinia publică și chiar față de interesele corporative ale judecătorilor.

Vom menționa că legislația în vigoare a creat condiții, ca la rezolvarea litigiilor instanțele judecătorești să nu aplice actele normative care contravin principiilor dreptului, normelor dreptului internațional și, în sfârșit, care contravin Constituției, oferind posibilitatea de a contesta conform codurilor, dar și la Curtea Constituțională, în conformitate cu codul jurisdicției constituțional²⁸.

Marele jurist A.F. Koni²⁹, la timpul său, menționa că în legătură cu pericolele care amenință justiția provenind din partea guvernanților este necesar de a îngrați judecătorii de influențe care ar dezvolta la ei șovăiala, lipsa de voință sau servilismul silit la adoptarea deciziilor. El scria: „Față de judecător trebuie înaintate cele mai mari cerințe, nu numai sub aspectul acumulării cunoștințelor necesare, dar și al formării voinței și a caracterului, însă să ceri de la judecător să manifeste eroism la adoptarea deciziilor este imposibil”.

Judecătorii sunt datori să se împotrivescă oricărei influențe și să se gândească nu la ce se va întâmpla cu ei mâine, ci la ziua de mâine a condamnatului, pătimitului, reclamantului, la ziua de mâine a tuturor celor cărora le-au fost încălcate drepturile și libertățile și afectează actul justiției și să dorească să-i convingă atât pe cei care pun la îndoiala, cât și pe cei ce nu sunt de acord că hotărârea pronunțată este corectă.

„Eu nu aștept că partea care a pierdut procesul va fi convinsă de obiectivitatea și imparțialitatea justiției, dar eu cred că partea care a pierdut procesul se va convinge, în primul rând, că instanța a ascultat și a înțeles toate argumentele. În al doilea rând, că fiecare judecător cinstit, responsabil și înțelept ar fi ajuns la aceeași concluzie. Și

²⁸ Codul jurisdicției constituționale: Legea nr. 502-XIII din 16.06.95. In: *Monitorul oficial al Rep. Moldova*. 1995, nr. 53-54, pp. 15-39.

²⁹ КОНИ, А.Ф. *Нравственные начала в уголовном процессе*. Москва: Юрайт, 2022.

în al treilea rând, citind mai multe cazuri, că s-a procedat la fel ca în cazul lui propriu”, susținea judecătorul american Stiven Williams³⁰.

Este important de menționat că toți ne dorim să avem o justiție competentă și eficientă, care să protejeze omul de încălcările drepturilor și libertăților fundamentale și de abuzurile reprezentanților statului.

Din 2001 și până în prezent, autoritatea judecătorească a fost zdruncinată nu atât de reforme, cât de contrareforme.

Dar vom menționa și un șir de strategii și planuri (programe) care inițiază măsuri concrete pentru îmbunătățirea justiției³¹.

Un șir de experți naționali și internaționali în rapoartele lor³², nu o dată, au subliniat că în acte se propuneau măsuri concrete de ameliorare a situației în justiție care urmăreau scopuri nobile:

- modernizarea sistemului justiției;
- integritatea actorilor din sistemul justiției;
- rolul justiției în dezvoltarea economică;
- respectarea drepturilor omului în sectorul justiției;
- formarea unui sector al justiției bine coordonat, bine gestionat și responsabil.

³⁰ УИЛЬЯМС, Стивен. Письма генерала о гражданской войне. В: *Сравнительное конституционное обозрение*. 2005, №3, с. 33.

³¹ HP nr.6 din 16.02.2011 privind Strategia de reformă a sectorului justiției pentru perioada 2011-2016. In: *Monitorul oficial al Rep. Moldova*. 2012, nr. 1-6, pp. 9-12 ; Legea cu privire la expertiza judiciară și statutul expertului judiciar nr. 68 din 21.04.2016. In: *Monitorul oficial al Rep. Moldova*. 2016, nr. 157-162, pp. 11-14 ; Legea nr. 76 din 21.04.2016 cu privire la reorganizarea instanțelor judecătorești. In: *Monitorul oficial al Rep. Moldova*. 2016, nr. 184-192, pp. 49-56 ; HG nr.420 din 04.09.2019 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni al Guvernului pentru anii 2019-2020. In: *Monitorul oficial al Rep. Moldova*. 2019, nr. 291-288, pp. 112-117 ; HG nr. 636 din 11.12.2019 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni al Guvernului pentru anii 2020-2023. In: *Monitorul oficial al Rep. Moldova*. 2019, nr. 378-379, pp. 134-142 ; HG nr. 235 din 13.10.2021 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni al Guvernului pentru anii 2021-2022. In: *Monitorul oficial al Rep. Moldova*. 2012, nr. 266-272, pp. 134-138 ; HP nr. 56 din 30.03.2017 privind aprobarea strategiei naționale de integritate și anticorupție. In: *Monitorul oficial al Rep. Moldova*. 2017, nr. 216, pp. 73-89 ; Legea nr. 2011 din 06.12.2021 pentru aprobarea strategiei privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022-2025 și a planului de acțiuni pentru implementarea acestuia. In: *Monitorul oficial al Rep. Moldova*. 2021, nr. 325, pp. 34-57.

³² Raportul Băncii Mondiale din a. 2018 : *Îmbunătățirea accesului la justiție: de la resurse spre rezultate* [online] [accesat: 23.02.2023]. Disponibil: <https://tinyurl.com/3erwn6ze> ; Raportul Comisiei Internaționale a Juriștilor „Promisiunea neîndeplinită privind un sistem judecătorec independent în Moldova”. Chișinău, 2019 ; Raportul analitic semestrial „Constatări preliminare ale monitorizării ședințelor de judecată în Republica Moldova”, OSCE. Chișinău, 30 noiem. 2006 ; Raportul „Evaluarea primului an de implementare a agendei de asociere a RM – progrese și oportunități”, Soros Moldova. Chișinău, 2016.

Aceste scopuri puteau fi atinse prin:

- îmbunătățirea transparenței, calității actului justiției și accesului la justiție;
- consolidarea independenței actorilor din sectorul justiției, al autoguvernării și autoresponsabilității;
- tranziția spre un sector al justiției eficient și modern.

Însă majoritatea experților confirmă că bunele intenții din strategii și planuri nu s-au soldat cu rezultatele așteptate. Cu toate că reforma în justiție, în viziunea cetățenilor, este situată pe locul 4 după însemnătate, fiind devalizată de necesitatea reformelor în domeniul asistenței medicale, sferei sociale și educație, experții consideră că în pofida numeroaselor legi noi, implementarea reformelor în domeniul justiției rămâne insuficientă, iar unele reforme au fost compromise sau sufocate din interiorul sistemului.

Despre implementarea proastă a reformelor vorbește și ratarea, în 2017, de către RM, a 20 mln de euro, destinați reformei justiției.

În planurile Guvernului pentru anii 2021-2025, nimic nu se vorbește despre îmbunătățirea condițiilor de activitate a judecătorilor și de înfăptuirea justiției, cum ar fi ajustarea volumului de lucru la standardele europene, asigurarea cu încăperi necesare înfăptuirii justiției și altele. Însă situația este de altă natură. Dacă cheltuielile salariale au fost în creștere, atunci cheltuielile legate de investițiile capitale în sistemul justiției au fost în descreștere.

Cum afirmă experții, cheltuielile reale pentru sectorul justiției sunt cele mai mici în Europa, iar potrivit opiniilor noastre, și salariile judecătorilor, la fel, sunt cele mai mici din Europa. Situația din sectorul justiției cere:

- intensificarea luptei cu corupția;
- accelerarea reformelor;
- corectitudinea proceselor;
- deschiderea și transparența etc.

Chiar și legea privind optimizarea hărții judecătorești intrată în vigoare la 01.01.2017 și prin care au fost reorganizate cele 45 de judecătării formând 15, a produs o reacție negativă a experților. Ei au observat că reorganizarea instanțelor judecătorești va trebui să

nu pună în pericol accesul la serviciile de justiție pentru populație. Reducerea mobilității în rândul populației rurale în tandem cu distanțe mai mari de deplasare și condițiile de transport precare au generat dificultăți sistemice de acces la justiție.

Aceasta este deosebit de relevant în zonele îndepărtate și rurale, unde locuiesc 57 la suta din cetățenii RM, și care reprezintă 84 la sută din procesele de judecată derulate.

În opinia noastră, dacă potrivit situației, la 27 august 1996 scopul reformei era apropierea justiției de cetățeni prin asigurarea largă a populației cu acces la justiție, odată cu lichidarea tribunalelor și optimizarea hărții instanțelor judecătorești, accesul la justiție a fost limitat.

Nu este realizată nici lupta cu corupția.

În opinia societății noastre și a multor experți naționali și internaționali, justiția în RM suferă grav. Pe parcursul a câteva decenii, poate fi făcută o concluzie care nu poate fi pusă la îndoială: nicio guvernare nu a putut realiza reforma judiciară și de drept. Dar nu poate fi negată și a doua concluzie – introducerea controlului politic asupra justiției și înrăutățirea actului justiției.

Potrivit unei evaluări realizate de Soros Moldova, „calitatea actelor justiției este cel mai slab punct al sistemului judecătoresc din RM”³³.

Concluzii și recomandări

Mai mulți experți afirmă că nivelul jos al încrederii în actul justiției se explică prin calitatea redusă a legislației, neprofesionalismul unor judecători, imixtiunea în justiție a politicului.

În opinia noastră, cel mai grav motiv este lipsa unor tradiții a puterii judecătorești.

Ce-i de făcut?

Considerăm că este necesar ca factorii de decizie să înțeleagă situația reală.

³³ *Fundația Soros-Moldova. Evaluarea primului an de implementare a agendei de asociere a RM – progrese și oportunități în sfera politică.* Chișinău, 2016. 115 p.

- 1) Este necesară o analiză minuțioasă a mersului reformei justiției, care s-ar dezbate la toate nivelurile puterii de stat – la Președinție, în Parlament, în Guvern, în mediul autorităților judecătorești – a judecătorilor, CSM, asociațiile judecătorilor. Dar și în mediul comunității juridice, precum și al societății civile din RM.
- 2) Practica normativă stabilită prin jurisprudența CCRM demonstrează imixtiunea puterilor legislativă și executivă în activitatea puterii judecătorești, în limitarea independenței judecătorilor și a autorităților judecătorești. Se propune de a completa art. 7 din Constituție cu un mecanism de asigurare a supremației Constituției și adoptarea unui nou articol – 53 (punctul 1) – din Constituție care să reglementeze răspunderea colectivă a autorităților³⁴. Or, ramurile puterii sunt părți egale ale puterii de stat, iar statul de drept semnifică SUBORDONAREA PUTERII DE STAT FAȚĂ DE CONSTITUȚIE. În dezvoltarea normelor constituționale, este necesar de a adopta o lege organică care să reglementeze principiile și modul de colaborare și conlucrare a ramurilor puterii de stat, dar și ordinea răspunderii autorităților publice pentru comiterea de abuzuri.
- 3) Judecătorii trebuie să conștientizeze că ei împreună cu Adunarea Generală a Judecătorilor și Consiliul Suprem al Magistraturii, reprezintă o parte a puterii de stat și sunt capabili să se autoadministreze eficient, să se autoorganizeze, autocontroleze și să autofuncționeze strict în cadrul legal și constituțional, respingând orice imixtiune. Or, organismele de autoadministrare a judecătorilor sunt responsabile de independența autorității judecătorești. Pentru a asigura calitatea și eficiența actului justiției, este necesar de fortificat imaginea judecătorilor, de ridicat la un nou nivel calitativ încrederea societății în puterea judecătorească, pentru care fapt este necesar de asigurat integritatea judecătorilor prin evaluarea lor sistemică. Pentru aceasta se propune de introdus două alineate noi în art. 123 al Constituției care să prevadă evaluarea integrității candidaților la funcția de judecător și o dată la 3 ani evaluarea judecătorilor din tot sistemul judecătoresc.

³⁴ KUCIUK, V., PUȘCAȘ, V. *Reforma constituțională în Republica Moldova*. Chișinău, 2021, pp. 263, 267.

4) Crearea condițiilor de înfăptuire a justiției, asigurându-l pe fiecare judecător cu trei încăperi:

- cabinet de serviciu,
- sală de ședințe,
- sală de deliberări.

În același context, este necesar de creat condiții decente și pentru părțile pe dosar, care vin în instanță și participă la procese.

5) Având în vedere numărul mare de dosare care revine spre examinare fiecărui judecător și ineficiența instanțelor de apel, considerăm necesar de a aduce numărul de judecători la standardele europene de deservire a numărului de locuitori. În acest sens, se propune formarea în Chișinău încă a unei Curți de Apel, separând destinația – una pentru municipiul Chișinău, iar alta pentru raioanele care sunt în apropierea nemijlocită a Chișinăului, fiind legate cu artere funcționale de transport.

6) Considerăm necesar ca factorii de decizie politică:

- să recunoască ramura separată a puterii judecătorești;
- să renunțe la numirea în funcția de judecător sau în funcțiile din organele de autoadministrare a judecătorilor persoane loiale puterii politice și chiar șantajabile;
- să restabilească la nivel legislativ principiile preîntâmpinării abaterilor disciplinare și a convingerii în activitatea CSM. Un judecător sancționat nu trebuie să dispună de dreptul de a judeca alte persoane;
- la nivel legislativ, să introducă măsuri privind responsabilitatea părților în proces de tergiversare a examinării dosarelor civile, penale și administrative;
- la nivel legislativ, să introducă măsuri privind perfecționarea managementului de către judecători în organizarea și desfășurarea proceselor (ședințelor) de judecată;
- să introducă măsuri suplimentare la pregătirea candidaților la funcția de judecători: specializarea în învățământul superior, stagierea ș.a.;
- să se conștientizeze că reforma justiției trebuie să se răsfrângă și asupra organelor de urmărire penală: MAI, Procuratura,

- CNA, Serviciul Vamal – instituții care încep investigațiile și de profesionalismul acestora, în colectarea probelor și respectarea normelor procesuale, depinde soarta multor dosare penale;
- să păstreze ordinea numirii actuale a judecătorilor la CSM din judecători profesioniști.

În concluzie, susținem că numai soluționarea problemelor concrete menționate supra, vor conduce la eficientizarea justiției în Republica Moldova, transformând-o în justiție veritabilă, care stă la straja drepturilor și libertăților fundamentale ale omului!

Victor PUȘCAS, Valeriu KUCIUK

Conf. șt.-practică intern. „Drepturile omului și justiția în Republica Moldova, în contextul integrării europene”,
USPEE, Chișinău, 11 dec. 2022

GARANȚIILE CONSTITUȚIONALE ALE DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR OMULUI

Abstract: *The authors examine the constitutional guarantees of human rights, appreciating them as a totality of the economic, social, political and ideological provisions enshrined in the Constitution, which predetermine the reality of implementation and the implementation mechanisms of all human rights and freedoms, being a decisive precondition for their realization. Reviewing the existing problems in the system of constitutional guarantees of human rights, noting the existing deficiencies in constitutional justice, the authors emphasize that the edification of the rule of law and the reform of justice must be based on the values of respect for fundamental human rights and freedoms. In conclusion, the constitutional judges are called upon to ensure, through the implementation of constitutional justice, the strict observance of the fundamental human rights and freedoms enshrined in the Constitution of the Republic of Moldova.*

Keywords: *the Constitution, constitutional justice, Constitutional Court,, human rights, protection of fundamental rights, supremacy of Constitution.*

Introducere

Este de abordat sub aspect științifico-practic garanțiile constituționale în apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Or, scopul principal al cercetării întreprinse este de a identifica și găsi soluții la problemele teoretice și practice de actualitate din domeniul garanțiilor constituționale ale drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale cetățeanului.

Este de avut în vedere următoarele. Prin natura lor juridică și sistemul de garanții constituționale, drepturile și libertățile sunt identice. Fiecare dintre aceste concepte înseamnă posibilitatea recunoscută legal a unei persoane de a alege tipul și măsura comportamentului său. O analiză a legislației constituționale arată că termenul „libertate” are scopul de a sublinia posibilitățile mai largi de alegere individuală.

Este de reținut că garanțiile constituționale ale drepturilor omului sunt un set de norme care creează oportunități egale pentru ca persoana să își exercite drepturile, libertățile și interesele³⁵. Garanții-

³⁵ GORIUC, Silvia. Garanții constituționale ale drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. In: *Materiale ale Conferinței internaționale științifico-practice „Teoria și practica administrării publice”*. Chișinău, 2019, pp. 166-169.

le drepturilor și libertăților cetățenilor sunt doar acele instituții normative care au legătură exclusiv cu asigurarea mijloacelor și metodelor definite legal pentru asigurarea realizării drepturilor, protejarea drepturilor și libertăților și restabilirea acestora în cazul încălcării.

În sensul expus, garanțiile constituționale trebuie înțelese ca un sistem constituțional care oferă dreptul fiecărui cetățean în temeiul Constituției să-și protejeze drepturile și libertățile prin toate mijloacele neinterzise de lege și care nu contravin legii.

Astfel, în conformitate cu garanțiile constituționale ale drepturilor omului în RM, trebuie înțelese totalitatea prevederilor economice, sociale, politice și ideologice consacrate în *Constituție*, care predetermină realitatea implementării și mecanismele de implementare a tuturor drepturilor și libertăților omului, fiind o condiție prealabilă decisivă pentru realizarea lor.

Conferința noastră are loc la o dată importantă – împlinirea a 74 de ani de la adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului, act istoric ce întruchipează triumful dreptății, libertății și egalității umane. Pornind de la aceasta este cert că respectarea drepturilor omului și a demnității umane reprezintă fundamentul justiției în general și al justiției constituționale în special. Trebuie subliniat faptul că implementarea prevederilor Constituției Republicii Moldova prin înfăptuirea justiției constituționale este, în opinia noastră, un factor-cheie în apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. În același timp, obiectivul fundamental al garanțiilor drepturilor omului consacrat în Constituție îl reprezintă asigurarea unei exercitări neîntrerupte a acestor drepturi, realizarea protecției și restabilirii acestora în situația în care ele au fost încălcate.

Caracteristica garanțiilor constituționale ale drepturilor și libertăților omului

Este apreciabil conceptul constituțional de garantare a drepturilor și libertăților omului, o direcție obiectiv obligatorie, necesară și oportună a activității statului de drept, care reflectă atât destinația sa socială, cât și suportul legislativ de care beneficiază.

Drept urmare, asigurarea drepturilor și libertăților persoanei reprezintă o funcție a statului, iar scopul fundamental al unui stat

modern în raport cu instituția analizată nu este altul decât realizarea unei implementări efective, autentice a acestor drepturi și libertăți. Or, calea eficientă de garantare a drepturilor omului rezultă din dreptul recunoscut al persoanei, ale cărei drepturi au fost încălcate de o lege sau o autoritate publică, de dreptul de a cere recunoașterea dreptului încălcat. Așa de exemplu, accesul liber la justiție fiind garantat de *Constituție*³⁶, nu poate fi îngădit de nicio lege, iar legiuitorul este obligat să elaboreze dispoziții legale, să instituie proceduri și instituții care să asigure persoanei realizarea drepturilor și libertăților sale.

Cercetând mecanismul garanțiilor juridice³⁷ constituționale ale drepturilor omului sub aspect sistemic, este de menționat condiționările funcționării lui atât de modificarea viziunilor legiuitorului în raport cu legiferarea unor garanții constituționale, cât și de îmfăptuirea justiției constituționale, care extinde temeiurile garantării și, respectiv, al realizării drepturilor și libertăților persoanei.

Garantarea drepturilor omului de către Curtea Constituțională

Astfel, activitatea jurisdicțională desfășurată de către Curtea Constituțională reprezintă mijlocul cel mai important pentru asigurarea protecției și promovării drepturilor omului. Prin definiție, în temeiul art. 134, alin. (3), aceasta garantează drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor și, totodată, prin finalitatea sa, actul de justiție constituțională se situează în fruntea factorilor de consolidare a celor mai importante relații din societate, deoarece întruchipează virtutea morală fundamentală, menită să asigure dreptatea, armonia și pacea socială, la a căror realizare contribuie nemijlocit și direct autoritatea de jurisdicție constituțională. De aceea, justiția constituțională urmărește ca norma constituțională să fie punct de pornire pentru norma legislativă, iar norma legislativă trebuie să corespundă ca spirit și ca principiu textului constituțional. În așa mod, considerăm că justiția constituțională este calea asigurării

³⁶ Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. In: *Monitorul oficial al Republicii Moldova*. 1994, nr. 1, pp. 5-39.

³⁷ BĂCU, Igor. Mecanismul intern de garantare și realizare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. In: *Revista Națională de Drept*. 2020, nr. 1-3, pp. 99-108.

practice a supremației Constituției, atât în raporturile juridice între autoritățile publice, între instituții și persoane, cât și în tratamentul interpersonal între cetățeni.

În același timp, garantarea drepturilor și libertăților fundamentale asigurate de Curtea Constituțională, prevede activitatea jurisdicțională de control a constituționalității legilor, instrumentul juridic cel mai important și eficient prin care se garantează respectarea prevederilor constituționale. Într-o asemenea situație, poziția legală referitoare la un anumit drept fundamental apreciată ca fiind neconstituțională de autoritatea competentă nu se aplică. Din această cauză, acest mecanism juridic ține să execute în fapt garanțiile privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului în RM.

Or, drepturile omului presupun inclusiv prezumția de conformitate a actelor normative cu normele constituționale. Prin urmare, ca instituție a dreptului constituțional, controlul constituționalității legilor cuprinde ansamblul normelor privitoare la autoritatea competentă de a exercita această verificare, procedurile aplicabile, dar și măsurile ce pot fi luate după realizarea acestor proceduri.

Astfel, controlul constituționalității legilor anterior și posterior intrării lor în vigoare este exercitat de Curtea Constituțională, care constituind „unica autoritate de jurisdicție constituțională”, garantează „responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat” (art. 134, alin. 1 și 3 din Constituție)³⁸.

Analizând activitatea Curții Constituționale, nu putem să nu relevăm potențialul creator al jurisprudenței acesteia, inclusiv în ceea ce privește posibilitatea de a influența conținutul normativ al Legii fundamentale prin preluarea rolului de legiuitor activ, atunci când generează noi norme de drept sau înțelesuri anumite ale normelor de drept.

În opinia noastră, exercitarea competenței sale cvasi-legislative nu este prevăzută în art. 135 al Constituției, atingând puterea suverană a Parlamentului. Prin acest fapt, este diminuat, în opinia noastră, unul dintre cele mai importante scopuri ale Curții Consti-

³⁸ Legea nr. 317 din 13.12.1994 cu privire la Curtea Constituțională. In: *Monitorul oficial al Republicii Moldova*. 1995, nr. 8, pp. 11-23.

tuționale – cel de asigurare a echilibrului între puterile statului, legislativă, executivă și judecătorească³⁹. Prin intervenția sa legislativă, nu numai că poate fi perturbat echilibrul instituțional, dar pot fi create temeuri pentru apariția conflictelor între ramurile puterii de stat, dar și blocată colaborarea între autoritățile centrale ale statului.

Este de reținut că activitatea autorității constituționale trebuie să se înscrie strict în limitele conferite ei prin Constituție și lege. Această reținere de a nu-și extinde prerogativele ar trebui să fie unul din standardele de care să se conducă Curtea Constituțională a Republicii Moldova în activitatea sa.

Privind excepția de neconstituționalitate

Un aspect caracteristic controlului de constituționalitate a legilor este excepția de neconstituționalitate, care, în Republica Moldova, reprezintă procedura de inițiere de către instanțele ordinare de judecată, la inițiativa părților sau din oficiu, a controlului conformității unei legi sau a unui alt act normativ cu normele constituționale. Acest moment reflectă existența unui raport juridic între partea aflată în proces, instanța de judecată, în fața căreia se ridică neconstituționalitatea și Curtea Constituțională chemată să soluționeze excepția de neconstituționalitate. Or, controlul concret de constituționalitate pe cale de excepție constituie un instrument efectiv prin intermediul căruia cetățeanul are posibilitatea de a acționa pentru a se apăra împotriva legislatorului însuși, în cazul în care se pretinde că prin lege sunt încălcate drepturile sale constituționale.

În acest context, dreptul de acces al cetățenilor prin intermediul excepției de neconstituționalitate la instanța constituțională reprezintă un aspect al dreptului la un proces echitabil.

Totodată, este de menționat că excepția de neconstituționalitate este și pentru judecător unica procedură la care poate recurge atunci când există dubii asupra constituționalității unei norme legale.

Și dacă urmărim evoluția instituției excepției de neconstituționalitate după adoptarea HCC nr. 2/2016, putem constata că instru-

³⁹ KUCIUK, Valeriu. Edificarea statală, colizia constituțională a Moldovei și dialogul „Jean Monnet”. In: *Materialele Conferinței Internaționale științifico-practice „Jurisdicția constituțională din Republica Moldova: abordări, probleme și perspective”*, 5 iunie 2020. Chișinău, 2020, pp. 39-42.

mentul juridic dat a fost valorificat cu succes, accesul cetățeanului la Curtea Constituțională devenind pentru Republica Moldova un mijloc eficient de apărare a drepturilor constituționale și, în același timp, o modalitate eficientă de control al constituționalității actelor normative, care vizează drepturile și libertățile fundamentale ale omului.

Constituționalitatea și uniformitatea – problematica aplicării

Constatând excepția constituțională ca o reușită a justiției constituționale în Republica Moldova, este necesar a se menționa că consolidarea independenței sistemului justiției, cu justiția constituțională în frunte, a eficacității și transparenței acestuia determină și izbânda reformelor în RM⁴⁰.

Este de subliniat, de asemenea, că statul de drept și principiile constituționalității și legalității constituționale statuează supremația Constituției, dar și presupun aplicarea uniformă a principiilor și normelor constituționale. De aceea, considerăm că un obiectiv major pentru statul de drept este asigurarea constituționalității și uniformității constituționale în interpretarea și aplicarea normei constituționale.

La rândul său, principiul constituționalității și a uniformității constituționale, în opinia noastră, presupune necesitatea respectării de către Înalta Curte a următoarelor condiții principiale de activitate:

1. aprecierea veritabilă a constituționalității normei de drept;
2. interpretarea normelor constituționale trebuie să fie finalizată cu concluzii care să nu conțină contradicții cu textul și spiritul Constituției;
3. erorile admise de Curtea Constituțională obligă la revizuirea hotărârilor pronunțate contrar spiritului și buchiei Constituției;
4. excluderea oportunității politice în actele Curții Constituționale;
5. revizuirea statutului juridic de supraputere în afara puterilor de stat autoatribuit de CCRM;

⁴⁰ ЛИТВИНЕНКО, Сержиу. *Власть будет принимать решения вне правового поля, пока не построит «справедливую систему правосудия»* [online] [citat 21.11.2022]. Disponibil: <http://www.vedomosti.md/news/litvinenko-vlast-budet-prinimat-resheniya-vne-pravovogo-poly/index.html>

6. soluționarea normativă a problemei vacanței exagerate a funcției de judecător constituțional care afectează noțiunea constituțională de Curtea Constituțională;
7. respectarea principiului juridic *nemo iudex in propria causa*;
8. asigurarea neadmiterii depășirii limitelor revizuirii textului constituțional;
9. revizuirea rolului CCRM de legiuitor activ.

Privind poziția de legiuitor activ a Curții Constituționale

Astfel, apreciind în cursul procedurilor de control constituționalitatea normei legii, Curtea Constituțională poate recunoaște norma ca fiind constituțională (corespunzând Constituției) sau neconstituțională (care nu corespunde Constituției) și, prin urmare, dezvăluie sensul ei constituțional sau neconstituțional.

Totodată,

1) Curtea uneori poate aprecia constituționalitatea normei de drept, fragmentând-o sub aspect de control constituțional, dar și sub aspect de soluție. Ea poate, de asemenea, recunoaște norma juridică parțial constituțională, dând anumită conotație sau/și înțeles pentru înțelegerea și aplicarea ei numai într-un anumit mod. O astfel de abordare pare a fi neconformă cu atribuțiile Curții stabilite expres în art. 135 din Constituție, fiindcă, a) interpretarea legii poate fi făcută doar de Parlament, b) se naște o normă juridică nouă, iar aceasta nu ține de competența Curții, c) fragmentarea înțelesului normei nu este prevăzută de Constituție sau alt act legislativ, d) o astfel de abordare este contrară prevederilor Legii nr. 100/2017 cu privire la actele normative⁴¹, fiindcă norma juridică fragmentată își pierde caracterul de generalitate și unitate.

⁴¹ Hotărâre pentru controlul constituționalității Legii nr. 26 din 10 martie 2022 privind unele măsuri aferente selectării candidaților la funcția de membru în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor: nr. 9 din 07.04.2022 [online] [citat 21.11.2022]. Disponibil: <https://tinyurl.com/afjt876r>; Pentru interpretarea art. 135 alin. (1) lit. a) și g) din Constituția Rep. Moldova: HCC nr. 2 din 09.02.2016 [online] [citat 21.11.2022]. Disponibil: <https://tinyurl.com/2p9a2w3f>; Privind controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 1115-XIV din 5 iul. 2000: HCC nr. 7 din 04.03.2016 [online] [citat 21.11.2022]. Disponibil: <https://tinyurl.com/3sphhzde>; Privind interpretarea art. 85 alin. (1) și alin. (4) din Constituția Rep. Moldova: nr. 29 din 24.11.2015 [online] [citat 21.11.2022]. Disponibil: <https://tinyurl.com/hmfmxn5s>; Privind controlul constituționalității alin. (4) al art. 23 din Legea nr. 317-XIII din 13 dec. 1994 cu privire la Curtea Constituțională: HCC nr.

2) Curtea admite declararea neconstituțională a omisiunilor de lege, fapt care, în opinia noastră, de asemenea, nu se regăsește în atribuțiile Curții Constituționale stabilite în art. 135 din Constituție.

Unele interpretări ale Curții Constituționale conduc la neclarități și contradicții juridice

Un alt aspect important de principiu este că interpretarea în abstract a normelor constituționale trebuie să fie finalizată cu concluzii concrete care să nu conțină contradicții directe sau indirecte cu textul și spiritul Constituției, de exemplu: a) să nu fie declarat neconstituțional textul „stabilite prin Constituția Republicii Moldova” (HCC nr. 9/2022), b) atunci când este afectat dreptul discreționar al Președintelui – cel de a dizolva sau nu Parlamentul (cuvântul „poate”, grație HCC nr. 29/2015 p. 39, se transformă într-o obligație), c) să nu creeze contradicții între normele constituționale propriu-zise sau d) atunci când norma constituțională nu este recunoscută de însăși Curtea Constituțională (art. 13, alin. (1) din Constituție, limba de stat este limba moldovenească).

Privind erorile admise de Curtea Constituțională și măsurile care se impun

Având în vedere atât Hotărârea Parlamentului nr. 39/2019⁴² prin care, recunoscându-se caracterul captiv al statului Republica Moldova, s-a constatat că edificarea statului de drept este o prioritate absolută a Republicii Moldova, cât și Avizul Comisiei de la Veneția din 21 iunie 2019⁴³, prin care s-a stabilit că Curtea Constituțională a folosit o interpretare eronată a legii și a activat cu încălcarea drepturilor părților la procesul de jurisdicție constituțională, consta-

6 din 16 mai 2013 [online] [citat 21.11.2022]. Disponibil: <https://tinyurl.com/ydzfydyc> ; Pentru interpretarea art. 137 din Constituție: HCC nr. 9 din 26 mar. 2020 [online] [citat 21.11.2022]. Disponibil: <https://tinyurl.com/t3tvzt9z> ; Pentru interpretarea art. 134 alin. (1) și (2), 136 alin. (3) și 140 alin. (2) din Constituție: HCC nr. 20 din 9 iulie 2020 [online] [citat 21.11.2022]. Disponibil: <https://tinyurl.com/4k8sm4r9>.

⁴² Pentru adoptarea Declarației cu privire la recunoașterea caracterului captiv al statului Republica Moldova: Hotărârea Parlamentului nr. 39/2019 [online] [citat 12.03.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=114796&lang=ro.

⁴³ Avizul Comisiei de la Veneția din 21 iunie 2019 [online] [citat 12.03.2023]. Disponibil: <https://tinyurl.com/2bccw9u2>.

tăm oportunitatea legală și stringentă a revizuirii hotărârilor Curții Constituționale adoptate în perioada statului capturat.

Privind aplicarea principiului oportunității politice de către Curtea Constituțională

Angajarea politică a Curții Constituționale poate fi constatată în mai multe hotărâri pronunțate ale Curții. Acest fapt este probat atât prin motivarea hotărârii (deciziei/avizului) Curții, cât și prin partea dispozitivă a actelor respective pronunțate de Curtea Constituțională. Totodată, această concluzie reiese din analizele efectuate de Comisia de la Veneția (Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept), prin care se constată unele abateri de la normele de drept sau de la principiile dreptului constituțional (este de văzut), demonstrându-se că Curtea Constituțională a judecat contrar Constituției. Mai mult, Comisia de la Veneția s-a pronunțat și asupra posibilității de a trage la răspundere pe judecătorii Curții Constituționale, menționând: „Judecătorii Curții Constituționale pot răspunde pentru conținutul hotărârilor lor. Regula generală e că nu răspund, dar există și o excepție și ea este că pot răspunde, dacă se demonstrează o încălcare gravă și intenționată a prevederilor Constituției și a legii”.

Referitor la aplicarea principiului oportunității politice de către Curtea Constituțională

Mai multe acte ale Curții Constituționale denotă angajări politice, fiind determinate de oportunități politice și, totodată, fiecare act al justiției constituționale pronunțat cu depășirea limitelor împuternicirilor atribuite Curții Constituționale de Constituție, afectează încrederea societății față de autoritățile statului și denotă că legislația Republicii Moldova nu asigură pârgii efective de garantare a protecției Curții Constituționale în raport cu tentativele de influență venite din exterior (vezi materialele Conferinței științifice internaționale din 5 iunie 2020).

Aceste aspecte afectează, la rândul lor, garanțiile constituționale de apărare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în

cadrul înfăptuirii justiției constituționale. Or, constatând posibilitatea restrângerii conținutului drepturilor și libertăților omului ca urmare a interpretării constituționale și a înfăptuirii justiției constituționale, aceasta ar putea conduce la încălcarea drepturilor omului.

Privind autoatribuirea statutului juridic de supraputere al Curții Constituționale

Este de reținut că în mai multe hotărâri ale Curții Constituționale (inclusiv HCC nr. 20 din 9 iulie 2020), Curtea se autoapreciază ca o „...autoritate publică politico-jurisdicțională, care se situează în afara sferei puterii legislative, celor executive sau judecătorești...”.

Este o concluzie, în opinia noastră, neîntemeiată pe prevederile constituționale, care statuează clar și cert:

a) Conform prevederilor articolului 6 al Constituției, „în Republica Moldova puterea legislativă, executivă și judecătorească sunt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției”. Astfel, nu există vreo putere de stat în Republica Moldova în afara celor 3 puteri clar definite de Constituție.

b) Conform art. 134, alin. (1) din Constituție, „Curtea Constituțională este unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova”. Atenționăm, „autoritate de jurisdicție constituțională”, și nu una politico-jurisdicțională. Or, dacă Curtea este doar de jurisdicție constituțională, ea este o parte componentă a sistemului justiției în Republica Moldova – înfăptuind justiția constituțională. Și anume în calitatea sa de autoritate de jurisdicție constituțională, ea funcționează pentru asigurarea bunei organizări a autorității statului, are rolul de gardian al Constituției, al egalității în fața legii, a libertăților fundamentale și a drepturilor omului (HCC nr. 6 din 16 mai 2013; HCC nr. 2 din 9 februarie 2016; HCC nr. 9 din 26 martie 2020 ș.a.).

Privind vacanța exagerată a funcției de judecător constituțional

La 01.02.21, având în vedere decesul unui judecător al Curții Constituționale, aceasta a sesizat autoritatea competentă (și anume, Consiliul Superior al Magistraturii), solicitându-i să numească un

nou judecător. De remarcat că, potrivit articolului 20, alin. (2) din Legea cu privire la Curtea Constituțională, autoritatea competentă trebuie să numească un nou judecător în funcție în termen de 15 zile de la data sesizării Curții Constituționale.

În decembrie 2022, se împlinesc aproape 2 ani de când Curtea activează într-o componență redusă, de când nu se respectă norma constituțională care statuează în art. 136, alin. (1) prin care este prevăzut că Curtea Constituțională se compune din 6 judecători. Or, în cazul în care Curtea nu este compusă din 6 judecători, nu ar avea legalitate hotărârile sale, pentru că legea stipulează mai multe scenarii de vot la deliberare, vot egal 3 la 3, vot majoritar, cel puțin, 4 din 6 etc.

Totodată, în cazul în care lipsește un judecător la Curte și componența numerică a Curții nu este respectată, oare această activitate constituțională a Curții nu este afectată, nu este afectată legalitatea hotărârilor Curții?

Ne punem întrebarea pe cât de legală ar fi o hotărâre a Curții adoptată cu 3 voturi din 6 posibile? Mai ales că nedesemnarea judecătorului la Curtea Constituțională a fost și este dictată de pericolul accederii în funcție a unei persoane neagreate de politic.

Oare nu este acesta un indicator al intenției politicului de a controla Curtea Constituțională?

Despre neglijarea principiului juridic „nemo iudex in propria causa”

Precum este bine cunoscut, abținerea și/sau recuzarea judecătorului, reprezintă un mijloc de asigurare a obiectivității și imparțialității procesului de judecată, fie el constituțional, penal, civil, administrativ, financiar sau oricare altul. Or, procesul echitabil presupune o instanță imparțială, de aici rezultând și principiul formulat încă în dreptul roman: „nemo iudex in propria causa”, principiu și cerință care poate fi considerată ca una dintre cele mai importante care subliniază imparțialitatea justiției.

Constituția Republicii Moldova cu referire la toți magistrații statuează în art. 116, alin. (1) prin care se afirmă: „Judecătorii instanțelor judecătorești sunt independenți, imparțiali și inamovibili,

potrivit legii”. Iar Judecătorii CC conform prevederilor art. 137 din Constituție „sunt independenți și se supun numai Constituției”. Totodată, legislația specială privind Curtea Constituțională prevede expres în art. 17 lit. a) și f) din Legea nr. 317 din 13.12.1994 cu privire la Curtea Constituțională că judecătorul Curții Constituționale este obligat să-și îndeplinească atribuțiile cu imparțialitate și în respectul Constituției, să se abțină de la orice acțiune contrară statutului de judecător.

Totodată, în cadrul examinării la 27 aprilie 2021 de către Curtea Constituțională a două sesizări prin care s-a solicitat controlul constituționalității unor hotărâri ale Parlamentului în care era vizat un judecător constituțional, la ședințele în cauză a participat și judecătorul vizat, luând parte inclusiv la examinarea cererii de recuzare a propriei persoane și deliberând la rând cu toții, votând pentru sine.

Astfel, judecătorul constituțional a participat la deliberarea cauzei contrar principiilor constituționale, dar și a principiului juridic *nemo iudex in propria causa*, principiu care stă la temelia imparțialității – Valoarea 2 din „Principiile de la Bangalore privind conduita judiciară” din a. 2002⁴⁴.

Așadar, constatând încălcarea principiului *nemo iudex in propria causa* de către un judecător constituțional și, mai ales, declararea neconstituțională a unei prevederi care stabilește obligațiunea de a nu admite conflicte de interese ale judecătorului constituțional, suntem obligați să constatăm și faptul că aceste fapte juridice afectează grav încrederea în imparțialitatea judecătorului constituțional și deci a încrederii în justiția constituțională. Or, acest principiu este unul dintre elementele fundamentale ale dreptului la un proces echitabil și imparțial, consfințit în p. 1, art. 6 al Convenției Europene ale Drepturilor Omului.

Privind depășirea limitelor revizuirii textului constituțional

Art. 7 al Legii statuează: „Constituția Republicii Moldova este Legea ei Supremă. Nicio lege și niciun alt act juridic care contravine prevederilor Constituției nu are putere juridică”. Totuși, atragem

⁴⁴ *Principiile de la Bangalore privind conduita judiciară, anul 2002* [online] [citat 12.03.2023]. Disponibil: https://www.unodc.org/res/ji/import/international_standards/bangalore_principles/bangalore_principles_romanian.pdf

atenția asupra faptului că numai prin această prevedere constituțională expresă nu se poate obține respectarea conformității actelor subordonate Constituției cu normele constituționale. De aceea, considerăm că realizarea principiului supremației Constituției implică prezența obligatorie a unor mecanisme de control al conformității legilor și altor acte subordonate ale autorităților executive – activitate pusă de constituție în competența exclusivă a Curții Constituționale.

Astfel, orice lege și orice act normativ este prezumat a fi constituțional până când nu se va dovedi contrariul, adică până când neconstituționalitatea lui nu se va constata de către Curtea Constituțională – unica autoritate de jurisdicție constituțională.

Totodată, cuprinsul art. 7 privind supremația Constituției, statuează o așa poziție juridică a normelor constituționale care formează temelia supremației constituționale absolute și conduce la unele efecte, și anume.

Este clar că sub aspect ierarhic, art. 7 al Constituției elucidează locul de vârf al fiecărei norme constituționale separate, dar și al întregului act constituțional în ierarhia cadrului juridic și al ordinii de drept a statului.

Este strict indicată semnificația Constituției și principala trăsătură a ei – de a fi fundament juridic, izvor de drept și punct de pornire normativă pentru oricare normă de drept și pentru oricare act juridic din Republica Moldova. Or, respectarea prevederilor art. 7 ridică un semn de întrebare asupra modului de manifestare a puterii Constituției, dar și a modului în care această putere nu este provocată sau limitată, interpretată eronat sau folosită în detrimentul statal sau societal.

a) Art. 7 al Constituției obligă puterile de stat să adopte cadrul juridic necesar, care să asigure respectarea supremației Constituției, ca fiind o lege într-adevăr supremă a statului în deplinul sens al cuvântului, fiind imperios necesară modalitatea juridică de asigurare a respectării ei.

b) Art. 7 al Constituției statuează principiul fundamental constituțional la nerespectarea căruia întreaga constituție nu are forță juridică și, prin urmare, nu are sens existențial.

c) Principiul expus în art. 7 al Constituției stă la temelia tuturor principiilor fundamentale constituționale, organizând de drept întreaga viață economică, politică, socială și juridică a societății moldovenești.

d) Respectarea art. 7 oferă legalitate constituțională ordinii de drept, formei puterii de stat, regimului politic, sistemului instituțional al autorităților publice etc. Ea conduce la instituționalizarea puterii de stat și la exercitarea ei legală. Ea garantează și asigură respectarea drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale omului.

e) Respectarea art. 7 al Constituției înseamnă, prin definiție, respectarea principiilor și postulatelor constituționale, conduce la dezvoltare, victorii și împliniri societale și statale, pe când nerespectarea art. 7 al constituției conduce la confruntare, destabilizare, criză și degradare juridică a statului.

f) Art. 7 al Constituției este, de fapt, un program de activitate constituțională a statului Republica Moldova, care, în art. 3, alin. (1) al Constituției, se autoproclamă stat de drept.

Toate cele expuse supra vizează în primul rând revizuirea însăși a Constituției. Or, analizând modificările în Constituția Republicii Moldova care au fost făcute în perioada anilor 1994-2022, deducem următoarele: revizuirea Constituției RM a fost efectuată, de regulă, prin adoptarea de către Parlament a legilor respective de modificare a Constituției Republicii Moldova, iar grație intervenției Curții Constituționale, contrar procedurii expres stabilite în Constituție de revizuire a textului constituțional (art. 141-143), prin Hotărârea nr. 7 a Curții Constituționale din 04.03.2016, au fost modificate 5 articole din Constituție.

În 28 de ani, Parlamentul a adoptat 12 legi de modificare a Constituției Republicii Moldova, prin care au fost modificate 49 de articole, iar în aceeași perioadă, Constituția Republicii Moldova a fost modificată de 13 ori, fiind supuse revizuirii 54 din 143 de articole.

Având în vedere cele expuse mai sus, se cere menționată și o altă tendință expres profilată, care s-a afirmat sistemic pe parcursul celor 28 de ani – interpretarea textului constituțional, care, în anumi-

te cazuri, a echivalat cu modificarea propriu-zisă a textului constituțional. Or, hotărârile Curții Constituționale reprezintă în sine o constatare juridică general obligatorie, bazată pe elucidarea esenței problemei constituționale în urma interpretării oficiale a normelor corespunzătoare din Constituție și explicării raționamentului conținutului acestora raportat la normele constituționale.

Concluzii și recomandări

În contextul dat, analizând statistica hotărârilor Curții Constituționale de interpretare a Constituției Republicii Moldova în perioada 1994-2022, deducem următoarele raționamente, și anume:

- pe parcursul a 28 de ani, Curtea Constituțională a emis 68 de hotărâri de interpretare a Constituției, fiind interpretate 130 de articole (unele au fost interpretate de mai multe ori);
- dinamica anuală a hotărârilor Curții de interpretare a normelor constituționale indică activism generat de turbulențele politice, în special, cele electorale – alegeri parlamentare, numiri sau demiteri de Guvern și alegeri ale Președintelui Republicii. Acest fapt demonstrează caracterul de oportunism politic al sesizărilor examinate de Curtea Constituțională;
- hotărârile Curții Constituționale de interpretare a Constituției în perioada dată conțin, totodată, și o abrogare (1), dar și o revizuire (1) a hotărârilor Curții Constituționale de interpretare a Constituției anterior pronunțate.

Astfel, adoptarea de către Curtea Constituțională a 69 de hotărâri de interpretare a 130 de articole ale Constituției, raportate la cele 143 de articole existente ale Constituției ridică problema modificării continue și a cadrului juridic național, fiindcă atât modificarea, cât și interpretarea respectivă a normei constituționale conduc firesc la necesitatea efectuării modificărilor în legislație. Or, este de menționat că pe parcursul a 28 de ani, după revizuirea textului constituțional, de către Parlament, a fost adoptată doar o singură lege – Legea nr. 1027 din 06.12.96 pentru modificarea unor acte legislative ce decurge din modificarea articolului 116 din Constituție (Monitorul oficial 1-2/4, 02.01.1997).

De aceea, putem afirma că pe parcursul a 28 de ani, au fost modificate și interpretate 184 de articole din Constituția Republicii Moldova, unele fiind interpretate de mai multe ori.

Urmare celor expuse supra, inclusiv a neajustării cadrului juridic național la cele 12 legi de modificare a 49 de articole ale Constituției, la cea a HCC nr. 7/2016 de modificare a 5 articole ale Constituției, dar și la cele 68 de hotărâri ale Curții Constituționale de interpretare a 130 de articole din Constituție, putem concluziona că cadrul de drept al statului nu respectă întocmai prevederile normelor constituționale în Republica Moldova, fiind imperios necesară o reformă constituțională.

Rezumând cele expuse și susținând **supremația Constituției**, considerăm oportun lansarea unui dublu apel către Curtea Constituțională a Republicii Moldova.

În primul rând, ne adresăm doamnelor și domnilor judecători ai Curții Constituționale față de care ne declarăm susținerea și, totodată, solicitarea de a-și îndeplini cu demnitate și fidelitate datoria profesională și de onoare atât față de poporul Republicii Moldova, care este Suveranul adevărat al acestui stat din numele cărora dânsii pronunță hotărâri, dar și față de Constituție, a cărei supremație o garantează prin activitatea lor. Or, după crizele constituționale din Republica Moldova (la unele din acestea a participat în corpore componența Curții Constituționale), cunoaștem ce înseamnă atacul sau subminarea Constituției Republicii Moldova, cât și efectele juridice care decurg din aceasta.

Ne exprimăm nedumerirea că astăzi în Republica Moldova un ministru al justiției declară că puterea de stat va primi decizii în afara cadrului legal, până nu va fi edificată un „sistem veritabil al justiției”.

În contextul statului de drept Republica Moldova, aceasta ar însemna, de fapt, desființarea Constituției RM, dar și instigare la nerespectarea acesteia, ceea ce determină apariția stării de insecuritate juridică.

Având în vedere expresii și exerciții de imixtiune externă în justiție, o astfel de poziție declarată de funcționari publici pare să fie acțiuni împotriva ordinii constituționale – fapte de neacceptat.

Pe de altă parte, cercetătorii se întrebă ce valoare are jurământul depus de persoanele cu demnitate publică cu mâna pe Constituție sau într-un genunchi în fața drapelului, dacă se sfidează supremația Legii?

Or, dacă constatăm că separarea puterilor în stat și supremația Constituției au devenit dogme teoretice, poate fi dedus raționamentul că independența justiției constituționale este afectată. Precum este afectată justiția, dacă constatăm existența imixtiunii (a directivelor politice) în justiția constituțională.

Menționăm că autorii consideră că declarațiile persoanelor cu funcții de demnitate publică de desființare a puterii judecătorești sau a justiției constituționale este o transferare a lor sub controlul factorului politic. La rândul său, o astfel de imixtiune înseamnă provocarea desființării Republicii Moldova ca stat de drept, ca stat independent, suveran și unitar, suveran și indivizibil, înseamnă provocarea desființării valorilor supreme constituționale, a idealurilor și credinței poporului moldovenesc, stabilind Curtea Constituțională ca o instituție de decor sau ca un instrument juridic de soluționare a oportunităților politice – fapt inadmisibil și anticonstituțional.

Susținem poziția expusă anterior referitor la deciziile Curții Constituționale de un grup de foști magistrați – Justiția este obligată să apere suveranitatea națională a poporului Republicii Moldova și nu să-l înlăture de la conducerea țării! Or, atunci când poporul este înlăturat de la putere, iar autoritatea constituțională, contrar jurământului depus și a legii, sfidează Constituția și ordinea constituțională, sunt încălcate și legalitatea, și constituționalitatea, și interesul național, și cel al bunei credințe. De aceea, autorii consideră că depășirea cadrului legal reprezintă atac și acțiune atât la norma constituțională, cât și la drepturile și libertățile omului care se întemeiază pe litera și spiritul Constituției.

Subliniem cu titlu de principiu că într-un stat de drept, Constituția Republicii Moldova este obligatorie, ceea ce determină ca supremația Constituției să fie asigurată, protejată și promovată, iar demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor să fie garantate.

Conferința noastră are loc într-un moment plin de evenimente importante și istorice, or, Moldova, astăzi, se află într-o nouă realitate, în fața unor noi provocări și riscuri.

În aceste condiții, se manifestă clar caracterul sacral al textului Constituției, în special, prevederile privind supremația ei, credința în dreptate, autoritățile statului și cetățenii fiind chemați să consolideze protecția deplină și efectivă a drepturilor și libertăților omului și a cetățeanului, securitatea constituțională și juridică a individului, a societății și a statului.

Valeriu KUCIUK, Victor PUȘCAS

Conf. șt.-practică intern. „Drepturile omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene”,
USPEE, Chișinău 11 dec. 2022

III. TABEL CRONOLOGIC

Experiența profesională, metodico-științifică și politică

18 iulie 1943	S-a născut în satul Arionești, județul Soroca
1960-1964	A absolvit Școala Profesională de Mecanizare din regiunea Omsk, lucrând ca tractorist-combiner, lăcătuș
1964-1965	Lucrează ca lăcătuș-motorist în cadrul Asociației „Moldselihoztehnica”
1966-1971	Și-a urmat studiile la Facultatea de Drept a USM și la Universitatea de Stat „M.V. Lomonosov” din or. Moscova, licențiat în drept
1971	Instructor la Comitetul Executiv raional Telenești, consultant superior la Ministerul Justiției
1971-1977	Exercită funcția de judecător, apoi de președinte al Judecătoriei raionale din or. Râbnîța
1977-1989	Membru al Judecătoriei Supreme, din 1985 deține funcția de președinte al Judecătoriei Supreme a Republicii Moldova
1986-1990	Este ales deputat al Sovietului Suprem, președinte al Comisiei de revizie a PCM
1989-1990	Este ales deputat al Sovietului Suprem al RSSM, vicepreședinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM
1989-1992	Președinte al Comisiilor parlamentare: „Problema găgăuză” (1989-1990); „Stabilirea cauzelor loviturii de stat de la Moscova din 19-23 august 1991”; „Stabilirea căilor de rezolvare a conflictului transnistrean 1991-1992”

1989-1994	Vicepreședinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, vicepreședinte al Parlamentului Republicii Moldova
1989-2002	Conducător al grupurilor de elaborare a proiectelor de legi privind <i>Codul de procedură penală</i> , organizarea judecătorească, statutul judecătorului, contenciosul administrativ, Curtea Constituțională, <i>Codul jurisdicției constituționale</i> , Curtea Supremă de Justiție, Consiliul Superior al Magistraturii
1990	Este ales deputat în Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XII-a (1990-1994)
1990	Coautor al <i>Declarației de Suveranitate</i> și al <i>Decretului cu privire la puterea de stat</i>
1990-1993, 1999, 2009, 2020	Membru al comisiilor constituționale
1991	Conducător al grupului de elaborare a proiectului statutului Comunității Statelor Suverane și de ieșire a Republicii Moldova din componența URSS
1992	Este unul din inițiatorii publicațiilor periodice: <i>Moldovanul</i> , <i>Juristul Moldovei</i> , <i>Buletinul Curții Supreme de Justiție</i> , <i>Justiția Constituțională în Republica Moldova</i>
1992-2002	Coordonator al grupurilor de lucru, care au elaborat textul Constituției Republicii Moldova. Participă la elaborarea <i>Constituției Republicii Moldova</i> , <i>Concepției reformei judiciare și de drept</i> , a legilor privind <i>Organizarea și funcționarea Curții Constituționale</i> , <i>Contenciosul administrativ</i> , <i>Organizarea judecătorească</i> , <i>Statutul judecătorului</i> , <i>Codul de procedură penală</i> ș.a.

1993-1995	Președinte al Partidului Republican
1993-2002	Este unul dintre organizatorii Conferințelor internaționale cu genericele: <i>Reforma judiciară și de drept</i> (28-30 ian. 1993), <i>Reforma judiciară și de drept: realizări, probleme, perspective</i> (23-24 aug. 2001), <i>Suveranitatea de stat în țările plurietnice</i> (sept. 2006), a Forumului Președinților Curților Constituționale din Țările Membre ale Adunării Parlamentare a Cooperării Economice la Marea Neagră <i>Curtea Constituțională – autoritate supremă în protecția statului de drept și a suveranității constituționale</i> (10-11 dec. 2001), a Seminarului internațional <i>Competențele Curții Constituționale și rolul ei în societate în lumina noului proiect de lege cu privire la Curtea Constituțională</i> (17-18 iun. 2002)
1994-1995	Ministru pentru relațiile cu Parlamentul în Guvernul Sangheli-2
1994-2015	Membru al Consiliului coordonator pentru implementarea reformei judiciare și de drept/ reformarea sectorului justiției
1994– 2001	Președinte al Asociației Republicane „Juriștii Moldovei”
1995	I se conferă gradul superior de calificare a judecătorului
1995-2001	Deține funcția de președinte al Curții Supreme de Justiție
1998-2001	Deține, concomitent, funcția de președinte al Consiliului Superior al Magistraturii
1999	Membru al Comisiei naționale pentru elaborarea proiectului <i>Legii pentru modificarea Constituției Republicii Moldova</i>

2001-2012	Exercită, concomitent, funcția de lector, conferențiar universitar la Facultatea de Drept, Catedra de drept constituțional și drept administrativ, USM
27 februarie 2001	Este ales președinte al Curții Constituționale a Republicii Moldova
2001-2013	Judecător, președinte la Curtea Constituțională a Republicii Moldova. Este coordonator al culegerilor de hotărâri explicative și decizii ale Plenului Curții Supreme de Justiție (2002-2006) și al Sintezei practicii judiciare (2000)
15 februarie 2007	Este numit în funcția de judecător al Curții Constituționale pentru al doilea mandat de 6 ani
2007-2012	Președinte al Centrului de Studii Constituționale și Educație a Drepturilor Omului din cadrul USM
2010-2013	Formator în domeniul jurisprudenței constituționale, Institutul Național al Justiției
2012	Membru al Consiliului Național pentru Reforma Organelor de Drept
2012-2017	Membru al Consiliului național pentru reforma organelor de ocrotire a normelor de drept
2012-2018	Președinte al Asociației „Baștina Arionești”
2013-2015	Conferențiar universitar la Institutul de Relații Internaționale din Moldova, Departamentul drept, Catedra de drept, profesor universitar la Universitatea „Perspectiva”
2014-2023	Președinte al Organului Directiv de Primă Instanță din cadrul Sistemului de Licențiere al Federației Moldovenești de Fotbal
2015	Conferențiar universitar la Facultatea de Drept, șef al Catedrei de drept public, USEM

2016-2019	Coorganizator și coordonator al conferințelor studențești interuniversitare: „Reforma organelor de urmărire penală: realizări, probleme, perspective” (27.04.2017); „Constituția și constituționalismul” (27.04.2018); „Realizarea dreptului constituțional la vot și de a fi ales” (04.02.2019); „Asigurarea independenței justiției” (10.12.2019)
05 iunie 2020	Coorganizator al Conferinței științifico-practice „Jurisdicția Constituțională din Republica Moldova: abordări, probleme, perspective”
2017-2021	Membru al Comisiei pentru Consolidarea Statălității și Reintegrarea Țării în cadrul Consiliului societății civile pe lângă Președintele Republicii Moldova
2022	Fondator al Asociației obștești „Institutul Justiției Constituționale”, președintele Consiliului „Institutului Justiției Constituționale”
10 decembrie 2022	Coorganizator al Conferinței științifico-practice „Drepturile omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene”

Distincții. Titluri

din 1999	Cetățean de onoare al satului Arionești Cetățean de onoare al raionului Dondușeni Cetățean de onoare al orașului Austin, capitala statului Texas, SUA
2009	Laureat al Premiului „Clopotul de bronz”, decernat în cadrul Zilelor dreptului de a ști, ediția a VI-a (28.9-3.10), de către Centrul de promovare a libertății de exprimare și a accesului la informație „Acces-Info” – pentru „consecvență și curaj în promovarea accesului la informație”

23 decembrie 2009	„50 cei mai influenți moldoveni ai anului 2009”, top întocmit de revista chișinăuiană <i>VIP Magazin</i> pentru „performanță și influență asupra proceselor social-politice din Republica Moldova”
2011	Topul „Primele 10 personalități din Republica Moldova”

Distincții de stat

1996	Medalia „Meritul civic” – cu prilejul celei de-a 5-a aniversări din ziua adoptării <i>Declarației de Independență a Republicii Moldova</i> și pentru contribuția la actul de proclamare a Republicii Moldova ca stat suveran, semnatar al <i>Declarației de Independență a Republicii Moldova</i>
1999	Ordinului Republicii – distincția de stat supremă a Republicii Moldova, pentru „merite excepționale în toate domeniile de activitate într-o binele Patriei și al omenirii”
2010	Titlul onorific „Om emerit” – pentru muncă îndelungată și prodigioasă în organele de justiție, merite în înfăptuirea jurisdicției constituționale și contribuție la asigurarea activității Curții Constituționale
2013	„Ordinul de Onoare al Republicii Moldova” – pentru merite deosebite față de stat, contribuție la înfăptuirea jurisdicției constituționale și activitate organizatorică și obștească prodigioasă
2018	Ordinul „Bogdan Întemeietorul” – pentru merite deosebite în consolidarea statalității Republicii Moldova, contribuție substanțială la formarea societății civile și activitate prodigioasă pe tărâm social

ARBORELE GENEALOGIC AL LUI VICTOR PUȘCAȘ

Neamul lupilor din Arionești. 24 iulie 1998

Se zice că persoanele care își cunosc bine cartea propriului neam sunt oameni cu conștiință genealogică.

Dar ce înseamnă „bine”? Sa-ți știi bunicii? Străbunicii? Străstră..? Până la a câta generație?

De regulă, majoritatea dintre noi abia de își amintesc numele bunicilor (pe linie paternă sau maternă).

Am avut onoarea sa pun această întrebare simplă la peste 2500 de inși:

- Cum îl cheamă pe tatăl Dvs.?
- Ștefan.
- Anul nașterii lui?
- 1911.
- Dar pe bunicul Dvs. cum îl cheamă?
- Ion.
- Anul nașterii?
- 1880, dacă nu greșesc.
- Dar pe bunica cum o cheamă?
- Ana. Ana lui Ion Călin.
- Dar pe străbunic?
- Nu știu.

Sau pe linie maternă:

- Pe mama Dvs. cum o cheamă?
- Nadejda.
- Anul nașterii?
- 1910.
- Dar pe tatăl mamei?
- Grigore. Grigore Căpățână.
- Dar pe tatăl lui Grigore?
- Nu știu.

Iată conținutul dialogului meu cu fiecare din cei peste 2500 de inși. De altfel, oameni cu studii superioare, deținători ai unor funcții înalte de stat, oameni de cultură, profesori, medici, juriști etc.

Dialogul de mai sus l-am conceput cu dl Victor Pușcaș, pe atunci vicepreședinte al Parlamentului, președinte al Partidului Republican.

În documentele vechi, numele de familie este ortografiat în mod diferit: până la 1850 e scris *PUȘCAȘU*, apoi, după 1944-1945 – *PUȘ-CAȘ*.

Forma nearticulată (*PUȘCAȘ*) l-a îndemnat pe purtătorul numelui să caute anumite asociații în alte limbi (în limba ungară ates-tăm unele sufixe diminutive de tipul -os, -es).

„Strămoșii mei să nu fie cumva de obârșie ungurească.”

Eu am negat afirmația, din simplul motiv, cunoscut de orice profesor școlar, că în limba noastră avem un sufix frecvent -aș. El servește la formarea unor cuvinte noi, cu un sens nou: *pușcă* – *pușcaș*, *coasă* – *cosaș*, *dijmă* – *dijmaș*, *pizmă* – *pizmaș*, *bârfă* – *bârfaș*, *pungă* – *pungaș*, *matcă* – *matcaș*, *cislă* – *cislaș*, *boarfă* – *borfaș*, *clacă* – *clă-caș*, *măgar* – *măgăraș* etc., etc.

Într-un cuvânt, numele *PUȘCAȘ* indica, într-un caz, o simplă îndeletnicire a omului purtător de *PUȘCĂ*, armă de foc, iar în sens mai arhaic, chiar *TUN*. În alt caz, de asemenea, arhaic cuvântul avea un sens neobișnuit. Pentru urechea noastră, a trăitorilor din sec. XX. Nu însă și pentru cea a strămoșilor noștri, înainte de a apărea în Europa armele de foc, mici sau mari.

Este interesant că radicalul *PUSC(A)* e atestat în cărți de întăritură de la începutul sec. al XVII-lea. În 1615, iulie 3, în fața soltașului (soltuzului) din târgul Hotin, Nichita, cu cei 12 pângari a venit Madzura, otoman, care a dăruit un loc de curte în târgul Hotinului pentru fiică și ginere „sa-i fie ocina în veci cu tot venitul”.

„Și la acea tocmeală au fost oameni buni *SMARCO*, bătrânul, zlotaș din târgul Hotinului, și *GRIGA*, bătrânul *tij*, *Ion PUSCA*, *tij*, *MALIC*, *tij*, *CICIAC*, armanul *tij*, *DUMITRU PINTECU*, *tij*, *Bogdan*, armanul, *STAMATI*, grecul, *tij*, *CAZAC*, ginerele lui *MARCO*, zlotașul, *TOADER OLESA-VIN*, negustorul, *tij*, *ȘTEFAN*, fiul lui *ROMASCO*, *St. URSUL*, ginerele lui *GRIGA*.”

Unul din „oamenii buni”, om de credință (martor), a fost ION PUȘCA.

O analiză istorico-lingvistică a numelor de familie (tip ION PUSCA, TOADER OLESA-VIN, DUMITRU PINTECU etc.) ne îndeamnă să credem că, de regulă, acest nume constituie un derivat al numelui de botez al unui strămoș (tata, bunic, străbunic).

Rezultă că cuvântul PUSCA nu are nimic comun cu armamentul, ci este un hipocoristic cu radicalul PUS – de la un cuvânt contractat LUPU sau FILIP, inițial nume de botez. (De la LUPU au derivat LUPOS, LUPAS, LUPUS, iar de la FILIP – LIPSA, LIPES, LIPUS.)

Să urmărim evoluția cuvintelor LUPUS și LIPUS (unul din două), care, prin contractare, au produs cuvântul PUS. Acest PUS urmat de un sufix diminutival, rutenesc, -CA, a creat hipocoristicul PUSCA. Pentru limpezime, să urmărim câteva exemple analoage:

SOR + CA = SORCA

PUR + CA = PURCA, derivat de la NICHIFOR, NECIPOR – POR, PUR

POR + CU = PORCU

ZOI + CA = ZOICA, hipocoristic de la ZOE

PUS + CA = PUSCA

În continuare, pentru a desemna genericul omului PUSCA, urmașii au format un nou cuvânt, completându-l pe primul cu harnicul sufix -as: PUSC(A) + AS = PUȘCAȘ, adică om din neamul lui PUSCA.

Confrunțați: Costa sau COSTEA a derivat în COSTAȘ; GRIGORE – în GRIGORAȘ sau GORAȘ; LUCA – LUCAȘ; VASILE – VASILAȘ(CU); TOMA – TOMAȘ; TOADER – TODERAȘ; PETRU – PETRAȘ; MIHAIL – MIHĂLAȘ; MIRON – MIRONAȘ; MATEI – MATEIAȘ.

Așadar, PUȘCAȘ – PUȘCA – PUS – LUPUS (sau LIPUS) – LUPU (sau FILIP).

Între LUPU și FILIP, am ales LUPU. De ce?

Strămoșii noștri aveau o regulă nescrisă: să înveșnicească amintirea bunicului (bunicii), punând numele acestuia (acesteia) unui nepot (unei nepoate).

Urmărind șirurile de nume ce se perindă în fața ochilor, când așterni pe hârtie, consecutiv, lista numelor părinților din părinți a fiecăruia dintre noi, observăm cu surprindere că acest principiu era bine respectat de strămoși.

Un element al acestei politici onomastice străvechi îl sesizăm în cartea neamului lui VICTOR PUȘCAȘ, la primul strămoș al sau, născut în 1765 (aici informația scrisă se curmă) – LUPU PUSCAȘU.

Acest LUPU PUSCAȘU, căsătorit cu o MARIE, mai tânără decât el cu 10 ani (n. 1775), între alți copii, are un băiat botezat în 1795 – PAVEL.

PAVEL PUȘCAȘU se căsătorește cu ANA, o fecioară mai mică decât el cu 12 ani (că așa se cuvenea pe atunci – flăcâii fie că reveneau de la oaste, fie că, în timp, agoniseau puținul necesar pentru a întreține o familie).

În 1826 se naște deci VASILE PAVLOV san PUȘCAȘU.

În 1880 – IOAN (pe alocuri deja IVAN) VASILIEV PUȘCAȘ (nearticulat).

Acest IOAN, cunoscut în Arionești ca ION PUȘCAȘU, căsătorit cu ANA (1883) lui IOAN (1832) a' lui ILIE (1804) a' lui NICOLAI (1774) din neamul lui CALIN, a fost părintele lui ȘTEFAN PUȘCAȘU (1911).

Moșul ȘTEFAN a fost căsnicit cu NADEJDA (1910) (să vedeți, era de o seamă cu bărbatul – sec. XX are deja regulile sale).

NADEJDA a fost fiica unei MARIİ și a lui GRIGORE CĂPÎȚINĂ (1870) a lui SIMION (1806) CĂPĂȚINĂ a lui VASILE (1779) CĂPĂȚINĂ a lui CONSTANTIN (1749) CĂPĂȚINĂ.

ȘTEFAN și NADEJDA au fost părinții lui VICTOR PUȘCAȘ.

Într-un cuvânt, VICTOR PUȘCAȘ, actualmente președinte al Judecătoriei Supreme a Moldovei, are în artere nu numai sânge pușcăresc, ci și călinesc, și căpățânesc, și.., și.., și..

Putem enumera la infinit acești „și”, dacă ținem cont de un simplu adevăr genealogic: în spatele lui VICTOR se află 2 părinți, care au avut și ei părinți, deci erau deja 4, apoi – 8, apoi – 16, 32, 64, 128, 256, 4096 (la generația a 13-a!).

Câți „și” urmează?

Oricâți ar fi, dar ei se revarsă peste hotarele satului Arionești, în care, reiese, fiecare arioneștean îi este rudă.

Oare nu din această cauză a plecat VICTOR din Arionești? Căci acolo – nici să căsnicești fără păcat (mereu dai de o rudă!), nici să judeci pe cineva cu principialitate (te pot imediat acuza de nepotism!) nu poți.

În acest caz, ar părea, e mai bine la Chișinău!

Dar nu zi „hop”!

Continuând exercițiile aritmetice de mai sus, aflăm că la generația a 23-a, în spatele lui VICTOR (sau chiar al fiecăruia dintre noi) se aflau deja 4 mil. 194 mii 304 strămoși. O cifră care acoperă populația întregii republici!

Fiecare flăcău din Moldova asta ți-e văr sau nepot, fiecare fată frumoasă ți-e verișoară sau nepoată! Să fugi din țară, nu altceva!

*Vlad CIUBUCCIU,
dr. în istorie, pedagog,
critic literar, scenarist, profesor universitar*

IV. BIBLIOGRAFIE

CĂRȚI

Autor, coautor

- 1. Autoritatea judecătorească în exercitarea puterii de stat :**
12.00.02 Drept public (constituțional) : Organizarea și funcționarea instituțiilor de drept : Autoref. tz. de doctor / Victor Pușcaș ; Ministerul Educației și Tineretului al Rep. Moldova ; USM ; conducător șt.: Sergiu Cobăneanu. – Chișinău : [S. n.], 2007. – 24 p.
- 2. Autoritatea judecătorească în exercitarea puterii de stat :**
12.00.02 Drept public (constituțional) : Organizarea și funcționarea instituțiilor de drept : Tz. de doctor / Victor Pușcaș ; Ministerul Educației și Tineretului al Rep. Moldova ; USM ; conducător șt.: Sergiu Cobăneanu. – Chișinău : [S. n.], 2007. – 163 p. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/25ma4zd2>. – Accesat: 17.11.2022.

*Lucrarea **Autoritatea judecătorească în exercitarea puterii de stat**, fiind o teză de doctor în științe juridice, este destinată în special practicienilor. Este dedicată determinării capacității puterii judecătorești de a efectua o justiție independentă, imparțială, funcțională și obiectivă, care ar stimula în Republica Moldova implementarea conceptului statului de drept și democratic.*

Consemnări, referințe, note:

- 3. Autoritatea judecătorească în exercitarea puterii de stat** [Resursă electronică] / Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare // CNAA. – 2007. – Dec. – Mod de acces: <http://www.cnaa.md/thesis/7538/>. – Accesat: 17.11.2022.
- 4. Bărgău, Mihail.** Aviz la teza de doctor în drept, elaborată de Victor Pușcaș, cu tema „Autoritatea judecătorească în exercitarea puterii de stat”, specialitatea 12.00.02 – drept public, organizarea și funcționarea instituțiilor de drept / Mihail Bărgău // Institutul de Relații Internaționale : Anuar științific. – 2007. – Nr 5. – P. 362-365 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/ybk4eeut>. – Accesat: 25.06.2022.

5. Victor Pușcaș – Autoritatea judecătorească în exercitarea puterii de stat // *USM : Raport de autoevaluare 2006-2010 : Profilul Geneza evoluției dreptului național racordat la standardele internaționale și europene.* – Chișinău, 2011. – P. 9 ; *Idem* [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://muhaz.org/universitatea-de-stat-din-moldova.html?page=9>. – Accesat: 23.02.2023.

6. Față în față cu justiția americană : studiu monografic / Victor Pușcaș, Dumitru Țurcanu. – Chișinău : [S. n.], 2002. – 76 p. : il. *O privire de ansamblu asupra justiției, realizată ca urmare a propriilor impresii și concluzii, reprezentând o viziune unitară și comparată a ansamblului de raporturi cu justițiabilii, cu accente personale de apreciere. Lucrarea asigură o prezentare generală a justiției americane din SUA – viziune personificată a autorilor și poate servi ca curs de inițiere în domeniul justiției, sub aspect comparat destinat în principal studenților facultăților de drept.*

7. Instanțe specializate în litigii de muncă : O evaluare a necesității lor în Republica Moldova / Victor Pușcaș, Adrian Lungu, Vitalie Sprinceană ; coord.: Oleg Efrim. – Chișinău : Cartier, 2016 (Tip. „Bons Offices”). – 64 p. – ISBN 978-9975-86-063-5 ; *Idem* [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/mn7k3rdj>. – Accesat: 25.06.2022.

Studiul abordează problematica raporturilor de muncă în sensul sferei judiciare și promovează ideea instanțelor specializate în litigii de muncă. Or, evaluând piața muncii în Republica Moldova sub aspectul calității soluționării litigiilor de muncă și pornind de la înțelegerea că evoluția relațiilor de muncă în societatea moldovenească contemporană reprezintă un proces dinamic, dar afectat deopotrivă de procese interne (transformarea economiei, procesul politic, migrația forței de muncă, flexibilizarea muncii, slăbirea capacității de negociere a sindicatelor) și de procese externe (efectele globalizării și relocării capacităților de producție), studiul a căutat să prezinte instrumentele de soluționare a litigiilor de muncă prevăzute de cadrul legal al Republicii Moldova, să evalueze factorii ce afectează calitatea soluționării litigiilor de muncă în instanțe (nivelul de pregătire al judecătorilor, încărcătura judecătorilor, percepția publicului privind litigiile de muncă și calitatea soluționării lor), dar și să prezinte experiența europeană în domeniul instanțelor specializate în litigii de muncă, oferind câteva modele de specializare a instanțelor care ar putea fi implementate în Republica Moldova.

Consemnări, referințe, note:

- 8. La Chișinău a avut loc Conferința Internațională „Instanțe specializate în litigii de muncă – o opțiune de reformă pentru Republica Moldova?”** [Resursă electronică] : [recomandările studiului „Instanțe specializate în litigii de muncă. O evaluare a necesității lor în Republica Moldova, realizat de FES” // Agora. – 2016. – 29 mar. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/ycyra6sw>. – Accesat: 17.11.2022.
- 9. Oportunitatea creării instanțelor specializate în soluționarea litigiilor de muncă, discutată în cadrul unei conferințe internaționale** [Resursă electronică] : [în cadrul conf. a avut loc lansarea studiului „Instanțe specializate în litigii de muncă: O evaluare a necesității lor în Republica Moldova” // Parlamentul Rep. Moldova. – 2016. – 18 mar. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4actmp75>. – Accesat: 17.11.2022.
- 10. Prezentarea studiului „Instanțe specializate în litigii : O evaluare a necesității lor în Republica Moldova”** [Resursă electronică] : [în cadrul conf. „Instanțe specializate în litigii de muncă – o opțiune de reformă pentru Republica Moldova?” // Confederația Națională a Sindicatelor din Moldova. – 2016. – 18 mar.
- 11. Jurisdicția constituțională** : suport de curs : (în scheme) : Ciclul 1 / Victor Pușcaș ; red. șt.: Iurie Sedlețchi ; Univ. de Studii Europene din Moldova, Fac. de Drept, Catedra de drept public. – Chișinău : [Cuvântul-ABC, 2016 (Tip. „Cavaioli”)]. – 159 p. : scheme. – Referințe bibliogr.: p. 157-159 (32 tit.). – ISBN 978-9975-3133-3-9.
- 12. Jurisprudența Curții Constituționale** : (candidați la funcții de judecător și procuror) : Curriculum / Victor Pușcaș ; Inst. Naț. al Justiției. – Chișinău, 2012. – 30 p. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4rnbehe2>. – Accesat: 25.06.2022.
Un curriculum al autorității de jurisdicție constituțională, fiind un ghid în cunoașterea activității Curții Constituționale, destinat atât studenților facultăților de drept, cât și practicienilor dreptului.
- 13. Kuciuk, Valeriu.** Constituția Republicii Moldova : 25 de ani / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș ; coord. ed.: Vasiliu Șova. – Chișinău : Pontos, 2020. – 620 p. : fot., portr. – ISBN 978-9975-72-437-1 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4h4e3zjf>. – Accesat: 04.11.2022.

O reflecție a parcursului constituțional al Republicii Moldova, realizată printr-o culegere de articole și documente oficiale, materiale informative cu referire la Constituția Republicii Moldova și prevederile ei. Este o sursă de inspirație, dar și călăuză/îndrumar practic, inclusiv pentru studenți și cercetători ai dreptului constituțional din Republica Moldova.

Recenzii:

14. Smochină, Andrei. Recenzie științifică asupra lucrării Constituția Republicii Moldova – 25 ani // Constituția Republicii Moldova : 25 de ani / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – P. 601-607 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4h4e3zjf>. – Accesat: 04.11.2022.

Consemnări, referințe, note:

15. A apărut lucrarea „Constituția Republicii Moldova – 25 de ani” [Resursă electronică] / Direcția generală comunicare și relații cu publ. a Parlamentului Rep. Moldova // Parlamentul Republicii Moldova. – 2020. – 25 mar. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/362y3p2c>. – Accesat: 25.06.2022.

16. Cheptine, Andriana. A apărut lucrarea „Constituția Republicii Moldova – 25 de ani”, care poate fi citită și online. Vezi detalii! [Resursă electronică] / Andriana Cheptine // Tribuna. – 2020. – 26 mar. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2p8kamv7>. – Accesat: 17.11.2022.

17. Negru, Boris. Referință la lucrarea „Constituția Republicii Moldova – 25 de ani”, autori Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș / Boris Negru // Constituția Republicii Moldova : 25 de ani / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – P. 608-614 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4h4e3zjf>. – Accesat: 04.11.2022.

18. Kuciuk, Valeriu. Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culegere de articole științifice) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău : [S. n.], 2019. – 664 p. – ISBN 978-9975-56-641-4 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/nkzetatt>. – Accesat: 25.06.2022. Articolele științifice în domeniul justiției constituționale, publicate în culegere, reprezintă puncte de vedere asupra diverselor probleme de drept constituțional, inclusiv ale activității Curții Constituționale. Lucrarea poate servi ca sursă de inspirație, dialog științific, dar și călăuză/îndrumar practic, inclusiv pentru studenți, specialiști din domeniu și cercetători ai dreptului constituțional din Republica Moldova.

Recenzii:

19. Ceban, Cristina. Recenzie asupra monografiei „Justiția constituțională: Analiză, studiu de caz, cercetare științifică”. Autori: Valeriu Kuciuk

- și Victor Pușcaș // *Legea și Viața*. – 2019. – Nr 6. – P. 50-51 ; *Idem* [Resursă electronică]. – Mod de acces: <http://smtp.lj.kherson.ua/archive/2019/6-1/6-1.pdf>. – Accesat: 25.06.2022.
20. **Costachi, Gheorghe**. Recenzie asupra monografiei „Justiția constituțională: Analiză, studiu de caz, cercetare științifică”, autori: conf. univ., dr. Victor Pușcaș și lector univ., dr. Valeriu Kuciuk // *Legea și Viața*. – 2019. – Nr 6. – P. 48-49 ; *Idem* [Resursă electronică]. – Mod de acces: <http://smtp.lj.kherson.ua/archive/2019/6-1/6-1.pdf>. – Accesat: 25.06.2022.
21. **Furdui, Sergiu**. Recenzie la lucrarea „Justiția constituțională: Analiză, studiu de caz, cercetare științifică”, autori: dr. Victor Pușcaș, conf. univ. și dr. Valeriu Kuciuk // *Legea și Viața*. – 2019. – Nr 6. – P. 53-54 ; *Idem* [Resursă electronică]. – Mod de acces: <http://smtp.lj.kherson.ua/archive/2019/6-1/6-1.pdf>. – Accesat: 25.06.2022.
22. **Railean, Petru**. Monografie recenzată: Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș, „Justiția constituțională: Analiză, studiu de caz, cercetare științifică” // *Legea și Viața*. – 2019. – Nr 6. – P. 51-52 ; *Idem* [Resursă electronică]. – Mod de acces: <http://smtp.lj.kherson.ua/archive/2019/6-1/6-1.pdf>. – Accesat: 25.06.2022 ; *Jurnalul juridic național : teorie și practică*. – 2019. – Nr 3. – P. 86-88.
- Consemnări, referințe, note:**
23. **Dreptul constituțional : cronică independenței** [Înregistrare video] : [monografia „Justiția constituțională: Analiză, studiu de caz, cercetare științifică”, specialiștii identifică studii-cheie și o analiză cauzală a dreptului constituțional al Rep. Moldova] // Accent TV. – 2019. – 31 mai. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=QtH-uEaP-8ZU>. – Accesat: 25.06.2022.
24. **Kuciuk, Valeriu**. Justiția constituțională: Analiză, studiu de caz, cercetare științifică [Resursă electronică] : [rezumatul monografiei] / Valeriu Kuciuk // USEM. – 2019. – 28 mai. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/mr3bbnf8>. – Accesat: 04.11.2022.
25. **Parfeni, Cristina**. Un fost președinte al Curții Constituționale lansează o carte. Detalii [Resursă electronică] : [lansarea monografiei „Justiția constituțională: Analiză, studiu de caz, cercetare științifică”, autori: Victor Pușcaș și Valeriu Kuciuk] / Cristina Parfeni // Curentul. – 2019. – 28 mai ; *Idem* [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4y-kv8u6h>. – Accesat: 17.11.2022.
26. **30 de ani de justiție într-o carte** – „Justiția constituțională” : lansare de carte [Resursă electronică] // USEM. – 2019. – 30 mai. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/d47y2yas>. – Accesat: 25.06.2022.
27. **Конституционное правосудие: хроника независимости** [Resursă electronică] : [презентация книги „Конституционное правосудие: научные исследования и казуальный анализ” в Европейском Уни-

верситете Молдовы] // USEM. – 2019. – Mai. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/mrxcjnf7>. – Accesat: 17.11.2022.

28. **Конституционное правосудие: хроника независимости** [Înregistrare video] // Accent TV. – 2019. – 30 mai. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=mbD6fdqh9jY>. – Accesat: 17.11.2022.

29. **Павлов, Николай.** Новая книга – квинтэссенция системы конституционного права Молдовы [Resursă electronică] : [o carte „Конституционное правосудие: научные исследования и казуальный анализ”] / Николай Павлов // Молдавские ведомости. – 2019. – 31 mai. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/yumrzsau>. – Accesat: 17.11.2022.

30. **Kuciuk, Valeriu.** Reforma constituțională în Republica Moldova : (evaluări și perspective) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău : Print-Caro, 2021. – 284 p. : tab. – ISBN 978-9975-56-881-4 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3hkskxn5>. – Accesat: 25.06.2022.

Culegerea de materiale informaționale și articole științifice ale autorilor este dedicată oportunității și mersului reformei constituționale în Republica Moldova. Cartea conține proiecte de lege-ferenda pentru modificarea Constituției Republicii Moldova și poate servi ca sursă de inspirație pentru corpul parlamentar din Republica Moldova, dar și izvor de cercetare, călăuză/îndrumar practic, inclusiv pentru studenți și cercetători științifici al dreptului constituțional.

Consemnări, referințe, note:

31. **Lansare de carte: „Reforma constituțională în Republica Moldova : (evaluări și perspective)”** [Înregistrare video] : [eveniment desfășurat la Bibl. Publ. de Drept] // Biblioteca Publică de Drept. – 2021. – 2 iul. – Mod de acces: https://www.youtube.com/watch?v=Gw0ocB_ef60. – Accesat: 23.02.2023.

32. **Lansarea cărții „Reforma constituțională în Republica Moldova : (evaluări și perspective)”** [Înregistrare video] : [eveniment desfășurat la Parlamentul Rep. Moldova] // Parlamentul Republicii Moldova. – 2021. – 6 iul. – Mod de acces: https://www.youtube.com/watch?v=sJn-3g2r_ldA. – Accesat: 23.02.2023.

33. **Lansarea cărții „Reforma constituțională în Republica Moldova : (evaluări și perspective)”** [Resursă electronică] : [eveniment desfășurat la USEM] // USEM. – 2021. – 1 iul. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/ykybtpaf>. – Accesat: 25.06.2022.

34. **Lansarea cărții „Reforma constituțională în Republica Moldova : (evaluări și perspective)”** [Înregistrare video] // Privesc.eu. – 2021.

- 6 iul. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fdjttmm>. – Accesat: 25.06.2022.
- 35. Pendea, Cristina.** Cartea „Reforma Constituțională în Republica Moldova” a fost lansată în Parlamentul RM [Resursă electronică] / Cristina Pendea // Tribuna. – 2021. – 6 iul. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/5aeuua89>. – Accesat: 17.11.2022.
- 36. Лавренив, С. КС Молдовы: инструмент политической борьбы? :** [о презентации монографии „Конституционная реформа в Республике Молдова : (оценки и перспективы)”] / С. Лавренив // Молдово-приднестровский регион. – 2021. – № 3/4. – С. 25-26. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: https://i-sng.ru/img/2021/08/Moldova_69-70.pdf. – Accesat: 17.11.2022.
- 37. Lege și justiție:** Studii, practico-științifice și însemnări autobiografice : în 2 vol. / Victor Pușcaș ; conducătorul grupului șt.: Angela Levința ; red.: Larisa Eršov. – Chișinău : Cuvântul-AIC, 2020. – Text în lb. rom., rusă.
Vol. 1. – 620 p. – ISBN 978-9975-3399-1-9.
- 38. Vol. 2.** – 480 p. – ISBN 978-9975-3399-2-6.
Culegerea conține articole, materiale practico-științifice, dar și autobiografice, fiind ilustrată cu poze din arhiva personală a autorului, constituind o valoare atât științifică, cât și didactică.
- Consemnări, referințe, note:**
- 39. Cuvântul autorului** / Victor Pușcaș // *Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice* / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 12-13.
- 40. Менюк, Николай.** Принципы Виктора Пушкаш : [о необходимости реформы Основного закона и юстиции в двухтомнике *Lege și justiție (Закон и правосудие)*] / Николай Менюк // *Молдавские ведомости*. – 2020. – 31 авг. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2p9n42ha>. – Accesat: 25.06.2022.
- 41. Opinia separată a judecătorului constituțional :** Sinteză de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău : Print-Caro, 2021. – 528 p. : tab. – ISBN 978-9975-56-843-2 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- O sinteză de jurisprudență constituțională, strict întemeiată pe studiu de caz comentat, despre importanța independenței și responsabilității judecătorești.*

torului constituțional, Or, Curtea Constituțională este o instituție colegială, unde, la examinarea oricărei cauze, participă toți judecătorii constituționali. Niciun judecător nu se poate eschiva de la formarea opiniei comune. Totodată, principiul majorității la luarea deciziilor, permite judecătorilor constituționali să-și expună dezacordul cu majoritatea. Din opiniile individuale ale judecătorilor, se formează opinia colectivă sau opinia majoritară a Curții. Judecătorul constituțional poate să-și exprime dezacordul nu numai cu actul integral, dar și cu o parte a actului sau cu motivația juridică.

Consemnări, referințe, note:

42. **A fost lansată o carte privind opinia separată a judecătorului constituțional** [Resursă electronică] : [eveniment desfășurat la Bibl. Publ. de Drept] // IPN : Agenție de presă. – 2021. – 28 mai. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2hrnmx7n>. – Accesat: 17.11.2022.
43. **Furdui, Sergiu**. Reflecții cognitive asupra lucrării „Opinia separată a judecătorului constituțional”, autori Victor Pușcaș și Valeriu Kuciuk / Sergiu Furdui // *Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii* (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 522-525 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
44. **Lansarea monografiei „Opinia separată a judecătorului constituțional”** [Înregistrare video] : [eveniment desfășurat la Bibl. Publ. de Drept] // Biblioteca Publ. de Drept. – 2021. – 5 iul. – Mod de acces: https://www.youtube.com/watch?v=GNVuIZ1_BJo. – Accesat: 17.11.2022.
45. **Monografia „Opinia separată a judecătorului constituțional” : indicator al independenței și responsabilității** [Resursă electronică] : [o sinteză de jurisprudență constituțională, strict întemeiată pe studiul de caz comentat al autorilor Victor Pușcaș și Valeriu Kuciuk – lansare la Univ. de Studii Europ. din Moldova] // USEM. – 2021. – Mai. – Mod de acces: <https://usem.md/md/stiri/opinia-separata-a-judecatorului-constituțional/>. – Accesat: 04.11.2022.
46. **Менюк, Николай**. Особое мнение – индикатор независимости судей : [o книге – Особое мнение конституционного судьи : *Opinia separată a judecătorului constituțional*] / Николай Менюк // Молдавские ведомости. – 2021. – 29 мая. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/yckdu322>. – Accesat: 25.06.2022.
47. **Особое мнение конституционного судьи** : [в Публичной юридической библиотеке, была представлена монография под названием „Особое мнение конституционного судьи”: показатель независимости и ответственности] // Экономическое обозрение «Логос-пресс». – 2021. – 4 июн. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: http://www.logos.press.md/1379_10_1/. – Accesat: 25.06.2022.

- 48. Organele de ocrotire a normelor de drept în Republica Moldova** : suport de curs / Victor Pușcaș, Victoria Mihaș. – Chișinău : [S. n.], 2022 (Print-Caro). – 396 p. : scheme. – Bibliogr.: p. 374-394 (354 tit.). – ISBN 978-9975-164-84-9.
- 49. Organele de ocrotire a normelor de drept : (în scheme)** : suport de curs / Victor Pușcaș, Victoria Mihaș. – Chișinău : [S. n.], 2019. – 238 p. : scheme. – ISBN 978-9975-3257-8-3.
Organele de ocrotire a normelor de drept fac parte din mecanismul coercitiv al statului: instanțele judecătorești, organele procuraturii, organele poliției precum și alte organe publice, cum ar fi avocatura, arbitrajul, etc. Necesitatea apariției și evoluției organelor de drept a avut un scop distinct – asigurarea respectării normelor juridice, dar și totalitatea normelor juridice, care reglementează organizarea, structura și direcțiile principale de activitate ale acestor organe de stat.

Consemnări, referințe, note:

- 50. Марчук, Алексей.** Три книги о правовой системе : [уникальные издания – Конституционное правосудие: анализ, практика, научные исследования, Конституция Республики Молдова – 25 лет, Закон и правосудие, отражают наиболее важные события в сфере юриспруденции за последние 30 лет, оказавшие влияние на нашу страну] / Алексей Марчук // Экономическое обозрение «Логос-пресс». – 2020. – 17 iul. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: http://www.logos.press.md/1337_10_2/. – Accesat: 25.06.2022.

Alcătuitor, coordonator, editor

- 51. Accesul la informație : Reglementări. Comentarii. Cazuri** / Centrul „Acces-Info” ; Fundația Soros Moldova ; coord.: Vasile Spinei, Victor Pușcaș, Elena Antohi [et al.]. – Chișinău : [S. n.], 2006 (Tip. Centrală). – 463 p. – ISBN 978-9975-78-066-7.

Consemnări, referințe, note:

- 52. Accesul la informație** / Victor Pușcaș // *Accesul la informație : Reglementări. Comentarii. Cazuri.* – Chișinău, 2006. – P. 5-6.
- 53. Spinei, Vasile.** Cu cât societatea este mai democratică, cu atât numărul adresărilor în judecată este mai mare [Resursă electronică] : [lansarea ghidului „Accesul la informație : Reglementări. Comentarii.

Cazuri”, ed. Victor Pușcaș] / Vasile Spinei // IPN : Agenție de presă. – 2006. – 21 febr. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2p8d8rfrn>. – Accesat: 25.06.2022.

54. **Asigurarea independenței justiției : realizări, probleme, perspective** : materialele Conf. șt.-practice interuniv. a tinerilor cercetători, Chișinău, 10 dec. 2019 / USEM ; comitetul organizațional: Victor Pușcaș [et al.] ; comitetul șt.: Iurie Sedlețchi [et al.]. – Chișinău : USEM, 2020. – 140 p. – ISBN 978-9975-3423-0-8 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4mv5x7vh>. – Accesat: 04.11.2022.
55. **Căile de transformare a Constituției** : Conf. intern. consacrată aniversării de 15 ani de la adoptarea Constituției Republicii Moldova „Valorile constituționale fundamentale – factor al stabilității regimului democratic”, Chișinău, 22-23 iul. 2009 / ed.: Victor Pușcaș, Veaceslav Zaporojan. – Chișinău : Depol Promo SRL, 2010. – 295 p.
56. **Culegere de hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție (1974-1999)** / resp. de ed.: Victor Pușcaș ; coord.: Constantin Platon, Victor Munteanu. – Chișinău : Departamentul Activității Editoriale Poligrafie și Aprovizionare cu Cărți, 2000. – 316 p. – ISBN 9975-905-47-1.
57. **Culegere de hotărâri și decizii 2005** / Curtea Constituțională ; resp. de ed.: Victor Pușcaș, Victor Rusu, Nina Pîrțac. – Chișinău : Museum, 2005. – 224 p. – ISBN 978-9975-100-10-6.
58. **Curtea Constituțională : culegere de hotărâri și decizii 2003** / Curtea Constituțională ; red. ed.: Victor Pușcaș, Victor Rusu. – Chișinău : Museum, 2004. – 275 p. – ISBN 500-18-85-06.
59. **Curtea Constituțională a Republicii Moldova : 10 ani de activitate** / Curtea Constituțională ; ed.: Victor Pușcaș ; red.-resp.: Victor Pușcaș [et al.]. – Chișinău : Reclama, 2005. – 222 p. – ISBN 9975-937-36-5.

Recenzii:

60. **Culegere de interpretări ale normelor Constituției prin actele Curții Constituționale** / Victor Pușcaș, Veaceslav Zaporojan // Curtea Constituțională a Republicii Moldova : 10 ani de activitate. – Chișinău, 2005. – P. 5-7.

- 61. Evoluția constituționalismului în Republica Moldova :** materialele Conf. șt. interuniv. naț. a tinerilor cercetători, 27 apr. 2018 / USEM, Facultatea de Drept, Catedra dept public ; cond. grupului șt.: Victor Pușcaș ; organizator: Iurie Sedlețchi. – Chișinău : Lira, 2018. – 98 p. : fot., fig. – ISBN 978-9975-3052-9-7.
- 62. Justiția constituțională : actualitate și perspective = Justice constitutionnelle : Actualite et perspectives /** resp. de ed.: Victor Pușcaș, Veaceslav Zaporojan, Victor Rusu ; red.: Veronica Melinteanu ; trad. în lb. fr.: Rodica Iovu. – Chișinău : Cartdidact, 2005. – 262 p. – Text paral. în lb. rom. și fr. – ISBN 9975-940-88-9.
- 63. Realizarea dreptului constituțional de vot și al dreptului de a fi ales :** materialele Conf. șt. interuniv. naț. a tinerilor cercetători, Chișinău, 4 febr. 2019 / cond. grupului șt. și ed.: Victor Pușcaș. – Chișinău : [S. n.], 2018. – 98 p. – ISBN 978-9975-3287-4-6.
- 64. Sinteza practicii judiciare (1989-1999) /** ed.: Victor Pușcaș ; red.: Gheorghe Danu. – Chișinău : Museum, 2000. – 391 p. – ISBN 9975-905-63-3.
- 65. Suveranitatea și structura de stat în condițiile țărilor pluri-etnice :** Conf. intern., Chișinău, 22-23 sept. 2006 / ed.: Victor Pușcaș. – Chișinău : Tip. „Balacron” SRL, 2007. – 266 p. – ISBN 997-5100-26-0.
- 66. Конституционный Суд Республики Молдова : 10 лет деятельности /** Конституционный суд ; отв. за изд.: Виктор Пушкаш. – Chișinău : Cardidact, 2005. – 231 с. – În lb. rusă. – ISBN 9975-936-37-3.
- 67. Суверенитет и государственное устройство в условиях полиэтнических стран :** Межд. Конф. 22-23 сент., 2006 / отв. за изд.: Виктор Пушкаш, Виктор Русу, Нина Пырцак. – Chișinău : „Balacron” SRL, 2007. – 156 с. – În lb. rusă. – ISBN 978-9975-100-25-0.

ARTICOLE DIN CULEGERI ȘI EDIȚII PERIODICE

1989

- 68. Deficit de responsabilitate sau deficit de pedeapsă :** [necesitatea unui complex de măsuri ideologice, politice, economice, sociale, educative pentru a bara avalanșa de infracțiuni] / Victor Pușcaș // Moldova socialistă. – 1989. – 16 iun. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 408-411.
- 69. В Верховном суде Молдавской ССР / Виктор Пушкаш //** Советская Молдавия. – 1989. – 15 июня ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 412-414. – În lb. rusă.
- 70. Очередной пленум Верховного Суда Молдавской ССР / Виктор Пушкаш //** Советская Молдавия. – 1989. – 4 июля ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 415-417. – În lb. rusă.

1990

- 71. Закон о референдуме. Каким ему быть? :** [доклад заместителя Верховного Совета МССР Виктора Пушкаш о проекте закона о Референдуме в МССР] / Виктор Пушкаш // Agenția Moldova-press. – 1990. – 7 dec. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 585-594. – În lb. rusă.
- 72. Как жить дальше? :** [по итогам встречи руководителей республики с руководителями районов левобережья Молдовы] / Виктор Пушкаш // Советская Молдавия. – 1990. – 12 авг. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 404-407. – În lb. rusă.

1992

73. **Da, noi putem lichida conflictul!** : raportul vicepreședintelui Parlamentului Rep. Moldova la Sesiunea a VII-a a Parlamentului RM, 10 iun. 1992 : [situația din stânga Nistrului] / Victor Pușcaș // Moldova Suverană. – 1992. – 16 iun. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 580-584.
74. **Popa, Victor.** Expunere de motive la proiectul Legii privind alegerea Parlamentului, publicat în paginile anterioare ale ziarului nostru / Victor Popa, Victor Pușcaș, Valeriu Cuzmenco // Moldova Suverană. – 1992. – 19 noiem. – P. 1.
75. **Problemele realizării concilierii civile** : Discursul dlui Victor Pușcaș, vicepreședinte al Parlamentului Rep. Moldova la Forumul Intern. din Elveția la 20 iunie 1992 // Moldova Suverană. – 1992. – 20 iun. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 476-579.
76. **Обоснование проекта закона о выборах парламента** / Виктор Пушкаш // Независимая Молдова. – 1992. – 18 нояб. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 276-285. – În lb. rusă.

1993

77. **Conceptia și căile de realizare a reformei judiciare și de drept în Republica Moldova** : Raport prezentat de Victor Pușcaș, vicepreședinte al Parlamentului Rep. Moldova la Conf. șt.-practică „Reforma judiciară și de drept în Republica Moldova” / Victor Pușcaș // Sfatul Țării. – 1993. – 2 febr. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 568-573.
78. **Nota explicativă la proiectul de lege cu privire la Curtea Constituțională** / Victor Pușcaș // Moldova Suverană. – 1993. – 18 ian.

- 79. Комментарий к проекту Закона о Конституционном Суде / Виктор Пушкаш // Независимая Молдова. – 1993. – 16 янв. ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 667-670. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.**

1995

- 80. Strategia reformei judiciare / Victor Pușcaș // Administrarea publică. – 1995. – Nr 3. – P. 4-17.**
- 81. Закон. Только закон, и ничего, кроме закона... : [о независимости судебной системы] / Виктор Пушкаш // Администраrea publică. – 1995. – Nr 3. – P. 4-16. – În lb. rusă ; Justiția Constituțională în Republica Moldova : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 654-666 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.**
- 82. О суде присяжных / Виктор Пушкаш // Независимая Молдова. – 1995. – 12 апр. – С. 2. – În lb. rusă.**

1996

- 83. Ce trebuie să știm despre moștenire / Victor Pușcaș // Legea și Viața. – 1996. – Nr 6. – P. 17-19.**

1997

- 84. Demonopolizarea puterii judecătorești în viziunea președintelui Curții Supreme de Justiție / Victor Pușcaș // Legea și Viața. – 1997. – Nr 5. – P. 3-9.**

1998

- 85. Diminuarea sau întărirea rolului procurorului? / Victor Pușcaș // Legea și Viața. – 1998. – Nr 1. – P. 4 ; Justiția Constituțională în Republica Moldova : Analiză, studiu de caz,**

cercetare științifică / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 645-653 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.

86. **Este umilit sau consolidat rolul procurorului?** / Victor Pușcaș // *Legea și Viața*. – 1998. – Nr 2. – P. 3.
87. **Принижена или укреплена роль прокурора?** / Виктор Пушкаш // *Закон и жизнь*. – 1998. – № 2. – С. 3. – În lb. rusă.

1999

88. **Надо ли обуздывать суд?** / Виктор Пушкаш // *Независимая Молдова*. – 1999. – 9 сент. ; *Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice* / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 377-379. – În lb. rusă.

2000

89. **Cu privire la problemele înfăptuirii justiției în contextul desfășurării reformei judiciare:** Raport prezentat la Conf. judecătorilor din 4 febr. 2001 / Victor Pușcaș // *Legea și Viața*. – 2000. – Nr 2. – P. 3 ; *Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice* / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 557-565.
90. **Аттестация – кара небесная или необходимая закономерность?** : [о совершенствовании механизма аттестации судей] / Виктор Пушкаш // *Экономическое обозрение «Логос-пресс»*. – 2000. – № 14. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.

2001

91. **Accesul la justiție și dreptul la apărare :** Autoritatea judecătorească – garant al protecției drepturilor omului și libertăților fundamentale / Victor Pușcaș // *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*. – 2001. – Nr 10. – P. 6 ; *Revista Națională de Drept*. – 2001. – Nr 9. – P. 10-15.

- 92. Un nou an judecătoresc: realizări, probleme, perspective /** Victor Pușcaș // Juristul Moldovei. – 2001. – Nr 3. – P. 3-4 ;
Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 356-365.
- 93. Компетентное мнение :** [о значении Конституционного суда РМ: гарантирование верховенства Конституции, обеспечение реализации принципа разделения государственной власти на законодательную, исполнительную и судебную и гарантирование ответственности государства перед гражданином] / Виктор Пушкаш // Политика. Экономика. – 2001. – 15 нояб. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 352-355. – În lb. rusă.
- 94. Механизм деятельности Конституционного суда нуждается в корректировке /** Виктор Пушкаш // Экономическое обозрение «Логос-пресс». – 2001. – 7 сент. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 366-367. – În lb. rusă.
- 95. Роль конституционного правосудия в становлении правового государства :** (опыт Конституционного Суда Республики Молдова) : [выступление на Торжественном заседании, посвященное 10-летию Конституционного Суда Российской Федерации, 2001] / Виктор Пушкаш // Конституционное правосудие : Вестник Конф. органов конституционного контроля стран молодой демократии. – Ереван, 2001. – Вып. 4 (14) 2001-1 (15) 2002. – С. 67-72. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4jz5ak28>. – Accesat: 04.11.2022.

2002

- 96. Dreptul la informație /** Victor Pușcaș // Dreptul. – 2002. – Nr 6. – P. 3 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 630-633 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.

- 97. Înfăptuirea justiției în Republica Moldova** / Victor Pușcaș // Curier judiciar. – 2002. – Nr 1/2. – P. 10-14 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 604-615 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 98. Pledez pentru o transparență deplină în activitatea Curții Constituționale** / Victor Pușcaș // Moldova Suverană. – 2002. – 2 febr. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 350-351.

2003

- 99. Arionești – nume de legendă, loc unde se nasc oameni cu inimă de aur** : [satul de baștină al lui V. Pușcaș] / Victor Pușcaș // Curierul agricol. – 2003. – Nr 7 ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 600-601.
- 100. Curtea Constituțională – garant al supremației Constituției** / Victor Pușcaș // Dreptul. – 2003. – Nr 6. – P. 2-3 ; Revista Națională de Drept. – 2003. – Nr 6. – P. 4-7 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 595-603 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 101. Curtea Constituțională la 8 ani** / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2003. – Nr 2. – P. 12-14 ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 532-534.
- 102. Democrația și drepturile omului** / Victor Pușcaș // Dreptul. – 2003. – Nr 24. – P. 11-13 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 406-411 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.

- 103. Globalizarea, statul și dreptul în secolul XXI / Victor Pușcaș // Dreptul. – 2003. – Nr 3. – P. 2.**
- 104. Justiția constituțională – garant al statului de drept / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2003. – Nr 1. – P. 11-17.**
- 105. Rolul dreptului internațional la înfăptuirea justiției constituționale în Republica Moldova / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2003. – Nr 3. – P. 7-11 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 580-594 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.**
- 106. Rolul justiției constituționale în afirmarea principiului supremației legii / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2003. – Nr 4. – P. 8-12 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 574-579 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.**
- 107. Supremația legii în statul de drept / Victor Pușcaș // Revista Națională de Drept. – 2003. – Nr 10. – P. 12-17 ; Edificarea statului de drept : materialele Conf. intern. șt.-practice, Chișinău, 26-27 sept. 2003. – Chișinău, 2003. – P. 26-30 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 569-573 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.**
- 108. Значение решений межгосударственных судов для правоприменительной деятельности органов государств : [речь на Московском Юридическом форуме, Москва, 22-24 янв., 2003 г.] / Victor Pușcaș // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 525-532. – În lb. rusă.**

2004

- 109. Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova – un deceniu al Constituției / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2004. – Nr 2. – P. 4-6 ; Constituția Republicii Moldova : 25 de ani / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – P. 223-226 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4vtcfb3k>. – Accesat: 04.11.2022.**
- 110. Drepturile și libertățile fundamentale prin prisma atribuțiilor Curții Constituționale / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2004. – Nr 1. – P. 18 ; Administrarea publică. – 2004. – Nr 1/2. – P. 42-47.**
- 111. Idealurile democrației implică un rol nou al mass-media / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2004. – Nr 3. – P. 13 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 557-561 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.**
- 112. Un deceniu al Constituției / Victor Pușcaș // Dreptul. – 2004. – Nr 13. – P. 1-3.**
- 113. Ușile Curții Constituționale se vor deschide și pentru cetățeni / Victor Pușcaș // Dreptul. – 2004. – Nr 15. – P. 1.**
- 114. Двери Конституционного суда откроются и для граждан / Виктор Пушкаш // Право. – 2004. – № 15. – С. 1. – În lb. rusă.**
- 115. Идеалы демократии определяют новую роль СМИ / Виктор Пушкаш // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2004. – № 3. – С. 45-47. – În lb. rusă.**
- 116. Конституционное правосудие в становлении Республики Молдова как правового государства / Виктор Пушкаш // Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală : materialele Conf. șt.-practice intern., Bălți, 22-23 sept. 2004. – Chișinău, 2004. – P. 87-91. – În lb. rusă.**

- 117. Конституция Республики Молдова : 32 поправки за 10 лет / Виктор Пушкаш // Экономическое обозрение «Логос-пресс». – 2004. – 4 июля ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 348-349. – În lb. rusă.**
- 118. Осуществление конституционной юрисдикции в Республике Молдова в 2003 году / Виктор Пушкаш // Конституционное правосудие : Вестник Конф. органов конституционного контроля стран молодой демократии. – Ереван, 2004. – Вып. 3 (25). – С. 24-39. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2x44545a>. – Accesat: 23.02.2023.**
- 119. Подведение итогов перед выборами / Виктор Пушкаш // Экономическое обозрение «Логос-пресс». – 2004. – 30 янв. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 345-347. – În lb. rusă.**

2005

- 120. „Adevărul câteodată deranjează, însă nu înseamnă că nu trebuie spus” : [accesul cetățenilor la jurisprudența CEDO] / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2005. – Nr 3. – P. 11-12 ; Justiția Constituțională în Republica Moldova : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 533-538 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.**
- 121. Aniversarea a X-a a Curții Constituționale / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2005. – Nr 2. – P. 5-6.**
- 122. Apărarea demnității umane în practica Curții Constituționale a Republicii Moldova / Victor Pușcaș // Administrarea publică. – 2005. – Nr 1 (45). – P. 44-50 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3b35bjev>. – Accesat: 17.11.2022.**

- 123. Autoritatea judecătorească în sistemul instituțiilor publice din Republica Moldova** / Victor Pușcaș // Fin-Consultant. – 2005. – Nr 7. – P. 18-22 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 552-556 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 124. Cobăneanu, Sergiu.** Rolul Curții Constituționale – în exercitarea dreptului la informație / Sergiu Cobăneanu, Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2005. – Nr 4. – P. 9-12.
- 125. Curtea Constituțională a Republicii Moldova la 10 ani** / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2005. – Nr 1. – P. 3-6 ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 523-524.
- 126. Rolul Curții Constituționale în implementarea și afirmarea democrației electronice** / Victor Pușcaș // Revista Națională de Drept. – 2005. – Nr 9. – P. 9-12 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 543-546 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 127. Rolul Curții Constituționale în respectarea limitelor restrângerii exercițiului unor drepturi sau libertăți prevăzute de Constituția Republicii Moldova** / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2005. – Nr 3. – P. 5-11 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 547-551 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 128. Защита человеческого достоинства в практике Конституционного Суда** / Виктор Пушкаш // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2005. – № 2. – С.

12-16 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 539-543. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.

- 129. Конституционному суду Республики Молдова 10 лет / Виктор Пушкаш // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2005. – № 1. – С. 37-39. – În lb. rusă.**
- 130. Роль Конституционного суда в соблюдении пределов ограничений некоторых прав или свобод, предусмотренных Конституцией Республики Молдова / Виктор Пушкаш // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2005. – № 3. – С. 38-41. – În lb. rusă.**

2006

- 131. Accesul la justiție / Victor Pușcaș, Fadei Nagacevschi, Veceaslav Zaporozjan [et al.] // Avocatul poporului : Ed. spec. – 2006. – P. 26-41.**
- 132. Conceptul și conținutul suveranității / Victor Pușcaș // Administrarea publică. – 2006. – Nr 3. – P. 73-80.**
- 133. Constituția Republicii Moldova și Statutul Curții Penale Internaționale / Victor Pușcaș // Legea și Viața. – 2006. – Nr 4. – P. 10-12.**
- 134. Contribuția societății informaționale la activitatea Curții Constituționale a RM / Victor Pușcaș // Revista Națională de Drept. – 2006. – Nr 12. – P. 10-15.**
- 135. Hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului în practica Curții Constituționale și a instanțelor judecătorești din Republica Moldova / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2006. – Nr 1. – P. 5-9 ; Legea și Viața. – 2006. – Nr 7. – P. 4-8.**
- 136. Interdependența dintre reforma judiciară și gradul de transformare juridică a societății / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2006. – Nr 2. – P. 5-14 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de**

- caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 512-521 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 137. Majoritatea a propus, minoritatea s-a opus :** [accesul direct al cetățenilor la Curtea Constituțională] / Victor Pușcaș // Moldova Suverană. – 2006. – 3 mar. ; Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013). – Chișinău, 2021. – P. 199-207 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 138. O pârghie populară de care sunt lipsiți cetățenii: obstacole în calea edificării statului de drept. Ce ne învață practica europeană?** : [accesul direct al cetățenilor la Curtea Constituțională] / Victor Pușcaș, Sergiu Cobăneanu // Revista Națională de Drept. – 2006. – Nr 4. – P. 25-26 ; Justiția constituțională în Republica Moldova : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 208-216 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y3mufsf6>. – Accesat: 17.11.2022.
- 139. Problemele puterii judecătorești în jurisprudența constituțională** / Victor Pușcaș // Revista Națională de Drept. – 2006. – Nr 5. – P. 32-39 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 498-512 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 140. Rolul Curții Constituționale într-o societate democratică : Experiența Republicii Moldova** / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2006. – Nr 3. – P. 36.
- 141. Termenul rezonabil pentru examinarea cauzelor civile și penale** / Victor Pușcaș // Legea și Viața. – 2006. – Nr 8. – P. 4-9 ; Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2006. – Nr 2. – P. 8-13 ; Justiția constituțională : Analiză,

- studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 486-498. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 142. Конституция Республики Молдова и Статус Международного Уголовного Суда / Виктор Пушкаш // Закон и жизнь. – 2006. – № 4 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 469-486. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.**
- 143. Концепт и содержание суверенитета / Виктор Пушкаш // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2006. – № 4. – С. 27-39 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 430-443. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.**
- 144. Постановления Европейского Суда по правам человека в практике Конституционного суда и судебных инстанций в Республике Молдова / Виктор Пушкаш // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2006. – № 1. – С. 40-43. – În lb. rusă.**
- 145. Роль Конституционного Суда в демократическом обществе. Опыт Республики Молдова : (из выступления, представленного в Софии на межд. Конф., посвященной 15-летию Конституционного Суда Республики Болгария) / Виктор Пушкаш // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2006. – № 3. – С. 36-49 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 67-72. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.**

2007

- 146. Impactul noii proceduri civile de ridicare a excepției de neconstituționalitate** / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2007. – Nr 1. – P. 13 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 450-460 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 147. Îmbunătățirea sau înrăutățirea mecanismului de ridicare a excepției de neconstituționalitate?** / Victor Pușcaș // Legea și Viața. – 2007. – Nr 2. – P. 55 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 411-423 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 148. Opinie separată** / Victor Pușcaș // Revista Națională de Drept. – 2007. – Nr 7. – P. 17-19 ; Lege și justiție : Studii practice-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 324-325.
- 149. Opinia separată – o garanție a independenței și înaltei responsabilități a judecătorului constituțional** / Victor Pușcaș // Legea și Viața. – 2007. – Nr 7. – P. 6-9 ; Revista Națională de Drept. – 2007. – Nr 6. – P. 23-29 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 443-449 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 150. Optimizarea mecanismelor de protecție a drepturilor omului – imperativul timpului** / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2007. – Nr 2. – P. 39-41.
- 151. Unele probleme privind excepția de neconstituționalitate** / Victor Pușcaș // Revista Națională de Drept. – 2006. – Nr 4. – P. 10 ; Legea și Viața. – 2007. – Nr 2. – P. 17-19.

- 152. Разрешение исключительных случаев неконституционности: проблемы и последствия / Виктор Пушкаш // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2007. – № 1. – С. 39. – În lb. rusă.**
- 153. Совершенствование механизмов по защите прав граждан – веление времени / Виктор Пушкаш // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2007. – № 2. – С. 39-41 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 424-430. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.**

2008

- 154. Perfecționarea procedurii de ridicare a excepției de neconstituționalitate în RM : [comunicare în cadrul Conf. „Rolul Curții Constituționale în sistemul protecției drepturilor omului și respectarea CEDO și jurisprudenței Curții Europene pentru Drepturile Omului în jurisprudența și legislația națională”, Chișinău, 13-14 dec. 2007] / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2008. – Nr 1. – P. 18-21 ; Administrarea publică. – 2008. – Nr 2 (68). – P. 107-112 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/mv85cyh6>. – Accesat: 17.11.2022.**
- 155. Precedentul judiciar, practica judiciară și jurisprudența : (similitudini și deosebiri) / Victor Pușcaș, Veaceslav Zaporozjan // Revista Națională de Drept. – 2008. – Nr 4. – P. 29-34 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/d4xxn85f>. – Accesat: 04.11.2022.**

2009

- 156. 29 iulie – Ziua adoptării Constituției Republicii Moldova – Legea supremă a statului / Victor Pușcaș // Legea și Viața. – 2009. – Nr 1. – P. 4-13.**
- 157. Profesor prin vocație : Om de știință : [dedicație juristului Victor Popa – jurist, doctor habilitat în drept, judecător con-**

- stituțional] / Victor Pușcaș // Victor Popa : Drumul ascensiunii. Studium in Honorem. – Chișinău, 2009. – P. 90-93 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3m7498yx>. – Accesat: 25.06.2022.
158. **Sistemul de administrare al Basarabiei (1918-1925)** / Victor Pușcaș, Gheorghe Palade // Analele științifice ale USM. Ser. „Lucrări studențești” : Șt. socioumanistice. – 2009. – P. 24-26.
159. **Понятие компромисс неприемлемо при вынесении судебных решений** / Виктор Пушкаш // Право. – 2009. – 26 февр. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 316-317. – În lb. rusă.
160. **Шельмование за стремление к независимости** / Виктор Пушкаш // Молдавские ведомости. – 2009. – 6 мая ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 312-315. – În lb. rusă.
- 2010**
161. **Apărarea dreptului constituțional de proprietate și restrângerea acestui drept prin prisma jurisprudenței Curții Constituționale** / Victor Pușcaș // Legea și Viața. – 2010. – Nr 2. – P. 4-7 ; Protecția juridică a proprietății, libertății și siguranței persoanei în dreptul național și internațional : materialele Conf. șt.-practice intern., Chișinău, IRIM, 22 dec. 2009. – Chișinău, 2010. – P. 57-68.
162. **Căile de reformare a Constituției Republicii Moldova** / Victor Pușcaș, Veaceslav Zaporojan // Valorile constituționale – factori ai stabilității regimului democratic : Conf. șt. intern. consacrată aniversării de 15 ani de la adoptarea Constituției Rep. Moldova, Chișinău, 22-23 iul. 2010. – Chișinău, 2010. – P. 259-271.
163. **Curtea Constituțională – precedentul judiciar de interpretare a Constituției** / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2010. – Nr 3. – P. 23-30 ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 86-93.

- 164. Curtea Constituțională unicul subiect de interpretare oficială a Constituției** / Victor Pușcaș // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2010. – Nr 3. – P. 15-17.
- 165. Două proiecte, un singur obiect – alegerea Președintelui Țării** : (Comentariu la avizele Curții Constituționale nr. 1 din 29.04.2010 și nr. 2 din 04.05.2010) / Victor Pușcaș // Dreptul. – 2010. – 21 mai ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 379-382 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 166. Independența Curții Constituționale în oglinda strâmbă a legislației** / Victor Pușcaș // Timpul. – 2010. – 17 febr. ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 376-378 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 167. Influența morbidității judecătorilor asupra calității actului justiției** / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk // Dreptul. – 2010. – 8 oct. – P. 4-6 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/36h48wvc>. – Accesat: 04.11.2022.
- 168. Jurisprudența Curții Europene în activitatea jurisdicțională a Curții Constituționale** : (Comentariu la hotărârile Curții Constituționale nr. 10 din 16.04.2010 și nr. 11 din 27.04.2010) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk // Dreptul. – 2010. – 14 mai ; Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2010. – Nr 4. – P. 9-12 ; Săptămîna. – 2010. – 14 mai. – P. 7-11 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 367-375 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 169. Конституционный суд и центр по борьбе с экономическими преступлениями и коррупцией: опасный прецедент** / Виктор Пушкаш // Экономическое обозрение «Логос-пресс». – 2010. – 24 июля ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 294-296. – În lb. rusă.

2011

170. **Ireversibilitatea Independenței** / Victor Pușcaș // Ziarul de Gardă. – 2011. – 18 aug. ; Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2011. – Nr 3. – P. 10.
171. **Любая власть желает, чтобы судьи были послушными** / Виктор Пушкаш // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 169-172. – În lb. rusă.
172. **Неординарная ситуация** : [о нюансах молдавского законодательства в выборе Президента] / Виктор Пушкаш // Infotag. – 2011. – 7 apr. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 162-163. – În lb. rusă.
173. **О конституционной и политической логике в решениях Конституционного суда** / Виктор Пушкаш // Молдавские ведомости. – 2011. – 25 февр. ; Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2021. – № 1. – P. 47-52. – În lb. rusă.

2012

174. **Nu confundați opiniile politice cu evaluările juridice** : [conformitatea hotărârilor Curții Constituționale față de prevederile Constituției] / Victor Pușcaș // Timpul. – 2012. – 21 ian. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2v7kpsc>. – Accesat: 25.06.2022.

2014

175. **Dacă se dorește, de ce să nu se accepte?** : [constituționalitatea legilor] / Victor Pușcaș // Săptămîna. – 2014. – 10 ian. ; Justiția constituțională în Republica Moldova : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 305-310 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.
176. **Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova** : 20 de ani de la adoptarea Constituției / Victor Pușcaș // Revista Institutului Național al Justiției. – 2014. – Nr 2. – P. 17-23 ; Justi-

ția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 323-334 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.

- 177. Independența Moldovei are un caracter ireversibil** / Victor Pușcaș // Săptămîna. – 2014. – 31 ian. ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 562-564 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.

2015

- 178. Kuciuk, Valeriu.** Notorium non est probandum or Q.E.D : (analiză juridică – studiu de caz constituțional) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș // Legea și Viața. – 2015. – Nr 9. – P. 4-12 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4vsw77r>. – Accesat: 17.11.2022.
- 179. Kuciuk, Valeriu.** Sacralitatea principiilor de activitate constituțională / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș // Legea și Viața. – 2015. – Nr 12. – P. 4-16 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4hyu68sh>. – Accesat: 04.11.2022.

2016

- 180. Dezvoltarea sistemului național de drept prin prisma continuității istorice** : [raport] / Victor Pușcaș // Vector european. – 2016. – Nr 2. – P. 79-89 ; Statalitatea Moldovei : continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării : Conf. șt., Chișinău, 24-25 mar. 2017. – Chișinău, 2017. – P. 550-567 ; Idem [Resursă electronică]. – https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/550-567.pdf. – Accesat: 17.11.2022.
- 181. Dreptul discreționar**: aspecte teoretice și practice : [rec. la „Dreptul discreționar”, autori: Gheorghe Avornic, Dumitru Postovan. Iași: Vasiliana '98, 2015. 519 p.] / Victor Pușcaș // Revista de studii interdisciplinare „Constantin Stere”. – 2016. – Nr 2 (10). – P. 107-110 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod

- de acces: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/107-110_12.pdf. – Accesat: 17.11.2022.
182. **Kuciuk, Valeriu.** Inițiativa populară de revizuire a Constituției are suport legal și constituțional / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș // *Legea și Viața*. – 2016. – Nr 3. – P. 10-17 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/ycks8jfv>. – Accesat: 17.11.2022.
183. **Suveranitatea și independența – baza statalității moldovenești** : [principalul eveniment al anului 2016 – 25 de ani de la proclamarea Independenței Republicii Moldova] / Victor Pușcaș // *Universitatea*. – 2016. – 20 aug. – P. 4 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4kjhex4y>. – Accesat: 04.11.2022.

2017

184. **Dezvoltarea sistemului național de drept prin prisma continuității istorice** : [raport] / Victor Pușcaș // *Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării* : Conf. șt., Chișinău, 24-25 mar., 2017. – Chișinău, 2017. – P. 550-567 ; *Vector european*. – 2016. – Nr 2. – P. 79-89 ; Idem [Resursă electronică]. – https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/550-567.pdf. – Accesat: 17.11.2022.
185. **În așteptarea alegerilor parlamentare: între eroare și mit** : [necesitatea schimbărilor în sistemul electoral] / Victor Pușcaș // *Ziarul de Gardă*. – 2017. – 26 mar. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/rcttzyrs>. – Accesat: 23.02.2023.
186. **Любое действие против референдума, проводимого государством, должно рассматриваться как действия против государства** / Виктор Пушкаш // *Молдавские ведомости*. – 2017. – 10 окт. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4963ewf5>. – Accesat: 17.11.2022.
187. **Молдова: страна на перекрестке всех зол** : [рец. на книгу *История политических учений в 12-ти книгах. Книга XII: Общественно-политическая мысль Молдовы Нового времени. Часть первая: Национальная политическая*

мысль (авторы – Валентин Бенюк, Эдуард Волков, Виктор Степанюк)] / Виктор Пушкаш // *Relații internaționale plus*. – 2017. – Nr 1. – P. 352-359. – În lb. rusă.

- 188. На перекрёстке всех зол** : [рец. на книгу *Общественно-политическая мысль Молдовы Нового времени* (авторы – Валентин Бенюк, Эдуард Волков, Виктор Степанюк)] / Виктор Пушкаш // *Молдавские ведомости*. – 2017. – 24 февр. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <http://www.vedomosti.md/news/na-perekryost-ke-vseh-zol>. – Accesat: 17.11.2022.

2018

- 189. Gafton, Mihai.** Evoluția constituțională în Moldova medievală: o privire asupra actului juridic / Mihai Gafton, Victor Pușcaș // *Evoluția constituționalismului în Republica Moldova* : materialele Conf. șt. interuniv. naț. a tinerilor cercetători, Chișinău, 27 apr. 2018. – Chișinău, 2018. – P. 20-25.
- 190. Suharenco, Sergiu.** Condițiile constituționalismului contemporan în Republica Moldova / Sergiu Suharenco, Victor Pușcaș // *Evoluția constituționalismului în Republica Moldova* : materialele conf. șt. interuniv. naț. a tinerilor cercetători, Chișinău, 27 apr. 2018. – Chișinău, 2018. – P. 55-60.

2019

- 191. Consolidarea statalității : de la Declarația de Suveranitate spre Declarația de Independență** / Victor Pușcaș // *Justiția constituțională* : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 316-322 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 192. Consolidarea statalității Republicii Moldova în contextul actelor juridice** – 660 de ani de la întemeierea Țării Moldovei / Victor Pușcaș ; recenzent: Alexandru Roman // *Vector european*. – 2019. – Nr 1. – P. 23-27 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/23-27_12.pdf. – Accesat: 17.11.2022.

- 193. Covali, Daniela.** Desfășurarea unei campanii electorale în Republica Moldova / Daniela Covali, Victor Pușcaș // Realizarea dreptului constituțional de vot și a dreptului de a fi ales : Conf. șt. interuniv. naț. a tinerilor cercetători, 4 febr. 2019, USEM. – Chișinău, 2019. – P. 95-104 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/w53uukp7>. – Accesat: 17.11.2022.
- 194. Covali, Mihaela.** Dreptul electoral în statele Uniunii Europene. Aspecte comparate: tipuri de scrutin / Mihaela Covali, Victor Pușcaș // Realizarea dreptului constituțional de vot și al dreptului de a fi ales : Conf. șt. interuniv. naț. a tinerilor cercetători, 4 febr. 2019, USEM. – Chișinău, 2019. – P. 41-49 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2m5csw9h>. – Accesat: 25.06.2022.
- 195. Curtea Constituțională și rolul ei în edificarea statului de drept :** [raport prezentat la a XII-a conf. a Curților Constituționale din Europa, Bruxelles, 13-16 mai 2002] / Victor Pușcaș // Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 616-629 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.
- 196. Curtea Constituțională, unicul subiect abilitat cu dreptul de interpretare oficială a Constituției :** [raport prezentat la Conf. șt. intern. „Asigurarea supremației Constituției – funcția de bază a Curții Constituționale”, Chișinău, 25-26 febr. 2010] / Victor Pușcaș // Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 383-391 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.
- 197. Dezvoltarea instituțională a Republicii Moldova /** Victor Pușcaș // Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 327-338 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.

- 198. 29 iulie – Ziua Constituției RM, 25 de ani de provocare a demnității constituționale a poporului moldovenesc** / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk // *Legea și Viața*. – 2019. – Nr 9. – P. 4-13 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/4-13_2.pdf. – Accesat: 25.06.2022.
- 199. 23 februarie – Ziua Curții Constituționale** / Victor Pușcaș // *Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.)* / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 263-265 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 200. Gladcenco, Serghei.** Sistemul electoral mixt: avantaje și dezavantaje / Serghei Gladcenco, Victor Pușcaș // *Realizarea dreptului constituțional de vot și al dreptului de a fi ales : materialele Conf. șt. interuniv. naț. a tinerilor cercetători*, Chișinău, 4 febr. 2019. – Chișinău, 2019. – P. 35-40 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3ssxwd9s>. – Accesat: 17.11.2022.
- 201. Justiția constituțională și edificarea statului de drept** : (din experiența Curții Constituționale a Rep. Moldova) : [raport prezentat la Conf. intern. „Justiția constituțională la intersecția secolelor”, Moscova, 1-2 noiem. 2001] / Victor Pușcaș // *Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.)* / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 639-638 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.
- 202. Kuciuk, Valeriu.** De ce a eșuat inițiativa populară de revizuire a constituției? / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș // *Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.)* / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 296-301 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 203. Kuciuk, Valeriu.** Globalizarea, statul și dreptul în secolul XXI / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș // *Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art.*

- șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 688-589 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.
- 204. Kuciuk, Valeriu.** Suveranul puterii de stat este poporul! : (Studiu de caz privind tentativa de uzurpare a puterii de stat în Republica Moldova) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș // Jurnalul juridic național : teorie și practică. – 2019. – Nr 8. – P. 8-26 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/8-26_0.pdf. – Accesat: 25.06.2022.
- 205. 100 de ani de la proclamarea Republicii Democratice Moldovenești** : (discurs susținut la Adunarea festivă) : [comunicare în cadrul Conf. șt.-practice „Republica Democratică Moldovenească (1917-1918) : fenomenul parlamentarismului și pluripartitismului în evoluția istorică”] / Victor Pușcaș // Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 261-263 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.
- 206. Orientarea jurisprudenței naționale la cea europeană** / Victor Pușcaș // Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 402-405 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 207. Premisele pentru reformarea procuraturii** / Victor Pușcaș // Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 335-340 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 208. Recuzare pe parcursul a 35 de ani de activitate în calitate de judecător** / Victor Pușcaș // Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 399-401 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.

- 209. Reflecții asupra funcționalității Curții Constituționale /** Victor Pușcaș // Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 341-342 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 210. Suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova /** Victor Pușcaș // Realizarea dreptului constituțional de vot și a dreptului de a fi ales : Conf. șt. interuniv. naț. a tinerilor cercetători, 4 febr. 2019, USEM. – Chișinău, 2019. – P. 5-7 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/5-7_10.pdf. – Accesat: 17.11.2022.
- 211. Tertipurile Ministrului Justiției /** Victor Pușcaș // Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 362-366 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 212. 10 ani a Constituției Republicii Moldova : 29 iulie Ziua Constituției Republicii Moldova : [mesaj de felicitare] /** Victor Pușcaș // Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 222-223 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.
- 213. Европейские нормы по правам человека в решениях Конституционного суда Республики Молдова /** Виктор Пушкаш // Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 565-573. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 214. Кучук, Валерий.** Угроза национальной безопасности страны как следствие двойного гражданства должностного лица : (казуальный анализ) / Валерий Кучук, Вик-

тор Пушкаш // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2019. – Nr 4. – P. 70-109 ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culeg. de art. șt.) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 167-208. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.

2020

- 215. Adoptarea Constituției Republicii Moldova în 1994 – cel mai important eveniment după proclamarea independenței** / Victor Pușcaș // Constituția Republicii Moldova: 25 de ani / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – P. 294-297 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4vtcfb3k>. – Accesat: 04.11.2022.
- 216. Asigurarea supremației Constituției** : 25 de ani de la fondarea Curții Constituționale a Republicii Moldova / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk // Analele științifice ale Universității de Studii Europene din Moldova. – 2020. – Nr 6. – P. 30-45 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/30-45.pdf. – Accesat: 04.11.2022.
- 217. Concluzii** : [cuvânt de încheiere în cadrul conf. despre protejarea drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale omului în Rep. Moldova] / Victor Pușcaș // Asigurarea independenței justiției: realizări, probleme, perspective : materialele Conf. șt.-practice interuniv. a tinerilor cercetători, Chișinău, 10 dec. 2019. – Chișinău, 2020. – P. 139-140 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/52sr733n>. – Accesat: 25.06.2022.
- 218. Constituția – garant al apărării drepturilor și libertăților omului și cetățeanului** / Victor Pușcaș // Constituția Republicii Moldova: 25 de ani / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – P. 207-209 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4vtcfb3k>. – Accesat: 04.11.2022.
- 219. Constituția este un barometru care determină dezvoltarea societății** / Victor Pușcaș // Constituția Republicii Moldova:

- 25 de ani / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – P. 204-206 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4vtcfb3k>. – Accesat: 04.11.2022.
- 220. Costru, Dinu.** Garanțiile de independență ale judecătorului / Dinu Costru, Victor Pușcaș // Asigurarea independenței justiției: realizări, probleme, perspective : materialele Conf. șt.-practice interuniv. a tinerilor cercetători, Chișinău, 10 dec. 2019. – Chișinău, 2020. – P. 79-84 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/79-84_15.pdf. – Accesat: 17.11.2022.
- 221. Covali, Mihaela.** Independența judecătorului la îndeplinirea justiției / Victor Pușcaș, Mihaela Covali // Asigurarea independenței justiției: realizări, probleme, perspective materialele Conf. șt.-practice interuniversitare a tinerilor cercetători, Chișinău, 10 dec. 2019. – Chișinău, 2020. – P. 72-78 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/52sr733n>. – Accesat: 25.06.2022.
- 222. Depășirea stării de criză la Curtea Constituțională depinde de comportamentul judecătorilor** [Resursă electronică] / Victor Pușcaș // IPN : Agenție de presă. – 2020. – 4 mai. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/5n93dxem>. – Accesat: 17.11.2022.
- 223. Despre aprobarea decretelor Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM** / Victor Pușcaș // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 418-435.
- 224. Discurs în Parlamentul României cu ocazia aniversării a 75 de ani de la Marea Unire** : [30 noiem. 1993] / Victor Pușcaș // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 566-567.
- 225. Discurs rostit cu prilejul afilierei Grupului parlamentar din Republica Moldova la Uniunea Interparlamentară** : [Stockholm, 7 sept. 1992] / Victor Pușcaș // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 574-575.

- 226. Discursul Președintelui Curții Constituționale Victor Pușcaș** [Ia Adunarea festivă consacrată aniversării a XXV-a de la adoptarea Constituției Republicii Moldova, 29 iul. 2019] / Victor Pușcaș // Constituția Republicii Moldova: 25 de ani / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – P. 232-234 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4h4e3zjf>. – Accesat: 04.11.2022.
- 227. Instanțele specializate – un pas spre o justiție eficientă** / Victor Pușcaș, Ion Moldovanu // Vocea poporului. – 2016. – 5 febr. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 289-291 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://vocea.md/instantele-specializate-un-pas-spre-o-justitie-eficienta/>. – Accesat: 23.02.2023.
- 228. Membrii Consiliului Superior al Magistraturii atenționează conducerea Republicii Moldova** / Victor Pușcaș // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 400-401.
- 229. Notă informativă cu privire la activitatea Comisiei pentru elaborarea proiectului Constituției Republicii Moldova** / Victor Pușcaș // Constituția Republicii Moldova: 25 de ani / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – P. 23-25 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4vtcfb3k>. – Accesat: 04.11.2022.
- 230. Partajarea politică a instituțiilor este cea mai mare încălcare care a distrus societatea** / Victor Pușcaș // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 288-291.
- 231. Reforma judiciară: realizări, probleme, perspective** / Victor Pușcaș // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 326-332.
- 232. Reforma judiciară și de drept** / Victor Pușcaș // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 380-384.

- 233. Republica Moldova, anul 2019** : Tentativa de uzurpare a puterii de stat : (analiză juridică) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk // Revista Națională de Drept. – 2020. – Nr 4/6. – P. 80-112 ; Idem [Resursă electronică]. – https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/80-112.pdf. – Accesat: 17.11.2022.
- 234. Rolul justiției constituționale în edificarea statului de drept** / Victor Pușcaș // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 535-539.
- 235. Să sporim credibilitatea în justiție** / Victor Pușcaș // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 368-371.
- 236. Sesiunea a 88-a a Uniunii Interparlamentare** / Victor Pușcaș // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 402-403.
- 237. Strategia reformei judiciare** / Victor Pușcaș // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 253-264.
- 238. The constitutional right to Internet access** : experiences from other countries and findings for Moldova : [asigurarea dreptului constituțional de acces la internet: experiențe din alte țări și constatări pentru Moldova] / Victor Pușcaș // Moldova Internet Governance : Forum. Report 2020, Digital Park, Chișinău, nov. 23-24, 2020. – Chișinău, 2020. – P. 12-13. – Text în lb. engl. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/yrnwtmsp>. – Accesat: 17.10.2022.
- 239. Totalurile activității Curții Constituționale a Republicii Moldova** : Bilanț la 25 de ani / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk // Revista Națională de Drept. – 2020. – Nr 4/6. – P. 21-40 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4n774v3t>. – Accesat: 17.11.2022.
- 240. Декларация о суверенитете важнее Декларации о независимости** [Resursă electronică] / Виктор Пушкаш // Спутник-Молдова. – 2020. – 8 июня. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/25r33usa>. – Accesat: 04.11.2022.

241. **Доступ в интернет: право, гарантии и ограничения** / Виктор Пушкаш, Валериу Кучук // *Legea și Viața*. – 2020. – Nr 12. – P. 23-34 ; *Reforma constituțională în Republica Moldova : (evaluări și perspective)* / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2021. – P. 166-177. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 25.06.2022.
242. **Право на доступ в интернет должно быть признано как одно из основных прав человека** / Виктор Пушкаш // *Экономическое обозрение «Логос-пресс»*. – 2020. – № 44. – С. 9-10. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: http://www.logos.press.md/1354_08_1/. – Accesat: 04.11.2022.
243. **Реформа юстиции в Республике Молдова: за и против** / Виктор Пушкаш // *Vector european*. – 2020. – Nr 1. – P. 60-65. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/mkmzk7pc>. – Accesat: 04.11.2022.

2021

244. **Aparențe de adevăr sau decrete desuete?** : [abrogarea Decretului Președintelui RM din 29 iul. 2020] / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk // *Reforma constituțională în Republica Moldova : (evaluări și perspective)* / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2021. – P. 276-280 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3hkskx5>. – Accesat: 25.06.2022.
245. **Autoritatea judecătorească – garant al protecției drepturilor omului și a libertăților fundamentale** : [comunicare în cadrul Conferinței intern. șt.-practice „Reforma judiciară și de drept în Republica Moldova”, Chișinău, 23-24 aug. 2001] / Victor Pușcaș // *Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice* / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2021. – Vol. 1. – P. 547-556.
246. **Comentariu la Opinia separată din 03.06.2003** : notă informativă [Resursă electronică] : [Legea nr. 294 din 21.12.2007 cu privire la partide] / Victor Pușcaș // *Opinia separată a*

- judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 40-41 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 247. Comentariu la Opinia separată din 18.05.2004, semnată de judecătorii V. Pușcaș și M. Iuga** [Resursă electronică] : [Legea nr. 123 din 18.03.2003 privind administrația publică locală] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 39-40 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 248. Comentariu la Opiniile separate din 22.11.2005** [Resursă electronică] : [opiniile judecătorilor constituționali Mircea Iuga și Victor Pușcaș, expuse în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 81-82 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 249. Curtea Constituțională a Republicii Moldova ca garant al supremației Constituției și rolul ei în afirmarea statului de drept** : [comunicare în cadrul Forului Președinților Curților Constituționale din Țările Membre ale Adunării Parlamentare a Cooperării Economice la Marea Neagră, Chișinău, 10-11 dec. 2001] / Victor Pușcaș // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2021. – Vol. 2. – P. 540-546.
- 250. Kuciuk, Valeriu.** Proiect de Lege-ferenda pentru modificarea Constituției Republicii Moldova / Valeriu Kuciuk, Vic-

tor Pușcaș // Reforma constituțională în Republica Moldova : (evaluări și perspective) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2021. – P. 262-274 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3hkskxn5>. – Accesat: 25.06.2022.

- 251. Memoriu: privind criza constituțională în Moldova** / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk // Reforma constituțională în Republica Moldova : (evaluări și perspective) / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2021. – P. 9-15 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3hkskxn5>. – Accesat: 25.06.2022.
- 252. Кучук, Валерий.** Правовые проблемы доступа в интернет в Республике Молдова / Валерий Кучук, Виктор Пушкаш // Vector european. – 2021. – Nr 1. – P. 68-71. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/68-71_38.pdf. – Accesat: 25.06.2022.

Texte oficiale: hotărâri, decizii, avize, opinii separate

- 253. Aviz asupra proiectului de lege constituțională pentru modificarea și completarea unor articole din Constituția Republicii Moldova** : hotărârea Curții Constituționale nr. 4 din 28 noiem. 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 170/172. – P. 27-31 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/35amvu2a>. – Accesat: 17.02.2023.
- 254. Aviz asupra proiectului de lege constituțională privind modificarea art. 88 lit. g) din Constituție** : nr. 3 din 26 noiem. 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 16. – P. 21-22 ; Constituția Republicii Moldova: 25 de ani / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – P. 202-203 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4vtcfb3k>. – Accesat: 04.11.2022.

255. **Aviz asupra proiectului de lege pentru excluderea propoziției „Caracterul licit al dobândirii se prezumă” din alin. (3) art. 46 din Constituția Republicii Moldova** : nr. 1 din 25.04.2006 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2006. – Nr 70/72. – P. 21-24 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3y9vjzvn>. – Accesat: 17.02.2023.
256. **Aviz asupra proiectului de lege pentru modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova** : hotărârea Curții Constituționale nr. 1 din 12 febr. 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 27/28. – P.10-17 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y52m7xn6>. – Accesat: 17.02.2023.
257. **Cu privire la desfășurarea concursului pentru suplinirea postului vacant de judecător asistent** : hotărârea Curții Constituționale nr. 41 din 15 oct. 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 144/145. – P. 13 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/b82yfthw>. – Accesat: 17.02.2023.
258. **Decizie asupra inițiativei de revizuire a Constituției** : hotărârea Curții Constituționale din 4 mar. 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 36/38. – P. 38 ; Constituția Republicii Moldova: 25 de ani / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – P. 188-189 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4vtcfb3k>. – Accesat: 04.11.2022.
259. **Decizie despre sistarea procesului pentru controlul constituționalității unei prevederi a art. 161 din Codul cu privire la contravențiile administrative** : nr. 1 din 30 mai 2006 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2006. – Nr 87/90. – P. 19-22 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2e47r9b2>. – Accesat: 17.02.2023.
260. **Decizie despre sistarea procesului pentru controlul constituționalității pct. 1 și pct. 2 alin. 1 din Hotărârea Guvernului nr. 470 din 11 iun. 2002 Cu privire la edificiile și locașurile de cult** / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Re-

- publicii Moldova. – 2007. – Nr 10/13. – P. 18-19 ; Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 88-90 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3e4xdreu>. – Accesat: 17.02.2023.
- 261. Decizie despre sistarea procesului pentru controlul constituționalității Hotărârii Guvernului nr. 891 din 17 iulie 2003 Cu privire la crearea Serviciului de Asistență Medicală Urgentă din Moldova :** hotărârea Curții Constituționale nr. 6 din 25.12.2003 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2004. – Nr 13/15. – P. 33-35 ; Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 88-90 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 262. Decizie despre sistarea procesului privind controlul constituționalității art. 171 din Codul electoral (Legea nr. 1381-XIII din 21 noiem. 1997, cu modificările și completările ulterioare) :** hotărârea Curții Constituționale nr. 6 din 16 dec. 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 178/181. – P. 41-42 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/mr36r25b>. – Accesat: 17.02.2023.
- 263. Decizie pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 461-XV din 30 iul. 2001 Privind piața produselor petroliere și a unor prevederi din HG Rep. Moldova nr. 1027 din 1 oct. 2001 Cu privire la unele măsuri de implementare a Legii privind piața produselor petroliere :** hotărârea Curții Constituționale nr. 2 din 28 mai 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 74. – P. 14-15 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3s5rukmt>. – Accesat: 17.02.2023.
- 264. Decizie pentru respingerea sesizării unui grup de deputați în Parlament din 03.03.2003 / Victor Pușcaș // Monitorul**

- oficial al Republicii Moldova. – 2003. – Nr 48. – P. 24-25 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2953py8p>. – Accesat: 17.11.2022.
- 265. Decizie privind sistarea procesului pentru controlul constituționalității unor prevederi ale *Tratatului între Republica Moldova și Ucraina cu privire la frontiera de stat și a Protocolului adițional la Tratat*, semnate la Kiev la 18 aug. 1999 :** hotărârea Curții Constituționale nr. 5 din 24 sept. 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 137/138. – P. 26-27 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4ae72z55>. – Accesat: 17.02.2023.
- 266. Despre aprobarea *Raportului privind exercitarea jurisdicției constituționale în anul 2001* :** hotărârea Curții Constituționale nr. 5 din 21 ian. 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 20. – P. 17-27 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3x7pa3v8>. – Accesat: 17.02.2023.
- 267. Opinia separată asupra Deciziei din 18 decembrie 2008 expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* și art. 67 din *Codul jurisdicției constituționale* (parțial concordantă) (18 dec. 2008) :** [revizuirea art. 32 alin. (3) din Constituție prin excluderea sintagmei „constestarea și defăimarea statului și a poporului”] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 194-196 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 268. Opinia separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* și art. 67 din *Codul jurisdicției constituționale a judecătorului Curții Constituționale, pe marginea Hotărârii Curții Constituționale pentru controlul unor prevederi din Codul audiovizualului al Republicii Moldova nr. 260-XVI din 27 iul. 2006* :** (Sesizarea nr. 25a/2012) nr. 17 din 06 dec. 2012 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2012. – Nr 273/279. – P.

- 122-124 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/yj8s2jan>. – Accesat: 23.02.2023.
269. **Opinie separată (concordantă) expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale RM** [Resursă electronică] / Victor Pușcaș // Curtea Constituțională. – 2010. – 12 iul. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/ycka22a4>. – Accesat: 17.11.2022.
270. **Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale RM** [Resursă electronică] : [constituționalitatea sintagmei „în baza statelor-tip”, aprobată de Guvern în art. 18 alin. (2) lit.f) din Legea privind administrația publică locală nr. 123-XV din 18 mar. 2003] / Victor Pușcaș, Mircea Iuga // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2004. – Nr 48. – P. 24-26 ; **Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013)** / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 114-116 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2p93d5je>. – Accesat: 17.11.2022.
271. **Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (16 ian. 2007)** : [controlul constituționalității unor prevederi din HG nr. 740 din 11 iun. 2002 „Cu privire la edificiile și lăcașurile de cult”] / Victor Pușcaș, Mircea Iuga, Ion Vasilati // **Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013)** / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 90-93 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
272. **Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (12 apr. 2007)** : [Regulamentul

transporturilor auto de călători și bagaje] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 108-111 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.

273. Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale* (27 mar. 2007) : [constituționalitatea alin. (1) din art. 108 al Legii cooperăției de consum nr. 1252-XIV din 28 sept. 2000] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 90-93 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.

274. Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale* (27 mar. 2007) : [interpretarea sintagmei „Culte religioase sunt autonome, separate de stat...” din alin. (4) art. 31 din Constituția Rep. Moldova] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 114-116 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.

275. Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale* (28 iun. 2007) : [neconstituționalitatea alin. (3) și (4) ale art. 280 din Codul fiscal (Legea nr. 1163-XIII din 24 apr. 1997) și alin. (3) al art. 4 din Legea nr. 1056-XIV din 16 iun. 2000 în redacția Legii nr. 448-XVI din 28 dec. 2006] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Va-

leriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 123-125 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.

276. **Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* și art. 67 din *Codul jurisdicției constituționale* (27 mar. 2007)** : [procesul asupra HG nr. 51 din 16 ian. 2007 „Cu privire la unele măsuri de ameliorare a activității ramurii piscicole și de reglementare a modului de utilizare a iazurilor”] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 130-131 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
277. **Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* și art. 67 din *Codul jurisdicției constituționale* (18 dec. 2007)** : [stabilirea cotelor de înmatriculare a studenților și elevilor în instituțiile de învățământ în bază de contract, în anul 2007] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 133-147 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
278. **Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* și art. 67 din *Codul jurisdicției constituționale* (28 ian. 2008)** : [neconstituționalitatea deciziei, precum că „sesizarea nu se încadrează în competența materială”, expres prevăzută de art. 135 alin. (1) lit. g) din Constituție] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 152-154 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.

- 279. Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* și art. 67 din *Codul jurisdicției constituționale* (03 apr. 2008) :** [Proiectul de lege pentru completarea art. 81 alin. (1) din Constituție] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 161-164 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 280. Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* și art. 67 din *Codul jurisdicției constituționale* (20 mai 2008) :** [„latura penală în cazurile în care procesul penal se pornește doar la plângerea prealabilă a acesteia în condițiile legii” din pct. 3) alin. (1) art. 401 al Codului de procedură penală] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 175-180 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 281. Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* și art. 67 din *Codul jurisdicției constituționale* (15 ian. 2013) :** [constituționalitatea prevederilor alin. (3) și alin. (31) din art. 60 al Codului de executare al Rep. Moldova] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 492-494 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 282. Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* și art. 67 din *Codul jurisdicției constituționale* (06 dec. 2012) :** [prevederile alin. (8) al art. 38 din Codul audiovizualului al Rep. Moldova nr.

- 260-XVI din 27 iul. 2006] / Victor Pușcaș // *Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013)* / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 465-468 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
283. **Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* și art. 67 din *Codul jurisdicției constituționale* (03 mai 2012)** : [aprobarea Nomenclatorului domeniilor de formare profesională și al specialităților pentru pregătirea cadrelor în instituțiile de învățământ superior din Legea nr. 142-XVI din 07.07.2005] / Victor Pușcaș // *Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013)* / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 438-441 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
284. **Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* și art. 67 din *Codul jurisdicției constituționale* (09 dec. 2008)** : [revizuirea art. 32 alin. (3) din Constituție prin excluderea sintagmei „contestarea și defăimarea statului și a poporului”] / Victor Pușcaș // *Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013)* / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 187-190 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
285. **Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* și art. 67 din *Codul jurisdicției constituționale* (09 febr. 2012)** : [prevederile articolelor III-XV din Legea nr. 163 din 22 iul. 2011 referitor la dreptul de organizare a sistemului judecătoresc în Rep. Moldova] / Victor Pușcaș // *Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013)* / Victor Pușcaș, Valeriu

- Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 415-419 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 286. Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (23 sept. 2010)** : [rezultatele referendumului constituțional din 5 sept. 2010] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 297-300 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 287. Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (27 noiem. 2009)** : [revizuirea Avizului Curții Constituționale nr. 4 din 26 dec. 2000 „Privind constatarea circumstanțelor care justifică dizolvarea Parlamentului”] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 268 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 288. Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (30 iun. 2009)** : [constituționalitatea sintagmei „deținerii cetățeniei unui alt stat” din art. 43 alin. (2) lit. k) din Legea serviciului în organele vamale nr. 1150-XIV din 20 iun. 2000] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 255-258 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 289. Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul**

jurisdicției constituționale : [HG nr. 923 din 4 sept. 2001 „Cu privire la plasarea în câmpul muncii a absolvenților instituțiilor de învățământ superior și mediu de specialitate de stat”] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 246-249 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.

- 290. Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (28 apr. 2009)** : [HG nr. 1284 Despre aprobarea „Regulamentului privind modul de desfășurare a concursului pentru obținerea licenței de comercializare a resturilor și deșeurilor de metale feroase și neferoase, de baterii de acumulare uzate, inclusiv în stare prelucrată, către agenții economici aflați pe teritoriul Rep. Moldova și care nu au relații fiscale cu sistemul ei bugetar, precum și exportul acestora”] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 237-241 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 291. Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (22 apr. 2009)** : [avizul Curții Constituționale din 22 apr. 2009 despre legalitatea alegerii Parlamentului Rep. Moldova de legislatura a XVII-a] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 224-227 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 292. Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul**

- jurisdicției constituționale RM (25 apr. 2006)*** : [proiectul de lege pentru modificarea Constituției prin excluderea din alin. (3) art. 46 a textului „Caracterul ilicit al dobândirii se prezumă”] / Victor Pușcaș // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 79-80 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y2rssx6y>. – Accesat: 25.06.2022.
- 293. Pentru aprobarea Raportului cu privire la exercitarea jurisdicției constituționale în anul 2006** : hotărârea Curții Constituționale nr. 1 din 12 ian. 2007 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2007. – Nr 6/9. – P. 21-26 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2pkr2h9w>. – Accesat: 17.02.2023.
- 294. Pentru controlul constituționalității art. LXXVI din Legea nr. 154-XVI din 21 iul. 2005 Pentru modificarea și completarea unor acte legislative** : hotărârea Curții Constituționale nr. 12 din 4 iul. 2006 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2006. – Nr 106/111. – P. 15-17 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3ah3c8vr>. – Accesat: 17.02.2023.
- 295. Pentru controlul constituționalității art. 18 alin. (2) lit. f) din Legea nr. 123-XV din 18 mar. 2003 Privind administrația publică locală și Hotărârii Guvernului nr. 688 din 10 iunie 2003 Cu privire la structura și statele de personal ale primăriilor satelor (comunelor), orașelor (municipiilor)** : hotărârea Curții Constituționale nr. 14 din 18.05.2004 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2004. – Nr 88/90. – P. 19-21 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=12846&lang=ro. – Accesat: 17.02.2023.
- 296. Pentru controlul constituționalității Hotărârii Parlamentului nr. 807-XV din 5 febr. 2002 Cu privire la stabilirea datei alegerilor locale generale** : hotărârea Curții Constituționale nr. 10 din 19 febr. 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul

- oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 33/35. – P. 21-23 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/nx5tawzh>. – Accesat: 17.02.2023.
297. **Pentru controlul constituționalității Legii nr. 583-XV din 25 oct. 2001 Cu privire la punerea în aplicare a art. 16 din Legea nr. 514-XIII din 6 iulie 1995 Privind organizarea judecătorească** : hotărârea Curții Constituționale nr. 26 din 23 mai 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 71/73. – P. 33-35 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3nxbzps4>. – Accesat: 17.02.2023.
298. **Pentru controlul constituționalității Legii nr. 764-XV din 27 dec. 2001 Privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova** : hotărârea Curții Constituționale nr. 12 din 5 mar. 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 40/42. – P. 16-19 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/mr3scnpp>. – Accesat: 17.02.2023.
299. **Pentru controlul constituționalității pct. 2 din Hotărârea Guvernului nr. 1433 din 21 dec. 2001 Cu privire la măsurile de achitare a grăului achiziționat în anul 2001 de Direcția Generală pentru Rezervele Materiale** : hotărârea Curții Constituționale nr. 21 din 18 apr. 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 62. – P. 12-13 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/37uxvcmz>. – Accesat: 17.02.2023.
300. **Pentru controlul constituționalității prevederilor art. 9 alin. (3) și art. 11 din Legea nr. 289-XV din 22 iul. 2004 Privind indemnizațiile pentru incapacitate temporară de muncă și alte prestații de asigurări sociale** : hotărârea Curții Constituționale nr. 21 din 22.11.2005 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2005. – Nr 161/163. – P. 22-24 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/54tka5mf>. – Accesat: 17.02.2023.
301. **Pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 718-XII din 17 sept. 1991 Privind partidele politice,**

- în redacția Legilor nr. 146-XIV din 30 sept. 1998, nr. 367-XIV din 29 apr. 1999, nr. 795-XIV din 10 febr. 2000 și nr. 1534-XV din 13 dec. 2002 *Pentru modificarea și completarea Legii nr. 718-XII din 17 sept. 1991 privind partidele politice* : hotărârea Curții Constituționale nr. 11 din 03.06.2003 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2004. – Nr 123/125. – P. 23-27 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3a5rpyjn>. – Accesat: 17.02.2023.
302. **Pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea contenciosului administrativ nr. 793-XIV din 10 febr. 2000, cu modificări și completările operate prin Legea nr. 726-XV din 7 dec. 2001, și Legea nr. 833-XV din 7 febr. 2002** : hotărârea Curții Constituționale nr. 46 din 21 noiem. 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 170/172. – P. 15-26 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/36y6cyut>. – Accesat: 17.02.2023.
303. **Pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 61-XV din 21 febr. 2003 Pentru modificarea și completarea Legii cooperăției de consum nr. 1252-XIV din 28 sept. 2000** : hotărârea Curții Constituționale nr. 10 din 20 iun. 2006 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2006. – Nr 98/101. – P. 23-25 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2v85xxdn>. – Accesat: 17.02.2023.
304. **Pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 100-XV din 26 apr. 2001 Privind actele de stare civilă și din Legea nr. 382-XV din 19 iul. 2001 Cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor** : hotărârea Curții Constituționale nr. 28 din 30 mai 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 75. – P. 15-19 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/mpzbyeyj>. – Accesat: 17.02.2023.
305. **Pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 544-XIII din 20 iul. 1995 Cu privire la statutul**

- judecătorului** : hotărârea Curții Constituționale nr. 34 din 19 sept. 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 137/138. – P. 23-25 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4ejzadtu>. – Accesat: 17.02.2023.
- 306. Pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 283-XV din 4 iul. 2003 Privind activitatea particulară de detectiv și de pază și din Hotărârea Guvernului nr. 1510 din 12 dec. 2003 și nr. 667 din 8 iul. 2005, adoptate pentru executarea acestora** : hotărârea Curții Constituționale nr. 2 din 24 ian. 2006 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2006. – Nr 21/24. – P. 17-20 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/ycknzd9b>. – Accesat: 17.02.2023.
- 307. Privind controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 233-XV din 23 dec. 1998 Cu privire la proiectul individual de privatizare a întreprinderilor din sectorul electroenergetic** : hotărârea Curții Constituționale nr. 11 din 28 febr. 2002 / Victor Pușcaș // Monitorul oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr 36/38. – P. 36-37 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/vv6983zx>. – Accesat: 17.02.2023.
- 308. Особое мнение изложенное на основании ст. 27 ч. (5) Закона о Конституционном суде и ст. 67 Кодекса о конституционной юрисдикции** [Resursă electronică] : [o statute și plinomochiia Prezidenta] / Виктор Пушкаш // constcourt.md. – 2010. – 12 iul. – În lb. rusă. – Mod de acces: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/opinii/op_h17_2010_ru.pdf. – Accesat: 04.11.2022.
- 309. Особое мнение, изложенное на основании ст. 27 ч. (5) Закона о Конституционном суде и ст. 67 Кодекса конституционной юрисдикции** [Resursă electronică] : [o dopolnenii st. 81 ch. (1) Konstitutsii] / Виктор Пушкаш // constcourt.md. – 2008. – 3 apr. – În lb. rusă. – Mod de acces: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=4&lang=ru. – Accesat: 04.11.2022.

Declarații. Replici. Note

- 310. „Cine a pierdut și cine a câștigat?”** : [sesizarea dlui Gh. Amihalachioaie, înaintată Curții de la Strasbourg] / Victor Pușcaș // Moldova Suverană. – 2005. – 22 dec. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 339-344.
- 311. Cine dorește să rezolve problema caută soluții sau de ce cetățenii nu au acces la Curtea Constituțională** / Victor Pușcaș // Dreptul. – 2010. – 4 iun. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 307-310.
- 312. Cum poate fi depășită criza de la Curtea Constituțională** [Resursă electronică] / Victor Pușcaș // IPN : Agenție de presă. – 2020. – 4 mai. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/38vt-bwca>. – Accesat: 17.11.2022.
- 313. „Dați Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu” (Matei: 22.17-22)** : [responsabilitățile Curții Constituționale] / Victor Pușcaș // Justiția constituțională în Republica Moldova : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 282-285 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.
- 314. Deputatul ar vrea să pună la „respect” instanțele judecătorești** / Victor Pușcaș // Juristul Moldovei. – 1999. – Nr 19. – P. 3.
- 315. Din nou călcăm pe greblă?** : [agitația formațiunilor politice în ziua referendumului] / Victor Pușcaș // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 18-23.
- 316. Două opinii separate care ar fi putut schimba cursul evenimentelor** : [referendumul constituțional din 5 sept. 2010] / Victor Pușcaș // Evenimentul. – 2010. – 25 sept. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 300-302.
- 317. E mai reușit de a forma capacitățile, de a selecta informația decât a interzice** [Resursă electronică] : [decizia autorității

- lor de a suspenda șase canale TV] / Victor Pușcaș // Noi.md. – 2022. – 29 dec. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/yckn-xk63>. – Accesat: 17.11.2022.
- 318. Este necesar oare să timorăm instanța judecătorească?** / Victor Pușcaș // Juristul Moldovei. – 1999. – 9 sept. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 385-387.
- 319. Nimeni nu poate fi judecător în propria hotărâre** / Victor Pușcaș // Dreptul. – 2005. – Nr 36. – P. 6.
- 320. Nodul gordian** : [obiectivele Comisiei pentru reforma constituțională, instituită de președintele interimar Mihai Ghimpu] / Victor Pușcaș // Timpul. – 2010. – 26 ian. ; Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 346-350 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.
- 321. Nu încălcați independența judecătorilor constituționali** / Victor Pușcaș // Justiția constituțională în Republica Moldova : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 345-346 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 322. Platon mi-e prieten, dar adevărul este mai presus** : [reinterpretarea Constituției odată cu schimbările din societate] / Victor Pușcaș // Justiția Constituțională în Republica Moldova : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 302-304 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.
- 323. Președintele țării se bucură de dreptul „discreționar” de a numi un candidat la funcția de premier** [Resursă electronică] / Victor Pușcaș // Radio Orhei. – 2015. – 29 dec. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/45dx8w4y>. – Accesat: 04.11.2022.
- 324. Primii care ar trebui să treacă pre-vettingul sunt candidații la funcția de deputat în Parlament** [Resursă electronică] :

- [Victor Pușcaș, ex-judecător CC, despre evaluarea judecătorilor] / Victor Pușcaș // TV6. – 2023. – 8 mar. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4y82xmb7>. – Accesat: 23.02.2023.
- 325. Replică :** [materialul publicat în ziarul *Moldova Suverană* din 01.03.2011, care conține un șir de inexactități supărătoare] / Victor Pușcaș // *Moldova Suverană*. – 2011. – 11 mar. ; *Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice* / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 292-293.
- 326. Replică la press-release din 16.03.2016 :** [modificarea Constituției și formarea unei noi norme constituționale] / Victor Pușcaș // *Justiția Constituțională în Republica Moldova : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică* / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 287-289 ; *Idem* [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fptdhwe>. – Accesat: 04.11.2022.
- 327. Revizuirea unei hotărâri sau repararea unei greșeli tehnice :** [critica hotărârilor Curții Constituționale de către fracțiunea PCRМ] / Victor Pușcaș // *Justiția Constituțională în Republica Moldova : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică* / Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș. – Chișinău, 2019. – P. 343-344 ; *Idem* [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.
- 328. Străduințele judecătorilor de a manifesta independența față de interesele unor clanuri politice i-au lovit ca un bumerang chiar pe ei** / Victor Pușcaș // *Revista Institutului Național al Justiției*. – 2013. – Nr 3. – P. 2-7 ; *Idem* [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/47ucmnu4>. – Accesat: 17.11.2022.
- 329. Бывшие члены Конституционного Суда считают его последнее решение противоречащим основному закону** [Resursă electronică] : [решение КС от 15 апр. 2021 (констатировавшего наличие оснований для роспуска Парламента)] / Виктор Пушкаш, Думитру Пулбере // *Infotag*. – 2021. – 21 apr. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://www.infotag.md/reports/778613/>. – Accesat: 17.11.2022.

330. **Ваши тезисы пахивают нафталином** : [о тезисах адвоката Георге Ковалиу по реорганизации судов] / Виктор Пушкаш // Независимая Молдова. – 1997. – 2 дек. ; *Lege și justiție* : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 399-340. – În lb. rusă.
331. **Вечные кандидаты или что признал конституционным Конституционный Суд** [о выборах] / Виктор Пушкаш // Молдавские ведомости. – 2011. – 27 сент. – În lb. rusă.
332. **Демонополизация судебной власти в концепции председателя Высшей судебной палаты** / Виктор Пушкаш // Закон и жизнь. – 1997. – № 5. – С. 4-6. – În lb. rusă.
333. **Запрос ДПМ – это привет из советского прошлого, когда то, что не могла сделать политическая власть, возлагалось на суды** [Resursă electronică] / Виктор Пушкаш // Молдавские ведомости. – 2019. – 6 марта. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/yc32b4vb>. – Accesat: 17.11.2022.
334. **Конституция больше не принадлежит народу – она принадлежит узкому кругу людей, интерпретирующих и использующих ее по собственному желанию** / Виктор Пушкаш // Молдавские ведомости. – 2016. – 30 сент. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2ymhewhh>. – Accesat: 17.11.2022.
335. **Наши соотечественники за границей должны отказаться от психоинформационной войны** / Виктор Пушкаш // Молдавские ведомости. – 2020. – 9 нояб. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/d6uvxs4b>. – Accesat: 23.02.2023.
336. **Незавершенное правосудие** : [об окончательной стадии судопроизводства – исполнение судебных решений] / Виктор Пушкаш // Кишиневские новости. – 2008. – 22 февр. ; *Lege și justiție* : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 317-320. – În lb. rusă.
337. **Никто не может быть судьей по отношению к самому себе** / Виктор Пушкаш // Московский комсомолец. – 2021.

- 28 apr. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/yujcf4jy>. – Accesat: 25.06.2022.
- 338. Пляски вокруг Конституции :** [о возможности изменить Конституцию простым органическим законом] / Виктор Пушкаш // Молдавские ведомости. – 2011. – 1 июля. – În lb. rusă.
- 339. По поводу одной публикации в газете Правда** [о плюрализме мнений] / Виктор Пушкаш // Правда. – 1990. – 14 дек. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 403-404. – În lb. rusă.
- 340. Пока не будут сформированы все рабочие органы Парламента, не может быть сделан ни один шаг** / Виктор Пушкаш // Молдавские ведомости. – 2019. – 17 мая. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/mpdxjee>. – Accesat: 17.11.2022.
- 341. Праздник поневоле или послесловие ко Дню работника юстиции** / Виктор Пушкаш // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 250-252. – În lb. rusă.
- 342. Президент не вправе создавать органы с функциями государственной власти** [Resursă electronică] / Виктор Пушкаш // Комсомольская правда. – 2021. – 16 июня. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: www.kp.md/daily/27291/4430157/. – Accesat: 04.11.2022.
- 343. Скорее юридическая неосведомленность :** [о том, что незнание закона не освобождает от ответственности] / Виктор Пушкаш // Независимая Молдова. – 2009. – 13 февр. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 311-312. – În lb. rusă.
- 344. Судебная власть существует де юре или де факто? Размышления после общего собрания судей 13 марта** / Виктор Пушкаш // Молдавские ведомости. – 2015. – 31 мар. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/t2ts5ejd>. – Accesat: 04.11.2022.

INTERVIURI CU VICTOR PUȘCAȘ

345. **ABC-ul statului de drept** : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: Alexandru Șchendra // Moldova Suverană. – 1992. – 24 noiem. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 479-483.
346. **Activitatea noastră în cadrul organismelor parlamentare internaționale este unul din pilonii independenței Republicii Moldova** : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: Vitalie Cazacu // Moldova Suverană. – 1993. – 13 mai ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 461-463.
347. **Alegerea președintelui de către întreg poporul este cea mai înaltă formă de democrație** : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: Valentina Ursu // Europa Liberă Moldova. – 2010. – 9 mar. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 179-182.
348. **Approape 40 de ani între judiciar și politic a fost păstrată balanța** : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: coresp. *Dreptul* // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 191-199.
349. **Când cetățenii își vor căuta dreptatea la Strasbourg, va trebui să răspundă cineva** : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: coresp. *Timpul* // Timpul. – 2003. – 21 mar. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 284-290.
350. **Comisia își continuă activitatea** : [interviu cu Victor Pușcaș despre autonomia poporului găgăuz] / consemnare: coresp. *Moldova socialistă* // Moldova socialistă. – 1989. – 8 dec. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 507-512.
351. **Condițiile pentru concursul de selectare a noilor judecători ai CC trebuie să fie mai drastice** : [interviu cu Victor Pușcaș

- și Dumitru Pulbere] / consemnare: Cristina Parfeni // Tribuna. – 2019. – 3 iul. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/de84u5pa>. – Accesat: 17.11.2022.
- 352. Constituția – garant al apărării drepturilor și libertăților omului și cetățeanului :** [interview cu Victor Pușcaș] / consemnare: coresp. *Moldova Suverană* // Moldova Suverană. – 2002. – 28 iul. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 311-312.
- 353. Constituția nu a fost respectată...** [Resursă electronică] : [interview cu Victor Pușcaș privind lichidarea instanțelor economice] / consemnare: Valentina Ursu // Radio Europa Liberă Moldova. – 2012. – 13 febr. – Mod de acces: <https://moldova.europalibera.org/a/24481993.html>. – Accesat: 23.02.2023 ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 150-152.
- 354. Continuitate și consecvență :** [9 ani de la fondarea Curții Constituționale] / consemnare: Ion Tighineanu // Moldova Suverană. – 2004. – 19 febr. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 249-251.
- 355. Criză constituțională – cum poate fi depășită, neîntorcând carul? :** Interview cu judecătorul Victor Puscaș de la Curtea Constituțională / consemnare: Valentina Ursu // Europa Liberă Moldova. – 2014. – 2 apr. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 117-119 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://moldova.europalibera.org/a/1799801.html>. – Accesat: 17.11.2022.
- 356. Curtea Constituțională s-a impus în societate ca o instituție prestigioasă și necesară :** [interview cu Victor Pușcaș] / consemnare: Ion Sofronie // Moldova Suverană. – 2001. – 11 apr. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 324-332.

- 357. Curtea Constituțională sistează examinarea contestației PCRМ** [Resursă electronică] : [Victor Pușcaș despre decizia CC de a prezuma drept constituționale hotărârile Parlamentului din 28 aug. 2009] / consemnare: Valentina Ursu // Radio Europa Liberă Moldova. – 2009. – 8 sept. – Mod de acces: <https://moldova.europalibera.org/a/1818246.html>. – Accesat: 17.11.2022.
- 358. Curtea Constituțională trebuie reformată, justiția să se înfăptuiască în trepte** [Resursă electronică] : [interviu cu Victor Pușcaș despre criza politică pe care o traversează Moldova] / consemnare: Liliana Barbăroșie // Radio Europa Liberă Moldova. – 2013. – 20 mai. – Mod de acces: <https://moldova.europalibera.org/a/24990882.html>. – Accesat: 17.11.2022.
- 359. De ce nu are sfârșit reforma judiciară?** : [interviu cu Victor Pușcaș despre reforma judiciară în Rep. Moldova] / consemnare: coresp. *Dreptul* // *Dreptul*. – 2009. – 3 dec. ; *Lege și justiție* : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 210-217.
- 360. Deschidem o nouă filă în istoria țării noastre** : [interviu cu Victor Pușcaș despre Curtea Supremă de Justiție din Moldova, care și-a început activitatea la 27 aug. 1996] / consemnare: O. Doroș // *Lege și justiție* : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 405-413.
- 361. E cea mai gravă crimă când un reprezentant al puterii îl calcă în picioare pe omul de rând!** : O conversație sinceră despre viață și destin cu ocazia jubileului de 60 de ani ai lui Victor Pușcaș / consemnare: Natalia Silițkaia // *Moldova Suverană*. – 2003. – 18 iul. ; *Lege și justiție* : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 294-303.
- 362. E necesar de a purcede asupra reorganizării Curții** : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: Mihaela Conovali // *Curentul*. – 2021. – 21 apr. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3jv5xe9w>. – Accesat: 17.11.2022.

- 363. E nevoie de înțelepciune :** [interview cu Victor Pușcaș despre autonomia Găgăuziei] / consemnare: B. Boico // Moldova socialistă. – 1990. – 9 febr. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 495-497.
- 364. E posibilă oare o lovitură de stat?** [Resursă electronică] : [interview cu Victor Pușcaș] / consemnare: Vladislav Bordeianu // Noi.md. – 2016. – 6 sept. – Mod de acces: https://noi.md/md/news_id/90376. – Accesat: 17.11.2022; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 93-97.
- 365. Există principii constituționale și de drept care nu pot fi încălcate** [Resursă electronică] : [interview cu Victor Pușcaș] / consemnare: Natalia Morari // Radio Europa Liberă Moldova. – 2019. – 3 mar. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2a-hh6ubc>. - Accesat: 17.11.2022 ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 25-37.
- 366. Haosul nu este în stat, ci în mințile noastre :** [interview cu Victor Pușcaș] / consemnare: coresp. *Juristul Moldovei* // Juristul Moldovei. – 1999. – 13 mai ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 361-364.
- 367. În condițiile societății democratice și pluripartidiste, Curtea Constituțională reprezintă un institut indispensabil :** [interview cu Victor Pușcaș] / consemnare: coresp. *Moldova Suverană* // Moldova Suverană. – 2003. – 28 febr. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 278-284.
- 368. „Ideea Unirii e compromisă chiar de cei care s-au străduit s-o facă” :** Interview cu dl Victor Pușcaș – deputat în Parlamentul Moldovei / consemnare: Andreea Popa // Revista 22. – 1993. – Nr 7. – P. 11 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: https://revista22.ro/storage/arhivapdf/7_1993.pdf. – Accesat: 17.11.2022.

- 369. Instanțele specializate, un pas spre o justiție eficientă** : [interview cu Victor Pușcaș despre necesitatea creării instanțelor specializate de judecată] / consemnare: Ion Moldovanu // Vocea poporului. – 2015. – 5 febr. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://vocea.md/instantele-specializate-un-pas-spre-o-justitie-eficienta/>. – Accesat: 17.11.2022.
- 370. Instituția președinției este una infantilă, care nu face nimic. De aceea oamenii doresc schimbări** [Resursă electronică] : [interview cu Victor Pușcaș] / consemnare: Natalia Sergheev // Europa Liberă Moldova. – 2015. – 11 noiem. – Mod de acces: <https://moldova.europalibera.org/a/27358825.html>. – Accesat: 23.02.2023 ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 97-98.
- 371. Interview EL cu Victor Pușcaș: Alegerea șefului statului de către întreg poporul** [Resursă electronică] / consemnare: Valentina Ursu // Moldova.org. – 2010. – 9 mar. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/k75zh4ve>. – Accesat: 04.11.2022.
- 372. Interviewul dimineții: cu profesorul universitar Victor Pușcaș** [Înregistrare audio] : [29 iulie 2014 – două decenii de la adoptarea Constituției Republicii Moldova] / consemnare: Alexandru Canțîr, Liliana Barbăroșie // Europa Liberă Moldova. – 2014. – 20 iul. – Mod de acces: <https://moldova.europalibera.org/a/26510793.html>. – Accesat: 23.02.2023.
- 373. Moldova trebuie să fie o republică prezidențială** : [interview cu Victor Pușcaș] / consemnare: Andriana Cheptine // Tribuna. – 2015. – 26 sept. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 104-107.
- 374. N-am preferat niciodată să mă las dus de cursul apelor** / consemnare: Vasile Odoleanu // Moldova Suverană. – 2003. – 16 iul. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 262-265.
- 375. Nu exclud posibilitatea revenirii mele în politică** : [interview cu președintele Curții Supreme de Justiție, Victor Pușcaș] /

- consemnare: Mircea Blajinu // Momentul. – 1998. – 11 iul. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 373-378.
- 376. Nu pot fi aleși în calitate de deputat cei care sunt condamnați și au antecedente penale nestinse** [Resursă electronică] : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: Valentina Ursu // Radio Europa Liberă Moldova. – 2015. – 26 ian. – Mod de acces: <https://moldova.europalibera.org/a/26804421.html>. – Accesat: 23.02.2023 ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 99-100.
- 377. Poporul nostru s-a obișnuit cu altă formă de guvernare** [Resursă electronică] : [Victor Pușcaș despre perspectivele realizării inițiativei privind alegerea directă a președintelui și de ce este necesar referendumul pentru modificarea Constituției] / consemnare: Irina Astahova // Noi.md. – 2016. – 2 febr. – Mod de acces: https://noi.md/md/news_id/77910. – Accesat: 17.11.2022.
- 378. Potențialul intelectual și profesional al tânărului judecător :** [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: Ion Sofronie // Revista Națională de Drept. – 2000. – Nr 1. – P. 34-37 ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 345-351.
- 379. Presa este strangulată de imperfecțiunea legislației :** [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: Aneta Grosu // Flux. – 2001. – 21 mai ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 338-341.
- 380. Președintele nu poate bloca activitatea parlamentului sau a guvernului** [Resursă electronică] : [interviu cu Victor Pușcaș privind sporirea împuternicirilor prezidențiale] / consemnare: Valentina Ursu // Europa Liberă Moldova. – 2017. – 28 febr. – Mod de acces: <https://moldova.europalibera.org/a/28338850.html>. – Accesat: 23.02.2023 ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 69-71.

- 381. Problemele perfecționării sistemului judiciar** : [dialog între președintele Curții Constituționale, Victor Pușcaș, și Secretarul General al Consiliului Europei, Walter Schwimmer] / consemnare: coresp. *Dreptul* // *Dreptul*. – 2002. – Nr 20 ; *Lege și justiție* : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 308-310.
- 382. Proiectele de legi cu privire la alegeri: în condițiile discuțiilor democratice** : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: A. Thorov // *Moldova socialistă*. – 1989. – 19 noiem. ; *Lege și justiție* : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 503-506.
- 383. Prosecution should change its mentality and become independent** : Ex-chairman of the Constitutional Court, says the justice system in Moldova has undergone many reforms. It remains only that they are put into practice : [interviu cu Victor Pușcaș despre reformele din justiție în Republica Moldova] / consemnare: Lina Grâu // *NEWSLETTER*. – 2016. – Nr 2. – În lb. engl. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fcjxv4>. – Accesat: 25.06.2022.
- 384. Puterea politică să-și schimbe atitudinea față de puterea judecătorească** [Resursă electronică] : [interviu cu Victor Pușcaș, fostul judecător constituțional magistrat până în 2001, despre situația din justiție] / consemnare: Liliana Barbăroșie // *Radio Europa Liberă Moldova*. – 2019. – 29 sept. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/5xshxh6w>. – Accesat: 25.06.2022.
- 385. Rămâne doar ca Procuratura să-și schimbe mentalitatea și să vrea să fie independentă** : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: Lina Grâu // *NEWSLETTER*. – 2016. – Nr 2. – P. 6-7 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2p9kmetr>. – Accesat: 25.06.2022.
- 386. Se încălcă principiul separării puterii în stat** : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: Mihaela Grosu // *Curentul.md*. – 2022. – 7 noiem. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/5dxshjft>. – Accesat: 17.11.2022.

- 387. Sfatul Țării este un ziar antistatal!** : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: Andreea Popa // Sfatul Țării. – 1993. – 17 ian. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 455-456.
- 388. Sistemul judiciar a fost curățat de profesioniști de către comuniști** : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: Raisa Lozinschi // Ziarul Național. – 2013. – 26 oct. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4dred9fj>. – Accesat: 17.11.2022.
- 389. Soluționarea plângerilor constituționale la cererea cetățenilor** : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: coresp. *Moldova Suverană* // Moldova Suverană. – 2004. – 6 aug. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 257-261.
- 390. Statul și dreptul: mai întâi de toate – drepturile omului** : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: Alexei Marciuc // Juristul Moldovei. – 1998. – 22-23 oct. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 365-368.
- 391. Succesele și eșecurile reformei judiciare depind de evoluția juridică a întregii societăți** : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: Viorel Mihail // Săptămîna. – 2006. – 27 aug. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 217-225.
- 392. Suveranitate și independență înseamnă responsabilitate** : [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: coresp. *Moldova Suverană* // Moldova Suverană. – 2006. – 27 aug. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 207-210.
- 393. Trebuie gândit cum să fie aleși judecătorii constituționali ca ei să fie distanțați de politic** [Resursă electronică] : [interviu cu Victor Pușcaș, din ciclul *Dezvoltarea culturii politice* în dezbateri publice a Fundației germane „Hanns Seidel” / consemnare: coresp. IPN // IPN : Agenție de presă. – 2020. – 4 mai. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/46a6ky64>. – Accesat: 17.11.2022.

- 394. Unele aspecte ale teoriei și practicii controlului constituționalității în țările Europei :** [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: coresp. *Dreptul // Dreptul*. – 2002. – Nr 10 ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 304-307.
- 395. URSS: o uniune, o federație, o comunitate? :** [interviu cu Victor Pușcaș despre viitorul Rep. Moldova ca stat suveran] / consemnare: A. Tanas // Agenția Moldova-press. – 1991. – 12 ian. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 489-492.
- 396. Verificăm potențialul reformei noastre în comparație cu evoluția sistemului judiciar din alte țări :** [interviu cu Victor Pușcaș] / consemnare: Ion Sofronie // Juristul Moldovei. – 2000. – 18 mar. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 342-344.
- 397. Victor Pușcaș: „Independența are un caracter ireversibil”** [Resursă electronică] : [interviu cu Victor Pușcaș, vicepreședintele Parlamentului RM în anii 1990-1994, ex-președinte al Curții Constituționale, cavaler al Ordinului Republicii] / consemnare: A. Mardare ; editor: L. Alcază // Moldpres : Agenția Informațională de Stat. – 2016. – 1 aug. – Mod de acces: <https://www.moldpres.md/news/2016/08/01/16006208>. – Accesat: 25.06.2022.
- 398. Victor Pușcaș: „Judecătorii sunt numiți, adeseori, pe criteriile politice. Noi propunem să fie schimbate atribuțiile CC” :** [interviu cu Victor Pușcaș despre criza dintre Președinție și Parlament] / consemnare: Mihaela Conovali // Tribuna. – 2021. – 21 apr. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/53je46ax>. – Accesat: 25.06.2022.
- 399. Victor Pușcaș: „Sunt mai ocupat acum decât când eram președinte al Curții Constituționale”** [Resursă electronică] : [interviu cu Victor Pușcaș despre activitatea de profesor universitar] / consemnare: Ana Olaru // Noi.md. – 2017. – 11 noiem. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/bdfh3bcz>. – Accesat: 25.06.2022.

- 400. А что вы думали? Это – демократия :** [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: Владимир Тхорик // Молдавские ведомости. – 2009. – 28 мая ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 189-190. – În lb. rusă.
- 401. Апелляционный суд. Что это такое? :** [интервью с Виктором Пушкаш] / записала: Инна Марченко // Независимая Молдова. – 1995. – 12 сент. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 416-418. – În lb. rusă.
- 402. Беспokoюсь за нашу государственность :** [интервью с Виктором Пушкаш] / записали: Лариса Веверица, Наталья Силицкая // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 236-240. – În lb. rusă.
- 403. Будет ли в Молдове суд присяжных? :** [интервью с Виктором Пушкаш] / записала: Инна Марченко // Независимая Молдова. – 1995. – 17 апр. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 413-415. – În lb. rusă.
- 404. В Европе доминирует последующий конституционный контроль :** [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: Ион Софрони // Независимая Молдова. – 2002. – 25 мая ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 319-323. – În lb. rusă.
- 405. В Молдове создан негосударственный комитет, стоящий над государственной властью :** [интервью с Виктором Пушкаш о начале работы независимого антикоррупционного консультативного комитета] / записала: Марина Тимотина // Молдавские ведомости. – 2021. – 16 июня. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/5y2k5ncv>. – Accesat: 17.11.2022.
- 406. В случае избрания нового президента страны, через какое время он обязан приступить к исполнению обязанностей главы государства? :** [интервью с Виктором

- Пушкаш] / записал: Владимир Тхорик // Молдавские ведомости. – 2009. – 28 мая. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: http://www.vedomosti.md/news/Viktor_Pushkash/index.html. – Accesat: 17.11.2022.
- 407. В суде все должно быть прекрасно :** [интервью с Виктором Пушкаш о судейской этике] / записал: кор. газеты *Независимая Молдова* // Независимая Молдова. – 1994. – 4 апр. ; *Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice* / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 428-430. – În lb. rusă.
- 408. Важный шаг на пути перестройки :** [интервью с Виктором Пушкаш о первой сессии Верховного Совета МССР двенадцатого созыва] / записал: А. Тхоров // Советская Молдавия. – 1989. – 31 окт. ; *Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice* / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 498-502. – În lb. rusă.
- 409. Давайте доплывем до противоположного берега! :** [интервью с Виктором Пушкаш о новой судебной системе] / записала: Наталья Силицкая // Независимая Молдова. – 1997. – 7 июля ; Молдавские ведомости. – 2011. – 27 сент. ; *Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice* / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 383-386. – În lb. rusă.
- 410. Два проекта по изменению Конституции: цель одна, недостатки разные :** [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: Владимир Тхорик // Независимая Молдова. – 2010. – 8 мая ; *Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice* / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 185-189. – În lb. rusă.
- 411. Должен ли суд, как жена цезаря, быть вне подозрений? :** [интервью с Виктором Пушкаш о доверии общества судебной системе] / записала: Инна Райлян // Независимая Молдова. – 1996. – 24 апр. ; *Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice* / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 400-404. – În lb. rusă.

- 412. Есть центристская сила в Молдове! Кто важнее – судья или прокурор :** [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: Борис Мариан // Независимая Молдова. – 1994. – 21 июня ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 435-438. – În lb. rusă.
- 413. Закон о люстрации – требование времени** [Resursă electronică] : [интервью с Виктором Пушкаш] / интервью вела: Ольга Березовская // Kommersant Info. – 2019. – 23 июля. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/y4cpd2ad>. – Accesat: 17.11.2022.
- 414. Из Америки все видится по-иному :** [интервью с Виктором Пушкаш о деловой поездке в США] / записал: Иван Корецкий // Независимая Молдова. – 1993. – 24 авг. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 463-467. – În lb. rusă.
- 415. Имею право на особое мнение :** [интервью с Виктором Пушкаш о парламентских выборах] / записал: Яков Гуревич // Кишиневские новости. – 2010. – 24 окт. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 164-169.
- 416. „Казнить нельзя помиловать” :** [интервью с Виктором Пушкаш об отмене смертной казни] / записал: Дмитрий Каврук // Клуб IQ. – 2007. – 28 апр. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 233-235. – În lb. rusă.
- 417. Когда председатель суда превращается в снабженца, откуда взяться хорошей судебной системе? :** [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: Владимир Тхорик // Клуб IQ. – 2007. – 28 апр. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 200-206. – În lb. rusă.
- 418. Когда, наконец, мы избавимся от пережитков тоталитаризма! :** [интервью с Виктором Пушкаш] / записала:

Наталья Силицкая // Независимая Молдова. – 1997. – 14 окт. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 379-382. – În lb. rusă.

- 419. Кому понадобилось подвергать Высшую судебную Палату террору – и не один раз, а четырежды?!** [Resursă electronică] : [интервью Виктора Пушкаш о подлинной независимости судебной системы] / записала: Лиλιана Барбэроши // Radio Europa Liberă Moldova. – 2019. – 4 окт. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3th-t7r3j>. – Accesat: 17.11.2022.
- 420. Конституционный контроль обеспечивает защиту оппозиции перед властью** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: А. Марчук // Кишиневские новости. – 1998. – 7 авг. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 368-372. – În lb. rusă.
- 421. Конституционный суд гарантирует взаимную ответственность государства и его граждан** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: Дмитрий Каврук // Новое время. – 2006. – 28 апр. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 241-244. – În lb. rusă.
- 422. Конституционный суд органически необходим** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: Савин Дгъятковски // Независимая Молдова. – 2003. – 25 февр. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 274-278. – În lb. rusă.
- 423. Конституционный суд способен разобраться в любом вопросе** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: Алексей Марчук // Экономическое обозрение «Логос-пресс». – 2001. – 18 июля ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 291-294. – În lb. rusă.

- 424. Между законностью и легитимностью, или почему узурпация для народа?** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: кор. Молдавские ведомости // Молдавские ведомости. – 2012. – 20 янв. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 146-149. – În lb. rusă.
- 425. Молдавский судья должен мыслить категориями европейского судьи** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: Дмитрий Каврук // Время. – 2005. – 10 нояб. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 245-249. – În lb. rusă.
- 426. Молдова не „доросла” до новой Конституции** [Resursă electronică] : [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: Станислав Лужанский // Noi.md. – 2013. – 26 авг. – În lb. rusă. – Mod de acces: https://noi.md/ru/news_id/27012. – Accesat: 25.06.2022.27.
- 427. Мы лишили привилегий русское меньшинство, которое присвоило себе роль большинства населения** : [интервью Виктора Пушкаш о Приднестровском конфликте] / записала: Татьяна Владимирская // Комсомольская правда. – 2018. – 15 июля. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://www.kp.md/daily/26855.7/3897481/>. – Accesat: 17.11.2022.
- 428. На древе власти все ветви должны цвести одинаково** : [интервью с Виктором Пушкаш о доверии общества судебной системе] / записала: А. Окунева // Независимая Молдова. – 1997. – 31 окт. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 393-399. – În lb. rusă.
- 429. На древе власти не все ветви развиваются одинаково** : [Виктор Пушкаш о причинах вынесения Европейским судом по правам человека 22 постановлений и 15 решений против Республики Молдова, на сумму более 5,4 млн. лей] / подготовил: Олег Волков // Молдавские ведомости. – 2019. – 12 апр. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică].

- Mod de acces: <https://tinyurl.com/ycxm3nbt>. – Accesat: 17.11.2022 ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 390-392.
- 430. Не спешите обвинять судью :** [Виктор Пушкаш о реформе правоохранительных органов] / записал: Владимир Лужкин // Аргументы и факты. – 1999. – 11 февр. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 352-353. – În lb. rusă.
- 431. Ни один правовой акт, противоречащий положениям Конституции РМ, не имеет юридической силы** [Resursă electronică] : [интервью с Виктором Пушкаш] / интервьюер: Ольга Березовская // Kommersant Info. – 2020. – 2 июня. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/mpfbby7>. – Accesat: 25.06.2022.
- 432. Нужна ли Буджаку автономия?** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: Б. Бойко // Советская Молдавия. – 1990. – 1 февр. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 492-494. – În lb. rusă.
- 433. Нужны ли Молдове патентные суды?** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записала: Инна Марченко // Независимая Молдова. – 1996. – 27 июня ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 386-389. – În lb. rusă.
- 434. Нужны ли реформы? Два года первому Парламенту Молдовы :** [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: кор. газеты Независимая Молдова // Независимая Молдова. – 1992. – 4 марта ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 458-471. – În lb. rusă.
- 435. Оглянувшись назад... : Как оценивает работу Парламента заместитель Верховного Совета ССР Молдова В. Пушкаш :** [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: Б. Бойко // Суверенная Молдова. – 1991. – 12 янв. ; Lege și justiție :

- Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 483-488. – În lb. rusă.
- 436. Опрос или референдум?** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записала: Инна Марченко // Независимая Молдова. – 1995. – 12 сент. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 428-430. – În lb. rusă.
- 437. Парламент должен достойно завершить свою деятельность** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: Иван Корецкий // Независимая Молдова. – 1993. – 24 июня ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 457-460. – În lb. rusă.
- 438. Парламент сделал все, что мог?** : [интервью с Виктором Пушкаш о решениях внеочередной парламентской сессии] / записал: кор. газеты В. Ротар // Независимая Молдова. – 1993. – 21 июля ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 458-471. – În lb. rusă.
- 439. Перед нами результат компромисса** : [Виктор Пушкаш о проекте Конституции Республики Молдова] / записал: Михаил Дрейзлер // Независимая Молдова. – 1993. – 23 апр. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 439-451. – În lb. rusă.
- 440. По Закону и по Правде** [Resursă electronică] : [Виктор Пушкаш о реформе юстиции и борьбе с коррупцией] / записала: Ольга Березовская // Kommersant Info. – 2019. – 14 авг. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3b28r-j4w>. – Accesat: 17.11.2022.
- 441. Пора выбрать: Немезида или Фемида?** [Resursă electronică] : [Виктор Пушкаш о судебной системе в Республике Молдова: это правосудие или возмездие?] / записала: Ольга Березовская // Kommersant Info. – 2020. – 4 янв. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/5hydphzu>. – Accesat: 25.06.2022.

442. **Последнее слово – за судом, прессой и Богом** : [интервью с Виктором Пушкаш о новой судебной системе] / записал: Алексей Марчук // Кишиневские новости. – 1998. – 7 авг. ; *Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice* / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 368-372. – În lb. rusă.
443. **Предложения выдвинуты. Чем ответит власть?** [Resursă electronică] : [интервью с Виктором Пушкаш об обеспечении верховенства Конституции и ее непосредственного действия на территории государства] / подготовила: Ольга Березовская // Kommersant Info. – 2020. – 10 июня. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/yc6jxev6>. – Accesat: 17.11.2022.
444. **Преемственность и стабильность несмотря ни на что** : [9 лет Конституционному Суду – интервью с Виктором Пушкаш] / записала: Наталья Силицкая // Независимая Молдова. – 2004. – 30 февр. ; *Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice* / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 252-257. – În lb. rusă.
445. **Президент не может блокировать деятельность парламента или правительства** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записала : Валентина Урсу // *Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice* / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 2. – P. 72.-75. – În lb. rusă.
446. **Принятие Конституции в 1994 году – самое важное историческое событие** [Resursă electronică] : [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: кор. портала *Трибуна* // PRESS обозрение : Интернет газета. – 2013. – 27 июля. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://press.try.md/item.php?id=135481>. – Accesat: 04.11.2022.
447. **Республика Молдова: 25 лет независимости** [Resursă electronică] : [интервью с Виктором Пушкаш] / кор.: А. Мардаре ; ред.: Л. Алказэ // Moldpres : Agenția Informațională de Stat. – 2016. – 1 авг. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://www.moldpres.md/ru/news/2016/08/01/16006208>. – Accesat: 04.11.2022.

- 448. Сила власти или сила закона?** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: Борис Мариан // Независимая Молдова. – 1994. – 21 июня ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 431-434. – În lb. rusă.
- 449. Система правосудия должна пройти самоочищение** : [интервью председателя Верховного суда МССР в 1985-1989 годах, председателя Высшей судебной палаты Молдовы в 1995-1998 годах, судьи и председателя Конституционного суда в 2001-2013 Виктор Пушкаш] / записал: Дмитрий Калак // Экономическое обозрение «Логос-пресс». – 2020. – 21 февр. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3m6dtfw6>. – Accesat: 25.06.2022.
- 450. Смена вывески или полномочий?** : [интервью Виктора Пушкаш о Высшей Судебной Палате] / записала: Инна Райлян // Независимая Молдова. – 1996. – 1 окт. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 393-399. – În lb. rusă.
- 451. Судебная реформа на чаше весов Фемиды** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: кор. «Логос-пресс» // Экономическое обозрение «Логос-пресс». – 1995. – № 42. – С. 4-5 ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – С. 419-423. – În lb. rusă.
- 452. Судебную систему надо укреплять, а не переделывать** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записал: Владимир Ларченко // Новое время. – 1999. – 12 февр. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 350-352. – În lb. rusă.
- 453. Судьи хотят вершить правосудие без помех, или размышления после конференции** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записала: Наталья Силицкая // Независимая Молдова. – 2001. – 8 февр. ; Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 333-337. – În lb. rusă.

454. **Что такое счастливый человек** : [интервью с Виктором Пушкаш] / записала : Наталья Силицкая // Независимая Молдова. – 2003. – 18 июля ; **Lege și justiție** : Studii practice-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 266-273. – În lb. rusă.

ÎNREGISTRĂRI VIDEO

Dezbateri, conferințe de presă

455. **Ceremonia consacrată aniversării a 25-a de la adoptarea Constituției Republicii Moldova** [Înregistrare video] : [discursul dlui Victor Pușcaș, ex-președinte al Curții Constituționale a Republicii Moldova] // Privesc.eu Moldova. – 2019. – 29 iul. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=VbM7WcumxTo>. – Accesat: 04.11.2022.
456. **Curtea Constituțională în bătaia vânturilor politice: normă sau abatere?** [Înregistrare video] : [dezbateri publice cu participarea dlui Victor Pușcaș, judecător în demisie la Curtea Constituțională, profesor universitar; Nicolae Osmochescu, judecător în demisie la Curtea Constituțională, profesor universitar și Igor Boțan, expert] / moderator: Valeriu Vasilică // IPN : Agenție de presă. – 2020. – 4 mai. – Mod de acces: <https://www.facebook.com/ipn.md/videos/1169988710013047>. – Accesat: 23.02.2023.
457. **Curtea Constituțională trebuie să se îndepărteze de interesele grupurilor politice** [Înregistrare video] / Victor Pușcaș // TVC21channel. – 2023. – 10 febr. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=ACmNmTOCQdk>. – Accesat: 23.02.2023.
458. **Deciziile Curții Constituționale** [Înregistrare video] / Victor Pușcaș // videounimedia. – 2009. – 8 sept. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=0LzEHgnJdXg>. – Accesat: 23.02.2023.
459. **Declarațiile după ședința Curții Constituționale din 9 februarie 2012** [Înregistrare video] / Victor Pușcaș // Privesc.

- eu. – 2012. – 9 febr. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2p-9c6spm>. – Accesat: 17.11.2022.
- 460. Discurs cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la proclamarea Republicii Democratice Moldovenești** [Înregistrare video] / Victor Pușcaș // iliya vicol. – 2017. – 2 dec. – Mod de acces: https://www.youtube.com/watch?v=kFC2CAiU_Dk. – Accesat: 17.11.2022.
- 461. Drepturile omului și justiția prin prisma reformelor efectuate în Republica Moldova** [Înregistrare video] : [raport analitic în cadrul Conf. șt.-practice „Drepturile omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene”, Chișinău, 10 dec. 2022] / Victor Pușcaș // IDSI TV. – 2022. – 10 dec. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=UC2oZFC5InA>. – Accesat: 17.11.2022.
- 462. Institutul Justiției Constituționale – consolidare de efort civic în promovarea valorilor constituționale** : conf. de presă [Înregistrare video] : [Victor Pușcaș: obiectivele Institutului Justiției Constituționale – respectarea prevederilor Constituției și supremației legii] / Victor Pușcaș // IPN : Agenție de presă. – 2022. – 24 dec. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=FQ0uobKE54Y>. – Accesat: 17.11.2022.
- 463. Judecătorii Curții Constituționale nu au analizat probele de fraudare** [Înregistrare video] / Victor Pușcaș // Jurnal TV. – 2009. – 30 apr. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3afd-v6w8>. – Accesat: 17.11.2022.
- 464. Masă rotundă la IRIM** : Criza politică și constituțională din Rep. Moldova, 14 iun. 2019 [Înregistrare video] : [au participat: Dumitru Pulbere, Teodor Cîrnaț, Victor Pușcaș etc.] // Maxim Vicol. – 2019. – 18 iun. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=0l4nThVRu40>. – Accesat: 17.11.2022.
- 465. Moldova – 30 de ani de suveranitate** [Înregistrare video] / Victor Pușcaș // Accent TV. – 2020. – 23 iun. – Mod de acces: https://www.youtube.com/watch?v=1CZEE_nzk9g. – Accesat: 23.02.2023.

- 466. Președintele Republicii Moldova** [Înregistrare video] : [lecție publică susținută de Victor Pușcaș la Inst. de Relații Intern. din Moldova] / Victor Pușcaș // Privesc.eu. – 2017. – 17 noiem. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4fte9uy9>. – Accesat: 25.06.2022.
- 467. Reforma din domeniul jurisdicției constituționale din Republica Moldova** [Înregistrare video] : conf. de presă / Victor Pușcaș, Dumitru Pulbere, Stanislav Pavlovski, Pavel Midrișan, Eugen Ceban // Privesc.eu. – 2020. – 30 mai. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/58t8c9eb>. – Accesat: 17.11.2022.
- 468. Supremația Constituției și statul de drept** [Înregistrare video] : [conf. de presă organizată de Victor Pușcaș, fondator al Institutului Justiției Constituționale] / Victor Pușcaș, Pavel Midrișan // IPN : Agenție de presă. – 2023. – 9 mar. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=uLMitVLBWug>. – Accesat: 23.02.2023.
- 469. Victor Pușcaș: „Adunarea generală a judecătorilor trebuie să aibă loc”** [Înregistrare video] : [Victor Pușcaș despre situația de la CSM și demersul celor 87 de judecători de a organiza Adunarea generală extraordinară] / consemnare: Radio Europa Liberă Moldova // Radio Europa Liberă Moldova. – 2019. – 26 sept. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=an5TGYGLfDQ>. – Accesat: 17.11.2022.
- 470. Victor Pușcaș despre demisia sa și persoanele pe care le încurcă** [Înregistrare video] / Victor Pușcaș // Publica. – 2012. – 1 mar. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2p86khny>. – Accesat: 17.11.2022.
- 471. Victor Pușcaș, judecător în demisie la Curtea Constituțională, profesor universitar** : secvență [Înregistrare video] : [discurs în cadrul dezbaterilor publice „Curtea Constituțională în bătaia vânturilor politice: normă sau abatere?”] / Victor Pușcaș // IPN : Agenție de presă. – 2020. – 4 mai. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=ConBFigUO-DA>. – Accesat: 17.11.2022.
- 472. Декларации о суверенитете 30 лет** [Înregistrare video] / Виктор Пушкаш // АссентТВ. – 2020. – 23 июня. – În lb.

rusă. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=q3rtknrwZ88>. – Accesat: 23.02.2023.

473. **Формирование парламентского большинства – законно!** [Înregistrare video] / Виктор Пушкаш // AccentTV. – 2019. – 9 июня. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/msdu77fj>. – Accesat: 17.11.2022.

Emisiuni televizate cu participarea lui Victor Pușcaș

474. **Alb&Negru cu Victor Pușcaș** [Înregistrare video] / moderator: Elena Robu // Unimedia. – 2016. – 18 aug. – Mod de acces: https://www.youtube.com/watch?v=imzxv_0JIR4. – Accesat: 23.02.2023.
475. **Cutia Neagră** [Înregistrare video] : [invitații emisiunii: Victor Pușcaș, președintele Curții Constituționale, CSM și CSJ și Vladislav Gribincea, președintele CRJM] / moderator: Mariana Rață // TV8.md. – 2019. – 24 mar. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2xk9vcds>. – Accesat: 23.02.2023.
476. **Cutia Neagră** [Înregistrare video] : [invitații emisiunii: Victor Pușcaș și Stanislav Pavlovschi] / moderator: Mariana Rață // TV8.md. – 2019. – 30 sept. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/299j9p6e>. – Accesat: 17.11.2022.
477. **Important** [Înregistrare video] : [invitații emisiunii: Victor Stepaniuc și Victor Pușcaș] / moderator: Natalia Morari // TV8.md. – 2020. – 16 iun. – Mod de acces: https://www.youtube.com/watch?v=Y_ShqJA7cvI. – Accesat: 04.11.2022.
478. **Important** [Înregistrare video] : [Victor Pușcaș și Valeriu Kuciuk despre Constituția, guvernarea și dezvoltarea statului Rep. Moldova] / moderator: Natalia Morari // TV8.md. – 2023. – 8 febr. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=TiJRntVu208>. – Accesat: 04.11.2022.
479. **Interpol** [Înregistrare video] : [invitatul emisiunii – Victor Pușcaș, fost președinte al Curții Constituționale] / moderator: Natalia Morari // TV8.md. – 2016. – 14 febr. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=JRSRgpGSIv0>. – Accesat: 17.11.2022.

- 480. Interpol** [Înregistrare video] : [invitatul emisiunii – Victor Pușcaș, fost președinte al Curții Constituționale] / moderator: Natalia Morari // TV 8. – 2016. – 5 febr. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/324c7z42>. – Accesat: 23.02.2023.
- 481. Moldova în direct** [Înregistrare video] : [invitatul emisiunii – Victor Pușcaș, fost președinte al Curții Constituționale] / moderator: Liliana Barbăroșie // Europa Liberă Moldova. – 2016. – 22 noiem. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3d2m-9bpf>. – Accesat: 04.11.2022.
- 482. Moldova în direct** [Înregistrare video] : [invitații emisiunii: Alexandru Tănase, fostul președinte al Curții Constituționale și Victor Pușcaș, judecător în demisie la Curtea Constituțională] / moderator: Tatiana Gherța // Compania Teleradio Moldova. – 2020. – 7 mai. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/yxfayecx>. – Accesat: 23.02.2023.
- 483. Noi despre noi** [Înregistrare video] : [Victor Pușcaș și Andrian Lebedinschi – invitații emisiunii] / moderator: Margarita Raducan // Accent TV. – 2018. – 3 apr. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3s966u6s>. – Accesat: 17.11.2022.
- 484. Noi despre noi** [Înregistrare video] : [invitații emisiunii: Victor Pușcaș și Corneliu Popovici] / moderator: Margarita Raducan // Accent TV. – 2018. – 27 apr. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2p89my5j>. – Accesat: 17.11.2022.
- 485. O istorie neinventată** [Înregistrare video] : [Victor Pușcaș – invitatul emisiunii, emisiune dedicată evenimentelor anului 2019: 660 ani de existență a statului moldovenesc și 25 de ani ai Constituției RM] / moderator: Dumitru Roibu // AccentTV Projects. – 2019. – 26 mar. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=OB7B7mmNGDM>. – Accesat: 17.11.2022.
- 486. Politica** [Înregistrare video] : [Victor Pușcaș, fost președinte al Curții Constituționale, despre efectele politice și juridice ale deciziei CC] / moderator: Natalia Morari // TV8.md. – 2015. – 29 dec. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=TxAlr7k7sCQ>. – Accesat: 04.11.2022.

- 487. Politica** [Înregistrare video] : [invitații emisiunii: Victor Pușcaș, fost președinte al Curții Constituționale, Vitalie Catană, expert constituționalist și Mariana Kalughin, expert anticorupție] / moderator: Natalia Morari // TV8.md. – 2016. – 15 mar. – Mod de acces: https://www.youtube.com/watch?v=mqQGcP_HINfA. – Accesat: 23.02.2023.
- 488. Politica** [Înregistrare video] : [invitatul emisiunii – Victor Pușcaș, fost președinte al Curții Constituționale despre Legea privind procuratura] / moderator: Natalia Morari // TV8.md. – 2016. – 24 iun. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=O-LKmRYrZKq>. – Accesat: 04.11.2022.
- 489. Politica** [Înregistrare video] : [invitații emisiunii: Victor Pușcaș, Ștefan Gligor și Roman Mihăeș] / moderator: Natalia Morari // TV8md.. – 2019. – 16 mai. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/mn9wufhh>. – Accesat: 17.11.2022.
- 490. Punct și de la capăt** [Înregistrare video] : [invitații emisiunii: Mariana Kalughin și Victor Pușcaș] / moderator: Natalia Morari // Europa Liberă Moldova. – 2016. – 5 iun. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=HTv2sgX-PIWs>. – Accesat: 04.11.2022 ; <https://moldova.europalibera.org/a/27780703.html>. – Accesat: 17.11.2022.
- 491. Punct și de la capăt** [Înregistrare video] : [invitatul emisiunii – Victor Pușcaș, fost președinte al Curții Constituționale, despre reforma justiției moldovenești] / moderator: Natalia Morari // Europa Liberă Moldova. – 2018. – 4 febr. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=QnoXffTFEis>. – Accesat: 04.11.2022.
- 492. Punct și de la capăt** [Înregistrare video] : [invitații emisiunii: Victor Pușcaș și Nicolae Eșanu] / moderator: Natalia Morari // Radio Europa Liberă Moldova. – 2018. – 16 febr. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/w99bd7b9>. – Accesat: 25.06.2022.
- 493. Punct și de la capăt** [Înregistrare audio și video] : [invitatul emisiunii: Victor Pușcaș] / moderator: Natalia Morari // Radio Europa Liberă Moldova. – 2019. – 3 mar. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/43p8mpsm>. – Accesat: 17.11.2022.

- 494. Punctul pe azi** [Înregistrare video] : [emisiune cu participarea fostului președinte al CSM, Victor Pușcaș, și a deputaților Anatolie Zagorodnii și Grigore Novac] / moderator: Vasile Munteanu // PostTV. – 2017. – 25 ian. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/yrzyw5ep>. – Accesat: 23.02.2023.
- 495. Puterea a patra** [Înregistrare video] : [invitatul emisiunii – Victor Pușcaș, fost președinte al Curții Constituționale] / moderator: Gheorghe Gonța // Puterea a patra. – 2023. – 20 febr. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=Z-8nf7XuczTY>. – Accesat: 23.02.2023.
- 496. Reflector analitic** [Înregistrare video] : [invitații emisiunii: Valentin Beniuc și Victor Pușcaș] / moderator: Vlad Madan // AccentTV Program. – 2019. – 3 iun. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=UwFM5zoepnI>. – Accesat: 04.11.2022.
- 497. Reflector analitic** [Înregistrare video] : [invitatul emisiunii – Victor Pușcaș, fost președinte al Curții Constituționale, despre demisia a cinci judecători ai CC] / moderator: Vlad Madan // AccentTV Program. – 2019. – 29 iun. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=hLw3gCBMS2I>. – Accesat: 04.11.2022.
- 498. Tema săptămâinii** [Înregistrare video] : [invitații emisiunii: Victor Pușcaș și Tudor Popovici, despre convocarea adunării generale a judecătorilor] / realizator: Vadim Cheptanaru // Canal2.md. – 2019. – 29 sept. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/5b8avhhd>. – Accesat: 17.10.2022.
- 499. Tribuna** [Înregistrare video] : [invitatul emisiunii: Victor Pușcaș] // Tribuna Curentul Shok. – 2013. – 26 iul. – Mod de acces: https://www.youtube.com/watch?v=PtM_cGb9ZdM. – Accesat: 23.02.2023.
- 500. Истина** [Înregistrare video] : [гость передачи: Виктор Пушкин, о том, кто и зачем создал языковой вопрос и есть ли его решение] / ведущие программы: Андрей Негруца, Дмитрий Негруца // tvс21channel. – 2023. – 9 марта. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=V3T7yqHi8iY>. – Accesat: 23.03.2023.

- 501. Пятница с Анатолием Голей** [Înregistrare video] : [гости передачи: Ренато Усатый и Виктор Пушкаш] // RTR Moldova. – 2016. – 11 марта. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=IV2DJmjfCkA>. – Accesat: 17.11.2022.
- 502. Экспертиза** [Înregistrare video] : [гость передачи – Виктор Пушкаш, бывший глава Конституционного Суда РМ] / ведущий: Геннадий Вахоловский // Sputnik Moldova. – 2020. – 11 июня. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/33a6sck3>. – Accesat: 17.11.2022.

EVOCĂRI DIN VIAȚĂ ȘI ACTIVITATE

Cărți

- 503. Surhone, Lambert M.** Puscas Victor. Parliament of Moldova, Supreme Court of Justice of Moldova / Lambert M. Surhone, Mariam T. Tennoe, Susan F. Henssonow. – Tallin : Betascript Publishing, 2010. – 68 p. – Tit., text în lb. engl. – ISBN 978-613-3-31697-3.

Articole în culegeri și ediții periodice

- 504. Avornic, Gheorghe.** Victor Pușcaș la 70 de ani : Popas jubiliar : [mesaj de felicitare] / Gheorghe Avornic // Revista Națională de Drept. – 2013. – Nr 8 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/mrs9ydyd>. – Accesat: 17.10.2022.
- 505. Baci, Gheorghe.** Victor Pușcaș // Personalități de viță moldavă : 125 destine / Gheorghe Baci. – Chișinău, 2017. – P. 277-279.
- 506. Cecan, Victor.** Activitatea Curții Constituționale are rezonanță și peste hotarele țării : [se menționează aportul dlui Victor Pușcaș în elaborarea proiectelor de lege cu privire la Curtea Constituțională și a Codului jurisdicției constituționale] / Victor Cecan // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2005. – Nr 1. – P. 9.

- 507. Cine au fost și ce fac deputații primului Parlament din Republica Moldova (1990-1994)?** : [Victor Pușcaș, vicepreședinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM a fost înregistrat cu Nr 161 în listă din partea r-ului Dondușeni] // VIP Magazin. – 2006. – Nr 30. – P. 27-28 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/5uyvfaa6>. – Accesat: 25.06.2022.
- 508. „Clopotul de bronz” pentru Victor Pușcaș** : [în cadrul Zilelor dreptului de a ști, ediția a VI-a, 28 sept.-3 oct. 2009, Victor Pușcaș a devenit laureat al Premiului „Clopotul de bronz”, acordat anual de Centrul „Acces-info” pentru consecvență și curaj în promovarea accesului la informație] // Dreptul. – 2009. – 2 oct. – P. 2 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/fbwf5waf>. – Accesat: 17.11.2022.
- 509. Cojocaru, Gheorghe.** Mișcarea democratică națională și declararea independenței Republicii Moldova : [aportul dlui Victor Pușcaș în elaborarea concepției proiectului de „Tratat asupra Uniunii”] / Gheorghe Cojocaru // Akademos. – 2011. – Nr 3(22). – P. 128-140 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/4vyrykst>. – Accesat: 17.11.2022.
- 510. Cojocaru, Gheorghe.** Proiectul păstrării Uniunii Sovietice „înnoite” : Chestiunea referendumului panunional din 17 martie 1991 în RSS Moldova : [se menționează aportul dlui Victor Pușcaș în soluționarea concepției Tratatului Comunității de State Suverane] / Gheorghe Cojocaru // In honorem Alexandru Moșanu : Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor, Cluj-Napoca, România, 22 sept. 2012. – Cluj-Napoca, 2012. – P. 616-618 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/615-627.pdf. – Accesat: 17.11.2022.
- 511. Corneanu, Constantin.** România și drumul spre independență al Republicii Moldova (27 august 1991) [Resursă electronică] : [se menționează raportul prezentat de către Victor Pușcaș, vicepreședinte al Sovietului Suprem al RSSM, cu privire la concepția Tratatului Comunității de State Suverane] / Constantin Corneanu // Aesgs.ro. – 2021. – 23 aug. – Mod de acces: <https://>

www.aesgs.ro/romania-si-drumul-spre-independenta-al-republicii-moldova-27-august-1991/. – Accesat: 23.02.2023.

- 512. Cozma, Artur.** Constituirea diplomației parlamentare în Republica Moldova: aspecte istorico-politologice [Resursă electronică] : [vizita vicepreședintelui Parlamentului Victor Pușcaș la lucrările Conf. a 89-a a Uniunii Interparlamentare, New Delhi, India, 10-18 apr. 1993] / Artur Cozma // Revista de filozofie, sociologie și științe politice. – 2009. – Nr 2. – P. 113. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/ycks3byu>. – Accesat: 17.11.2022.
- 513. Diacov, Dumitru.** Principialitate și spirit independent : [mesaj de felicitare dlui Victor Pușcaș cu ocazia aniversării a X-a de la fondarea Curții Constituționale] / Dumitru Diacov // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2005. – Nr 1. – P. 7.
- 514. Dialog între frați :** [semnarea Protocolului de cooperare între Uniunea Juriștilor din România și Asociația „Juriștii Moldovei”, condusă de Victor Pușcaș, în cadrul vizitei la Chișinău a dlui Gavril Iosif Chiuzbaian, șef al delegației, dec. 1998] // Buletin de informare legislativă. – 1999. – Nr 1. – P. 56-57.
- 515. Distincții mai puțin obișnuite pentru un judecător al Curții Constituționale** [Resursă electronică] : [Diplomă pentru performanță și influență asupra proceselor social-politice din Republica Moldova, acordată dlui Victor Pușcaș de revista VIP Magazin] // Curtea Constituțională. – 2009. – 23 dec. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/mry4rt54>. – Accesat: 17.11.2022.
- 516. Documentar: Republica Moldova, de 30 de ani în tranziție la răspântia dintre Est și Vest :** [Victor Pușcaș – semnatar al Declarației de Independență a Republicii Moldova] // Adevărul. – 2021. – 27 aug. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/ms37xasu>. – Accesat: 17.11.2022.
- 517. Gala laureaților Concursului „Omul Anului 2017”** [Resursă electronică] : [Victor Pușcaș, cetățean de onoare al raionului Dondușeni] // Consiliul Raional Dondușeni. – 2017. – 27 dec. – Mod de acces: <http://donduseni.md/gala-laureatilor-concursului-omul-anului-2017/>. – Accesat: 17.10.2022.

518. **Gîrbu, Nicolae.** File din istoria instituțiilor juridice din RSSM (1978-1991) [Resursă electronică] : [prin Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM din 9 ian. 1985, Victor Pușcaș a fost numit în funcția de președinte al Judecătoriei Supreme a RSSM] / Nicolae Gîrbu // Tyragetia : Ser. nouă. – 2011. – Nr 2. – P. 327-332 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3ypxrc4z>. – Accesat: 23.02.2023.
519. **Grosu, Aneta.** Nicolae Timofti, Victor Pușcaș și Boris Gherasim, de Hram, la Arionești [Resursă electronică] : [aniversarea a 550 de ani de la prima atestare documentară a satului de baștină al lui Victor Pușcaș] / Aneta Grosu // Ziarul de Gardă. – 2013. – 23 mai. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/yuckp8zs>. – Accesat: 23.02.2023.
520. **Juriști și experți în drept lansează Institutul Justiției Constituționale** [Resursă electronică] : [Victor Pușcaș – cofondator al Institutului Justiției Constituționale] // IPN : Agenție de presă. – 2022. – 24 oct. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/ytk4c7v>. – Accesat: 17.11.2022.
521. **Loucas, Elizabeth N.** Felicitare de la Inițiativa Centrală și de Est de Drept European : [mesaj de felicitare cu ocazia desemnării dlui Victor Pușcaș în funcția de judecător al Curții Constituționale, 23 febr. 2001] / Elizabeth N. Loucas // Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) / Victor Pușcaș, Valeriu Kuciuk. – Chișinău, 2021. – P. 14 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3rebtuea>. – Accesat: 25.06.2022.
522. **Lozinschi, Raisa.** Istorie – 27 august 1991 : Pașii lui Victor Pușcaș / Raisa Lozinschi // Ziarul Național. – 2013. – 31 aug. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2k5xuf9j>. – Accesat: 04.11.2023.
523. **Mihail, Viorel.** Victor Pușcaș, omul cu respect față de Lege și cu dragoste de Moldova [Resursă electronică] / Viorel Mihail // Facebook. – 2020. – 4 aug. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2p8d2cp5>. – Accesat: 23.02.2023.

- 524. Modificări legislative aprobate de Curtea Constituțională :** [opinia separată a judecătorilor Victor Pușcaș și Elena Safale-ru cu privire la decizia CC de anulare a dreptului SPCSB de a suspenda tranzacțiile suspecte] / Comunitatea WatchDog.MD ; Sergiu Tofilat [et al.] // Laundromatul rusesc – schema de spălare a 70 miliarde dolari, facilitată de elitele politice din Moldova. – Chișinău, 2019. – P. 10-11 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/3wm7jnws>. – Accesat: 17.11.2022.
- 525. Muruianu, Ion.** Popas aniversar : Victor Pușcaș – 65 [Resursă electronică] / Ion Muruianu // Revista Națională de Drept. – 2008. – Nr 7. – P. 2 ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_fi-le/65%3D65.pdf. – Accesat: 17.11.2022.
- 526. Popovici, Tudor.** „Om cu merite. Ca și noi, dar mai multe. Om cu păcate. Ca și noi, dar mai puține.” : [Felicitare] / Tudor Popovici // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 7-9.
- 527. Postovan, Dumitru.** Victor Pușcaș / Dumitru Postovan // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 5-6.
- 528. Premieră la Facultatea de Drept, USEM** [Resursă electronică] : [simularea unui proces real de judecată, coordonat de profesorii universitari, ex-președinte al Curții Constituționale și al Curții Supreme de Justiție Victor Pușcaș și Anatolie Doga, ex-președintele Curții de Apel Chișinău] // Universitatea de Studii Europene din Moldova. – 2017. – 12 apr. – Mod de acces: <https://usem.md/md/stiri/premiera-la-facultatea-de-drept-usem/>. – Accesat: 17.11.2022.
- 529. Pușcaș Victor – om de stat din Republica Moldova** [Resursă electronică] // Moldovenii : Enciclopedie de la A la Z. – Mod de acces: <https://www.moldovenii.md/md/people/946>. – Accesat: 17.11.2022.
- 530. Roșca, Valentina.** Pornit de la Izvorul Verde : Să ne cunoaștem pământeni : [Victor Pușcaș, satul Arionești, r-nul Dondușeni] / Valentina Roșca // Curierul agricol. – 2008. – Nr 7. – P. 1 ;

- Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 598-599.
531. **Snegur, Mircea.** Promotor consecvent al dispozițiilor constituționale : [mesaj de felicitare pentru Victor Pușcaș cu ocazia jubileului de 10 ani al Curtii Constituționale] / Mircea Snegur // Justiția constituțională = Конституционное правосудие. – 2005. – Nr 1. – P. 6.
532. **Snegur, Mircea.** Referințe despre Victor Pușcaș culese din lucrarea „Labirintul destinului” a lui Mircea Snegur, președinte al primului Parlament, primul președinte al Republicii Moldova (1990-1997) / Mircea Snegur // Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 436-447.
533. **Tănase, Alexandru.** Care e legătura dintre manipulare și procesul de delegitimizare a mass-media? [Resursă electronică] : [integritatea dlui Victor Pușcaș] / Alexandru Tănase // Alexandru Tănase : Blog. – 2013. – 15 apr. – Mod de acces: <http://alexandru.tanase.md/care-e-legatura-dintre-manipulare-si-procesul-de-delegitimizare-a-mass-media/>. – Accesat: 23.02.2023.
534. **TOP-10 personalități din Moldova cu experiență în circumscripțiile uninominale** [Resursă electronică] : [Victor Pușcaș – numărul 5 în clasamentul convențional al personalităților din Moldova, care ar avea șanse reale de a obține un nou mandat de deputat] // Tribuna. – 2018. – 9 sept. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/2p96wmbf>. – Accesat: 17.11.2022.
535. **Un grup de inițiativă insistă pe necesitatea reformei în domeniul jurisdicției constituționale din Moldova** [Resursă electronică] : [Victor Pușcaș despre necesitatea echilibrului între ramurile puterii și respectarea Legii fundamentale, în cadrul conferinței de presă la agenția INFOTAG] // Infotag. – 2020. – 20 mai. – Mod de acces: <https://www.infotag.md/reportaje/778068/>. – Accesat: 17.11.2022.
536. **Victor Pușcaș** [Resursă electronică] : [personalități notorii a satului Arionești, r-nul Dondușeni] // Moldovenii : Enciclopedie de la A la Z. – Mod de acces: <https://moldovenii.md/city/details/id/539>. – Accesat: 23.02.2023.

- 537. Victor Pușcaș – laureat al Premiului „Clopotul de Bronz”** [Resursă electronică] : [premiu, acordat de Centrul „Acces-in-fo”, pentru consecvență și curaj în promovarea accesului la informație în cadrul Zilelor dreptului de a ști, ed. a 6-a, 28 sept.- 3 oct. 2009] // Curtea Constituțională. – 2009. – 5 oct. – Mod de acces: <https://constcourt.md/libview.php?l=ro&id=63&id-c=7?l=ro&id=63&id-c=7>. – Accesat: 25.06.2022.
- 538. Victor Pușcaș : Ex-judecător al Curții Constituționale a RM** [Resursă electronică] // Curtea Constituțională a RM. – 2023 – 13 mai. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/44nwtux>. – Accesat: 17.11.2022.
- 539. Victor Pușcaș : Jurist din Republica Moldova** [Resursă electronică] // Wikipedia : Enciclopedia liberă. – 2023. – 9 mar. – Mod de acces: https://ro.wikipedia.org/wiki/Victor_Pușcaș. – Accesat: 17.11.2022.
- 540. Victor Pușcaș : Life story** [Resursă electronică] // The world most largest biography website. – 2022. – 3 mar. – Mod de acces: https://www.xwhos.com/person/victor_pu_ca_whois.html. – Accesat: 04.11.2022. – Text în lb. engl.
- 541. Victor Pușcaș – politician moldovean** [Resursă electronică] // Wikipedia, the free encyclopedia. – Mod de acces: https://www.wikiwand.com/ro/Victor_Pușcaș. – Accesat: 25.06.2022.
- 542. Vizita de lucru în Germania a Curții Constituționale** [Resursă electronică] : [vizita delegației CC, condusă de Victor Pușcaș, la invitația Fundației Germane pentru Cooperare Juridică Internațională, Bonn, 14-15 febr. 2011] // Curtea Constituțională. – 2011. – 14 febr. – Mod de acces: <https://www.constcourt.md/printern.php?l=ro&idc=7&id=19?l=ro&id-c=7&id=19>. – Accesat: 17.11.2022.
- 543. Vizita delegației Curții Constituționale din Republica Moldova** : [vizita în România a delegației, conduse de dl Victor Pușcaș, președinte al Curții Constituționale, 30 iun. 2003] // Consiliul Legislativ al Parlamentului României : Evenimente. – 2003. – 31 iun. – P. 1.
- 544. Webster, John A.** Republic – level politics [Resursă electronică] : [activitatea lui Victor Pușcaș, președintele Comisiei Sovi-

- etului Suprem al RSSM, referitor la cererile de autonomie ale Găgăuziei] / A. John Webster // *Moldovas Accommodation Of The Gagauz*. – London, 2007. – P. 102-227. – Text în lb. engl. ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA486079.pdf>. – Accesat: 17.11.2022.
545. **Институт конституционного правосудия** : [Виктор Пушкаш – соучредитель Института Конституционного Правосудия РМ] // *Экономическое обозрение «Логос-пресс»*. – 2022. – 28 oct. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: http://logos.press.md/1445_10_1/. – Accesat: 17.11.2022.
546. **Менюк, Николай**. Золотой век: книга о том, как Штефан III сплотил Молдову [Resursă electronică] : [выступление Виктора Пушкаша на презентации книги „Ștefan cel Mare – făuritor al gloriei Moldovei”] / Николай Менюк // *Молдавские ведомости*. – 2019. – 17 dec. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/mt3befan>. – Accesat: 17.11.2022.
547. **Пушкаш Виктор** [Resursă electronică] : [государственный деятель Республики Молдова] // *Moldovenii : Enciclopedie de la A la Z*. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://moldovenii.md/ru/people/946>. – Accesat: 17.11.2022.
548. **Пушкаш Виктор (Степанович)** [Resursă electronică] // *Лабиринт : База данных*. – În lb. rusă. – Mod de acces: <http://labyrinth.ru/content/card.asp?cardid=59646>. – Accesat: 17.11.2022.
549. **Торжественное заседание Верховного суда** : [Президент Мирча Снегур выразил благодарность председателю Высшей судебной палаты Виктору Пушкаш за вклад и проведение судебной и правовой реформ, 20 авг. 1996] // *Независимая Молдова*. – 1996. – 29 авг. ; *Lege și justiție : Studii practico-științifice și însemnări autobiografice / Victor Pușcaș*. – Chișinău, 2020. – Vol. 1. – P. 612-613.
550. **Экс-председатель Конституционного суда о часах стоимостью 3000 евро от Воронина и приглашениях Лу-**

- чинского** [Resursă electronică] : [о периоде, в течение которого Виктор Пушкаш был во главе Конституционного Суда] // PRESS обозрение : Интернет газета. – 2016. – 5 февр. – În lb. rusă. – Mod de acces: <https://press.try.md/item.php?id=157098>. – Accesat: 17.11.2022.
551. **Экс-судья КС рассказал, как его пытался подкупить Воронин** // Комсомольская правда. – 2016. – 6 февр. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces. – <https://www.kp.md/daily/26490.7/3359122/>. – Accesat: 17.11.2022.
552. **Юристы и эксперты в области права запускают Институт Конституционного Правосудия** : [Виктор Пушкаш – соучередитель Института конституционного правосудия, неправительственной, аполитичной, некоммерческой асоциации] // Молдавские ведомости. – 2022. – 24 окт. – În lb. rusă ; Idem [Resursă electronică]. – Mod de acces: <https://tinyurl.com/mrxcxmpw>. – Accesat: 17.11.2022.

Înregistrări video despre Victor Pușcaș

553. **Două decenii de independență: cunoaște-ți țara prin cei, care i-au marcat istoria**: Victor Pușcaș [Înregistrare video] : [lansarea pe postul de televiziune Moldova 1 a documentarului despre personalitățile notorii ale Renașterii Naționale] / Compania Teleradio-Moldova, IPNA. – Chișinău, 2011. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=CfTVFA-7m9Io>. – Accesat: 11.05.2023.
554. **Russu, Olesea**. Augustul libertății noastre. Partide politice : Film documentar : [Victor Pușcaș – președinte al Partidului Republican (1993-1995)] / Compania Teleradio-Moldova, IPNA ; Olesea Russu ; imagine: V. Melnic, V. Voleanschi, G. Lagoda ; ed. de imagine: E. Ciochină. – Chișinău, 2016. – Casetă (40 min.).
555. **Sochircă, Mihai**. Nasc și în Moldova oameni: Victor Pușcaș [Înregistrare video] / Mihai Sochircă, Alexei Barat. – Chișinău, 2003. – Mod de acces: <https://www.youtube.com/watch?v=eVss4vd4V3E>. – Accesat: 11.05.2023.

V. INDEXURI AUXILIARE

Index de titluri

- A apărut lucrarea *Constituția Republicii Moldova* – 25 de ani 15
- A apărut lucrarea *Constituția Republicii Moldova* – 25 de ani, care poate fi citită și online. Vezi detalii! 16
- A fost lansată o carte privind opinia separată a judecătorului constituțional 42
- ABC-ul statului de drept 345
- Accesul la informație : Reglementări. Comentarii. Cazuri 51
- Accesul la informație 52
- Accesul la Justiție 131
- Accesul la justiție și dreptul la apărare 91
- Activitatea Curții Constituționale are rezonanță și peste hotarele țării 506
- Activitatea noastră în cadrul organismelor parlamentare internaționale este unul din pilonii independenței Republicii Moldova 346
- „Adevărul câteodată deranjează, însă nu înseamnă că nu trebuie spus” 120
- Adoptarea Constituției Republicii Moldova în 1994 – cel mai important eveniment după proclamarea independenței 215
- Alb&Negru cu Victor Pușcaș 474
- Alegerea președintelui de către întreg poporul este cea mai înaltă formă de democrație 347
- Aniversarea a X-a a Curții Constituționale 121
- Aparențe de adevăr sau decrete desuete? 245
- Apărarea demnității umane în practica Curții Constituționale a Republicii Moldova 122
- Apărarea dreptului constituțional de proprietate și restrângerea acestui drept prin prisma jurisprudenței Curții Constituționale 161
- Aproape 40 de ani între judiciar și politic a fost păstrată balanța 348
- Arionești – nume de legendă, loc unde se nasc oameni cu inimă de aur 99
- Asigurarea independenței justiției : realizări, probleme, perspective 54
- Asigurarea supremației Constituției : 25 de ani de la fondarea Curții Constituționale a Republicii Moldova 216
- Augustul libertății noastre. Partide politice 554
- Autoritatea judecătorească – garant al protecției drepturilor omului și a libertăților fundamentale 244
- Autoritatea judecătorească în exercitarea puterii de stat 1, 5
- Autoritatea judecătorească în sistemul instituțiilor publice din Republica Moldova 123

- Aviz asupra proiectului de lege constituțională pentru modificarea și completarea unor articole din Constituția Republicii Moldova : hotărârea Curții Constituționale nr. 4 din 28 noiem. 2002 253
- Aviz asupra proiectului de lege constituțională privind modificarea art. 88 lit. g) din Constituție : nr. 3 din 26 noiem. 2002 254
- Aviz asupra proiectului de lege pentru excluderea propoziției „Caracterul licit al dobândirii se prezumă” din alin. (3) art. 46 din Constituția Republicii Moldova : nr. 1 din 25.04.2006 255
- Aviz asupra proiectului de lege pentru modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova : hotărârea Curții Constituționale nr. 1 din 12 febr. 2002 256
- Care e legătura dintre manipulare și procesul de delegitimizare a mass-media? 533
- Cartea „Reforma constituțională în Republica Moldova a fost lansată în Parlamentul RM” 35
- Căile de reformare a Constituției Republicii Moldova 162
- Căile de transformare a Constituției 55
- Când cetățenii își vor căuta dreptatea la Strasbourg, va trebui să răspundă cineva 349
- Ce trebuie să știm despre moștenire 83
- Ceremonia consacrată aniversării a 25-a a adoptării Constituției Republicii Moldova 455
- „Cine a pierdut și cine a câștigat?” 310
- Cine au fost și ce fac deputații primului Parlament din Republica Moldova (1990-1994)? 507
- Cine dorește să rezolve problema caută soluții sau de ce cetățenii nu au acces la Curtea Constituțională 311
- „Clopotul de bronz” pentru Victor Pușcaș 508
- Codul electoral (Legea nr. 1381-XIII din 21 noiem. 1997, cu modificările și completările ulterioare) 262
- Comentariu la Opinia separată din 03.06.2003 : notă informativă 246
- Comentariu la Opinia separată din 18.05.2004, semnată de judecătorii V. Pușcaș și M. Iuga 247
- Comentariu la Opiniile separate din 22.11.2005 248
- Comisia își continuă activitatea 350
- Conceptul și conținutul suveranității 132
- Concepția și căile de realizare a reformei judiciare și de drept în Republica Moldova 77
- Concluzii 217
- Condițiile constituționalismului contemporan în Republica Moldova 190
- Condițiile pentru concursul de selectare a noilor judecători ai CC trebuie să fie mai drastice 351

- Consolidarea statalității : de la Declarația de Suveranitate spre Declarația de Independență 191
- Consolidarea statalității Republicii Moldova în contextul actelor juridice – 660 de ani de la întemeierea Țării Moldovei 192
- Constituirea diplomației parlamentare în Republica Moldova: aspecte istorico-politologice 512
- Constituția – garant al apărării drepturilor și libertăților omului și cetățeanului 352
- Constituția – garant al apărării drepturilor și libertăților omului și cetățeanului 218
- Constituția este un barometru, care determină dezvoltarea societății 219
- Constituția nu a fost respectată... 353
- Constituția Republicii Moldova : 25 de ani 13
- Constituția Republicii Moldova și Statutul Curții Penale Internaționale 133
- Continuitate și consecvență 354
- Contribuția societății informaționale la activitatea Curții Constituționale a RM 134
- Criza constituțională – cum poate fi depășită, reîntorcând carul? 355
- Cu privire la desfășurarea concursului pentru suplinirea postului vacant de judecător asistent : hotărârea Curții Constituționale nr. 41 din 15 oct. 2002 256
- Cu privire la problemele înfăptuirii justiției în contextul desfășurării reformei judiciare 89
- Culegere de hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție (1974-1999) 56
- Culegere de hotărâri și decizii 2005 57
- Culegere de interpretări ale normelor Constituției prin actele Curții Constituționale 60
- Cum poate fi depășită criza de la Curtea Constituțională 312
- Curtea Constituțională – garant al supremației Constituției 100
- Curtea Constituțională – precedentul judiciar de interpretare a Constituției 163
- Curtea Constituțională sistează examinarea contestației PCRМ 357
- Curtea Constituțională : culegere de hotărâri și decizii 2003 58
- Curtea Constituțională a Republicii Moldova ca garant al supremației constituției și rolul ei în afirmarea statului de drept 249
- Curtea Constituțională a Republicii Moldova la 10 ani 125
- Curtea Constituțională a Republicii Moldova : 10 ani de activitate 59
- Curtea Constituțională în bătaia vânturilor politice: normă sau abatere? 456
- Curtea Constituțională la 8 ani 101
- Curtea Constituțională s-a impus în societate ca o instituție prestigioasă și necesară 356
- Curtea Constituțională și rolul ei în edificarea statului de drept 195
- Curtea Constituțională trebuie reformată, justiția să se înfăptuiască în trepte 358
- Curtea Constituțională trebuie să se îndepărteze de interesele grupurilor politice 457

- Curtea Constituțională unicul subiect de interpretare oficială a Constituției 164
- Curtea Constituțională, unicul subiect abilitat cu dreptul de interpretare oficială a Constituției 196
- Cutia Neagră 475, 476
- Cuvântul autorului 39
- Da, noi putem lichida conflictul! 73
- Dacă se dorește, de ce să nu se accepte? 175
- „Dați Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu” (Matei: 22.17-22) 313
- De ce a eșuat inițiativa populară de revizuire a Constituției? 202
- De ce nu are sfârșit reforma judiciară? 359
- Decizie asupra inițiativei de revizuire a Constituției : hotărârea Curții Constituționale din 4 mar. 2002 258
- Decizie despre sistarea procesului pentru controlul constituționalității Hotărârii Guvernului nr. 891 din 17 iulie 2003 „Cu privire la crearea Serviciului de Asistență Medicală Urgentă din Moldova” 261
- Decizie despre sistarea procesului pentru controlul constituționalității unei prevederi a art. 161 din Codul cu privire la contravențiile administrative : nr. 1 din 30 mai 2006 259
- Decizie despre sistarea procesului pentru controlul constituționalității pct. 1 și pct. 2 alin. 1 din Hotărârea Guvernului nr. 470 din 11 iun. 2002 „Cu privire la edificiile și lăcașurile de cult” 260
- Decizie despre sistarea procesului privind controlul constituționalității art. 171 din Codul electoral 262
- Decizie pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 461-XV din 30 iul. 2001 „Privind piața produselor petroliere” și a unor prevederi din HG Rep. Moldova nr. 1027 din 1 oct. 2001 „Cu privire la unele măsuri de implementare a Legii privind piața produselor petroliere” 263
- Decizie pentru respingerea sesizării unui grup de deputați în Parlament din 03.03.2003 264
- Decizie privind sistarea procesului pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Tratatului între Republica Moldova și Ucraina cu privire la frontiera de stat și a Protocolului adițional la Tratat, semnate la Kiev la 18 aug. 1999 265
- Deciziile Curții Constituționale 458
- Declarațiile după ședința Curții Constituționale din 9 februarie 2012 459
- Deficit de responsabilitate sau deficit de pedeapsă 68
- Democrația și drepturile omului 102
- Demonopolizarea puterii judecătorești în viziunea președintelui Curții Supreme de Justiție 84
- Depășirea stării de criză la Curtea Constituțională depinde de comportamentul judecătorilor 222

- Deputatul ar vrea să pună la „respect” instanțele judecătorești 314
- Deschidem o nouă filă în istoria țării noastre 360
- Desfășurarea unei campanii electorale în Republica Moldova 193
- Despre aprobarea decretelor Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM 223
- Despre aprobarea Raportului privind exercitarea jurisdicției constituționale în anul 2001 266
- Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova – un deceniu al Constituției 109
- Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova 176
- Dezvoltarea instituțională a Republicii Moldova 197
- Dezvoltarea sistemului național de drept prin prisma continuității istorice 180, 184
- Dialog între frați 514
- Diminuarea sau întărirea rolului procurorului? 85
- Din nou călcăm pe greblă? 315
- Discurs cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la proclamarea Republicii Democratice Moldovenești 460
- Discurs în Parlamentul României cu ocazia aniversării a 75 de ani de la Marea Unire 224
- Discurs rostit cu prilejul afilierii Grupului parlamentar din Republica Moldova la Uniunea Interparlamentară 225
- Discursul Președintelui Curții Constituționale, Victor Pușcaș 226
- Distincții mai puțin obișnuite pentru un judecător al Curții Constituționale 515
- Documentar: Republica Moldova, de 30 de ani în tranziție la răspântia dintre Est și Vest 516
- Două decenii de independență: cunoaște-ți țara prin cei care i-au marcat istoria: Victor Pușcaș 553
- Două opinii separate care ar fi putut schimba cursul evenimentelor 316
- Două proiecte, un singur obiect – alegerea președintelui țării 165
- 29 iulie – Ziua adoptării Constituției Republicii Moldova, Legea Supremă a statului 156
- 29 iulie – Ziua Constituției RM, 25 de ani de provocare a demnității constituționale a poporului moldovenesc 198
- 23 februarie – Ziua Curții Constituționale 199
- Dreptul discreționar: aspecte teoretice și practice 181
- Dreptul electoral în statele Uniunii Europene. Aspecte comparate: tipuri de scrutin 194
- Dreptul la informație 96
- Drepturile omului și justiția prin prisma reformelor efectuate în Republica Moldova 461
- Drepturile și libertățile fundamentale prin prisma atribuțiilor Curții Constituționale 110

- E cea mai gravă crimă când un reprezentant al puterii îl calcă în picioare pe omul de rând! 361
- E posibilă oare o lovitură de stat? 364
- E mai reușit de a forma capacitățile, de a selecta informația decât a interzice 317
- E necesar de a purcede asupra reorganizării Curții 362
- E nevoie de înțelepciune 363
- Este necesar oare să timorăm instanța judecătorească? 318
- Este umilit sau consolidat rolul procurorului? 86
- Evoluția constituțională în Moldova medievală: o privire asupra actului juridic 189
- Evoluția constituționalismului în Republica Moldova 61
- Există principii constituționale și de drept care nu pot fi încălcate 365
- Expunere de motive la proiectul Legii privind alegerea Parlamentului, publicat în paginile anterioare ale ziarului nostru 74
- Față în față cu justiția americană 6
- Felicitare de la Inițiativa Centrală și de Est de Drept European 521
- File din istoria instituțiilor juridice din RSSM (1978-1991) 518
- Gala laureaților Concursului „Omul Anului 2017” 517
- Garanțiile de independență ale judecătorului 220
- Globalizarea, statul și dreptul în secolul XXI 103, 203
- Haosul nu este în stat, ci în mințile noastre 366
- Hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului în practica Curții Constituționale și a instanțelor judecătorești din Republica Moldova 135
- Idealurile democrației implică un rol nou al mass-media 111, 325
- „Ideea Unirii e compromisă chiar de cei care s-au străduit s-o facă” 368
- Impactul noii proceduri civile de ridicare a excepției de neconstituționalitate 146
- Important 477, 478
- Independența Curții Constituționale în oglinda strâmbă a legislației 166
- Independența judecătorului la înfăptuirea justiției 221
- Independența Moldovei are un caracter ireversibil 177
- Influența morbidității judecătorilor asupra calității actului justiției 167
- Inițiativa populară de revizuire a Constituției are suport legal și constituțional 182
- Instanțe specializate în litigii de muncă : O evaluare a necesității lor în Republica Moldova 7
- Instanțele specializate – un pas spre o justiție eficientă 227, 369
- Institutul Justiției Constituționale – consolidare de efort civic în promovarea valorilor constituționale 462
- Instituția președinției este una infantilă, care nu face nimic. De aceea oamenii doresc schimbări 370, 371
- Interdependența dintre reforma judiciară și gradul de transformare juridică a societății 136,
- Interpol 479, 480

- Interviul dimineții: cu profesorul universitar Victor Pușcaș 372
- Ireversibilitatea Independenței 170
- Istorie – 27 august 1991 : Pașii lui Victor Pușcaș 522
- Îmbunătățirea sau înrăutățirea mecanismului de ridicare a excepției de neconstituționalitate? 147
- În așteptarea alegerilor parlamentare: între eroare și mit 185
- În condițiile societății democratice și pluripartidiste, Curtea Constituțională reprezintă un institut indispensabil 367
- Înfăptuirea justiției în Republica Moldova 97
- Judecătorii Curții Constituționale nu au analizat probele de fraudare 463
- Jurisdicția constituțională 11
- Jurisprudența Curții Constituționale : (candidați la funcții de judecător și procuror) 12
- Jurisprudența Curții Europene în activitatea jurisdicțională a Curții Constituționale 168
- Juriști și experți în drept lansează Institutul Justiției Constituționale 520
- Justiția constituțională : Analiză, studiu de caz, cercetare științifică : (culegere de articole științifice) 18
- Justiția constituțională – garant al statului de drept 104
- Justiția constituțională : actualitate și perspective = Justice constitutionnelle : Actualite et perspectives 62
- Justiția constituțională și edificarea statului de drept 201
- Justiția constituțională: Analiză, studiu de caz, cercetare științifică 24
- La Chișinău a avut loc Conferința internațională „Instanțe specializate în litigii de muncă – o opțiune de reformă pentru Republica Moldova?” 8
- Lansare de carte: *Reforma constituțională în Republica Moldova : (evaluări și perspective)* 31
- Lansarea cărții *Reforma constituțională în Republica Moldova : (evaluări și perspective)* 32, 33, 34
- Lansarea monografiei *Opinia separată a judecătorului constituțional* 44
- Lege și justiție: Studii, practico-științifice și însemnări autobiografice 37
- Majoritatea a propus, minoritatea s-a opus 137
- Masă rotundă la IRIM : Criza politică și constituțională din Rep. Moldova, 14 iun. 2019 464
- Membrii Consiliului Superior al Magistraturii atenționează conducerea Republicii Moldova 228
- Memoriu: privind criza constituțională în Moldova 251
- Mișcarea democratică națională și declararea independenței Republicii Moldova 509
- Modificări legislative aprobate de Curtea Constituțională 424
- Moldova – 30 de ani de suveranitate 465
- Moldova în direct 481, 482

- Moldova trebuie să fie o republică prezidențială 373
- Monografia *Opinia separată a judecătorului constituțional* : indicator al independenței și responsabilității 45
- Monografie recenzată: Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș, *Justiția constituțională: Analiză, studiu de caz, cercetare științifică* 22
- N-am preferat niciodată să mă las dus de cursul apelor 374
- Nasc și în Moldova oameni: Victor Pușcaș 556
- Nicolae Timofti, Victor Pușcaș și Boris Gherasim de Hram la Arionești 519
- Nimeni nu poate fi judecător în propria hotărâre 319
- Nodul gordian 320
- Noi despre noi 483, 484
- Nota explicativă la proiectul de lege cu privire la Curtea Constituțională 78
- Notă informativă cu privire la activitatea Comisiei pentru elaborarea proiectului Constituției Republicii Moldova 229
- Notorium non est probandum or Q.E.D : (analiză juridică – studiu de caz constituțional) 178
- Nu confundați opiniile politice cu evaluările juridice 174
- Nu exclud posibilitatea revenirii mele în politică 375
- Nu încălcați independența judecătorilor constituționali 321
- Nu pot fi aleși în calitate de deputat cei care sunt condamnați și au antecedente penale nestinse 376
- O istorie neinventată 485
- O părghie populară de care sunt lipsiți cetățenii: obstacole în calea edificării statului de drept. Ce ne învață practica europeană? 138
- 100 de ani de la proclamarea Republicii Democratice Moldovenești 205
- „Om cu merite. Ca și noi, dar mai multe. Om cu păcate. Ca și noi, dar mai puțin.” 526
- Opinie separată 148
- Opinia separată – o garanție a independenței și înaltei responsabilități a judecătorului constituțional 149
- Opinia separată a judecătorului constituțional : Sintează de jurisprudență constituțională cu comentarii (23.02.2001-23.02.2013) 41
- Opinia separată asupra Deciziei din 18 decembrie 2008 expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (parțial concordantă) (18 dec. 2008) 267
- Opinia separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale a judecătorului Curții Constituționale, pe marginea Hotărârii Curții Constituționale pentru controlul unor prevederi din Codul audiovizualului al Republicii Moldova nr. 260-XVI din 27 iul. 2006 268
- Opinie separată (concordantă) expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale RM 269

- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (18 dec. 2007) 277
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (4 sept. 2001) 289
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (09 dec. 2008) 284
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (30 iun. 2009) 288
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale RM (25 apr. 2006) 292
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (22 apr. 2009) 291
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (28 apr. 2009) 290
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (06 dec. 2012) 282
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (27 noiem. 2009) 287
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (09 febr. 2012) 285
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (23 sept. 2010) 286
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (28 ian. 2008) 278
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (27 mar. 2007) 276
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (03 mai 2012) 283
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (20 mai 2008) 280
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (15 ian. 2013) 281
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (03 apr. 2008) 279
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (27 mar. 2007) 274
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (12 apr. 2007) 272
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (28 iun. 2007) 275
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale RM 270

- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (27 mar. 2007) 273
- Opinie separată expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale (16 ian. 2007) 271
- Oportunitatea creării instanțelor specializate în soluționarea litigiilor de muncă, discutată în cadrul unei conferințe internaționale 9
- Optimizarea mecanismelor de protecție a drepturilor omului – imperativul timpului 150
- Organele de ocrotire a normelor de drept în Republica Moldova 48
- Organele de ocrotire a normelor de drept : (în scheme) 49
- Orientarea jurisprudenței naționale la cea europeană 206
- Partajarea politică a instituțiilor este cea mai mare încălcare care a distrus societatea 230
- Pentru aprobarea Raportului cu privire la exercitarea jurisdicției constituționale în anul 2006 : hotărârea Curții Constituționale nr. 1 din 12 ian. 2007 293
- Pentru controlul constituționalității art. 18 alin. (2) lit. f) din Legea nr. 123-XV din 18 mar. 2003 „Privind administrația publică locală” și Hotărârea Guvernului nr. 688 din 10 iunie 2003 „Cu privire la structura și statele de personal ale primăriilor satelor (comunelor), orașelor (municipiilor)” : hotărârea Curții Constituționale nr. 14 din 18.05.2004 295
- Pentru controlul constituționalității art. LXXVI din Legea nr. 154-XVI din 21 iul. 2005 „Pentru modificarea și completarea unor acte legislative” : hotărârea Curții Constituționale nr. 12 din 4 iul. 2006 294
- Pentru controlul constituționalității Hotărârii Parlamentului nr. 807-XV din 5 feb. 2002 „Cu privire la stabilirea datei alegerilor locale generale” : hotărârea Curții Constituționale nr. 10 din 19 febr. 2002 296
- Pentru controlul constituționalității Legii nr. 583-XV din 25 oct. 2001 „Cu privire la punerea în aplicare a art. 16 din Legea nr. 514-XIII din 6 iulie 1995, Privind organizarea judecătorească” : hotărârea Curții Constituționale nr. 26 din 23 mai 2002 297
- Pentru controlul constituționalității Legii nr. 764-XV din 27 dec. 2001 „Privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova” : hotărârea Curții Constituționale nr. 12 din 5 mar. 2002 298
- Pentru controlul constituționalității pct. 2 din Hotărârea Guvernului nr. 1433 din 21 dec. 2001 „Cu privire la măsurile de achitare a grâului achiziționat în anul 2001 de Direcția Generală pentru Rezervele Materiale” : hotărârea Curții Constituționale nr. 21 din 18 apr. 2002 299
- Pentru controlul constituționalității prevederilor art. 9 alin. (3) și art. 11 din Legea nr. 289-XV din 22 iul. 2004 „Privind indemnizațiile pentru incapacitate temporară de muncă și alte prestații de asigurări sociale” : hotărârea Curții Constituționale nr. 21 din 22.11.2005 300
- Pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 718-XII din 17 sept. 1991 „Privind partidele politice”, în redacția Legilor nr. 146-XIV din 30

- sept. 1998, nr. 367-XIV din 29 apr. 1999, nr. 795-XIV din 10 febr. 2000 și nr. 1534-XV din 13 dec. 2002 „Pentru modificarea și completarea Legii nr. 718-XII din 17 sept. 1991 privind partidele politice” : hotărârea Curții Constituționale nr. 11 din 03.06.2003 301
- Pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea contenciosului administrativ nr. 793-XIV din 10 febr. 2000, cu modificări și completările operate prin Legea nr. 726-XV din 7 dec. 2001, și Legea nr. 833-XV din 7 febr. 2002 : hotărârea Curții Constituționale nr. 46 din 21 noiem. 2002 302
- Pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 283-XV din 4 iul. 2003 „Privind activitatea particulară de detectiv și de pază” și din Hotărârea Guvernului nr. 1510 din 12 dec. 2003 și nr. 667 din 8 iul. 2005, adoptate pentru executare acesteia : hotărârea Curții Constituționale nr. 2 din 24 ian. 2006 306
- Pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 544-XIII din 20 iul. 1995 „Cu privire la statutul judecătorului” : hotărârea Curții Constituționale nr. 34 din 19 sept. 2002 305
- Pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 100-XV din 26 apr. 2001 „Privind actele de stare civilă” și din Legea nr. 382-XV din 19 iul. 2001 „Cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor” : hotărârea Curții Constituționale nr. 28 din 30 mai 2002 304
- Pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 61-XV din 21 febr. 2003 „Pentru modificarea și completarea Legii cooperăției de consum” nr. 1252-XIV din 28 sept. 2000 : hotărârea Curții Constituționale nr. 10 din 20 iun. 2006 303
- Perfecționarea procedurii de ridicare a excepției de neconstituționalitate în RM 154
- Platon mi-e prieten, dar adevărul este mai presus 322
- Pledez pentru o transparență deplină în activitatea Curții Constituționale 98
- Politica 486, 487, 488, 489
- Popas aniversar : Victor Pușcaș – 65 525
- Poporul nostru s-a obișnuit cu altă formă de guvernare 377
- Pornit de la Izvorul Verde : Să ne cunoaștem pământeni 530
- Potențialul intelectual și profesional al tânărului judecător 378
- Precedentul judiciar, practica judiciară și jurisprudența 155
- Premieră la Facultatea de Drept, USEM 528
- Premisele pentru reformarea procuraturii 207
- Presa este strangulată de imperfecțiunea legislației 379
- Președintele nu poate bloca activitatea parlamentului sau a guvernului 380
- Președintele Republicii Moldova : lecție publică susținută de Victor Pușcaș la Inst. de Relații Intern. din Moldova 466
- Președintele țării se bucură de dreptul „discreționar” de a numi un candidat la funcția de premier 323

- Prezentarea studiului *Instanțe specializate în litigii* : O evaluare a necesității lor în Republica Moldova 10
- Primii care ar trebui să treacă pre-vettingul sunt candidații la funcția de deputat în Parlament 324
- Principialitate și spirit independent 513
- Privind controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 233-XV din 23 dec. 1998 „Cu privire la proiectul individual de privatizare a întreprinderilor din sectorul electroenergetic” : hotărârea Curții Constituționale nr. 11 din 28 febr. 2002 307
- Problemele perfecționării sistemului judiciar 381
- Problemele puterii judecătorești în jurisprudența constituțională 139
- Problemele realizării concilierii civile 75
- Profesor prin vocație : Om de știință 157
- Proiect de Lege-ferenda pentru modificarea Constituției Republicii Moldova 250
- Proiectele de legi cu privire la alegeri: în condițiile discutării democratice 382
- Proiectul păstrării Uniunii Sovietice „înnoite” : Chestiunea referendumului pa-nunional din 17 martie 1991 în RSSM 510
- Promotor consecvent al dispozițiilor constituționale 531
- Prosecution should change its mentality and become independent 383
- Punct și de la capăt 490-493
- Punctul pe azi 494
- Puscaș Victor. Parliament of Moldova, Supreme Court of Justice of Moldova 503
- Pușcaș Victor – om de stat din Republica Moldova 529
- Puterea a patra 495
- Puterea politică să-și schimbe atitudinea față de puterea judecătorească 384
- Rămâne doar ca Procuratura să-și schimbe mentalitatea și să vrea să fie independentă 385
- Realizarea dreptului constituțional de vot și al dreptului de a fi ales 63
- Recenzie asupra monografiei *Justiția constituțională: Analiză, studiu de caz, cercetare științifică*. Autori: Valeriu Kuciuk și Victor Pușcaș 19
- Recenzie asupra monografiei *Justiția constituțională: Analiză, studiu de caz, cercetare științifică*, autori: conf. univ., dr. Victor Pușcaș și lector univ., dr. Valeriu Kuciuk 20
- Recenzie la lucrarea *Justiția constituțională: Analiză, studiu de caz, cercetare științifică*, autori: dr., conf. univ. Victor Pușcaș și dr. Valeriu Kuciuk 21
- Recenzie științifică asupra lucrării *Constituția Republicii Moldova – 25 de ani* 14
- Recuzare pe parcursul a 35 de ani de activitate în calitate de judecător 208
- Referință la lucrarea *Constituția Republicii Moldova – 25 de ani*, autori: Valeriu Kuciuk, Victor Pușcaș 17
- Referințe despre Victor Pușcaș culese din lucrarea „*Labirintul destinului*” a lui Mircea Snegur, președinte al primului Parlament, primul președinte al Republicii Moldova (1990-1997) 532

- Reflector analitic 496, 497
- Reflecții asupra funcționalității Curții Constituționale 209
- Reflecții cognitive asupra lucrării *Opinia separată a judecătorului constituțional*,
autori: Victor Pușcaș și Valeriu Kuciuk 43
- Reforma constituțională în Republica Moldova : (evaluări și perspective) 30
- Reforma din domeniul jurisdicției constituționale din Republica Moldova 467
- Reforma judiciară și de drept 232
- Reforma judiciară: realizări, probleme, perspective 231
- Replică 325
- Replică la press-release din 16.03.2016 326
- Republic – level politics 544
- Republica Moldova, anul 2019 : Tentativa de uzurpare a puterii de stat : (analiză
juridică) 233
- Revizuirea unei hotărâri sau repararea unei greșeli tehnice 327
- Rolul Curții Constituționale – în exercitarea dreptului la informație 124
- Rolul Curții Constituționale în implementarea și afirmarea democrației electro-
nice 126
- Rolul Curții Constituționale în respectarea limitelor restrângerii exercițiului
unor drepturi sau libertăți prevăzute de Constituția Republicii Moldova 127
- Rolul Curții Constituționale într-o societate democratică 140
- Rolul dreptului internațional la înfăptuirea justiției constituționale în Republica
Moldova 105
- Rolul justiției constituționale în afirmarea principiului supremației legii 106
- Rolul justiției constituționale în edificarea statului de drept 234
- România și drumul spre independență al Republicii Moldova (27 august 1991) 511
- Sacralitatea principiilor de activitate constituțională 179
- Să sporim credibilitatea în justiție 235
- Se încalcă principiul separării puterii în stat 386
- Sesiunea a 88-a a Uniunii Interparlamentare 236
- Sfatul Țării este un ziar antistatal! 387
- Sinteza practicii judiciare (1989-1999) 64
- Sistemul de administrare a Basarabiei (1918-1925) 158
- Sistemul electoral mixt: avantaje și dezavantaje 200
- Sistemul judiciar a fost curățat de profesioniști de către comuniști 388
- Soluționarea plângerilor constituționale la cererea cetățenilor 389
- Statul și dreptul: mai întâi de toate – drepturile omului 390
- Strategia reformei judiciare 80, 237
- Străduințele judecătorilor de a manifesta independența față de interesele unor
clanuri politice i-au lovit ca un bumerang chiar pe ei 328
- Succesele și eșecurile reformei judiciare depind de evoluția juridică a întregii so-
cietăți 391

- Supremația Constituției și statul de drept 468
- Supremația legii în statul de drept 107
- Suveranitate și independență înseamnă responsabilitate 392
- Suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova 210
- Suveranitatea și independența – baza statalității moldovenești 183
- Suveranitatea și structura de stat în condițiile țărilor plurietnice 65
- Suveranul puterii de stat este poporul! 204
- Tema săptămânii 498
- Termenul rezonabil pentru examinarea cauzelor civile și penale 141
- Tertipurile Ministrului Justiției 211
- The constitutional right to Internet access : experiences from other countries and findings for Moldova 238
- TOP-10 personalități din Moldova cu experiență în circumscripțiile uninominale 534
- Totalurile activității Curții Constituționale a Republicii Moldova : Bilanț la 25 de ani 239
- Trebuie gândit cum să fie aleși judecătorii constituționali ca ei să fie distanțați de politic 393
- 30 de ani de justiție într-o carte – *Justiția constituțională* : lansare de carte 26
- Tribuna 499
- Un deceniu al Constituției 112
- Un fost președinte al Curții Constituționale lansează o carte. Detalii 25
- Un grup de inițiativă insistă pe necesitatea reformei în domeniul jurisdicției constituționale din Moldova 535
- Un nou an judecătoresc: realizări, probleme, perspective 92
- Unele aspecte ale teoriei și practicii controlului constituționalității în țările Europei 394
- Unele probleme privind excepția de neconstituționalitate 151
- URSS: o uniune, o federație, o comunitate? 395
- Ușile Curții Constituționale se vor deschide și pentru cetățeni 113
- Verificăm potențialul reformei noastre în comparație cu evoluția sistemului judiciar din alte țări 396
- Victor Pușcaș – laureat al Premiului „Clopotul de Bronz” 537
- Victor Pușcaș – politician moldovean 541
- Victor Pușcaș : Ex-judecător al Curții Constituționale a RM 538
- Victor Pușcaș : Jurist din Republica Moldova 539
- Victor Pușcaș : Life story 540
- Victor Pușcaș 505, 527, 536
- Victor Pușcaș despre demisia sa și persoanele pe care le încurcă 470
- Victor Pușcaș la 70 de ani : Popas jubiliar 504
- Victor Pușcaș, judecător în demisie la Curtea Constituțională, profesor universitar 471

- Victor Pușcaș, omul cu respect față de Lege și cu dragoste de Moldova 523
Victor Pușcaș: „Adunarea generală a judecătorilor trebuie să aibă loc” 469
Victor Pușcaș: „Sunt mai ocupat acum decât când eram președinte al Curții Constituționale” 399
Victor Pușcaș: „Independența are un caracter ireversibil” 397
Victor Pușcaș: „Judecătorii sunt numiți, adeseori, pe criterii politice. Noi propunem să fie schimbate atribuțiile CC” 398
Vizita de lucru în Germania a Curții Constituționale 543
Vizita delegației Curții Constituționale din Republica Moldova 544
10 ani ai Constituției Republicii Moldova : 29 iulie Ziua Constituției Republicii Moldova 212
- А что вы думали? Это – демократия 400
Апелляционный суд. Что это такое? 401
Аттестация – кара небесная или необходимая закономерность? 90
Беспокоюсь за нашу государственность 402
Бывшие члены Конституционного Суда считают его последнее решение противоречащим основному закону 329
В Верховном суде Молдавской ССР 69
В Европе доминирует последующий конституционный контроль 404
В Молдове создан негосударственный комитет, стоящий над государственной властью 405
В случае избрания нового президента страны, через какое время он обязан приступить к исполнению обязанностей главы государства? 406
В судье все должно быть прекрасно 407
Важный шаг на пути перестройки 408
Ваши тезисы пахнут нафталином 330
Вечные кандидаты или что признал конституционным Конституционный Суд 331
Давайте доплывем до противоположного берега! 409
Два проекта по изменению Конституции: цель одна, недостатки разные 410
Двери Конституционного Суда откроются и для граждан 114
Декларации о суверенитете 30 лет 472
Декларация о Суверенитете важнее Декларации о Независимости 240
Демонопользация судебной власти в концепции председателя Высшей Судебной Палаты 332
Должен ли суд, как жена цезаря, быть вне подозрений? 411
Доступ в Интернет: право, гарантии и ограничения 241
Европейские нормы по правам человека в решениях Конституционного суда Республики Молдова 213
Есть центристская сила в Молдове! Кто важнее – судья или прокурор 412
Закон о люстрации – требование времени 413

- Закон о референдуме. Каким ему быть? 71
- Закон. Только закон, и ничего, кроме закона... 81
- Запрос ДПМ – это привет из советского прошлого, когда то, что не могла сделать политическая власть, возлагалось на суды 333
- Защита человеческого достоинства в практике Конституционного Суда 128
- Значение решений межгосударственных судов для правоприменительной деятельности органов государств 108
- Золотой век: книга о том, как Штефан III сплотил Молдову 546
- Идеалы демократии определяют новую роль СМИ 115
- Из Америки все видится по-иному 414
- Имею право на особое мнение 415
- Институт конституционного правосудия 545
- Истина 500
- „Казнить нельзя помиловать” 416
- Как жить дальше? 72
- Когда председатель суда превращается в снабженца, откуда взяться хорошей судебной системе? 417
- Когда, наконец, мы избавимся от пережитков тоталитаризма! 418
- Комментарий к проекту Закона о Конституционном Суде 78
- Компетентное мнение 93
- Кому понадобилось подвергать Высшую Судебную Палату террору – и не один раз, а четырежды?! 419
- Конституционное правосудие в становлении Республики Молдова как правового государства 116
- Конституционное правосудие: хроника независимости 27, 28
- Конституционному суду Республики Молдова 10 лет 129
- Конституционный контроль обеспечивает защиту оппозиции перед властью 420
- Конституционный суд гарантирует взаимную ответственность государства и его граждан 421
- Конституционный суд и центр по борьбе с экономическими преступлениями и коррупцией: опасный прецедент 169
- Конституционный суд органически необходим 422
- Конституционный Суд Республики Молдова : 10 лет деятельности 66
- Конституционный суд способен разобраться в любом вопросе 423
- Конституция Республики Молдова и Статут Международного Уголовного Суда 142
- Конституция больше не принадлежит народу – она принадлежит узкому кругу людей, интерпретирующих и использующих ее по собственному желанию 334
- Конституция Республики Молдова : 32 поправки за 10 лет 117
- Концепт и содержание суверенитета 143

- Любая власть желает, чтобы судьи были послушными 171
- Любое действие против референдума, проводимого государством, должно рассматриваться как действия против государства 187
- Между законностью и легитимностью, или почему узурпация для народа? 424
- Механизм деятельности Конституционного Суда нуждается в корректировке 94
- Молдавский судья должен мыслить категориями европейского судьи 425
- Молдова не „доросла” до новой Конституции 426
- Молдова: страна на перекрестке всех зол 187
- Мы лишили привилегий русское меньшинство, которое присвоило себе роль большинства населения 427
- На древе власти все ветви должны цвести одинаково 428
- На древе власти не все ветви развиваются одинаково 429
- На перекрестке всех зол 188
- Надо ли обуздывать суд? 88
- Наши соотечественники за границей должны отказаться от психоинформационной войны 335
- Не спешите обвинять судью 430
- Незавершенное правосудие 336
- Неординарная ситуация 173
- Ни один правовой акт, противоречащий положениям Конституции РМ, не имеет юридической силы 431
- Никто не может быть судьей по отношению к самому себе 337
- Новая книга – квинтэссенция системы конституционного права Молдовы 29
- Нужен в Молдове суд присяжных? 403
- Нужна ли Буджаку автономия? 432
- Нужны ли Молдове патентные суды? 433
- Нужны ли реформы? Два года первому Парламенту Молдовы 434
- О конституционной и политической логике в решениях Конституционного Суда 172
- О суде присяжных 82
- Обоснование проекта закона о выборах парламента 76
- Оглянувшись назад... 435
- Опрос или референдум? 436
- Особое мнение – индикатор независимости судей 46
- Особое мнение изложенное на основании ст. 27 ч. (5) Закона о Конституционном суде и ст. 67 Кодекса о конституционной юрисдикции 308, 309
- Особое мнение конституционного судьи 46
- Осуществление конституционной юрисдикции в Республике Молдова в 2003 году 118
- Очередной пленум Верховного суда Молдавской ССР 70
- Парламент должен достойно завершить свою деятельность 437

- Парламент сделал все, что мог? 438
- Перед нами результат компромисса 329
- Пляски вокруг Конституции 338
- По Закону и по Правде 440
- По поводу одной публикации в газете Правда 339
- Подведение итогов перед выборами 119
- Пока не будут сформированы все рабочие органы парламента, не может быть сделан ни один шаг 340
- Понятие компромисс неприемлемо при вынесения судебных решений 159
- Пора выбрать: Немезида или Фемида? 441
- Последнее слово – за судом, прессой и Богом 442
- Постановления Европейского Суда по правам человека в практике Конституционного суда и судебных инстанций в Республике Молдова 144
- Право на доступ в Интернет должно быть признано как одно из основных прав человека 242
- Правовые проблемы доступа в Интернет в Республике Молдова 252
- Праздник поневоле или послесловие ко Дню работника юстиции 341
- Предложения выдвинуты. Чем ответит власть? 443
- Преемственность и стабильность несмотря ни на что 444
- Президент не вправе создавать органы с функциями государственной власти 342
- Президент не может блокировать деятельность парламента или правительства 445
- Принижена или укреплена роль прокурора? 87
- Принципы Виктора Пушкаш 40
- Принятие Конституции в 1994 году – самое важное историческое событие 446
- Пушкаш Виктор 547
- Пушкаш Виктор (Степанович) 548
- Пятница с Анатолием Голей 501
- Разрешение исключительных случаев неконституционности: проблемы и последствия 152
- Республика Молдова: 25 лет независимости 447
- Реформа юстиции в Республике Молдова: за и против 243
- Роль конституционного правосудия в становлении правового государства 95
- Роль Конституционного Суда в демократическом обществе. Опыт Республики Молдова 145
- Роль Конституционного Суда в соблюдении пределов ограничений некоторых прав или свобод, предусмотренных Конституцией Республики Молдова 130
- Сила власти или сила закона? 448
- Система правосудия должна пройти самоочищение 449

- Смена вывески или полномочий? 450
- Совершенствование механизмов по защите прав граждан – веление времени 153
- Суверенитет и государственное устройство в условиях полиэтнических стран 67
- Судебная власть существует де юре или де факто? Размышления после общего собрания судей 13 марта 344
- Судебная реформа на чаше весов Фемиды 451
- Судебную систему надо укреплять, а не переделывать 452
- Судьи хотят вершить правосудие без помех, или размышления после конференции 453
- Торжественное заседание Верховного суда 549
- Три книги о правовой системе 50
- Угроза национальной безопасности страны как следствие двойного гражданства должностного лица : (казуальный анализ) 214
- Формирование парламентского большинства – законно! 473
- Что такое счастливый человек 454
- Шельмование за стремление к независимости 160
- Экспертиза 502
- Экс-председатель Конституционного суда о часах стоимостью 3000 евро от Воронина и приглашениях Лучинского 550
- Экс-судья КС рассказал, как его пытался подкупить Воронин 551
- Юристы и эксперты в области права запускают Институт Конституционного Правосудия 552

Index de nume

- Alcază, L. 397
 Antihi, Elena 51
 Astahova, Irina 377
 Avornic, Gheorghe 181, 504
 Baciu, Gheorghe 505
 Barat, Alexei 555
 Barbăroșie, Liliana 358, 372, 384, 481
 Bărgău, Mihail 4
 Beniuc, Valentin 496
 Blajinu, Mircea 375
 Boico, B. 363
 Bordeianu, Vladislav 364
 Boțan, Igor 456
 Canțir, Alexandru 372
 Catană, Vitalie 487
 Cazacu, Vitalie 346
 Ceban, Cristina 19
 Ceban, Eugen 467
 Cecan, Victor 506
 Cheptanaru, Vadim 498
 Cheptine, Adriana 16, 373
 Chiuzbaian, Gavril Iosif 514
 Ciochină, E. 554
 Cîrnaț, Teodor 464
 Cobăneanu, Sergiu 1, 2, 124
 Cojocar, Gheorghe 509, 510
 Conovali, Mihaela 362, 398
 Corneanu, Constantin 511
 Costachi, Gheorghe 20
 Costru, Dinu 220
 Covali, Daniela 193
 Covali, Mihaela 194, 221
 Cozma, Artur 512
 Cuzmenco, Valeriu 74
 Danu, Gheorghe 64
 Diacov, Dumitru 513
 Doga, Anatolie 528
 Doroș, O. 360
 Efrim, Oleg 7
 Erșov, Larisa 37, 38
 Eșanu, Nicolae 492
 Furdui, Sergiu 21, 43
 Gafton, Mihai 189
 Gherasim, Boris 519
 Gherța, Tatiana 482
 Gîrbu, Nicolae 518
 Gladcenco, Serghei 200
 Gligor, Ștefan 489
 Gonța, Gheorghe 495
 Gribincea, Vladislav 475
 Grîu, Lina 383, 385
 Grosu, Aneta 379, 519
 Grosu, Mihaela 386
 Henssonow, Susan F. 503
 Iovu, Rodica 62
 Iuga, Mircea 247
 Kalughin, Mariana 487, 490
 Kuciuk, Valeriu 13, 17-21, 22, 24, 25, 30, 37, 38, 41, 43, 45, 178, 179, 182, 202, 203, 204, 214, 239, 250, 252, 478, 521
 Lagoda, G. 554
 Lebedinschi, Andrian 483
 Levința, Angela 37, 38
 Loucas, Elizabeth N. 521
 Lozinschi, Raisa 388, 522
 Lungu, Adrian 7
 Madan, Vlad 496, 497
 Marciuc, Alexei 390
 Mardare, A. 397
 Melinteanu, Veronica 62
 Melnic, V. 554
 Midrigan, Pavel 467, 468
 Mihail, Viorel 391, 523
 Mihalaș, Victoria 48, 49
 Mihăieș, Roman 489
 Moldovanu, Ion 369
 Morari, Natalia 365, 477-480, 486-493
 Munteanu, Vasile 494
 Munteanu, Victor 56
 Muruianu, Ion 525
 Nagacevschi, Fadei 131
 Negru, Boris 17
 Novac, Grigore 494

- Odoleanu, Vasile 374
 Olaru, Ana 399
 Osmochescu, Nicolae 456
 Palade, Gheorghe 158
 Parfeni, Cristina 25
 Pavlovschi, Stanislav 467, 476
 Pendea, Cristina 35
 Pîrțac, Nina 57
 Platon, Constantin 56
 Popa, Andreea 368, 387
 Popa, Victor 74, (157)
 Popovici, Corneliu 484
 Popovici, Tudor 498, 526
 Postovan, Dumitru 181, 527
 Pulbere, Dumitru 351, 464, 467
 Raducan, Mariana 483, 484
 Railean, Petru 22
 Rață, Mariana 475, 476
 Robu, Elena 474
 Roibu, Dumitru 485
 Roman, Alexandru 182
 Roșca, Valentina 530
 Russu, Oleseă 554
 Rusu, Victor 57, 58, 62
 Safaleru, Elena 524
 Schwimmer, Walter 381
 Sedlețchi, Iurie 11, 54, 61
 Sergheev, Natalia 370
 Silițkaia, Natalia 361
- Алказэ, А. 447
 Барбэрошиэ, Лилиана 419
 Бенюк, Валентин (187)
 Березовская, Ольга 413, 431, 440, 441, 443
 Бойко, Б. 432, 435
 Вахоловский, Геннадий 502
 Веверица, Лариса 402
 Владимирская, Татьяна 427
 Волков, Олег 429
 Волков, Эдуард (187)
 Голя, Анатолие 501
 Гуревич, Яков 415
- Smochină, Andrei 14
 Snegur, Mircea 531, 532
 Sochircă, Mihai 555
 Sofronie, Ion 356, 378, 396, 404
 Spinei, Vasile 51, 53
 Sprînceană, Vitalie 7
 Stepaniuc, Victor 477
 Suharenco, Sergiu 189
 Surhone, Lambert M. 503
 Șendrea, Alexandru 235
 Șova, Vasilii 13
 Tanas, A. 395
 Tănase, Alexandru 482, 533
 Tennoe, Mariam T. 503
 Thorov, A. 382
 Tighineanu, Ion 354
 Timofti, Nicolae 519
 Tofilat, Sergiu 524
 Țurcanu, Dumitru 6
 Ursu, Valentina 347, 353, 355, 357, 371, 376, 445
 Vasilică, Valeriu 456
 Vicol, Maxim 464
 Voleanschi, V. 554
 Webster, John A. 544
 Zagorodnii, Anatolie 494
 Zaporozjan, Veaceslav 60, 62, 131, 155, 162
- Дрейзлер, Михаил 439
 Дъятковский, Савин 422
 Каврук, Дмитрий 416, 421, 425
 Калак, Дмитрий 449
 Корецкий, Иван 414, 437
 Лавренев, С. 36
 Ларченко, Владимир 452
 Лужанский, Станислав 426
 Лужкин, Владимир 430
 Мардаре, А. 447
 Мариан, Борис 412, 448
 Марченко, Инна 401, 403, 433, 436
 Марчук, Алексей 50, 420, 423, 442

Менюк, Николай 40, 46, 546	Русу, Виктор 67
Негруца, Андрей 500	Силицкая, Наталья 402, 409, 418,
444, 453, 454
Негруца, Дмитрий 500	Степанюк, Виктор (187)
Окунева, Ан. 428	Тимотина, Марина 405
Павлов, Николай 29	Тхорик, Владимир 400, 406, 410, 417
Пырцак, Нина 67	Тхоров, А. 408
Райлян, Инна 411, 450	Усатый, Ренато 501
Ротар, В. 438	

Index de subiecte

Acces la informație 51, 52, 53	389, 398, 421, 422, 439, 444, 456-
458, 463, 464, 485, 486, 506
Acces la internet 238, 241, 242	Curtea Europeană a Drepturilor Omu-
lui 135, 168, 213
Acces la justiție 91, 113, 114, 131, 137	Curtea Supremă de Justiție 84, 56, 450
Activitate constituțională 179	Decret 223, 245, 332, 350, 419
Alegeri 73, 119, 165, 173, 185, 347, 371,
377, 382, 415	Democrație 102, 111, 115, 145, 400
Autonomie 350, 363, 432	Drept constituțional 23
Cetățenie 214	Drept discreționar 181, 323
Cod electoral 262	Drept electoral 185, 193, 194, 200
Conciliere civilă 75	Drept internațional 105
Consiliere civilă 74	Drept public 1, 2, 4
Consiliul Superior al Magistraturii 228	Dreptul de vot 63
Constituția Republicii Moldova 13, 14,
15, 16, 55, 60, 109, 112, 117, 133,
142, 156, 162, 164, 176, 183, 196,
198, 202, 212, 215, 216, 218, 219,
229, 250, 253, 254, 255, 256, 322,
325, 352, 372, 410, 426, 431, 443,
446, 455, 467, 468	Dreptul la informație 96
Constituționalism 61, 189, 190	Drepturile omului 102, 150, 153, 217,
218, 390, 461
Constituționalitate 175, 178, 365, 406	Etică 407
Control constituțional 259-261, 263,
265, 294-307, 394, 404, 420, 425	Evaluare juridică 174
Corupție 169	Excepția de neconstituționalitate 146,
147, 151, 152, 154
Crime economice 169	Frontiera de stat 265
Curtea Constituțională 7-60, 66, 78,
79, 93-95, 98, 100, 101, 110, 113,
121, 122, 124-130, 134, 135, 140,
144, 145, 161, 163-166, 168, 169,
172, 174, 195, 196, 199, 209, 213,
222, 226, 239, 249, 256-258, 261-
263, 265-308, 311-313, 327, 329,
331, 334, 338, 354-358, 362, 367,	Globalizare 103, 203
	Independența justiției 171
	Independență 170, 177, 183, 240, 346,
392, 397, 447
	Instanțe economice 351
	Instanțe specializate 7, 8, 9, 10, 227, 369
	Instanțele judecătorești 135, 314
	Institutul Justiției Constituționale 462,
457, 520, 545, 553
	Instituție publică 123, 197
	Judecător constituțional 41-47, 149,
321, 393

- Jurisdicția constituțională 11, 118, 269-293, 467
 Jurisprudența CEDO 120, 144
 Jurisprudență 155, 206
 Jurisprudență constituțională 12, 41, 139
 Justiție 47, 38-40, 54, 89, 97, 211, 227, 235, 341, 385, 488
 Justiție constituțională 18-29, 62, 104-106, 116, 201, 234
 Lege 81, 175, 343
 Lege-ferenda 250
 Litigiu de muncă 7, 8, 9, 10
 Marea Unire 224
 Mass-media 111, 115, 379
 Moldova 187, 188
 Moștenire 83
 Normă de drept 48, 49
 Opinie politică 174
 Opinie separată 41-47, 148, 149, 246-248, 267-292, 316, 524
 Parlament 225, 236, 264, 324, 340, 380, 434, 437, 438, 473
 Partajare politică 230
 Pedepsă 68
 Practică judiciară 64, 155
 Precedent judiciar 155
 Procuratură 85, 86, 87, 91, 108, 207
 Proprietate 161
 Putere de stat 204, 233, 342, 386, 405
 Referendum 71, 186, 415, 437
 Reforma constituțională 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 251, 320
 Reforma judiciară 77, 78, 80, 136, 231, 232, 237, 359, 383, 392, 440, 451
 Reforma justiției 243
 Responsabilitate 68
 Revizuirea Constituției 182, 202, 258
 Sistem de administrare 158
 Sistem judecătoresc 82, 88, 90, 92, 123, 139, 141, 169, 167, 208, 220, 221, 222, 244, 253, 254, 255, 256, 318, 319, 328, 330, 332, 333, 336, 337, 344, 348, 349, 351, 381, 384, 388, 396, 401, 403, 409, 411, 417, 430, 433, 442, 448, 452, 453, 469
 Sistem național de drept 180, 184
 Societate informațională 134
 Statalitate 191, 192, 364, 402
 Stat de drept 203, 104, 107, 138, 195, 201, 234, 249, 345, 390
 Statutul Curții Penale Internaționale 133
 Supremația legii 107, 216
 Suveranitate 65, 67, 132, 143, 160, 183, 205, 210, 240, 392, 465, 472, 485

Index al edițiilor periodice

- Adevărul 516
 Administrarea publică 80, 81, 122, 132, 154
 Agora 8
 Akademos 509
 Analele științifice ale Universității de Studii Europene din Moldova 216
 Analele științifice ale USM. Ser. „Lucrări studentești” : Șt. socioumane 158
 Avocatul poporului 131
 Buletin de informare legislativă 514
 Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova 91
 Curentul 25, 362, 386
 Curier judiciar 97
 Curierul agricol 99, 530
 Dreptul 100, 102, 103, 112, 113, 165, 167, 168, 311, 319, 359, 381, 384, 508
 Evenimentul 316
 Fin-Consultant 123
 Flux 379
 Institutul de Relații Internaționale : Anuar științific 4

- Juristul Moldovei 92, 314, 318, 366, 390, 396
- Jurnalul juridic național : teorie și practică 204
- Justiția constituțională = Конституционное правосудие 101, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 115, 120, 121, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 135, 136, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 150, 152, 153, 154, 163, 164, 168, 170, 214, 506, 513, 531
- Legea și Viața 19, 20, 21, 22, 83, 84, 85, 86, 89, 133, 135, 141, 147, 149, 151, 156, 161, 178, 179, 182, 198
- Moldova socialistă 68, 350, 363, 382
- Moldova Suverană 72, 73, 74, 75, 78, 98, 137, 310, 325, 345, 346, 352, 354, 356, 361, 367, 374, 389, 392
- Momentul 275
- Monitorul oficial al Republicii Moldova 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307
- Аргументы и факты 430
- Время 425
- Закон и жизнь 87, 142, 332
- Кишиневские новости 336, 415, 420, 442
- Комсомольская правда 342, 427, 551
- Конституционное правосудие : Вестник Конф. органов конституционного контроля стран молодой демократии 95, 118
- Молдавские ведомости 29, 40, 46, 160, 172, 186, 188, 331, 333, 334, 335, 338, 340, 344, 400, 405, 406, 409, 424, 429, 546, 553
- Молдово-приднестровский регион 36
- Московский комсомолец 336
- NEWSLETTER 383, 385
- Relații internaționale plus 187
- Revista 22 368
- Revista de filosofie, sociologie și științe politice 512
- Revista de studii interdisciplinare „Constantin Stere” 181
- Revista Institutului Național al Justiției 176, 328
- Revista Națională de Drept 100, 107, 126, 134, 138, 139, 148, 149, 151, 155, 233, 239, 378, 504, 525
- Săptămîna 168, 175, 177, 391
- Sfatul Țării 77, 387
- Тimpul 166, 174, 320, 349
- Tribuna 16, 35, 351, 373, 398, 534
- Tyragetia : Ser. Nouă 518
- Universitatea 183
- Vector european 180, 184, 192, 243, 252
- VIP Magazin 507
- Vocea poporului 369
- Ziarul de Gardă 170, 185, 519
- Ziarul Național 522
- Независимая Молдова 76, 79, 82, 88, 330, 343, 401, 403, 404, 407, 409, 410, 411, 412, 414, 418, 422, 428, 433, 434, 436, 437, 438, 439, 444, 449, 450, 453, 454, 550
- Новое время 421, 452
- Политика. Экономика 93
- Правда 339
- Право 114, 159
- PRESS обозрение : Интернет газета 446, 550
- Свободная Европа 445
- Советская Молдавия 69, 70, 72, 408, 432
- Суверенная Молдова 435
- Экономическое обозрение «Логос-пресс» 47, 50, 90, 94, 117, 119, 169, 242, 423, 449, 451, 545

VI. CONFESIUNI

ISTORIE. 27 AUGUST 1991. PAȘII LUI VICTOR PUȘCAȘ

Victor Pușcaș, fostul președinte al Curții Supreme de Justiție și al Curții Constituționale, ocupa, pe 27 august 1991, funcția de vicepreședinte al Parlamentului. Domnia Sa știe cum a obținut „certificatul de naștere” Republica Moldova, fiind implicat în toate acțiunile vremii.

Guvern în exil

Pregătirile către Independență au început cu mult înainte de 27 august 1991. Încă din anii '88-'89, dar și de pe vremea deportărilor, foametei organizate, colectivizărilor forțate. În inimile multora exista tendința de renaștere națională. Ne amintim că a fost adoptată și Declarația de Suveranitate pe 31 august 1989, unde au fost punctate cele mai importante lucruri.

Declaraarea independenței Republicii Moldova a fost catalizată de evenimentele de la Moscova din 19 august 1991. În acea zi, la ora 10.00, a fost convocat Prezidiumul Parlamentului, care a ajuns la concluzia că totuși aceasta este o lovitură de stat. Ion Hadârcă a anunțat la radioul național, la ora 14.00, despre lovitura de stat de la Moscova. Tot atunci, a fost creat un guvern, care a plecat în exil în România, în frunte cu Ion Hadârcă, în cazul în care vom fi ocupați de către Armata a 14-a rusească din Transnistria.

Au blocat intrările în Chișinău

Tot atunci a fost începută pregătirea Declarației de Independență. Prea puțini cunosc faptul că, în noaptea de 19 spre 20 august, toate intrările în Chișinău au fost blocate cu plăci din beton. Oamenii au făcut-o, se adunau în PMAN mulți oameni din toate raioanele. Președintele țării, Mircea Snegur, președintele Parlamentului, Alexandru Moșanu, premierul și noi toți ceilalți eram în clădirea Guvernului și chiar se vorbea că, dacă vom fi atacați, să fie înarmată populația pentru a opune rezistență.

Spre bucuria tuturor, aceasta nu s-a întâmplat, de aceea, s-a început pregătirea pașnică pentru proclamarea independenței. Eu nu m-am ocupat de pregătirea textului Declarației de Independență, s-au ocupat alți deputați, cum ar fi Valeriu Matei, Vasile Nedelciuc și alții. Eu am fost numit în fruntea comisiei parlamentare care investiga dacă cineva dintre moldoveni a fost implicat în organizarea puciului de la Moscova. Tot atunci a fost interzis Partidul Comunist pe teritoriul Republicii Moldova.

Șase-șapte proiecte ale Declarației de Independență

Știm că Ucraina și-a declarat independența pe 24 august. Pentru noi acest lucru era foarte important, fiindcă existau anumite temeri. Noi, o țară mică, nu aveam armată, nu aveam cu ce ne apăra.

Au fost câteva proiecte ale Declarației de Independență, vreo șase-șapte la număr, care au fost discutate în ajun la ședințele Prezidiului Parlamentului. Care era mai scurtă, care mai detaliată. Erau și mai mulți autori. Totuși, până în ajunul zilei de 27 august, proiectul Declarației a fost pregătit și chiar discutat într-o ședință mai largă a deputaților, s-au discutat toate aspectele. Ideea era de unitate a tuturor moldovenilor. În declarație există noțiunea de moldoveni, nu de români. Renașterea națională a moldovenilor. Am evitat multe discuții din ziua adoptării, fiindcă am dezbătut documentul înainte. Da, lasă să fie limba română, fiindcă e una și aceeași limbă, denumirile sunt diferite. Cu aceasta s-a împăcat majoritatea în Parlament. De aceea, noi eram convinși că pe 27 august Independența va fi adoptată.

Un vot „pro”, spus pe un ton apăsător

Declarația de Independență a fost adoptată unanim în Parlament de către cei 278 de deputați prezenți în Parlament. Nominal. Vreau să spun, cu mare bucurie a fost adoptată. Când mi-a ajuns rândul la microfon, am spus: „Pro!”. Apăsător. După aceea, îmi amintesc și acum, eram așteptați în hol la o cupă de șampanie.

În jurul Palatului Republicii era foarte multă lume, aștepta proclamarea Independenței. Și când s-a auzit că este adoptată Declarația de Independență, o bucurie nemaipomenită domnea în stradă. Împreună cu conducerea republicii, însoțiți de lumea de afară, ne-am dus împreună în Piață unde s-a desfășurat un miting, poate cel mai grandios din viața Republicii Moldova.

La ședința Parlamentului nu au fost niciun fel de discuții. Pe toți îi interesa faptul că Republica Moldova va fi independentă, adică va câștiga posibilitatea de a-și hotărî toate problemele interne și externe fără ingerința altor țări sau forțe din exterior.

Republica Moldova a fost recunoscută la nivel internațional. Independența Republicii Moldova este necesară pentru toți și ireversibilă, fiindcă este apărată atât de dreptul intern, de Constituție, cât și de cel internațional.

În Piață, în față, erau liderii Republicii Moldova – președintele, președintele Parlamentului, premierul. Eu nu eram în primele rânduri, dar eram acolo, în fața mulțimii.

În stradă era euforie. A fost un miting zgomotos.

Independența, un „da” șovăitor

Suntem noi astăzi independenți? Nu poate fi vorba de un „da” ferm, dacă noi nu controlăm frontiera cu Ucraina pe întreg segmentul de frontieră.

Destrămarea politică a URSS a fost cu mai puține urmări decât destrămarea economică. Așa a fost încurcată economia, încât un detaliu se făcea la Chișinău, altul la Kuibîșev, al treilea – în țările îndepărtate.

Noi am început în anii 90 totul de la zero. Ce aveam noi la etapa Independenței? Probleme destul de mari. Am pornit reforma judiciară și de drept, apariția sistemului bancar, fiscal, reforma funciară, în învățământ, în sănătate. Bani nu erau și nu avem nici până astăzi. Și de aceea există probleme.

Consemnare: Raisa LOZINSCHI
Ziarul Național, 2013, 31 aug.

VICTOR PUȘCAȘ, UN REPER AL JUSTIȚIEI NAȚIONALE

În vara anului 2023, justițiarul Victor Pușcaș, ex-președinte al Curții Constituționale, a atins venerabila vârstă de 80 de ani.

Această frumoasă vârstă înseamnă o viață tumultoasă, legată de cele mai importante evenimente istorice ale țării noastre, de înfăptuirea justiției, de edificarea statului de drept. Dotat cu o solidă cultură juridică și enciclopedică, excelența sa Victor Pușcaș este o personalitate proeminentă a țării. Activitatea sa de justițiar și om politic este atât de vastă și multilaterală, încât reprezintă un etalon de performanță profesională, adevărat model de deplină dăruire față de țară și neamul nostru.

Domnul Victor Pușcaș este printre pușinii juriști din Republica Moldova care se poate mândri cu o carieră strălucită, multilaterală în domeniu. Domnia sa este unicul jurist din Moldova care a ocupat cele mai multe și cele mai înalte funcții în justiție, a condus cele mai importante instituții de drept și de stat ale țării noastre, cum ar fi cele de vicepreședinte al Parlamentului, ministru pentru relații cu Parlamentul, președinte al Curții Constituționale, președinte al Curții Supreme de Justiție, președinte al Consiliului Superior al Magistraturii, ilustru profesor de drept.

Astăzi, Victor Pușcaș activează în calitate de conferențiar universitar al Facultății de Drept a Universității de Studii Europene din Moldova.

În acest interviu, am încercat să conturez doar unele crâmpie din activitatea multilaterală a patriarhului justiției moldovenești, Victor Pușcaș.

Care este secretul ascensiunii Dumneavoastră? Ați fost un răsfațat al sorții sau ați fost ales în aceste posturi datorită capacităților profesionale, devotamentului față de buchea legii și expertizei unice profesionale?

Nu am fost răsfațat de soartă. Am muncit mult, am trecut prin multe greutăți. Eu m-am evidențiat în viața mea prin profesionalism. M-am născut într-o familie modestă, părinții mei erau țărani,

munceau pământul. Pentru a aduce un ban în casă, la vârsta de 12 ani, am fost angajat cioban în sat, pășteam oile, iar pentru munca aceasta eram răsplătit cu șase puduri de brânză și cu o căruță de rădăcini din pădure. Mă trezeam la patru dimineața și lucram până seara târziu. Anul școlar la mine începea toamna târziu, când oile nu mai aveau ce paște și se termina primăvară devreme, când apărea iarba și se începea sezonul de păscut oile. După clasa a noua, am plecat la „țelină”, la deștelenirea pământurilor din Siberia, unde am însușit profesiile de tractorist, combiner, lăcătuș. M-am întors acasă la vârsta de 22 de ani și am mers în clasa a X-a, eram cel mai „bătrân” elev, chiar și profesorii mă numeau Victor Stepanovici.

După 11 clase, am hotărât să merg la Chișinău, să fac studiile la Facultatea de Drept a Universității de Stat, dar atunci familia o ducea foarte greu, nu aveam nici măcar bani de drum. Pentru a câștiga niște bani, am umplut două geamantane cu prăsade din grădina mea și am plecat în orașul Voronej din Rusia ca să le vând, însă acolo nu le cumpăra nimeni și am plecat mai departe, în orașul Kursk, de unde m-am întors cu 7 ruble. Cu acești bani și cu un geamantan de mâncare am plecat la Chișinău ca să susțin examenele de admitere la Facultatea de Drept. Am susținut examenele din prima și am devenit student. Ca cel mai merituos student, am fost selectat ca să fac studiile la Moscova, la Universitatea „M.V. Lomonosov”. După absolvirea acestei prestigioase instituții de învățământ superior, mi s-a propus postul de anchetator în Procuratura orașului Moscova, nu am acceptat, pentru că am dorit să mă întorc acasă.

Revenind în Moldova, nu m-am putut angaja conform specializării. Deși aveam o pregătire teoretică bună și un stagiul de muncă suficient, mi-au fost refuzate posturile de profesor la Universitate și de anchetator în Procuratura Moldovei. Cu recomandarea Comitetului de Stat pentru Planificare, am fost repartizat instructor la Executivul raionului Telenești. Această funcție se considera neprestigioasă pentru absolvenții Facultății de Drept. Însă, în cadrul unei vizite în raionul Telenești a vice-ministrului justiției de atunci, Anatol Corobceanu, am fost remarcat și mi s-a propus să lucrez la Ministerul Justiției.

În 1971, nefiind membru de partid, unicul, am fost ales judecător în Judecătoria raionului Râbnița. Avansarea mea era o excepție, întrucât în acele vremuri puteai deveni magistrat numai fiind membru de partid sau absolvent al scolii superioare de partid.

În anul 1977, la propunerea insistentă a Ministerului Justiției, am devenit membru de partid și am fost ales judecător al Judecătoriei Supreme, în 1985 – președinte al acestei instituții.

La sfârșitul anului 1989-începutul anului 1990, am fost printre demnitarii de stat care erau pe lista persoanelor „odioase”, ce urmau să fie destituite din funcție. Această listă a fost întocmită de participanții la greva foamei din preajma monumentului lui Stefan cel Mare și Sfânt. Însă, în aprilie 1990, am fost totuși ales vicepreședinte al Parlamentului, cu cel mai mare număr de voturi dintre toți demnitarii aleși de către Parlament. Sunt mândru de faptul că în toate funcțiile pe care le-am deținut am fost promovat de organele electivă (cu excepția Ministerului Justiției), adică n-am fost promovat de o singură persoană, ci am fost ales.

Îmi amintesc cum în anul 1984, când era vacant postul de președinte al Judecătoriei Supreme și candidatura mea a fost propusă pentru această funcție, cât de minuțios am fost verificat și prin câte filtre am trecut! În Moldova, am fost verificat timp de un an, știu asta de la rudele mele, care mi-au povestit cum îmi verificau rădăcinile neamului meu. La Moscova, am trecut prin aproape 20 de trepte de control, ca, mai apoi, să trec ultimul examen în fața a 380 de deputați. Doar înainte de sesiunea Sovietului Suprem, la ultima convorbire, mi s-a comunicat că, probabil, voi fi promovat, deoarece nu mi-au găsit lucruri compromițătoare. Toate aceste încercări m-au călit și m-au ambiționat să ajung mai departe.

În viața mea, m-am temut de două lucruri: să mă învinuiască cineva că nu sunt cinstit și că nu sunt profesionist. Acestea sunt principiile mele de viață în cei aproape 30 de ani în calitate de conducător al instituțiilor superioare de drept din țară. Eu tot timpul eram principial și apăram dreptatea, permanent eram în căutarea adevărului. Ore în șir studiam minuțios legile, normele de drept. În cercul nostru, al juriștilor, eu aveam două porecle: prima „acade-

mic” („academicianul”), a doua „kopoșun” (din rusă se traduce ca cel care buchisește prin cărți).

Profesionalismul a fost cel mai important atu al meu, dar și alte calități, ca devotamentul față de drept și Constituție, autodisciplina, responsabilitatea și perseverența.

Pe parcursul a zeci de ani, nu numai ați fost în vârful piramidei, dar ați fost și un lider al colectivelor în care ați activat. Ce calități trebuie să aibă un lider?

Să fi un lider implică multă responsabilitate, organizare, autodisciplină și învățare permanentă. Cred că cel mai important pentru un lider este să ia decizii corecte și să fie principial, să fie organizat și implicat în activitatea pe care o profesează, să știe să-și îndrume colegii. Șefii sunt recunoscuți pentru că insuflă mereu teamă, în timp ce liderii sunt apreciați pentru că inspiră și motivează. Șefii, de multe ori, doar dau ordine, în timp ce liderii conduc prin puterea exemplului.

Eu tot timpul rezolvam problemele, dar organele statale mă exploatau. Eu am fost exploatat și de colectivele de muncă, pentru că lucram pentru colective.

Nimeni nu a fost concediat printr-o decizie de-a mea, nu am urmărit pe nimeni. Dacă înțelegeau că făceau greșeli, singuri plecau.

Dezvoltarea personalității de lider s-a manifestat încă din copilărie?

Da, așa este. Din copilărie, eu m-am simțit lider, care face dreptate, dar cui? La cei slabi, neputincioși, la vârstnici, la persoane cu dificultăți! Îi apăram pe cei slabi de cei puternici. Începând cu vârsta de 14 ani, lucram ca cioban, pășteam oile. Eu organizam toate ciocnirile între grupele de băieți din satul meu natal, Arionești, și cei din satul vecin, Unguri, băieții se certau, se băteau, iar eu, fiind lider, îi împăcam.

Cum ați devenit președinte al Curții Supreme de Justiție și președinte al Curții Constituționale?

Președinte al Curții Supreme de Justiție am fost între anii 1995-2001. Când se discuta candidatura mea în Parlament pentru funcția de președinte al Curții Supreme de Justiție, nu întruneam numărul

necesar de voturi. De ce? Pentru că eu, în calitate de vicepreședinte al Parlamentului, mai participam, din partea Legislativului, la protestele Partidului „Interdvijenie” și mulți deputați mă considerau susținător al acestei formațiuni politice, iar alții considerau că eu sunt frontist. În ziua când s-a discutat candidatura mea în Parlament, un deputat din orașul Cahul a declarat: „Ia uitați-vă mai atent! Victor Pușcaș i-a pus la dubală și pe comuniști, i-a pus la dubală și pe frontiști, i-a pus la dubală și pe democrați, și pe agrarieni. Ce vreți, să fie cu voi? Și m-au ales.

Și mai interesantă a fost alegerea mea în funcția de președinte al Curții Constituționale. În lege scrie: „Câte candidaturi sunt, toate se pun la vot”. Câștigă acel candidat care a luat nu mai puțin de 4 voturi. Majoritatea. Pe mine m-au înaintat judecătorii, pe urmă îl înaintează și pe dl Iuga. Dumnezeu să-l odihnească! Primul tur: trei voturi la trei, al doilea, iarăși trei la trei. În lege este scris că, în acest caz, va fi tragere la sorți. Au fost făcute 2 bilete: pe unul era scris „președinte”, pe altul nimic. Eu spun: „Dle Iuga, dumneavoastră sunteți mai în vârstă, trageți primul!”. Când a tras, biletul a fost gol. Iată că așa am devenit președinte al Curții Constituționale. Pe urmă, am fost ales președinte al Curții și la al doilea mandat.

Cum v-ați simțit când ați dat o decizie care a influențat soarta unui om?

Numai răposata mea soție, Livia Pușcaș, ar fi putut să povestească cum eu nu dormeam nopțile când examinam dosare grele. Eu am avut noroc, cât am fost la Judecătoria Supremă, la Curtea Supremă, să nu examinez dosare ale disidenților politici, dar pe care, pe urmă, i-am eliberat pe cei care au fost judecați.

Mie îmi repartizau cele mai complicate dosare: despre omor, despre cele mai mari furturi, despre delapidări, mită. Eu am început ca judecător în Judecătoria raională. Prima mea sentință o țin minte și acum: a fost despre o fată de 22 de ani, care era învinuită de mai multe infracțiuni, furturi. Doi colegi judecători spuneau că ea trebuie să stea la închisoare, vreo doi ani de zile. Dar eu nu înțelegeam cum să stea la închisoare o femeie tânără, mamă, ea are dreptul să se bucure de viață. Însă majoritatea din completul de judecată a ho-

tărât că trebuie să-i dăm doi ani de închisoare și așa și am procedat. Eu plângeam când scriam sentința. Judecătorul nu are dreptul să lucreze cu mila, ci cu dreptatea, așa cum spunea Eminescu la timpul lui: „În scaunul judecății, trebuie să se afle dreptatea, iar mila să stea la intrare în judecată”.

Pentru mine nu existau dosare simple sau complicate, în toate a fost implicată atitudinea față de soarta omului.

Vreau să menționez că judecătorii din Republica Moldova examinează anual peste 300 mii de cauze. Toate aceste cauze influențează soarta omului. În judecată se află două părți – o parte are probe, dar și alta are probe. De exemplu, una are 40 la sută de probe, alta – 60. Cui să-i dăm dreptate? Sigur că celui care are 60. Dar dacă e 50 la 50? În astfel de situații, eu procedam așa și îi învățam și pe alți judecători: dați dreptate celui mai slab, celui mai bătrân, celui care are mai puține posibilități de a se manifesta în societate, de a-și apăra demnitatea umană. Așa ar trebui să lucreze și acum judecătorii.

Cum e acum sistemul judiciar față de perioada când ați debutat în magistratură?

Sunt peste 20 de ani de când am plecat din sistemul judecătoresc. Desigur, multe s-au schimbat. Astăzi toți critică sistemul judecătoresc, justiția din Republica Moldova. Percepția publică este că în justiție este rău. Nimeni nu vede că economia este la pământ, că e sărăcie, că e ridicată criminalitatea. Asta e o manipulare strașnică a puterii. Clasa politică exploatează la maximum nemulțumirea oamenilor în interesul său.

În instanțele de judecată vin milioane de cetățeni. Dacă anual sunt examinate peste 300 mii de dosare, deja două părți sunt implicate în proces. Participă și trei, și patru persoane. Eu am avut un proces cu 2.000 de martori.

Condițiile actuale de lucru ale judecătorilor, cele de înfăptuire a justiției, sunt incomparabile cu cele de acum 40, 30 de ani. De exemplu, Judecătoria sectorului Centru din Chișinău! Ce condiții erau. La 18 judecători era o singură sală de judecată. Stăteam în hol. Nici nu aveai unde să te așezi. Nu era nici WC în clădire. Oamenii se duceau la Piața Centrală ca să-și facă necesitățile fiziologice.

În prezent, Judecătoria Centru este situată în sediul Ministerului Agriculturii – o clădire luxoasă. Dar nu toate judecătoriile dispun de sedii și condiții adecvate. Un judecător trebuie să dispună de 3 încăperi: sala de judecată, sală de deliberări și cabinet de lucru. Există asemenea condiții? Cu părere de rău, nu.

Dle Victor Pușcaș, despre principialitatea și imparțialitatea dumneavoastră circulau legende. Ce înseamnă să fii un judecător independent?

Principiul independenței judecătorilor și supunerii lor numai legii este regula de aur a justițiarului. În activitatea mea de peste 40 de ani ca justițiar, m-am străduit să fiu supus numai legii și această activitate să fie independentă față de alte organe ale statului, chiar și cele ierarhic superioare. Independența judecătorului înseamnă soluționarea litigiilor fără nicio ingerință din partea vreunei persoane. Independența este necesară pentru a asigura și imparțialitatea judecătorului față de părțile din proces. De aceea, atitudinea judecătorului în cadrul procedurii judiciare trebuie să fie neutră față de poziția și interesele părților litigante. În conformitate cu acest principiu, nimeni nu poate să dea dispoziții, să facă sugestii sau să impună judecătorului cum să soluționeze un anumit litigiu.

De exemplu, eu nu așteptam ca după sfârșitul procesului părțile să fie de acord cu mine. Eu așteptam ca să se liniștească spiritele. Voiam ca părțile să înțeleagă că așa cum am judecat eu cauza, așa ar fi judecat oricare judecător cinstit. Despre asta le vorbesc permanent tinerilor judecători. Mulți ani am fost formator la Institutul Național al Justiției, am predat la mai multe facultăți de drept, sunt și acum profesor universitar. De fiecare dată, le vorbesc viitorilor magistrați că independența judecătorului nu este independența lui personală, nu este dreptul lui de a face orice sau de a nu face nimic, este dreptul oamenilor la accesul la un judecător imparțial și independent. Oamenii au dreptul la o justiție independentă.

Prin anii 80 ai secolului trecut, am judecat un caz de mare rezonanță, când într-un sat din raionul Criuleni a fost împușcat un activist, care, cum se afirma public, era un promotor al perestroikăi. Dintr-un caz penal se încerca să se facă un caz politic. Reprezentanții Comitetului Central al Partidului Comunist insistau ca eu să fac de-

clarații publice că a fost o crimă politică, că lupta de clasă continuă. Ca să nu fie presiuni asupra altor judecători, eu, în calitatea mea de președinte al Judecătoriei Supreme, am participat personal la examinarea acestui caz și am stabilit că erau relații de rudenie între cel învinuit și victimă, am găsit probe că a fost o răzbunare între rude. Eu nu am putut să merg împotriva legii, împotriva principiilor mele. Pentru nesupunere, eu puteam să fiu eliberat din funcție, dar dreptatea a triumfat. Însă rudele victimei se revoltau că nu a fost aplicată pedeapsa cu moartea. Era o zarvă în societate. Pentru a face lumină în acest caz, eu personal, fără pază, am plecat în acest sat unde a avut loc omorul. M-am întâlnit cu sătenii, le-am explicat că a fost luată o decizie legală, că a fost un omor între clanuri și nu un omor politic.

A încercat cineva să vă influențeze vreo sentință?

Au încercat, dar nu le-a mers. Eu mă conduc după principul lui Iulius Cezar, care spunea că „soția trebuie să fie în afara oricăror suspiciuni”. Așa și judecătorul! Cea mai mare putere îi aparține judecătorului și el trebuie să o folosească, să o folosească rațional.

Un exemplu din anii 80 ai secolului trecut! Mai multe persoane de la Combinatul de Blănuri din Bălți erau bănuiți că fură blănuri. Pentru a elucida adevărul, am interogat aproape 2.000 de martori. Am examinat minuțios dosarul și nicidecum nu au fost găsite probe. După proces, am raportat cauza la Comitetul orășenesc de partid, unde mi s-a spus că Biroul acestuia îi consideră criminali și eu, până voi ajunge la Chișinău, voi fi eliberat din funcție. Însă controalele ulterioare efectuate de Procuratură au demonstrat că completul de judecători a procedat corect – prin „calcul aritmetice”, nu pot fi condamnați oamenii.

Pe parcursul vieții, la nenumăratele tentative de a mă elibera din funcție, îmi ziceam liniștit: „Cu aproape 10 profesii, nu mă voi pierde, apoi Menișe vzvoda ne dadut, dalișe Kușchi ne poșliut”.

V-ați confruntat cu ingerințe din partea demnitarilor, politicienilor?

Orice guvernare, inclusiv cea sovietică, și toate care au fost până acum încearcă să influențeze justiția. Există presiuni asupra judecătorilor. Și mass-media uneori face presiuni. Presa scrie despre ceea

ce vede, aude, simte. Magistratii trebuie să respingă aceste presiuni. Noi nu putem să interzicem justiția televizată, dar judecătorul trebuie să fie pregătit în așa fel, încât să poată riposta.

Un exemplu! În februarie 2012, ex-președintele Vladimir Voronin, în calitate de deputat din partea fracțiunii Partidului Comuniștilor, s-a adresat la Consiliul Superior al Magistraturii cu o sesizare, în care cerea să fie sancționat disciplinar și chiar indicând cum – „prin ridicarea mandatului de judecător al Curții Constituționale”. Asta din motiv că, „pe data de 26 februarie 2012, la emisiunea *Replica* al postului de televiziune Prime TV, domnul Pușcaș și-a permis să comenteze deschis toate evenimentele din țară, și-a expus opinia în privința mai multor probleme, care ar putea face obiectul de examinare la Curtea Constituțională. Considerăm că domnul Pușcaș a încălcat flagrant obligațiunile sale, statutul și jurământul de judecător”.

În hotărârea sa, Consiliul Superior al Magistraturii a refuzat inițierea procedurii disciplinare în privința mea, menționând: „Lipsește temeiuri și argumente ce ar determina CSM să inițieze procedura disciplinară împotriva judecătorului CC, Victor Pușcaș. Singurul argument invocat de autorul demersului – emisiunea *Replica* de la TV Prime – nu s-a confirmat, deoarece Consiliul, vizionând emisiunea respectivă, nu a constatat acțiuni, expuneri, opinii ale domnului Victor Pușcaș care ar putea fi considerate drept „încălcarea flagrantă a obligațiilor sale, a statutului și jurământului de judecător”. Mai mult, din conținutul emisiunii rezultă că, de fiecare dată când chestiunile dezbătute țineau concret de activitatea CC, judecătorul Victor Pușcaș invoca obligațiile legale de a nu se pronunța. Restul invocarilor domnului Vladimir Voronin au un caracter general, nu sunt argumentate cu nimic și nu pot servi temei pentru inițierea procedurii disciplinare împotriva judecătorului Victor Pușcaș. Or, sesizarea autorității competente de a iniția procedura disciplinară trebuie să fie concretă, argumentată, cu încadrare juridică a acțiunilor judecătorului, susținute de probe incontestabile”.

Mai multe discuții între judecători a stârnit declarația președintelui RM, expusă la emisiunea televizată din 29 decembrie 2022, precum că „...modul cum se comportă judecătorii astăzi va determina

notele pe care le vor primi ulterior în procesul de evaluare. Cel puțin, acolo unde Procuratura s-a mișcat și dosarele au fost trimise în judecată ar fi cazul să vedem mai multă implicare și mai multă responsabilitate din partea judecătorilor. Mai ales că procesul de evaluare îi așteaptă și modul cum se comportă ei astăzi va conta și pentru notele pe care le vor primi ulterior în acest proces de evaluare”.

Discursul președintelui RM provoacă mai multe întrebări: se știe că anual instanțele judecătorești pronunță sentințe la peste 10000 de persoane. Despre care categorii de persoane vorbește președintele RM? S-ar putea de presupus că se are în vedere dosarele de rezonanță sau cum se vorbește în spațiul public, „dosarele în privința persoanelor neloiale guvernării”. Atunci apar și mai multe întrebări: poate că instituția prezidențială asigură controlul asupra comisiei de evaluare? Cum să procedeze judecătorii cu dosarele de rezonanță: să stabilească adevărul sau să îndeplinească doleanțele guvernării politice ca să treacă evaluarea? Poate că reforma justiției se limitează la subordonarea judecătorilor politicului prin înlocuirea celor cu verticalitate cu persoane loiale puterii? etc.

În acest context, vreau să aduc opiniile unor personalități de marcă.

Prima opinie aparține lui A. Hamilton (1757-1804), unul dintre părinții Constituției americane. El scria: „Oricine ar examina ramurile diferite ale puterii, va observa că într-un sistem de guvernare unde aceste ramuri sunt separate una de alta, puterea judiciară, datorită caracterului atribuțiilor sale, întotdeauna va fi cea mai puțin primejdioasă pentru drepturile politice ale Legislativului și Executivului, pentru că ea va fi cea mai puțin aptă de a le pricinui neplăceri, de a le dăuna. Executivul nu numai distribuie distincțiile, dar și ține sabia în societate. Legislativul nu numai deține punga, dar și dictează regulile, conform cărora vor fi reglementate obligațiile și drepturile fiecărui cetățean. Și invers. Puterea judiciară nu are influență nici asupra sabiei, nici asupra pungii și ea, în cele din urmă, depinde de ajutorul ramurii executive, chiar și atunci când e vorba despre eficacitatea hotărârilor sale”.

A doua opinie aparține lui A. Koni (1844-1927). La timpul său, el sublinia că în legătură cu pericolele care amenință justiția, pro-

venind din partea guvernanților, de a-i îngrădi pe judecători de influența care ar dezvolta la ei șovăiala, lipsa de voință sau servilismul silit la adoptarea deciziilor: „Față de judecător trebuie înaintate cele mai mari cerințe – nu numai sub aspectul acumulării cunoștințelor necesare, ci și al formării voinței și al caracterului, dar să ceri de la judecător să manifeste eroism la adoptarea deciziilor, este imposibil”.

A treia opinie aparține lui Mihai Eminescu (1850-1889). Reproducem din memorie: „Eminescu conștientiza că în scaunul judecății trebuie să se afle dreptatea, iar mila, egoismul politic, diferite interese de orice natură, răzbunarea etc. – la intrarea în judecată”.

În condițiile funcționării pluripartitismului și pluralismului de opinii, toate persoanele fizice și juridice din stat și societate trebuie să-și dorească o putere judecătorească independentă și funcțională în cadrul Constituției și Legii și să condamne cu vehemență orice formă de presiune asupra justiției. În acest sens, fac o chemare seducătoare: să construim un stat de drept, democratic (art. 1 alin. 3 din Constituție) și nu un stat bazat pe drept polițienesc.

În dezvoltarea normelor constituționale, eu propun să fie adoptată o lege – „Cu privire la principiile de separare și de colaborare a ramurilor puterii în stat: legislativă, executivă și judecătorească”.

Regrețați vreo sentință dată sau o decizie luată?

Mie de toate cauzele îmi pare rău, pentru că după fiecare dosar sunt problemele oamenilor. Unii au alunecat, alți au săvârșit intenționat, dar legea-i lege. Am avut un dosar în care soția l-a tăiat pe soț cu toporul, l-a făcut bucăți, în stare de afect. Femeia avea opt copii. Ședința pe atunci a fost deschisă, în sat. În cadrul examinării, a fost stabilit că crima a fost săvârșită în stare de afect. În acest caz, era vorba despre un efect cumulativ, care se acumula zilnic. Femeia aceasta a fost maltrată de soț mai mulți ani la rând, își bătea joc de ea și de copii. Într-o zi, ea nu a mai putut răbda și l-a tăiat bucăți, în stare de afect.

Ea era sub incidența articolului care prevedea pedeapsa capitală, pedeapsa cu moartea. Noi am stabilit că a fost în stare de afect și am schimbat încadrarea articolului, i-am dat o pedeapsă mai blândă, conform articolului care încadra starea de afect. Atunci, tot satul

ne-a petrecut până la ieșirea din localitate, oamenii știau ce se întâmpla în această familie. Multe depind de judecător, judecătorul ia decizia.

Dosarele se păstrează în arhivă timp de 75 de ani. Eu le spun meu judecătorilor să înțeleagă responsabilitatea pe care o au.

Un alte regret al meu este că atunci când și Petru Lucinschi mi-a propus să candidez la postul de președinte al Parlamentului, dar eu am refuzat și l-am propus pe Dumtru Diacov. Regret, pentru că, poate, nu mai erau clanuri, scheme, furturi din averea statului.

Dle Pușcaș, mai mulți colegi vă caracterizează drept un judecător cu o mare verticalitate, ce înseamnă asta?

Să stabilești adevărul și să restabilești dreptatea. Eu tot timpul am fost imparțial și am cerut asta de la alți judecători. Dacă faci totul conform legii și nu te-ai răzbunat pe om, totul este în regulă. Acum mulți se răzbună, iar eu văd asta și plâng, atât îmi este de greu.

Iată, de exemplu, dosarul cu validarea alegerilor în Primăria Chișinău. Sistemul judecătoresc a dat cu oștea în gard, s-a pătat tot sistemul, toate trei instanțe și Judecătoria sectorului Centru, și Curtea de Apel, și Curtea Supremă. În acest dosar, lui Andrei Năstase i se invoca faptul că nu putea face agitație în ziua alegerilor, însă Andrei Năstase doar a chemat oamenii să iasă la alegeri.

Eu am criticat aceste decizii. Nu avea dreptul judecătorul să ia o astfel de decizie. Este evidentă lipsa de profesionalism și de verticalitate. După un articol al meu, această sintagmă a fost exclusă din Codul electoral de către Parlament. Sunt trei cerințe după care trebuie să conducă judecătorii. Mai întâi, trebuie să judece legea de pe principiile dreptului.

Legile pot fi democratice, dar pot fi și autocratice, totalitare și coruptibile. Noi avem și astfel de exemple când Parlamentul a hotărât să ridice astronomic salariile judecătorilor constituționali. Cum se poate întâmpla așa ceva? Judecătorii trebuie să judece legea care poate fi aplicată la rezolvarea litigiului, în primul rând, în al doilea rând, judecătorul trebuie să verifice dacă nu este încălcată Convenția Europeană pentru Drepturile Omului și, în al treilea rând, dacă nu contravine Constituției.

Domnule Victor Pușcaș, care a fost aportul dumneavoastră la elaborarea Constituției Republicii Moldova?

La 29 iulie 1994 a fost adoptată Constituția statului nostru. Mă mândresc cu faptul că, în calitate de coordonator al Comisiei pentru elaborarea proiectului Constituției Republicii Moldova, de vicepreședinte al Parlamentului Republicii Moldova, în perioada anilor 1990-1994, mi-am adus aportul la consolidarea fundamentului statului – Legea Supremă, Constituția. Ca un fir roșu trece prin conținutul ei normativ următoarele principii.

- 1) Sistemul de stat, stabilit în conformitate cu normele Constituției, nu trebuie să aibă caracteristici ideologice.
- 2) Exponentul suveranității și unica sursă a puterii de stat este poporul, care o exercită atât în mod direct, cât și prin organele sale reprezentative.
- 3) O condiție și o garanție a democrației constituționale o constituie pluralismul politic și ideologic, incompatibil cu dictatura și totalitarismul. Nicio ideologie nu poate fi ridicată la rangul de ideologie oficială a statului.
- 4) Un stat democratic și de drept poate fi constituit pe principiul separării puterii de stat în legislativ, executiv, judecătoresc.
- 5) La baza vieții economice a statului stă principiul egalității tuturor formelor și tipurilor de proprietate.
- 6) Esența democratică a statului decurge direct din misiunea sa umană, din principiul garantării drepturilor și libertăților personalității. Prin urmare, statul nu trebuie să fie considerat donator, ci ocrotitor al drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Se spune că în spatele unui bărbat de succes stă o femeie puternică. Știi că regretata dumneavoastră soție, Livia Pușcaș, a fost sprijinul dumneavoastră în toate.

Sprijin este puțin spus, ea a fost prelungirea firului vieții pe pământ. Livia a fost stâlpul familiei, a fost gospodină, stăpână și amantă, cum spun francezii. Livia mi-a fost un sprijin fundamental.

Vă aduc un exemplu: când în 1991 Mircea Druc a pornit oastea lui spre Comrat, eu eram deja acolo, atunci dețineam postul de vi-

cepreședinte al Parlamentului. Druc venea de la Chișinău, iar cei de la Comrat, cu furcile și sapele, au pornit spre înaintare. Pe la ora trei de noapte, văzând că se complică situația, eu l-am sunat pe Mircea Snegur că să-l previn că situația iese de sub control.

Mircea Snegur nu mi-a răspuns. Întrucât dumnealui locuia nu departe de noi, am sunat-o pe soția Livia, că să meargă la dl Snegur acasă și să-l anunțe despre posibile vărsări de sânge. Soția s-a dus la ora trei de noapte la Mircea Snegur acasă și l-a anunțat pe domnul Președinte că pot fi vărsări de sânge. După trei ore, la 6 dimineața, la Comrat, au ajuns câteva batalioane de militari din districtul Odesa, pe mașini blindate, care au intrat în Comrat.

Livia nu s-a limitat numai la familie, ea, mulți ani, a lucrat în educație. Când lucram la Râbnița, ea, de la tânăr specialist, a ajuns în postul de vicedirector al Direcției educație, apoi, în Chișinău, a fost director al Școlilor nr. 3, nr. 31, a fondat Liceul „Nicolae Iorga” de la Botanica, a fost lider sindical, a fost consilier al sectorului Botanica.

Domnule Victor Pușcaș, vă simțiți un om împlinit?

La vârsta de aproape 80 de ani, mă simt un om împlinit și fericit, înconjurat de copii și nepoți, de prieteni și oameni binevoitori. Am o familie frumoasă: două fiice, care au cariere de succes aici, în țara noastră, patru nepoți și un strănepot. Am făcut ce am putut pentru societate, fiind în eșalonul de vârf al puterii. Mă simt fericit, că la cei 80 de ani mă scol dimineața și pot să mă îngrijesc singur, mă îmbrac singur, deși am avut multe intervenții chirurgicale.

Eu cred că acel drum anevoios pe care l-am traversat a avut rolul de a ne pregăti pentru succese și de a forma oameni puternici și responsabili.

Interviu realizat de Livia Lupașcu

APROAPE 40 DE ANI ÎNTRE JUDICIAR ȘI POLITIC A FOST PĂSTRATĂ BALANȚA

*(Interviu cu Victor Pușcaș, doctor în drept,
judecător la Curtea Constituțională a Republicii Moldova)*

Cel mai greu lucru de păstrat este echilibrul.
Jean GRENIER

În viața fiecărui om exista câteva etape: copilăria, tinerețea, maturitatea. Maturitatea, de obicei, o asociem cu profesia pe care ne-o alegem. Când Dvs. ați înțeles că Vă veți consacra funcției de judecător?

Cred că atunci când mi s-a propus să candidez la funcția de judecător. Dar mi se pare că trăsăturile necesare judecătorului au început să se formeze încă în copilărie. Cât mă țin minte, nicio dată nu mă simțeam bine alături de cei puternici. Mă țineam cât mai departe de lideri. Nu-mi plăceau soluțiile forțate, mai ales cele impuse de gloată, care, în opinia mea, hotărăște, dar nu gândește. Totdeauna eram de partea celor mai slabi: fie de o vârstă mai mică, fie cu sănătatea mai șubredă, fie mai săraci etc. Îndeosebi, eram de partea celor obijduiți. Îmi plăcea dreptatea. Astăzi – o pot confirma cei care mă cunosc – reacționez prompt, cu durere în suflet, atunci când se face o nedreptate, oricât de neînsemnată ar fi ea. Anume aceste trăsături, consider, m-au ajutat nu doar sa-mi aleg, ci și să urmez în viață profesia de judecător.

Este cunoscut faptul că ați activat în toate ramurile puterii: legislativă, executivă și judecătorească. Ați fost și lider al unor organizații politice și obștești. Care este rolul părinților în devenirea lui Victor Pușcaș, personalitate de stat, politică, obștească?

Deseori auzim zicându-se că succesele profesionale se datorează celor „șapte ani de acasă”, că buna pornire în viață asigură reușita carierei – și da, și nu. De ce?

Majoritatea oamenilor își petrec copilăria în familie și influența ei este, bineînțeles, de netăgăduit. Eu însă cred că aș avea dreptul să vorbesc nu doar de cei șapte ani numiți „de acasă”, ci, în general,

de toți cei 65 de ani trăiți ca o prelungire a anilor de acasă. Temelia dezvoltării mele au așezat-o părinții, dar și prima învățătoare – Maria Vasilievna Perevoznic. Anume ei mi-au altoit trăsături necesare prin niște simple sfaturi, a căror înțelepciune am înțeles-o cu anii și care mă însoțesc permanent și îmi sunt de folos până în prezent. De exemplu: să nu încerci să sari în vârful Olimpului ca un iepure, dar să urci pas cu pas treptele vieții; să faci permanent ceea ce trebuie pentru toți, nu doar pentru tine ș.a.

Într-o altă etapă a devenirii mele, a apărut soția ca o prelungire a celor șapte ani de acasă – o femeie devotată firului vieții pe pământ, care a fost și este un sprijin de nădejde nu doar mie, ci întregii familii, copiilor, îndeobște, oamenilor.

Rădăcinile copacului meu îmi sunt munca și dragostea de tot ce mă înconjoară: soarele, pădurile, anotimpurile, familia, soția, copiii. Sunt născut în 1943 și e clar că am trecut prin cele mai grele timpuri: războiul și foametea. Trei scăpări ale copilăriei mele sunt: foarte puțin somn, foarte puțină joacă și foarte puține cărți citite. Toți copiii de școală începeau anul de învățământ la 1 septembrie și îl terminau în lunile mai-iunie anul următor. Pentru mine această perioadă avea alte limite: sfârșitul lunii octombrie și, în funcție de venirea primăverii, martie-aprilie.

Am început-o cu îngrijirea turmei de oi a locuitorilor satului. N-am reușit să ajung la cârma stânei, adică să devin baci, dar strungar și cioban am dovedit să fiu. Mai apoi, am lucrat, aproape cinci ani, mecanizator, trei dintre care – la deștelenirea pământurilor din Siberia. Am fost nu doar tractorist, ci și combiner, lăcătuș. Mi-a rămas în amintire nu numai mirosul pământului proaspăt arat, dar și al pâinii fierbinți, coapte de mama în cuptorul casei părintești.

În cele ce au urmat, permanent mă gândeam și tindeam să fac față sarcinilor când lucram judecător în judecătoria raională, de exemplu, mă străduiam să ating nivelul de cunoștințe și profesionalism al judecătorului din Judecătoria Supremă a RSSM, considerând că, în caz contrar, judecătorii superiori îmi vor putea ușor anula hotărârile. Ajungând la Judecătoria Supremă a RSSM, ținteam nivelul celor din Judecătoria Supremă a URSS. Devenind ju-

decător al Curții Constituționale, mă orientez la standardele Curții Europene pentru Drepturile Omului.

Atât unele publicații, cât și persoane aparte, Vă reproșează că, după ce ați ocupat posturi de conducere în vechiul sistem totalitar, ați activat cu toți președinții – M. Snegur, P. Lucinschi, V. Voronin, dar totodată și cu A. Moșanu, M. Druc, A. Sangheli și alții. Sunt perioade absolut diferite, dar și personalități cu viziuni politice diferite. Totuși, nimeni n-a îndrăznit să Vă numească conformist. Cum V-a reușit așa ceva?

N-aș dori să-mi dau careva aprecieri personale. Una voi spune: n-am profitat de protecția unor persoane influente nici în sistemul sovietic, nici în noul sistem, format după proclamarea independenței Moldovei. Nici familia mea n-a dispus vreodată de careva „bani de haram”. Fiicele și-au făcut studiile nu în prestigioase universități de peste hotare, ci la Universitatea Pedagogică și, respectiv, la ULIM; nu lucrează prin ambasade sau diverse organisme internaționale cu salarii în valută, ci la Chișinău.

Exista totuși câteva situații în activitatea mea de aproape 40 de ani în instituțiile publice, care necesită o anumită claritate, în primul rând pentru mine.

Cum s-a întâmplat, bunăoară, că în 1969, dintre toți studenții Facultății de Drept a Universității de Stat din Moldova am fost selectat printre primii pentru transfer la Universitatea de Stat „M.V. Lomonosov” din Moscova, după cum mi s-a explicat, pentru perfecționarea cunoștințelor, astfel că, după absolvire, să devin profesor la Facultatea de Drept.

Cum s-a întâmplat că, după ce m-am specializat doi ani în criminalistică și mi s-a propus să fiu angajat anchetator în Procuratura orașenească a Moscovei, întorcându-mă acasă, n-am mai putut fi profesor la Universitate, dar nici chiar anchetator în Procuratura Moldovei? Deși aveam o pregătire teoretică, consider, bună și un stagiu de munca suficient, mi s-a refuzat în ambele încercări. Potrivit îndreptării Comitetului de Stat pentru Planificare, am nimerit instructor la executivul raionului Telenești. Această funcție se considera neprestigioasă pentru absolvenții Facultății de Drept.

Le sunt recunoscător lui V.M. Volosiuc, ministru al justiției, și lui A.V. Corobceanu, viceministru al justiției din anii 70 ai secolului trecut. Aceștia, ocupându-se de selectarea cadrelor, m-au „găsit” în Telenești și mi-au propus să lucrez la Ministerul Justiției. Instituția menționată se considera drept o trambulină pentru funcția de judecător. Cum s-a întâmplat că, nefiind membru de partid, să fiu ales, în 1971, în calitate de judecător, iar în 1976, la propunerea insistență a Ministerului Justiției, într-un termen de câteva luni, să devin membru de partid și să fiu ales judecător la Judecătoria Supremă?

Cum s-a întâmplat că, neabsolvind vreo școală superioară de partid și necitind în varianta deplină, a autorului, măcar o lucrare a clasicilor marxism-leninismului, în 1986, am fost ales președinte al Comisiei de revizie a PCR, funcție similară, cum ni se vorbea la Moscova, cu cea a secretarului Comitetului Central?

Și cum s-a întâmplat că, la sfârșitul anului 1989-începutul anului 1990, numele meu era printre primele în lista persoanelor „odiosoase”, ce urmau să fie destituite din funcțiile ocupate? Lista a fost întocmită de participanții la greva foamei din preajma monumentului lui Ștefan cel Mare și Sfânt, însă, în aprilie 1990, am fost totuși ales în calitate de vicepreședinte al Parlamentului cu cel mai mare număr de voturi dintre toți demnitarii aleși de către Parlament.

Mă mândresc sincer cu faptul că, în toate funcțiile pe care le-am deținut, inclusiv actuală, permanent am fost promovat de organe electivă (cu excepția Ministerului Justiției), adică n-am fost angajat de o singură persoană. Îmi amintesc că în 1984, când se căuta persoana potrivită pentru funcția de președinte al Judecătoriei Supreme, abia am trecut de vârsta de 40 de ani.

Atunci am fost studiat în Moldova câteva luni, poate și mai mult, iar la Moscova am trecut aproape 20 de trepte de control, ca mai apoi să trec ultimul examen în fața a 380 de deputați. Doar înainte de sesiunea Sovietului Suprem, la ultima convorbire, mi s-a comunicat că, probabil, voi fi susținut, deoarece nu au fost stabilite careva „cârlige” sau „sfori” agățate de mine.

Cum poate fi calificată această aritmie în cariera mea profesională pe durata celor aproape patru decenii de muncă în funcții cu o responsabilitate deosebită și un risc social sporit?

Intuiesc că răspunsul ar putea fi găsit în esența regimurilor politice, în care am activat, dar, probabil, și în calitățile mele profesionale, spirituale, morale, culturale, filozofice, sociale etc. Sau poate în devotamentul față de drept și Constituție.

Probabil că drept răspuns la aceste întrebări pot servi și afirmațiile primului președinte al Moldovei, Mircea Snegur, care în cartea *Откровенные диалоги* scrie: „Я на самом деле предложил В. Пушкаша как наиболее подготовленного для этой должности (postul de președinte al Parlamentului – *n.a.*). Впоследствии выяснилось, что он не пользуется поддержкой ни со стороны фронтистов (которые считали, что он слишком рьяно клонит влево), ни со стороны аграриев (которые, наоборот, усматривали в его поведении сближение с позициями правых)”.

În acea perioadă ați avut și unele neplăceri în legătură cu alegerea conducerii Parlamentului, care s-au prelungit și în alegerile parlamentare din 1994.

Da, așa este. În calitate de vicepreședinte al Parlamentului conștientizam că Legislativul, în componența să de 380 de deputați aleși în 1990, a făcut doar primii pași spre crearea statalității moldovenești, spre democratizarea societății în anul 1993, necesitând o reformare. Pentru aceasta se impunea adoptarea unei noi Constituții. Eu promovam insistent ideea alegerilor anticipate și formarea unui Parlament profesionist în număr de aproximativ 100 de deputați, idee respinsă categoric de unele forțe politice.

De situația dată s-au folosit din plin adversarii mei. În ajunul alegerilor președintelui Parlamentului, un ziar din România a publicat un proiect de document, chipurile, pregătit de mine, care prevedea introducerea stării excepționale, dizolvarea Parlamentului și convocarea adunării constituante pentru adoptarea noii Constituții. În baza aceluși pretins document, unii deputați m-au învinuit – nici mai mult, nici mai puțin – de organizarea unei lovituri de stat. A fost chiar formată o comisie parlamentară de anchetă, care a verificat „tentativele” mele de a răsturna puterea legislativă. Ea n-a confirmat învinuirile, deoarece, evident, era vorba de o provocare. Dar, cum se zice, trenul deja plecase din gară pentru alegerea mea în funcția de președinte al Parlamentului.

Alegerile parlamentare din 1994, în care concurent electoral a fost și Partidul Republican, al cărui lider eram, le-am pierdut fiind vehement atacat de extremele politice: din dreapta – Frontul Popular, din stânga – Interdvijenie. Pe atunci, nu se conștientiza sau nu se dorea să fie înțeleasă, principala lozincă a republicanilor: „Noi nu dorim să fim nici gubernie rusească, nici provincie românească. Noi suntem la noi acasă!”.

În Republica Moldova, începând cu anul 1996, se desfășoară reforma judiciară. Toată baza legislativă necesară promovării reformei a fost adoptată în perioada când activați în calitate de președinte al Judecătoriei Supreme, apoi – al Curții Supreme de Justiție și, concomitent, al Consiliului Superior al Magistraturii. Sunteți considerat unul dintre arhitecții reformei. Însă reforma judiciară este caracterizată mai mult negativ decât pozitiv. Totuși, ce s-a reușit și ce nu s-a reușit?

De fapt, arhitecți și promotori ai reformelor sunt Parlamentul și Guvernul, adică instituțiile care determină regulile de comportare a fiecăruia în stat, împart finanțele și realizează bugetul.

Reforma judiciară este criticată de unii, dar nimeni nu poate nega necesitatea ei la acel moment. Nu întâmplător era numită „reforma tuturor reformelor”. Dar orice reformă poate avea finalitate fericită doar dacă există anumite condiții pentru realizarea ei.

Marele reformator rus Stolîpin spunea: „Tărăgănarea reformelor, oricare ar fi motivul ei, mărește prețul lor pentru societate. Reformele nu pot fi efectuate forțat și peste tot la fel. Reformele nu pot fi îndeplinite cu mâinile acelor persoane, care sunt interesate în păstrarea vechii orânduiri. Finanțele sunt apa vie a reformelor”.

Ne putem oare imagina prezența, la moment, în Republica Moldova, a unor instanțe judecătorești de tip sovietic, care erau o prelungire a Executivului și se conduceau, în activitatea lor, de conștiința revoluționară, de clasă, comunistă etc.? Categorie nu. Însă se poate afirma că reforma judiciară s-a desfășurat în măsura în care guvernarea a manifestat interes pentru înlăturarea barierelor economice, organizaționale și instituționale în calea accesului la justiție: în instanțele de drept comun, la justiția constituțională, la Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

În opinia mea, pot fi enumerate și anumite succese, care au reformat radical instanțele judecătorești. Printre cele mai importante este adoptarea Legii cu privire la statutul judecătorului. Ea a format independența corpului judecătoresc; pentru prima dată a fost argumentată o nouă noțiune – puterea judecătorească, ca parte a puterii de stat; au fost introduse garanțiile constituționale de inamovibilitate a judecătorilor.

Din aceeași categorie a succeselor face parte și formarea organului de autoadministrare a judecătorilor – Consiliul Superior al Magistraturii, precum și Colegiul de Calificare și Atestare, Colegiul Disciplinar al Judecătorilor, Inspekția judiciară, formarea unui nou sistem de instanțe judecătorești de drept comun și specializate, Curtea Constituțională.

Importantă în această reformă a fost și formarea instituției apelului, care permite nu doar verificarea legalității hotărârii primei instanțe, dar prevede și dreptul de a prezenta noi probe pentru a obține o decizie definitivă.

Dar implementarea contenciosului administrativ nu e o realizare reformatoare? Cetățeanul are posibilitatea să-l pună la punct pe acel reprezentant al statului care i-a încălcat drepturile și libertățile și să obțină restabilirea prejudiciului material și moral. Ne putem imagina că ar fi putut exista așa ceva în perioada sovietică?

Deși la realizarea principiului asigurării separației puterilor mai sunt mari rezerve, putem concluziona că, în linii mari, puterea judecătorească a fost totuși separată de cea executivă, iar instanțele judecătorești au, în sfârșit, posibilitatea sa-și gestioneze independent bugetele.

Multe nu s-au reușit. Întâi de toate, concepția reformei judiciare prevede că instanțele judecătorești să fie recunoscute, *de jure* și *de facto*, parte a puterii de stat, înzestrate cu atribuții și responsabilități proprii. Această parte a puterii nu trebuie să fie privită mai prejos decât puterea legislativă și puterea executivă. Nici societatea, nici guvernanții, consider, n-au conștientizat faptul că unele privilegii și imunități trebuie acordate judecătorilor nu în beneficiul personal, ci în scopul de a asigura exercitarea funcțiilor lor în deplină inde-

pendență. În condițiile pluralismului politic și pluripartitismului, anume judecătorii se află în sfera riscurilor sociale mai des și mai mult decât orice persoană cu o altă funcție.

Constatăm că, pe parcursul anilor, au avut loc mai multe tentative de a controla instanțele judecătorești, de a le corecta, supraveghea, recomanda. Însă dreptatea poate fi așteptată de la o justiție independentă, și nu de la una dirijată.

Mi se pare că cele mai multe modificări „cu rezerve” s-au făcut anume în legislația, privind reforma judiciară. N-a fost asigurată o stabilitate a legislației.

În Republica Moldova, conform legii, fără a lua în calcul stân-ga Nistrului, trebuie să activeze circa 400 de judecători. Însă, pe parcursul a 6-7 ani, au fost afectați aproape o jumătate din acest număr. O parte n-au fost numiți în termenul de până la atingerea plafonului de vârstă, altă parte au fost pensionați. Unui număr impunător de judecători li s-au aplicat pedepse disciplinare sau li s-au intentat dosare penale etc. Plus la toate, a fost ridicată parțial și imunitatea judecătorilor. Nu se ia în considerație faptul că judecătorii, aplicând legea, activează la intersecția intereselor politice, sociale, materiale etc. Anume ei trebuie să fie apărați de diferite impedimente în activitatea lor.

Forțele politice trebuie să fie interesate în consolidarea independenței judecătorilor. Prin ce modalitate, decât cea de respectare strictă a legilor, pot fi asigurate relațiile dintre majoritate și minoritate, guvernare și opoziție etc., care oricând se pot schimba cu locurile?

Analizând mersul reformei judiciare, ajung la concluzia că o atenție mai sporită merită garantarea independenței judecătorilor și instanțelor judecătorești, crearea condițiilor adecvate pentru efectuarea justiției.

Dar independența depinde și de judecători.

Bineînțeles. Numai judecătorul poate curma „dreptul telefonic”, executarea dispozițiilor date de președintele instanței, primite printr-un mesaj, sugerate în mass-media etc. La nivelul neoficial, judecătorii expun lucruri de neînchipuit într-o democrație, privind in-

fluența diferitor factori de decizie asupra hotărârilor judecătorești, dar nimeni nu se încumetă să dea publicității frecventele cazuri de amestec în înfăptuirea justiției.

Îmi amintesc alte timpuri. În 1995, fiind în funcția de președinte al Judecătoriei Supreme, am primit o adresare a unui deputat, care îi lua apărarea unei cetățene din raionul lui de baștină, considerând că ea umblă pe drumuri de 15 ani, dar nu i se face dreptate. Deputatul nu știa sau nu dorea să cunoască că nu întotdeauna dreptatea îi aparține celui care strigă mai tare. Judecătorul nu miluiește pe nimeni. El face dreptate așa, cum prevede legea și cum îi dictează conștiința. Mihai Eminescu, la timpul său, spunea că mila poate să existe la intrare în judecată, dar în scaunul judecății trebuie să se afle dreptatea. Adresarea cu pricina am reexpediat-o președintelui Parlamentului, însoțind-o cu rugămintea de a comunica deputaților că nicio cerință în folosul cuiva nu va fi examinată, cu excepția interpelărilor trecute prin Biroul Permanent al Parlamentului. Slavă Domnului, în anii 1995-2001, am activat fără probleme.

Însă nu pot afirma că adresările cu probleme de influență și interes personal au lipsit totalmente chiar și în acea perioadă. Judecătorul, cu atât mai mult președintele Curții Supreme de Justiție, nu activează în vacuum. Nu cred că există vreo țară în care să fie exclusă total o anumită presiune asupra judecătorilor. Chiar și în statele de drept cu democrații avansate, mass-media, de obicei, anticipează deciziile finale și influențează opinia publică asupra unui sau altui caz. Însă acestea sunt niște presiuni indirecte.

Dar la noi? Cum spun moldovenii, „întrebarea vină n-are”, dar „nu trebuie să provoace dușmănie nici răspunsul”. Anume răspunsul îi aparține judecătorului.

Guvernării, indiferent de coloratura politică și de țara în care guvernează, vor încerca mereu să folosească instanțele judecătorești în interesul propriilor slăbiciuni. Însă judecătorii sunt datori să respingă orice influență. Balanța se află în mâinile judecătorilor.

Dar la Curtea Constituțională? Acum Curtea nu prea este vorbită nici de rău, nici de bine. A scăzut oare influența ei asupra procesului de stabilire a compatibilității actelor normative cu Constituția, cu standardele internaționale?

E adevărat, nu se prea vorbește. Dar de ce? A fost, să zicem, contestată Legea cu privire la patentă, pretinzându-se neconstituțională un șir de prevederi ale ei, inclusiv art. 17-18. Toți am fost martori ai protestelor de stradă cu participarea miilor de cetățeni. Curtea Constituțională a recunoscut constituționalitatea legii contestate. Ați întâlnit undeva o opinie a guvernanților care să explice protestatarilor că legea dată este constituțională? O asemenea explicație nu o găsim nici în mijloacele de informare în masă.

Ca să fie auzită, Curtea Constituțională trebuie să manifeste o independență deplină față de forțele politice, față de instituțiile de stat de drept și chiar față de organismele internaționale. Curtea Constituțională trebuie să manifeste îndrăzneală și curaj și să ia decizii care ar obliga persoanele fizice și juridice din țară să activeze în câmpul constituțional.

Sunt de părerea că independența Curții depinde, în mare măsură, și de profesionalismul celor ce o reprezintă. Curtea Constituțională activează în a treia componență, mai precis – e la al treilea mandat. Pot fi enumerate multe hotărâri din anii precedenți care îi supărau pe autorii actelor normative. Să ne amintim, în aceasta ordine de idei, doar hotărârile Curții pentru controlul constituționalității următoarelor acte: Hotărârii Parlamentului nr. 807-XV din 5 februarie 2002 „Cu privire la stabilirea datei alegerilor locale generale” (MO nr. 10 din 19.02.2002), prin care a fost fixată data alegerilor locale anticipate; a unor prevederi din Legea nr. 781-XV din 28 decembrie 2001 pentru modificarea și completarea Legii nr. 186-IV din 6 noiembrie 1998 „Cu privire la administrarea publică locală” (MO nr. 13 din 14.03.2002), prin care au fost recunoscute neconstituționale dispozițiile privind alegerea primarilor de către consiliul local; a unor prevederi din Legea privind actele de stare civilă, nr. 100-XV din 26 aprilie 2001 și din Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor, nr. 382-XV din 19 iulie 2001 (MO nr. 28 din 30.05.2002). În aceste decizii s-au recunoscut neconstituționale unele norme privind limba și modalitatea înscrisurilor în acte și în alte locuri. În acest ultim caz, de la tribuna Parlamentului chiar au răsunat amenințări, privind reorganizarea Curții.

Curtea Constituțională este o autoritate politico-juridică, de aceea ea poate aduce argumente nu numai juridice, dar și politice. Însă argumentele folosite trebuie să fie în limitele reglementarilor din conținutul normativ al Constituției.

În prezent, pot fi auzite și critici la adresa unor judecători care, chipurile, sunt exponenți ai guvernării și numai din aceste considerente sunt numiți la Curtea Constituțională. Eu nu am dreptul să susțin asemenea opinii, pentru că nu-mi permite etica judecătorească. Cu plăcere îmi amintesc perioada când au activat la Curte M. Cotorobai, C. Lozovanu, M. Iuga. Chiar dacă nu întotdeauna mă agreau, ei, în opinia mea, erau independenți și poziția „одобряем” le era absolut străină. Ei aveau concepții și doctrine proprii la apărarea Constituției.

Unii specialiști atrag atenția că, în ultimul timp, expuneți multe opinii separate asupra hotărârilor Curții. Ei leagă această poziție cu situația că ați pierdut alegerile pentru funcția de președinte al Curții Constituționale. Expunerea opiniilor separate este o ambiție sau o necesitate obiectivă?

Un ex-președinte al țării mi-a spus următoarele: „Îmi plac opiniile separate, sunt destul de convingătoare, dar hotărârile Curții Constituționale sunt pentru prezent, iar opiniile separate – pentru viitor”. Eu nu am fost de acord cu această interpretare. Indiferent de situația în care m-am aflat, fie în 2002, fie în 2008, atunci când am considerat că Curtea Constituțională trebuia să adopte o altă hotărâre, mi-am expus opinia separată. Numai în perioada 2002-2007, am avut șase opinii separate. Chiar fiind și raportor la sesiune, deși aveam și calitatea de președinte al Curții Constituționale, când nu am fost de acord cu hotărârea majorității, am motivat hotărârea Curții cum a considerat majoritatea, dar totodată mi-am expus opinia separată.

De asemenea, nu sunt de acord cu părerea precum că nu se realizează opiniile separate. Voi prezenta doar unele exemple. Unul dintre ele se referă la opinia separată asupra Hotărârii Curții Constituționale nr. 11 din 03.06.2003 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Legii privind partidele și alte organizații

social-politice, nr. 718-XII din 17 septembrie 1991. Reglementarea considerată neconstituțională în această opinie separată, și anume privind consemnarea anuală a membrilor partidului, ulterior nu a fost inclusă în noua lege privind partidele politice. Aceeași situație o avem și în cazul Avizului nr. 1 din 25.04.2006 expus pozitiv asupra proiectului de lege pentru excluderea propoziției „Caracterul licit al dobândirii se prezumă” din alineatul 3 art. 46 din Constituția Republicii Moldova, după emiterea căruia acest proiect nici nu a fost propus Parlamentului.

Acestea sunt opinii separate de pe timpul când activam și în calitate de președinte al Curții. Dar avem și exemple din prezent. Astfel, chiar dacă prin Hotărârea nr. 9 din 20.05.2008 asupra excepției de neconstituționalitate a prevederii pct. 3) alin. (1) art. 401 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova Curtea Constituțională a declarat un text neconstituțional, Parlamentul l-a modificat în alt mod – după cum era expus în opinia separată. Acum nici nu știu cum se va proceda: doar avem hotărârea greșită a Curții, care este obligatorie pentru toți și modificarea corectă introdusă de Parlament.

Un alt exemplu poate fi cauza cu patenta de întreprinzător, mai exact Hotărârea Curții Constituționale nr. 21 din 20.09.2007. În această cauză nu a fost auzită de către majoritate poziția mea, prin care argumentam că un drept acordat nu poate fi retras, recunoscându-se constituționalitatea legii, ca ulterior, după câteva luni, Parlamentul să restabilească dreptul retras.

Aceeași situație o observăm și cu dosarul privind microbuzele de rută reutilate, mai exact Hotărârea Curții Constituționale nr. 6 din 27.03.2007 pentru controlul constituționalității prevederilor pct. 5 din Regulamentul transporturilor auto de călători și bagaje, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 854 din 28 iulie 2006. În acest caz, Regulamentul a fost recunoscut constituțional, dar eu rămân ferm pe poziția că, odată ce autoritatea publică a permis circulația cu microbuze reutilate, acest drept nu putea fi retras. Dacă el a fost retras, proprietarilor urma să li se restituie prejudiciile cauzate prin acordarea și retragerea ulterioară a dreptului. Viața ne convin-

ge că am dreptate, pentru că hotărârea Curții rămâne neexecută, fiindcă aceste microbuze reutilate oricum circulă, numai că pe rute interurbane.

Sunt ferm convins că Curtea Constituțională, în orice situație, trebuie să rămână străjerul incontestabil al Constituției. Prevederile constituționale conțin mari rezerve pentru reglementările legislative, rezerve neutilizate pe deplin. Este la discreția Legislativului și a Executivului de a găsi soluțiile normative optime, conforme convingerilor majorității politice, în cadrul acestor rezerve, dar fără a afecta supremația Constituției. Politicienii vor găsi ieșiri constituționale din orice situație, iar datoria Curții Constituționale însă este de a direcționa voința acestora în albia constituțională a dreptului.

Cele relatate le-aș mai completa cu spusele lui Mark Twain: „Când vezi că ai aceeași părere cu majoritatea, e bine să mai reflectezi o dată”.

Dreptul, 2008, 18 iul.

INTERVIUL DIMINEȚII: CU PROFESORUL UNIVERSITAR VICTOR PUȘCAȘ

O discuție cu coordonatorul grupurilor de lucru asupra Constituției, adoptate în 1994

Se împlinesc 20 de ani azi de la adoptarea, prin votul deputaților, a Constituției Republicii Moldova, în vigoare acum. Cât de firesc este ca, după două decenii, să se discute în continuare dacă Legea fundamentală seamănă incertitudine sau asigură stabilitatea în societate? Una din mai multele întrebări la care vom căuta un răspuns împreună cu dl Victor Pușcaș, doctor în drept, profesor universitar, coordonator al grupurilor de lucru asupra Constituției adoptate la 1994.

Acum că se împlinesc două decenii de la adoptarea Constituției Republicii Moldova, Dvs., care ați participat direct și plenar la elaborarea textului ei, ce nume ale celor care au „ctitorit”, să spunem așa, Legea fundamentală ați pomeni în primul rând?

În primul rând, trebuie să numim Comisia constituțională, în frunte cu domnul președinte de atunci [Mircea] Snegur, întreaga Comisie constituțională și, bineînțeles, un șir de grupuri de lucru care au întocmit textul Constituției. Dar aș putea să-i numesc în primul rând pe profesorii universitari Boris Negru, Andrei Smochină, Nicolae Osmochescu, pe care putem să-i numim ingineri ai Constituției, pentru că au lucrat nemijlocit asupra întocmirii întregului text al Constituției.

Republica Moldova a conceput încet, unii ar spune chiar cu întârziere, Constituția, la aproape trei ani de la proclamarea independenței. De la distanța de peste două decenii, a fost bine, a fost rău?

Din punctul meu de vedere, a fost foarte bine procedat, deoarece noi ne aflam atunci la începutul perioadei de tranziție și nu era atât de ușor de întocmit o nouă Constituție, pentru că trebuia să ne determinăm cu principiile de bază, cu implementarea dreptului internațional. Trebuia să aderăm la acte internaționale și, bineînțeles, trebuia să ne determinăm întâi de toate ce fel de Constituție trebuie să avem, ce idealuri trebuie să se afle la baza Constituției.

Pentru că sunt cunoscute trei idealuri: o constituție ca a statelor, cum se numeau în timpul sovietic, burgheze, care erau în Europa, constituții socialiste și constituții comuniste. Noi am ales idealul de a avea o Constituție care să vorbească despre constituționalismul modern european, la baza căruia se aflau trei piloni: dezvoltarea autonomă a cetățeanului, libertatea lui și, bineînțeles, neamestecul statutului în activitatea omului.

Percepția multora a fost aceea că Legea fundamentală a înglobat fel de fel de defecte cu efect întârziat; s-au auzit chiar comparații că ar semăna cu cașcavalul olandez. Putea fi concepută mai bine astfel, încât ajustarea la realități să se fi făcut cu un minimum de amendamente?

Cei care vorbesc despre cașcaval ori nu cunosc istoria, ori nu cunosc cum se întocmesc constituțiile. La baza Constituției au stat o sumedenie de acte istorice. Nu vreau să le numesc, pentru că au fost foarte multe, inclusiv acte ale Moldovei medievale. Au fost studiate mai mult de 60 de constituții ale statelor lumii, cele mai progresive. Cine dorește să interpreteze cu bună-credință Constituția, ea dă răspuns absolut la toate problemele. Iată dați-mi drept exemplu vreo problemă și eu am să vă arăt că se găsește răspuns în Constituție. Dar trebuie să fie interpretată cu bună-credință, și nu cu rea-voință. Și atunci Constituția o să ne dea răspuns la toate întrebările.

Există interpretări diferite privind faptul dacă a avut sau nu Republica Moldova constituție în perioada 1991-1994. Pe de altă parte, Curtea Constituțională a stipulat clar, prin hotărârea din 5 decembrie 2013, că în condițiile în care Republica Moldova, ca stat suveran și independent, nu avea încă o Constituție, Declarația de Independență (27.08.1991) era singurul document care definea ordinea constituțională. Știu că ați formulat critici la această stipulare, dar ar mai fi ceva de discutat în această privință sau de contestat?

Aceasta este opinia Curții Constituționale, pe când opinia majorității specialiștilor e că la baza statutului Republica Moldova au stat mai multe acte: în primul rând, Declarația de Suveranitate, în al doilea rând – Decretul cu privire la puterea de stat. În acea perioadă, exista Constituția sovietică din 1968, dar au fost introduse

mai mult de 20 de modificări în acea Constituție, așa că putem să afirmăm că avea și Constituție, avea și legi constituționale. De aceea, nu-i corect să spunem că totul s-a început de la Declarația de Independență. Nu, au fost adoptate un șir de legi constituționale de nivel constituțional: Legea cetățeniei, Legea proprietății și multe, multe acte de nivel constituțional.

Așa că acea perioadă, în opinia mea, trebuie să fie caracterizată ca o perioadă în care Republica Moldova dispunea și de legi constituționale, dispunea și de Constituție. Altceva e că acea Constituție era caracterizată, ca și alte constituții sovietice, ca una care vorbea despre trecut și prezent. Noua Constituție trebuia să vorbească și despre viitor. De aceea, noua Constituție care a fost adoptată ne vorbește mai mult despre viitor. Adică sunt trasate niște căi în Constituție care trebuie realizate, de exemplu: statul de drept, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, care sunt foarte bine expuse în Constituție și alte principii. Au fost formate toate instituțiile statale...

V-ați exprimat în modul în care o faceți și acum față de această hotărâre. Dacă presupunem că aveți dreptate, ce poate urma, deoarece există această hotărâre și omului obișnuit i-ar părea că este bătut totul în cuie?

Bineînțeles că hotărârea Curții Constituționale este irevocabilă și nu poate fi contestată de nimeni. Dar cum să fie executată lasă să răspundă Curtea Constituțională. Pentru că în constituția din 1968 deja era inclusă problema limbii, dar Curtea Constituțională a depășit această chestiune. În noua Constituție au intrat toate actele care au existat până la Constituție. Acum lasă să explice Curtea Constituțională de ce a substituit noțiunea de supremație a Constituției și a introdus noțiunea de bloc constituțional. A introdus un precedent pe care doctrina noastră de drept, de natură romano-germanică, nu-l permite. De aceea, cum o să fie executată această hotărâre a Curții Constituțională poate o să spună însăși Curtea.

Ce mai e de spus despre procedura de alegere a Președintelui Republicii Moldova de către Parlament. 3/5 din voturile deputaților care, trebuie să recunoaștem, a furnizat destule probleme clasei politice și ar putea să mai furnizeze?

Această întrebare este absolut clară pentru mine: clasa politică în acești 20 de ani a construit trei case, le-a demolat și acum încearcă să facă a patra. Ceea ce, într-o perioadă atât de scurtă, este în pagubă pentru întreaga societate. La timpul său, Curtea Constituțională a elaborat un aviz, în care a recunoscut că președintele țării trebuie să fie ales cu 50 plus 1 din numărul deputaților aleși, dar nu cu 61 de deputați din 101. De aceea, ce-i de făcut acum?

Această situație, dacă va fi păstrată, va crea noi crize politice pentru că ultimii 15-16 ani ne-au demonstrat că o majoritate parlamentară a fost numai în anul 2001, când a fost ales președintele Voronin. Mai mult nu a existat. De aceea, să sperăm că va exista o majoritate parlamentară care va alege președintele cu 61 de voturi, eu nu cred așa ceva. Și-atunci ar trebui să fie modificat articolul 78 din Constituție. Sau să demolăm încă o dată reglementările acestei Constituții și să introducem noi reglementări...

Am auzit frecvent întrebarea de ce Constituția nu a fost supusă unui referendum și în ce măsură faptul că nu a fost lasă o umbră de îndoială asupra acestei legi fundamentale?

Iarăși depinde de faptul dacă cu bună-credință sau cu rea-voință interpretăm. Pentru că sunt trei modalități de adoptare a Constituției. Așa cum a fost Constituția României în 1991, prin Adunarea constituantă, așa cum a fost Constituția Rusiei, direct prin referendum și așa cum a fost în Republica Moldova – de către Parlament. Deci, acestea sunt trei căi recunoscute de întreaga lume și nu aceasta trebuie să ne deranjeze. Calea care a fost aleasă aceea este. Bineînțeles că parcă mai mare credibilitate ar avea referendumul, pentru că și modificarea se face prin referendum. Iată în Rusia, prin referendum se face, așa cum și a fost adoptată Constituția. În România, modificările în 2003 au fost adoptate tot prin referendum. Constituția din România a fost adoptată de Adunarea constituantă și trecută prin referendum. E clar că aceasta este parcă mai argumentat pentru specialiști. Dar pentru unii specialiști. În principiu însă, aceasta tot este o metodă de adoptare a Constituției.

Remarcați într-un articol și în acest interviu că în procesul de elaborare a textului Constituției au fost luate în considerație sau cer-

cetate și acte din vechime, cum ar fi Pravila de la Târgoviște (1542), Pravila de la Putna (1581), Pravila de la Bistrița (1618). De dragul curiozității, s-a regăsit ceva din acele acte, ca literă sau ca spirit în Legea fundamentală a Republicii Moldova?

În 1741, a fost adoptat Hrisovul lui C. Mavrocordat. Atât de important a fost acest act, numit în Moldova hrisov, că în Franța, în ziarul „Mercuri de France”, a fost publicat sub numele de *Constituție*. Într-atât de important a fost! Pentru că deja ideile acestea care au intrat în Constituție se conțineau și acolo, de exemplu, dreptul la proprietatea privată sau drepturi și libertăți fundamentale și alte aspecte. Adică au trecut câteva sute, mii de ani, de când se vorbește despre legea fundamentală – Constituția. Așa că aceste idei nu înseamnă că au apărut în Republica Moldova. Unii încearcă să afirme: s-a copiat de acolo, s-a copiat de dincolo. Nu! Constituția are un fundament foarte solid. Unii afirmă că a fost copiată din Constituția României. Dar separația puterilor, adică articolul 6 care este în Constituția noastră, în Constituția României, a fost introdusă tocmai în 2003. Eu cred că asta vorbește despre multe.

Mulțumim!

consemnare: Alexandru CANȚÎR, Liliana BARBĂROȘIE
Radio Europa Liberă Moldova, 2014, 29 iul.

ЧТО ТАКОЕ СЧАСТЛИВЫЙ ЧЕЛОВЕК

Откровенный разговор о жизни и судьбе накануне юбилея

Окидывая вначале поверхностным, а потом и более внимательным оком общественно-политический небосклон родного государства, перебрав весь, так сказать, бомонд Молдовы, приходишь к выводу, что другой фигуры такого масштаба и исключительности, пожалуй, у нас больше нет. Создателя новой Конституции и концепции судебно-правовой реформы, законов по организации и деятельности Конституционного суда, административного суда, о судебной власти и многих-многих других, Виктора Пушкаш, называют отцом судебно-правовой системы Молдовы. Хотя сам он склонен скромно вписывать себя в многочисленные ряды других. И напрасно, на наш взгляд. Вряд ли кто-то другой из политиков и государственных деятелей может похвастать тем, что побывал в самых верхних эшелонах всех трех ветвей государственной власти – был председателем Верховного суда республики еще при Советской власти, стал депутатом Парламента, затем принял портфель министра, вновь возглавил высшую судебную инстанцию страны, а с февраля 2001 года стал председателем Конституционного суда РМ.

При этом, ни разу не попадал он в черные списки, его имя не полоскали папарацци – не замечен ни в постройке шикарных особняков, ни в махинациях, ни – Боже упаси! – злоупотреблениях. Настоящего профессионала, компетентного юриста, с редким сочетанием теоретических и практических качеств, его привыкли воспринимать только как человека дела, принципиального, целеустремленного и неутомимого. А между тем, мало кто знает, что это еще и добрый человек, интересный собеседник, нежный отец и дед, заядлый грибник, трепетный романтик и неисправимый мечтатель. А таких, пожалуй, в силу новых, рыночных, так сказать, реалий, уже и не сыщешь...

Сегодня Виктору Пушкаш исполняется 60 лет. Для кого-то подобный юбилей – последний рубеж, для кого-то – лишь оче-

редной Рубикон. Для Виктора Степановича – повод кинуть взгляд назад и устремиться вперед. А для нас – возможность от души поздравить нашего давнего автора и друга редакции и задать ему несколько вопросов.

Господин Пушкаш, Вы стояли у самых истоков, и даже, более того, направляли в нужное русло потоки бурной реки зарождающегося демократического государства. Вы испробовали вкус всех трех ветвей власти. Судьба у Вас завидная: Вы могли лично воплощать все задуманное от начала и до самого конца. Скажите, какая ноша самая тяжкая, где было интересней, а где – комфортнее?

Сказать откровенно? Я уверен, что свою судьбу человек кует сам. Наверное, все начинают с того, что вначале намечают цели и принципы, которыми будут руководствоваться. Мне повезло – те обстоятельства и та информация, которую я получал в жизни, помогли мне сформироваться как личность и прийти к тому, к чему я пришел. Во-первых, спасибо родителям. Они были простыми людьми. Мать не умела писать совсем, отец только расписывался. И при этом мы, четверо детей, все получили университетское образование. Отец с матерью нам преподали азбуку жизни, у них я учился мудрости, которой они сами были наделены. Но потом, когда я стал читать, выработал для себя несколько принципов, которые не утратили актуальность для меня до сих пор.

Первый принцип. Может быть, кому-то он покажется банальным или смешным, но я его стараюсь придерживаться: бороться и искать, найти и не сдаваться.

Припоминаю: Два капитана, Каверина.

Точно! Удалось в свое время прочесть эту хорошую книжку. И вот принял на вооружение. Искать: нахожусь в постоянном поиске. Бороться: добиваюсь поставленных целей, как бы ни было трудно. Не сдаваться: стараюсь не сдавать завоеванных позиций, постоянно расти. Второй мой принцип – идти на грозу.

Тоже читали: Даниил Гранин – Иду на грозу.

Правильно. Одинаковые книги нам попадались. Стараюсь плыть против течения. Идти на опасность, не поворачиваться спиной к трудностям. И третья книжка, сформировавшая мое мировоззрение, это Зайцем на Парнас Виктора Авдеева. Прочтя это произведение, я сделал еще один важный для себя вывод: зайцем на Парнас не проскочишь, то есть с кондачка высоту не возьмешь, добиться чего-то можно только упорным, целеустремленным трудом.

У Высоцкого была фраза: „Значит, нужные книги ты в детстве читал...”

Конечно, но не только книги меня воспитывали. Я успел повкалывать пастухом, трактористом, комбайнером, слесарем, и на целине побывал, и пол-России объездил.

Это когда же, до университета?

И даже раньше. Наверное, мало кто знает о том, что 10-й класс я заканчивал в 22 года. Потому что после 8-го класса уехал по комсомольской путевке на целину. Лишь к 20 годам вернулся домой и засел за книжки. Был самым „старым” среди выпускников в школе.

Так это судьба Вами руководила или Вы сами примеряли на себя разные судьбы?

Я был романтиком, очень большим романтиком, хотел объять необъятное. Но чувствовал в себе внутренний стержень, исходя из которого, ставил перед собой цели. Главная – получить образование. Поэтому я окончил школу, поступил на юридический факультет Молдавского университета, затем перевелся в Московский университет. И дальше юридическая стезя повела меня прямо, никуда не сворачивая.

Но не всех юристов внутренний стержень выводит на такие вершины.

Все зависит от цели. Чем выше планку поднимаешь, тем большего достигаешь.

О Вашей целеустремленности ходят легенды. Рассказывают, что в то время, когда другие коллеги-юристы с утра в кабинетах попивали чай и читали газеты, а вечером норовили побыстрее убежать по личным делам, непонятный молодой

человек в Вашем лице как привязанный с девяти до шести за рабочим столом корпел над законодательством в соответствующем отделе Минюста. Сколько Вам тогда было?

Было мне 28 лет. Многие меня не понимали, удивлялись.

И сторонились, наверное. Видимо, у всякого целеустремленного человека возникает некая стена во взаимоотношениях с другими. Самая ответственная работа на Земле – судить.

Я просто чувствовал ответственность. Мне это пригодились, когда я стал судьей. Потому что, на мой взгляд, самая ответственная работа на Земле – судить.

И таким образом прошли путь от рядового судьи до верховного.

12 лет я проработал председателем высшей судебной инстанции, и утверждаю, что самая трудная, самая ответственная работа – быть судьей. Здесь требуются не только профессионализм и ответственность, но и большая человечность. Я старался сам почувствовать боль каждого человека и молодых судей всегда учил прежде всего человечности, вниманию к людским проблемам. Убеждал ставить себя на место другого. Вот пришел человек в суд. И он надеется, что с ним разберутся справедливо. Это огромнейшая ответственность! Даже самый отъявленный преступник имеет право на внимательное отношение и справедливое судебное разбирательство. И мне приятно, что я до сих пор получаю письма от тех, кого судил в свое время. Письма с благодарностью, с признанием своих ошибок и моей правоты. Десятки лет мне приходилось решать судьбы тысяч людей. Такой груз не соразмерим ни с чем.

Вижу, Вы по-прежнему болеете душой за судей.

Увы, то, что сегодня творится в судебной системе, меня огорчает так, что нельзя передать словами. Естественно, сколько лет вместе работали. Знаю все их беды, проблемы, жизнь, даже кто во что одевается знаю. И я не то, что не удовлетворен. Я в состоянии тревоги за судебную систему. Законодательная база в принципе нормальная, но многое зависит и от самого судьи, как он самого себя.

...позиционирует?

Все зависит от него самого. Я храню старую газету, в которой один журналист писал о нашумевшем лет 15 назад судебном процессе. Убили одного, как тогда считалось, активиста. Из уголовного процесса пытались сделать политический. Я наотрез отказался. И так об этом и написано в статье. Потому что, рассматривая дело, убедился, что никакой политической подоплеки в нем нет. За ослушание я мог быть снят с должности очень просто. Но на сделку с совестью – говорю об этом с гордостью – не пошел.

Всем бы так... Судей тоже надо воспитывать, дисциплинировать, привлекать к ответственности за проступки. Вы же сами были председателем Высшего совета магистратуры. А теперь я что-то не слышу, чтобы кого-то наказывали за злоупотребления или, что-то делалось в этом направлении. Информация на эту тему отсутствует.

По-моему, надо приблизить судебную систему к обществу. Судебная система не замыкается на себе, она несет часть проблем общества. И она должна быть транспарентной, прозрачной для общественного контроля. Я так сам старался вести свою деятельность и рядовых судей ориентировал быть открытыми. Судья обязан соответствовать своему статусу. И за судебным столом, не колеблясь, быть готовым расстаться со всеми благами во имя торжества справедливости. И, сняв мантию, выйдя на улицу, и даже в собственной семье, не ронять свое высокое звание. И еще – не обижать людей.

Такой властью, как судья, никто больше не располагает в жизни. Я это ощущал всегда. Кто еще обладает такой властью? Никто. Я вообще считаю, что самое большое преступление, когда представитель власти злоупотребляет своей властью по отношению к гражданам.

Врачу – да исцелись сам. Судье – да будь безупречен. Это ведь самое трудное испытание – властью.

И его, увы, не все выдерживают. Но это самое тяжкое преступление, когда представитель власти обижает маленького человека. А судья – это представитель власти, наделенный

всей полнотой власти, неограниченной власти, повторяюсь. И когда я вижу, что судьи злоупотребляют этим, идя у кого-то на поводу или из равнодушия – это для меня самая чувствительная боль. Потому что равнодушие – это тоже злоупотребление. Сильнее государственную власть скомпрометировать нельзя.

Да, тяжела судебная мантия! Тяжелее депутатского мандата?

Пожалуй... Десятки, сотни законов приняты в бытность мою депутатом. И те законы, которые мы приняли, работают, а те, что мы разрабатывали, принимались иногда и несколько лет спустя. Об этом я говорю с гордостью. Уже после того, как закончил работу в Парламенте, еще года два депутаты работали над теми проектами, которые мы подготовили или которые были в стадии завершения в 1994 году.

Из достигнутого чем можете похвастать?

Недавно в газете Время вспомнили трагические приднестровские события. Там не названы фамилии, но я рад, что оценили сам факт. Дело в том, что весной 1992 года меня избрали председателем комиссии по урегулированию приднестровского конфликта.

Да, я помню, как-то по телевидению показывали кадры, где Вы не побоялись один на один выйти к разгоряченной толпе, пытаетесь убедить дышащих ненавистью людей решить конфликт мирным путем. Как Вы решились?

И это как раз принцип, который я исповедую – всегда пытаться понять людей, постараться убедить не физической силой, а силой логики и справедливым подходом, найти компромисс, консенсус, решение, которое бы всех удовлетворило. Мне приятно, что газета отметила работу нашей комиссии, которую я возглавлял, признав, что мы ближе всех были к решению приднестровского конфликта.

Как Вы ощущаете себя сегодня, исполняя обязанности председателя Конституционного суда?

Тот же груз ответственности я ощущаю. Трудно передать, что происходит в душе человека, который ищет решение. Как у судьи – бывает, днями, а то и неделями идет внутренняя борьба

ба мотивов: виновен – не виновен, совершил – не совершил, достаточно доказательств или недостаточно, – так я более двух десятков лет балансировал между „да” и „нет”, пока выносил приговор. И так же сомневаюсь и сегодня. Вдумайтесь, ведь судья принимает окончательное решение. Решение следователя, прокурора – промежуточное. Его еще можно изменить. Даже Парламент завтра вправе вернуться к закону и изменить его. Судья принимает решение, которое изменить не может. Всё! Только вышестоящая инстанция, бывает, пересматривает. А решение Конституционного суда вообще не может быть обжаловано нигде и никем.

Доплыли ли мы до правового государства? И тут уместно вспомнить нашу давнюю беседу 1999 года. Мы с Вами говорили тогда об институте присяжных заседателей как наиболее эффективной форме контроля общества за судебной системой. Кому, как не Вам, было устанавливать этот институт в Молдове? Тогда на плечи одного судьи не взваливалась бы такая страшная ответственность и критиковали бы судей за якобы необоснованные решения меньше.

Это верно. Суд присяжных – высшая форма отправления демократического и справедливого правосудия. Другого человечество пока не придумало. Но Республика Молдова не готова к введению суда присяжных. Увы, но совершенно не готова!

А что нужно для этого?

Прежде всего – повысить уровень правовой культуры общества, каждого гражданина. Суд присяжных – это ведь и защита профессиональных судей. Сегодня у нас судья беззащитен. Конечно, было бы хорошо ввести суд присяжных. Но это очень сложный процесс. Однако новый Уголовно-процессуальный кодекс РМ уже предусматривает очень интересную форму отправления правосудия. Это форма так называемого „сотрудничества с государством”, договор признания вины. Это значительно упростит и сократит судебное рассмотрение. Уголовное дело может быть рассмотрено за 5-6 дней. Во-первых. А во-вторых, государство таким образом сохраняет полноценного члена общества. Эту форму приняли не только аме-

риканцы, но и голландцы, и поляки, и румыны, и россияне. Мы воспользовались их опытом при разработке нового кодекса.

Пока что не понятно, но посмотрим, как это будет на практике. Теперь вот что. Еще пять лет назад Вы предлагали доплыть до противоположного берега – к правовому государству – и заметили, что суды фактически эту реку одолели, а вот правоохранительные органы и прокуратура – нет.

В этом вопросе мало что изменилось. Я и сегодня скажу, что судебная система обрела уже твердую почву под ногами, чего пока не скажешь о других. Если прокуратура примет новый процессуальный кодекс и начнет работать по-новому, значит, и они достигнут „земли”. Хотя самые важные изменения для прокуратуры произошли еще в июле 2000 года, когда были внесены изменения в Конституцию. Там зафиксировано, что прокурор руководит уголовным преследованием, проводит его и поддерживает обвинение в суде – три главные функции. Раньше было только две. Теперь прокурор не будет сидеть в кабинете, а будет рядом с офицером полиции, чтобы видеть все, что делается.

Глядишь, в полиции исчезнут случаи пыток и издевательств над людьми?

Это все уйдет, несомненно.

Еще один момент. Сейчас вновь упразднены трибуналы. Как создатель концепции судебно-правовой реформы 1994 года, скажите начистоту: возврат к трехступенчатой судебной системе – это откат к Молдове дореформенной или все же шаг вперед?

Вопрос с подковыркой, но я вам скажу сразу – это шаг вперед! Действительно, согласно концепции, мы в 1996 году перешли к четырехступенчатому судопроизводству. Но не создатели концепции виноваты в том, что механизм правосудия получился столь громоздким. Виноват прошлый Парламент. Он бульдозером передвинул функции трибуналов к районным судам и, фактически, оторвал Высшую судебную палату от всей судебной системы. Она только лишь в исключительном порядке что-то могла рассматривать.

На протяжении этих лет мы выступали с инициативами, чтобы исправить положение, Парламент их отбросил. То, что сейчас сделано, давно назревало. А трехступенчатая процедура как была, так и осталась: первая инстанция, апелляционная и кассационная судебные инстанции. Но сократился путь движения дел. Невозможно ведь вечно судиться.

Это уж точно. А сколько об этом талдычили мы, журналисты!

Также смотрите что получилось с экономическим судом тогда, в 1996 году! Ведь по моей инициативе мы опротестовали в Конституционном суде Закон об экономических судебных инстанциях. Я до сих пор не могу понять, почему КС нас не поддержал. Всем понятно, что экономические споры должны рассматриваться как можно быстрее. Экономические агенты не должны страдать, терпеть убытки. Но что сделал прошлый Парламент? Первая инстанция – окружной экономический суд, потом республиканский экономический суд в составе апелляционной и кассационной палат – три инстанции уже есть, да? А четвертая инстанция – после экономического суда, повторно кассационная – в ВСП РМ. Четыре уже инстанции! И пятую еще сделали – исключительную, через генерального прокурора и заместителей. Все это обернулось во вред всей нашей экономике.

Вроде бы теперь исправили положение.

Только в позапрошлом году. Сейчас первая и вторая – апелляционная – инстанции в экономическом суде, а кассационная – в ВСП. Но почему сразу так было не сделать? Это был не шаг – 10 шагов назад. Теперь лишь все встало на свои места.

А с чем это связано, что только теперь „пасьянс разложился”?

Не было, значит, тогда политической силы, которая могла переломить ситуацию. Сейчас Парламент имеет большинство и наконец начал принимать долгожданные решения.

Мечты сбываются и не сбываются. Что это мы все о делах? Давайте поговорим о приятном, о том, что радует, все же у Вас день рождения!

Очень многое радует. Я был в гуще событий больше 20 лет. Начиная с 1971 года, а с 1977 года я уже стал членом Верховного суда республики, затем работал в высших эшелонах власти. Это радость. Это гордость. Конечно, стремление, как и у всякого человека, было принести пользу. Для этого мы все живем. И, оценивая пройденное, вижу, что удалось сделать немало.

Господин Пушкаш, поделитесь секретом, как же Вам, при такой активной общественно-политической жизни, удалось избежать нападков в прессе? Я что-то не припомню, чтобы Вас кто-то кусал публично.

Критиковали и меня. И у меня были ошибки. Кто без них обходится? Но, действительно, ваш брат меня щадил. Наверное, потому что не крутился в неофициальных кругах, ничем себя не компрометировал, да и в официальных сферах не работал локтями и не лез в первые ряды. Что, я с кем-то ходил на охоту? Строил особняки, дачи, скопил золотые горы? Нет. У меня несколько друзей, которые ничего от меня не требуют. С одним вот уже 20 лет мы вдвоем рыбачим иногда. По ресторанам тоже не любили ходить, фирм не имею. У меня иной образ жизни. Свой путь. Я просто делаю свое дело, то, что положено делать. Стараюсь, чтобы как можно более профессионально. Да, я мог кому-то не понравиться. Но не глупостью иди нечестностью, а лишь справедливостью своего решения. И только к этому всю свою жизнь стремился.

Что еще не сделано, какие вершины еще собираетесь покорить?

Единственная задача – справиться с работой. Я избран судьей Конституционного суда на шесть лет. Еще три года впереди. Это очень ответственная, важная работа. Конечно, не все от меня зависит, бывает, что я остаюсь при своем, особом, мнении.

Ну а когда Вы снимаете свою величественную коричневую мантию, что Вы делаете, что Вас волнует помимо работы?

Скажу вам по секрету: я – заядлый грибник. Обошел, можно сказать, пешком все молдавские кодры. Еще люблю обрабатывать свой земельный участок. Он у меня в идеальном порядке. Люблю ездить в своё родное село, на малую родину – в село

Арионешть Дондюшанского района. Родителей уже нет, но родительский дом сохранился – старый, но ухоженный. Вот сейчас в отпуск обязательно съезжу туда. Чем я был обделен в жизни – много хороших книг не успел прочесть. Некогда. А читать люблю.

Вы счастливый человек? Не возникает ли у Вас в силу ответственности и высоты постов, которые Вы занимали, ощущение некоторой оторванности от всех? Наверное, Вы часто чувствуете себя одиноким?

Нет! Никогда не чувствовал себя одиноким. Всегда ощущал себя в гуще событий, среди людей. И всегда мне было просто общаться с людьми. С любым простым человеком. Да, я считаю себя очень счастливым. У меня прекрасная семья. У нас с женой, дочками (у меня их две плюс два прекрасных зятя) и тремя внуками – полное взаимопонимание.

О чем мечтаете, если не секрет?

О. Скажу так. В прошлом веке, когда я был молодым, вынужден был пасти овец с весны до поздней осени, я мечтал всех людей на земле сделать счастливыми. Я даже молился об этом. Но Бог не услышал мою молитву. Потом я понял, что всех сделать счастливыми невозможно. Когда я помотался по свету и вернулся домой, решил, что мое призвание – осчастливить своих сограждан, сделать так, чтобы моя Родина процветала. Но и это пока Бог мне не помог сделать. Теперь я мечтаю, чтобы хотя бы моя маленькая семья была счастлива. Но, кажется, и это мне не совсем удалось...

Это наверняка не так. Об этом логичнее спросить у Ваших домашних.

Может быть они со мной не согласятся, хотя бы в честь моего дня рождения...

Еще как не согласятся! От имени сотрудников редакции НМ хочу пожелать Вам исполнения заветных желаний, успехов в осуществлении задуманного и крепкого здоровья Вам и Вашим близким!

Наталья СИЛИЦКАЯ,
Независимая Молдова, 2003, 18 июля

VII. OMAGII. FELICITĂRI

CELE MAI ALESE GÂNDURI ÎNTR-UN CEAS ANIVERSAR PENTRU O PERSONALITATE NOTORIE A NEAMULUI NOSTRU

Anul acesta este unul remarcabil pentru comunitatea juriștilor din Republica Moldova. Este omagiat un reprezentant emerit al acesteia – dr. în drept, conf. univ., dl Victor Pușcaș, care încununează frumoasa și onorabila vârstă de 80 de ani.

Este un eveniment ce trezește emoții deosebite, deoarece protagonistul acestuia a creat istorie în evoluția țării noastre, participând la cele mai importante și decisive etape și evenimente care au marcat însăși devenirea Republicii Moldova ca stat suveran și independent, aducându-și contribuția inedită la primii pași ai acestuia în viața sa democratică.

În această lumină, filele din cartea vieții sale sunt remarcabile, iar palmaresul realizărilor este unul impunător în postura sa de jurist – autor și coautor de legi, om al legii și justiției, cercetător științific, dascăl și formator al viitorilor juriști.

Manifestând interes și implicare în soluționarea celor mai acute probleme ale societății noastre, la cumpăna dintre secole, domnia sa s-a impus cu contribuții deosebite, lansându-se activ în viața politică a țării, devenind deputat în organul legislativ. În cei peste 10 ani de activitate în această postură s-a implicat substanțial în edificarea noului stat democratic, fiind coautor al Declarației de Suveranitate a Republicii Moldova și al Decretului cu privire la puterea de stat, membru activ al comisiilor constituționale și coordonator al grupurilor de lucru, care au elaborat textul Constituției Republicii Moldova, iar ulterior – legile constituționale.

O semnificație distinctă are contribuția sa deosebită la proiectarea și inițierea reformei judiciare și de drept în noul stat, remarcându-se în special ca conducător al grupurilor de elaborare a proiectelor.

telor celor mai importante legi din domeniul justiției (cu privire la procedura penală, organizarea judecătorească, statutul judecătorului, contenciosul administrativ, Curtea Constituțională, jurisdicția constituțională, Curtea Supremă de Justiție, Consiliul Superior al Magistraturii etc.).

În paralel, s-a impus și ca om al legii și justiției, ocupând funcția de judecător, președinte de judecătorie, președinte al Judecătoriei Supreme și, ulterior, al Curții Supreme de Justiție, președinte al Consiliului Suprem al Magistraturii, judecător și președinte al Curții Constituționale a Republicii Moldova.

Enorma experiență acumulată în aceste posturi domnia sa a căutat să o valorifice cât se poate de bine, devenind cercetător științific și dascăl pentru viitorii juriști.

Ajungând astăzi la o vârstă venerabilă, domnia sa continuă să se implice activ, să se expună și să contribuie la soluționarea și depășirea celor mai acute probleme ale societății noastre ce țin de drepturile omului, justiție, lege și Constituție.

Profesionalismul său inedit, experiența sa vastă, rezultatele obținute în numeroase decenii de activitate, perseverența și corectitudinea cu care acționează, puterea și credința pe care o manifestă sunt impresionante. Personalitatea sa inspiră, reprezentând un model de urmat atât pentru generația prezentă, cât și pentru cele viitoare.

Văzut într-o astfel de lumină, dl Victor Pușcaș merită a fi cunoscut, apreciat, valorificat și, de ce nu, elogiat. Nu în ultimul rând, domnia sa merită o profundă recunoștință pentru efortul și dăruirea cu care a contribuit la edificarea Republicii Moldova ca stat de drept contemporan, pentru osteneala de a inspira prin propriul exemplu spre o luptă corectă continuă pentru promovarea și apărarea drepturilor omului, a legii, a justiției și a Constituției ca valori supreme pentru societatea noastră.

Mult stimate dle Victor Pușcaș, cu ocazia frumosului jubileu pe care îl sărbătoriți, vă adresăm cele mai sincere felicitări și urări de bine. Fie ca bunul Dumnezeu să Vă binecuvânteze cu sănătate, pace și liniște sufletească, alături de familie. Rămâneți și în continuare la

fel de activ și implicat, deoarece cei care vă cunosc și vă înconjoară au nevoie de sprijinul, susținerea, îndrumarea și înțelepciunea dumneavoastră!

La mulți ani!

*Irina IACUB,
avocat, doctor în drept, conferențiar universitar*

VICTOR PUȘCAȘ – PATRIARHUL SISTEMULUI DE DREPT AL ȚĂRII, LA 80 DE ANI

Încă de când am fondat Universitatea de Studii Europene din Moldova (USEM), eminentul profesor, cercetător, savant și publicist Victor Pușcaș ne-a fost aproape, acceptând să se alăture Catedrei de drept public a Universității noastre. Astfel, notorietatea personalității domniei sale și-a pus o amprentă prestigioasă asupra calității studiilor însușite de către studenții noștri, de-a lungul anilor, în cadrul acestei catedre.

Despre numărul incredibil de mare al performanțelor didactice, științifice, civice, publicistice ori politice ale Domnului Profesor Victor Pușcaș, Seniorul, Patriarhul sistemului de Drept al țării, se pot scrie volume întregi. Practic, începând cu anul 1971, anul în care a absolvit Facultatea de Drept a USM și Universitatea de Stat „M. Lomonosov” din Moscova, fiind licențiat în Drept și până în zilele actuale, Victor Pușcaș a reprezentat o componentă decisivă a tuturor proiecțiilor, reformelor și împlinirilor sistemului judiciar – activitate academică universitară, cercetare, reforme judiciare de drept, concepții legislative, implementări de noi și noi sisteme de drept aplicative, în funcție de permanentele evoluții sociale, juridice, constituționale și politice.

Sistemul de drept național îi datorează domnului Pușcaș însăși evoluția succesivă în timp și actuala lui devenire. Justiția națională și Victor Pușcaș au devenit deja sinonime. Multiplele sale calități de consultant în domeniu, judecător, președinte succesiv al tuturor tipurilor de instanțe judecătorești din Republica Moldova, inclu-

siv președinte al Consiliului Superior al Magistraturii, membru ori președinte al numeroaselor comisii de reformă judiciară sau constituțională, deputat, editor și autor al unora dintre cele mai prestigioase lucrări din domeniu etc., etc., toate luate la un loc, relevă o personalitate unică, uriașă care a scris istorie în sistemul de justiție din țara noastră.

Domnul profesor Victor Pușcaș face parte din acea categorie rară de erudiți incontestabili, ale cărui argumente și inițiative reformatoare din domeniul justiției au înfrânt toate opacitățile politicienilor pentru care interesul politic meschin era mai presus de consolidarea statului de drept, prin inițierea și aplicarea unor reforme de justiție compatibile cu dreptul internațional, cu legislația europeană.

Ajuns la venerabila vârstă de 80 de ani, distinsul profesor Victor Pușcaș continuă să se implice activ în absolut tot ce ține de evoluția sistemului legislativ prin incomensurabila și valoroasa sa experiență profesională. Acum, când Republica Moldova a devenit stat candidat la integrarea în Uniunea Europeană, la baza întregului pachet legislativ reformativ pe care Chișinăul îl înaintează la Bruxelles stă, la loc de cinste, numele lui Victor Pușcaș, fie în spatele multiplelor legi reformatoare, fie la baza formării unor numeroase generații de juriști, mai tineri, specialiști care-și datorează cariera profesorului Victor Pușcaș în calitate de foști studenți sau lectori ai cărților sale științifice de specialitate.

Datorită capacităților profesionale inepuizabile și mereu primenite în raport cu permanenta evoluție a sistemului de justiție, profesorul Victor Pușcaș ar trebui să fie un mentor permanent al tuturor celor care se implică în acest proces reformativ. Astfel de personalități complexe, polivalente se nasc rareori în interiorul unei generații.

LA MULȚI ANI VIGUROȘI ȘI PRODIGIOȘI, MAESTRE PATRIARH!!!

*Iurie SEDLEȚCHI,
doctor în drept, profesor universitar, rectorul USEM*

AMINTIRI DE LA ARIONEȘTI – SATUL DE BAȘTINĂ

O vorbă veche sună astfel: „Satul are ochi pentru a vedea totul, chiar și pe timp de noapte, și urechi, pentru a auzi totul, mai ales dacă ai și niște vecini curioși...”. Așa era și mătușa Nadea a lui Matvei Moscalu, care n-a avut copii, dar se bucura de copiii fraților, surorilor, mai ales de ai vecinilor, ce îi avea alături. Una din ele a fost și familia Pușcaș cu cei 4 copii ai săi. Veneam, ca nepoată de la frate, mai des pe la ea și o tot auzeam: „Iaca copchii de treabă au vecinii mei: cumiști, harnici ca niște furnici, liniștiți, ca și părinții lor, buni la suflet și săritori la nevoie”.

După vârstă, mai mult mă apropiam de Aniuța, sora lui Vitea, chiar aveam și niște legături de prietenie, era cu un an mai mare ca mine. Pe Vitea l-am descoperit mai târziu, în anii de școală, când fostul director era Piotr Nicolaevici Gîra și organiza așa-zisele adunări cu starostii de clasă, unde se discutau mai mult problemele disciplinei din școală și în afara ei. Aici l-am cunoscut pe Victor Pușcaș, deși era doar cu 4 ani mai mare, dar avea un comportament și o apreciere a problemelor puse în discuție ca ale unui matur. Pe răspunderea lui erau fumătorii și cei care mai încercau să guste alcool. Nu l-am auzit divulgând pe nimeni, dar mare minune: numărul lor era în descreștere. A influențat mult cuvântul lui și asupra celor mai periculoși, din familiile cu un singur copil, care se socoteau incorrigibili, peste ani au pus mâna pe carte și au devenit oameni.

Ca unui bărbat foarte serios, directorului începu să-i placă „lide-rul” [Victor Pușcaș], încât era invitat chiar și la ședința consiliilor pedagogice din școală. Era numit Victor Stepanovici.

Deoarece sălile de clasă ne erau vecine, nu puteai să nu observi purtările băiatului cu mult mai deosebite decât cele ale colegilor săi: aștepta liniștit după sunet să permită fetelor intrarea sau ieșirea din clasă. Avea un vocabular specific unui băiat cu „cei 7 ani de-acasă”, care bine gândește, apoi vorbește.

Au trecut ani, după 7 clase, am urmat studiile la Școala Pedagogică de la Soroca pentru 4 ani.

Pe Victor nu l-am mai văzut decât la o seară de întâlnire cu absolvenții, organizată la Arionești. Un flăcău în toată legea, modest

și cu un zâmbet ce-i divulga bunătatea sufletească. Mă invitase la dans. Eu, o puștoaică plină de emoții, eram foarte mândră că m-a onorat un astfel de băiat.

Nu l-am mai văzut, tocmai când am venit la muncă în satul natal, fiind în funcția de director adjunct pentru educație, am fost anunțată de către directorul din acele timpuri, Tudor Ciobanu, să pregătesc cu o grupă de elevi programul „Datini și obiceiuri de iarnă” pentru a merge la Curtea Constituțională să-i urăm de bine cetățeanului nostru ce ne duse faima peste hotarele satului și ale țării.

Emoții multe, pregătiri serioase și insistente.

Iată că a venit și ziua mult așteptată: copiii aveau emoții, repețind în șoaptă programul, dar și mai mari emoții aveam eu ca organizator.

Am răsuflet cu ușurință atunci, când ne-a întâmpinat un om atât de simplu după vorbă, după port. Vocea-i plină de bunătate îmi aminti de anii de școală, de Victor Pușcaș de altădată.

Era, parcă, același, dar maturizat după atâția ani de cărturărie, de muncă grea și responsabilă.

Spiritele s-au încins, emoțiile s-au epuizat și prezentarea copiilor a fost la cel mai înalt nivel. Domnul judecător le-a mulțumit copiilor, li s-au înmănat daruri, după obiceiul moldovenilor. Profesorii s-au ales cu multe cuvinte calde de laudă, felicitări și urări. Atmosfera a fost atât de caldă, încât ne-am simțit ca acasă.

Mulțumim, în numele tuturor arioneștenilor, dlui Victor Pușcaș pentru susținere și apreciere.

Domnul Victor Pușcaș, care a rămas a fi arioneștean până azi, s-a născut cu un crez sfânt: „Casa părintească nu se vinde,/ Nu se vinde pragul părintesc...”. Își păstrează și azi casa curată și grădina îngrijită, ca pe vremea părinților săi. La masa din fața casei se adună și nepoții pentru a comemora amintirea părinților plecați în lumea celor drepti. E un gest deosebit, deoarece majoritatea celor stabiliți în orașe își vând casele părintești și uită, peste ani, de ele.

Victor Pușcaș – Om al Omeniei,

Mai sincer ca sinceritatea,

Mai onest ca onestitatea,

Mai modest ca modestia,

Mai bun decât bunătatea,
Mai înțelept ca înțelepciunea!

Mulți ani prosperi!

*Tatiana CIUBUC-MOSCALU,
ex-director adjunct al L.T. „Perspectiva”, satul Arionești,
vecină a părinților lui Victor Pușcaș*

OM CU MERITE MARI

Cu siguranță, nu există arioneștean care să nu-l cunoască pe Victor Pușcaș, personalitate marcantă a satului nostru. De fapt, e cunoscut de întreaga țară, e cunoscut și peste hotarele ei. A mai născut Arionești personalități notorii, însă doar dumnealui s-a aflat în centrul tuturor evenimentelor importante ale statului, care și-au lăsat amprenta pe filele istoriei.

Domnia sa a fost numit vicepreședinte al Parlamentului, la ale cărui ședințe au fost examinate proiecte de legi, multe din acestea elaborate chiar de Victor Pușcaș. Dumnealui a fost cel care a demonstrat necesitatea adoptării legilor îndreptate spre drepturile omului, activând în fruntea Curții Supreme de Justiție și a Curții Constituționale.

Toate deciziile sale, întotdeauna, au fost legale și justificate, ceea ce a făcut ca cel ce le-a gândit și aplicat să se bucure de respect și recunoștință.

În prezent, pământeanul nostru aflându-se la odihna binemeritată, nu stă în inactivitate. Luptă, propune soluții, ia atitudine, participă la întruniri, dezbateri, emisiuni etc. Deci, oferă cu dărnicie din experiența achiziționată pe parcursul întregii veți, lăsând ca moștenire o temelie trainică pentru noi izbânzii.

Cuvintele și faptele lui Victor Pușcaș sunt pline de dreptate și adevăr, crezul său fiind: „Să știi să cauți, să lupți, să găsești și niciodată să nu cedezi în fața greutăților!”.

*Ludmila BANARI,
director adjunct, Gimnaziul „Mihail Baban”, satul Arionești*

O ÎNTÂLNIRE DE SUFLET

L-am cunoscut pe domnul Victor Pușcaș la începutul anilor 90, în acea perioadă când în țara noastră au început să se desfășoare mișcări democratice orientate spre revenirea la limba română, la alfabetul latin, la istoria veridică a neamului. Domnul Pușcaș era unul din liderii acelei mișcări și unicul din Republica Moldova care a fost prezent în toate mecanismele puterii: executiv, legislativ, judecătoresc. Și-a adus aportul la elaborarea Declarației de Independență, a Constituției democratice a Republicii Moldova și a multor alte documente de importanță majoră pentru noi toți. M-a impresionat insistența, seriozitatea, implicarea în tot ce făcea atunci.

Anul trecut, în luna noiembrie, Domnia Sa a vizitat gimnaziul din satul său natal, venind cu un set de cărți ale căror autor este, a discutat cu profesorii, cu elevii, a povestit cu mare dragoste despre casa părintească, despre părinții săi, despre copilăria petrecută pe Valea Bradului, lângă Izvorul Mare, una din cele mai pitorești locuri ale Arioneștiului, despre intenția de a iniția acolo o zonă turistică.

Suntem foarte mândri de consăteanul nostru, iar fiecare întâlnire cu dumnealui ne face mai puternici, mai încrezuți în urcușul pe Scara Devenirii.

*Ludmila SUVEICA,
director al Gimnaziului „Mihail Baban”, satul Arionești*

PROFESORUL CU CEA MAI BOGATĂ ACTIVITATE ÎN DOMENIUL JURISPRUDENȚEI

Aniversarea zilei dumneavoastră de naștere ne oferă deosebitul prilej de a demonstra cinstirea și prețuirea noastră față de tot ceea ce reprezentați. Astfel, putem afirma cu cea mai mare certitudine că rămâneți în conștiința noastră, a discipolilor dumneavoastră, profesorul cu cea mai bogată activitate în domeniul jurisprudenței, un model de aleasă inteligență, cultură, onestitate, seriozitate, sobrie-

tate, obiectivitate. Acestea sunt doar câteva dintre calitățile care vă conturează efigia și vă disting de alte personalități de notorietate, grație cărora numele Victor Pușcaș a devenit unul sonor nu doar în lumea juriștilor din Republica Moldova, ci și peste hotarele ei.

Din mulțimea valorilor cu care v-a înzestrat bunul Dumnezeu, verticalitatea vă caracterizează în mod special, aceasta constituind chintesența profesiei de jurist – fapt incontestabil, demonstrat prin nenumăratele opinii separate, făcute în calitatea dumneavoastră de judecător al Curții Constituționale. Or, în aceste timpuri tot mai dinamice și mai complexe, a-ți impune poziția, dictată de chemarea lăuntrică întru triumful adevărului și al dreptății este pe cât de nobil și înălțător, pe atât de complicat. Cu toate acestea, nimic nu vă oprește să dovediți societății că și la noi se face justiție adevărată. De astfel de oameni avem nevoie, pentru a recâștiga cel mai de preț lucru pentru noi, juriștii: încrederea cetățeanului în sistemul de drept, aici, acasă.

Pe lângă notorietatea profesională dobândită, ne-ați impresionat, întotdeauna, cu comportamentul dumneavoastră, definit prin eleganță, claritate, ținută aleasă, dar și prin căldura cuvintelor, astfel încât vorbele dumneavoastră pline de înțelepciune ne servesc drept povăț.

Trecerea anilor înseamnă, înainte de toate, bucuria răsplătirii pentru lucrarea dumneavoastră în domeniul dreptului, care însumează multe studii, articole, scrise cu atenție, neodihnă, căutări și năzuința lucrului bine făcut.

Nu putem să nu vorbim și despre îndelungata slujire la catedra universitară, unde ați îndrumat mii de studenți, care astăzi ocupă funcții înalte, tineri cărora le lăsați amintirea unui om luminos, preocupat de disciplina sa, admirator a tot ce este frumos, uman și just.

Multe ar fi de spus despre juristul Victor Pușcaș, ajuns la această vârstă onorabilă, care reprezintă nu doar un moment al bilanțului, dar și al unor planuri de viitor. Cu siguranță, există încă multe proiecte pe care le aveți în obiectiv, fiind antrenat, alături de alți specialiști din domeniu, academicieni și ucenici, în realizarea unor concepte de referință pentru justiția națională.

La ceas aniversar, ne alăturăm și noi tuturor celor care v-au spus alese cuvinte de felicitare, adresându-vă cele mai sincere urări de bine, sănătate și prosperitate. Apreciem înalt munca și devotamentul dumneavoastră, pentru că sunteți cel care, în mod esențial, contribuiți la dezvoltarea și modernizarea statului de drept – Republica Moldova.

La Mulți Ani!

Cu înaltă considerațiune,

în numele Consiliului de administrație al UJM

*Gheorghe AVORNIC, dr. hab. în drept, prof. univ., președinte al
Senatului UNSPEE, alături de echipa
„Revistei Naționale de Drept” și a ziarului „Dreptul”
Revista Națională de Drept, 2008, nr 7.*

PROMOTOR CONSECVENT AL DISPOZIȚIILOR CONSTITUȚIONALE

Cu ocazia jubileului de 10 ani ai Curții Constituționale aș vrea să menționez cu mândrie că noi, demnitarii și politicienii anilor 90, am fost primii care ne-am asumat anevoioasa misiune de fondare a cadrului legislativ al Republicii Moldova. Ce aveam până la proclamarea independenței și suveranității țării? Fiind destul de robotizați, ne supuneam legilor zămislite la Moscova. Ne rămânea doar să le copiem și să spunem că sunt legile noastre. Acele legi nu se înscriau în modelele, standardele internaționale, unele din ele urmau să apere regimul sovietic totalitar, nedemocratic, antinațional. Era o legislație pentru menținerea aceluși regim, dar nu pentru apărarea drepturilor omului, asigurarea unui mod de trai civilizat.

Un pas extraordinar de important l-a constituit adoptarea, în 1994, a primei Constituții autohtone, crearea instituțiilor statale noi, inclusiv a Curții Constituționale. Fondarea Curții a fost al doilea eveniment marcant, după adoptarea Legii Supreme. Am optat

cu tot sufletul pentru elaborarea și adoptarea Constituției, fiind în fruntea Comisiei Constituționale. Pornisem pe o cale absolut nouă, aveam de rezolvat numeroase probleme. Nu posedam experiența necesară, dar eram liberi să procedăm așa cum ne dicta conștiința și convingerile naționale. Ne simțeam stăpâni pe situație și răspunzători de destinul populației, al țării în ansamblu.

Curtea Constituțională a fost concepută și s-a afirmat drept cel mai independent organ de justiție în virtutea faptului că ea se supune numai Legii Supreme. Niciodată nimeni n-a pus la îndoială necesitatea unei asemenea instituții având menirea de a supraveghea executarea strictă a dispozițiilor constituționale, de a asigura separarea puterilor. Eu, ca unul din pionierii formării statalității, am salutat fără rezerve compartimentul din Legea Supremă care reglementează activitatea Curții Constituționale. Ca șef al statului, am numit doi judecători la Curte.

Unele hotărâri ale Curții Constituționale au trezit nedumeriri în eșaloanele puterii. Era firească această reacție, deoarece ne aflam în stadiul de formare și maturizare a societății civile în condițiile independenței. Personal, am dat un exemplu de supunere hotărârii Curții Constituționale în cazul ministrului Pavel Creangă. În linii mari, demiterea ministrului s-a efectuat din intenții raționale și acest fapt s-a adevărit ulterior. Când Curtea Constituțională a conchis că decretul prezidențial contravine Legii Supreme, eu am făcut o declarație, în care am spus că trebuie să ne conformăm hotărârilor acestei înalte instanțe. În opinia mea, exemplul acesta i-a făcut și pe alți factori decizionali să conștientizeze rolul incontestabil al Curții.

Deciziile Curții Constituționale au o rezonanță deosebită în societate. Consider că aceasta se datorează combativității, principialității și înaltului profesionalism al judecătorilor Curții. Ei, cu sprijinul experților, examinează foarte minuțios dosarele. Pe parcursul a 10 ani, Curtea Constituțională s-a afirmat ca un adevărat apărător al prevederilor Legii Supreme, de aceea hotărârile instanței întotdeauna au fost salutate, cu unele excepții, desigur, pentru că justiția nu le poate intra în voie la toți. Curtea Constituțională niciodată n-a făcut nici jumătate de pas înapoi.

Am apreciat competența atât a mult regretatului Pavel Barbalat, primul președinte al Curții, cât și a actualului președinte, Victor Pușcaș, cu care am activat împreună în Parlamentul republicii. Sunt doi mari juriști ai țării noastre. Nu mă miră faptul că Victor Pușcaș uneori face opinie separată. Îmi amintesc cu câtă insistență și minuțiozitate el demonstra punctul său de vedere pe timpurile când lucram în Parlament.

Urmăresc cu mult interes activitatea Curții și am observat că, în ultimii ani, nu mai depun sesizări Procurorul General, Guvernul, Ministerul Justiției, alți subiecți. Acest lucru nu mă bucură. Nu cred că tot ce aprobă actuala conducere este perfect. Mi-e frică să nu dăm greș cu asemenea încuviințare unanimă. Nu există discuții, dezbateri asupra legilor. Se creează impresia că totul e bine, totul este minunat. Dar nimeni nu și-ar putea lua îndrăzneala să spună că la noi este mare prosperitate și armonie socială.

Apropo de nevoile oamenilor. Eu apreciez pozitiv proiectul de lege care prevede dreptul cetățenilor de a sesiza direct Curtea Constituțională. Este o idee bună, a cărei realizare va contribui la creșterea în continuare a autorității Curții.

SNEGUR, Mircea. Justiția constituțională, 2005, nr 1.

PRINCIPIALITATE ȘI SPIRIT INDEPENDENT

Permiteți-mi să mă asociez la numeroasele felicitări primite cu ocazia aniversării a X-a de la fondarea Curții Constituționale și să Vă adresez Dumneavoastră și tuturor colaboratorilor cele mai calde și sincere felicitări.

Cunoaștem și salutăm principialitatea și spiritul independent al Curții Constituționale, care, de fapt, V-au adus succese, experiență și încredere.

Controlul constituționalității multor legi, hotărâri ale Parlamentului și Guvernului, interpretarea Constituției, publicitatea și transparența executării atribuțiilor sale au fost doar unele activități

importante ale Curții. Ea și-a spus cuvântul la armonizarea unor acte legislative naționale cu cele europene, precum și la consolidarea bazei juridice a multor transformări democratice din țară.

Instituția pe care o conduceți a contribuit în mod efectiv la consolidarea procesului democratic în Republica Moldova, respingând tentativele de dezechilibrare a puterii în țara noastră. Suntem convinși că și pe viitor membrii Curții vor apăra valorile și tradițiile democratice.

Urez Curții și colaboratorilor ei noi succese și ascensiune.

DIACOV, Dumitru. Justiția constituțională, 2005, nr 1.

FELICITARE

*Central and East European Law Initiative
A Project Developed by the Section of
International Law and Practice*

23 februarie 2001

*Domnului judecător VICTOR PUȘCAȘ,
Curtea Constituțională a Republicii Moldova,
str. A. Lăpușneanu, nr. 28, Chișinău, Moldova*

Stimate domnule Pușcaș,

ABA/CEELI are deosebita plăcere de a Vă felicita cu ocazia recente desemnări în funcția de judecător al Curții Constituționale a Republicii Moldova. Caracterul Dumneavoastră puternic și determinarea de care dați dovadă constituie o valoare de neprețuit pentru Curtea Constituțională, așa cum a fost și pentru Curtea Supremă.

Prezența Dumneavoastră în cadrul Curții Constituționale e un moment potrivit afirmațiilor următoare: „Meritul este al celui, care se avântă în vâltoarea luptei pe câmpul de bătălie, al cărui chip este acoperit de țărână, de sudoare și de sânge, al celui care luptă cu vitejie, al celui care dă greș și o ia de la capăt neconținut; al celui care

cunoaște entuziasmul arzător și devotamentul fără margini și care arde ca o făclie pentru o cauză nobilă; al celui care, în momentele sale cele mai bune, cunoaște triumful marilor realizări; și care, în cele mai grele momente, dacă dă greș, cel puțin dă greș după ce a țintit foarte sus, astfel încât locul său nu va fi niciodată printre acele suflete reci și timide, care nu cunosc nici victoria, nici înfrângerea” (*Theodore Roosevelt. Cetățenia într-o republică. Discurs la Sorbona, Paris, 23 aprilie 1910*). Biroul ABA/CEELI este nerăbdător să continue cu Dumneavoastră aceleași relații extraordinare de care s-a bucurat și până acum.

*Cu cele mai calde urări,
Elisabeth H. Loukas ABA/CEELI, 2001*

OMUL FĂRĂ CEAS

Victor Pușcaș, judecător al Curții Constituționale

Vârsta: 66 de ani

Data și locul nașterii: 18 iulie 1943, s. Arionești, r-nul Dondușeni

Studii: Școala Profesională de Mecanizare,

Facultatea de Drept a USM și Facultatea de Drept a

Universității de Stat „M.V. Lomonosov” din Moscova

Stare civilă: căsătorit, doi copii

Merite: Medalia „Meritul Civic” (1996), Ordinul Republicii (1999)

Victor Pușcaș este primul judecător din istoria Republicii Moldova care a refuzat oficial și deschis cadoul oferit de Președintele țării.

Dacă cineva ar face un top al celor mai de răsunet scandaluri ale anului, Victor Pușcaș ar avea toate șansele să intre în posesia marelui premiu. Jurist cinstit, competent și cu o reputație ireproșabilă, el a oferit în acest an o lecție de demnitate pentru întreaga societate.

După alegerile parlamentare din 5 aprilie, Victor Pușcaș a fost singurul judecător al Curții Constituționale care a pledat pentru ca instanța să ia în calcul dovezile aduse de opoziție, referitor la falsi-

ficarea alegerilor. Opinia sa a fost însă ignorată și Curtea a decis că alegerile au fost corecte.

Ca un judecător adevărat, Victor Pușcaș s-a abținut de la comentarii în presă. Dar nu a mai tăcut când Președintele de atunci al Republicii Moldova, Vladimir Voronin, i-a chemat pe judecătorii Curții la el și le-a dăruit câte un ceas elvețian de aur, despre care se zice că ar costa circa 3 mii de euro.

Judecătorul nu s-a dus la acea întâlnire cu Președintele și nici nu a dorit să ia ceasul când acesta i-a fost adus în birou. Încercările sale disperate de a se debarasa de darul prezidențial au ajuns în presă, făcând ocolul întregii lumi.

Victor Pușcaș a trimis ceasul administrației Curții pentru a scăpa de cadoul lui Vladimir Voronin, dar demersu-i n-a fost luat în seamă. Ulterior, îi propuse președintelui Curții Constituționale să-l vândă, iar banii colectați să-i transfere pentru repararea sediilor Președinției și Parlamentului, însă ideea sa a fost respinsă. A eșuat și cea de-a treia tentativă de a se descotorosi de cadou. Magistratul a încercat să-l expună în Muzeul Curții Constituționale cu mențiunea că acest ceas a fost dăruit de șeful statului unui judecător, care a renunțat la el. Calvarul lui Victor Pușcaș a luat sfârșit doar după schimbarea puterii, când cineva de la Președinție a venit și a ridicat ceasul cu bucluc.

Gestul lui Victor Pușcaș a generat o reacție în lanț în societate. Mai multe persoane care au primit ceasuri elvețiene de la șeful statului le-au scos de pe mâini și le-au ascuns prin safeuri. Este poate pentru prima dată când în baza unui cadou se iscă un scandal de proporții.

Poziția lui Victor Pușcaș a declanșat discuții despre corupția la nivel înalt, despre situația din sistemul judecătoresc din Republica Moldova. Vrând-nevrând, el a transmis un mesaj dur societății: deși independența justiției ridică semne de întrebare, nu toți judecătorii sunt „o apă și un pământ”. Există magistrați onești, care sunt în stare să readucă puterea judecătorească pe linia de plutire.

Profesionist desăvârșit, Victor Pușcaș, de altfel, unul dintre fondatorii sistemului politic din Republica Moldova, prin atitudinea luată față de o ieșire dubioasă a fostului șef al statului, a dat un pu-

ternic imbold la salubrizarea vieții publice de la noi. Astfel, el a atins punctul culminant al unei cariere strălucite de justițiar. Numele său a devenit unul de referință și, cu siguranță, povestea cadoului prezidențial, refuzat de magistrat, va intra în manualele facultăților de drept.

Omul fără ceas, vorba poetului, e corectitudinea întruchipată. Pentru că nu știe cât timp are la dispoziție, el nu-l pierde pe nimicuri.

VIP Magazin, 2009, nr 7, p. 17

ЧЕЛОВЕК-ЭПОХА

Если вдуматься, с начала образования нашей страны родилось уже два поколения – дети и внуки. 28 лет прошло! Сейчас им трудно объяснить, как мы жили 30 лет назад. Еще труднее представить, сколько усилий пришлось приложить тем, кто держал руль и управлял кораблем истории.

Среди первопроходцев – Виктор Степанович Пушкаш. Без преувеличения, это человек-эпоха. Когда идут кадры кинохроники становления молодой независимой Республики Молдова, я всегда вспоминаю о нем.

Его не зря называют отцом судебно-правовой системы Республка Молдова. Он принимал участие в разработке современной молдавской Конституции и Концепции судебно-правовой реформы, а также законов по организации и деятельности Конституционного суда, административного суда, о судебной власти и многих-многих других нормативных актов.

Он побывал в самых верхних эшелонах всех ветвей государственной власти: был председателем Верховного суда республики еще при советской власти (судебная ветвь), стал депутатом первого Парламента (законодательная), затем принял портфель министра (исполнительная), вновь возглавил высшую судебную инстанцию страны, а затем и Конституционный суд Республики Молдова.

Он был инициатором периодических изданий (СМИ – как четвертая власть государства!) *Молдаванин, Юрист Молдовы, Бюллетень Верховного Суда, Конституционное правосудие в Республике Молдова.*

Виктор Пушкаш является автором многочисленных статей и комментариев по правовым вопросам (сотни и сотни!), опубликованных в профессиональных журналах. И еще создал 5 монографий в области права (*Лицом к лицу с американским правосудием; Конституционный суд: 10 лет деятельности* и др.).

Он организовывал многочисленные международные конференции и семинары, постоянно выступая там с докладами и сообщениями.

Сегодня Виктор Пушкаш преподает в Университете европейских знаний (USEM) и передает студентам способности к независимому спокойному и отстраненному от политики мышлению, к универсальности знаний, стремлению к нравственному совершенству – честности, порядочности, заинтересованности в ближних.

Как журналист, не назову другой фигуры такого масштаба и одновременно такой доступности для прессы в нашей стране как господин Пушкаш.

Для нас, представителей СМИ, в самом загруженном своем графике он всегда находил и находит время.

Сама я работала в периодических изданиях самой разной политической направленности. И ни разу на мои просьбы прокомментировать какую-то ситуацию или ответить на насущные вопросы он не ответил отказом.

Лишь будучи судьей Конституционного суда, мог отклонить предложение высказаться на политические темы. Но только из-за запретов данной должности, а не потому, что боится или скрывает истину. Скажу больше, именно тогда он чаще, чем другие судьи КС, оставался при своем, особом мнении, невзирая на давление большинства и звонки сверху.

При этом не раз он публично признавал свои ошибки и недочеты, каялся в том, что на заре становления государства не

довел до совершенства некоторые законы, а затем – в процессе – не смог убедить коллег в необходимости сделать те или иные шаги в реформировании судебной-правовой системы, из-за чего политическая система государства могла дать сбой.

Но все вышеизложенное – далеко не все! Для меня лично важно еще то, что Виктор Пушкаш – живой, искренний, разносторонний человек, с которым можно поговорить на любые темы, который не заиклен на собственной персоне, а живо интересуется другими людьми.

Это добрый человек, нежный отец и дед, заядлый грибник, трепетный романтик и неисправимый мечтатель. А таких, пожалуй, в силу сегодняшних жестких рыночных реалий, уже и не сыщешь.

Интервью с Виктором Пушкашем всегда увлекают не только читателей, но и тех, кто пишет о нем.

Скажу больше – самая большая ценность моей профессии заключается именно в таких людях и в таких собеседниках! За что Виктору Степановичу большое отдельное спасибо!

Многие вам лета и долгой творческой плодотворной деятельности!

*Наталья СИЛИЦКАЯ, журналист
Legea și Viața, 2020, nr 7.*

VIII. FILE DIN ALBUM

Victor Pușcaș – Cetățean de onoare

Republica Moldova Raionul Dondușeni s. Arionești tel./fax)251.46.236; 46.238		Республика Молдова Дондушенский район с. Арionești
nr. <u>90</u> din <u>24</u> <u>01</u> 2020		
Extras din decizia nr. 11/1 din 19 iulie 2016		
Cu privire la conferirea Titlului Onorific de „Cetățean de onoare al satului”		
În temeiul art.43(2) Legea privind administrația publică locală nr.436-XVI din 28.12.2006, p.4 al.2 al Regulamentului privind instituirea Titlului Onorific „Cetățean de onoare al satului”, în scopul aprecierii meritelor celor mai valoroase personalități care au contribuit la dezvoltarea economică, socială și culturală a satului, la promovarea imaginii satului în țară și peste hotarele ei		
Consiliul Local DECIDE:		
1.Se conferă Titlului Onorific de „Cetățean de onoare al satului Arionești” următoarelor persoane :		
Pușcaș Victor		
2.Controlul execuției prezentei decizii se pune sarcină secretarului Consiliului local Alina Vezitiu.		
Președintele ședinței		Ina Baltă
Secretarul Consiliului Local		Alina Vezitiu

Victor Pușcaș – Cetățean de onoare al satului Arionești

Victor Pușcaș – Cetățean de onoare al raionului Dondușeni

Orașul Austin

Felicitări în numele autorităților din orașul Austin

Pentru acei cărora li se va prezenta aceasta

VICTOR PUȘCAȘ

Președintele Curții Supreme de Justiție

Prin prezenta este împuternicit pentru azi și pentru totdeauna a deveni –

Cetățean de onoare al orașului Austin

În conformitate cu legile acestui oraș, cu toate drepturile și privilegiile care se referă la această distincție și ca atare urmează a fi susținut, să-i poarte o înaltă stimă în memoria și inimile lor cetățenii – capitalei statului Tehas. Și drept recunoștință acestui fapt îi este oferit acest certificat de cetățenie.

Drept confirmare a acestui fapt eu
pun semnătura și Marele Sigiliu
al orașului

februarie, 1999

Kirk Watson, Primarul or. Austin

Victor Pușcaș – Cetățean de Onoare al orașului Austin, SUA

Casa părintească, atât de dragă și sfântă

*Părinții, sora mai mică Ana cu ficele Rodica și Aurica,
și cu nepotul Sergiu*

Pe asemenea tip de tractor și-a început activitatea Victor Pușcaș ca ajutor de tractorist în satul natal

HOTĂRIREA
 SOVIETULUI SUPREM AL R.S.S.M.

Cu privire la alegerea vicepreședintelui Sovietului Suprem al R.S.S.M.

Sovietul Suprem al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești hotărăște:
 A alege în funcția de vicepreședinte al Sovietului Suprem al R.S.S.M. moldovenesci pe cine: **PUȘCAȘ Victor Ștefan**,
 M. NREGUR.

Președinte al Sovietului Suprem al R.S.S.M.
 cv. Chișinău, 11 mai 1990

Victor Ștefan PUȘCAȘ

Deputat din partea circumscripției electorale nr. 158 Arionesti, raionul Dondușeni. S-a născut în anul 1943 în satul Arionesti, raionul Dondușeni, moldovean, membru al P.C.U.S. din anul 1975. Studii superioare — a absolvit Universitatea de stat „M. V. Lomonosov” din Moscova. Din anul 1958 a lucrat colhoznic în colhozul «Kirov».

Victor Pușcaș la microfonul permanent, până la alegerea în calitate de vicepreședinte, poreclit „Tancul Parlamentului”

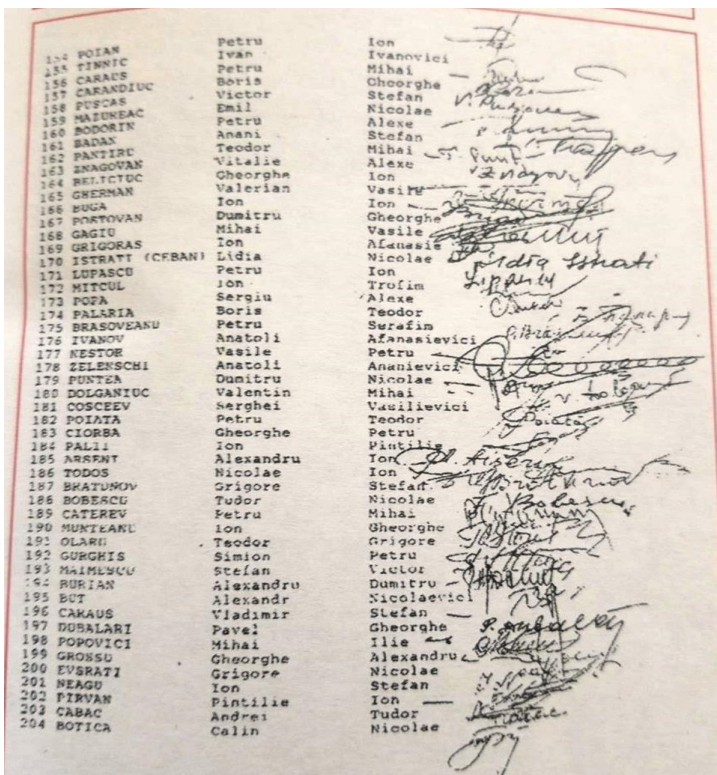
C.158 r-nul Dondușeni

PUȘCAȘ Victor

18.07.1943

Vicepreședinte al Parlamentului
R. Moldova

A votat Declarația de Independență

Semnatori ai Declarației de Independență a Republicii Moldova
Victor Pușcaș – nr. 158

După votarea Declarației de Independență, 27 august 1990

Declarația de Independență a Republicii Moldova a fost votată

Vicepreședinte al primului Parlament, 1990-1994, conducătorul grupei de experți pentru elaborarea Constituției Republicii Moldova

*Dezbateri privind reforma justiției, 27 august 1996
(de la stânga la dreapta: Vasile Sturza, Mircea Snegur,
Victor Pușcaș, Petru Lucinschi)*

Semnarea Declarației de Independență

Cu Președintele Republicii Moldova, Petru Lucinschi, 1998

La un banc cu A. Moșanu și V. Saharneanu

Domnului Victor Pușcaș
Vicepreședintele Parlamentului
Republicii Moldova

Stimate Victor Pușcaș,

Va rog să primiți felicitările și urările mele de noroc și sănătate cu prilejul împlinirii vârstei de 50 de ani. Ați avut parte de o viață bogată în evenimente și fapte. Lumea Va cunoaște ca pe o figură marcantă în viața politică a republicii, Va respectă pentru profesionalismul de care dați dovadă în crearea bazelor juridice ale statului de drept pe care îl edificăm. Cetățenii Republicii Moldova Va consideră pe bună dreptate ca fiind unul dintre apărătorii consecvenți ai drepturilor și libertăților fundamentale ale omului — ideal pentru care ați trudit permanent și fără osteneală.

Fiind o fire reformatoare, cultivând realismul și responsabilitatea în activitatea de stat, ați contribuit în mod substanțial la opera de valorificare a idealului de independență a poporului nostru. E un caz cînd interesele majore ale țării se fructifică în eforturi conștiente, în acțiuni ce Va solicită mari eforturi intelectuale, concentrarea întregii Dumneavoastră experiențe profesionale.

Țara are nevoie de asemenea oameni și demnitari de stat, care simt pulsul vieții, istoriei, știu să mobilizeze poporul spre realizarea idealurilor lui, creînd pentru aceasta baza juridică necesară. Dumneavoastră, domnule Victor Pușcaș, sinteți unul din pleada oamenilor de stat, care intrunește din plin aceste calități.

Sper că și pe viitor Veți considera slujirea idealurilor neamului drept o mare cinste. Veți face tot ce Va stă în puteri pentru a o onora cu demnitate. E un scop pentru care face să trăiești și să lupți.

Cu respect,

MIRCEA SNEGUR

Președintele Republicii Moldova

or. Chișinău

PREȘEDINTELE REPUBLICII MOLDOVA

Chișinău, 18 iulie 2018

STIMATE DOMNULE VICTOR PUȘCAȘ,

Cu prilejul celei de-a 75-a aniversări a zilei Dumneavoastră de naștere am plăcerea de a Vă adresa cele mai sincere felicitări și urări de bine.

Jubileul pe care îl marcați astăzi este o ocazie specială ca să-mi exprim aprecierea pentru munca și devotamentul pe care le-ați depus, în mod constant și consecvent, întru crearea unui sistem național judiciar eficient și independent.

Sînt convins că, într-un stat de drept, justiția este cea care trebuie să disciplineze și să confere oamenilor siguranță și stabilitate – iar Dumneavoastră V-ați dedicat întreaga viață, cu deplină perseverență și profesionalism, la realizarea acestui deziderat.

Stimate Doamnă PUȘCAȘ, fie ca sărbătoarea cu o însemnătate deosebită pentru Dumneavoastră și pentru toată familia să Vă aducă din plin multă sănătate, bunăstare, liniște sufletească și putere de muncă.

Cu stima,

IGOR DODON

**DOMNULUI VICTOR PUȘCAȘ,
EX-PREȘEDINTE AL CURȚII CONSTITUȚIONALE
A REPUBLICII MOLDOVA**

*Vicor Pușcaș împreună cu colegii de la
Curtea Supremă de Justiție, 2000*

*Ședința în plen a Curții Constituționale
(de la stânga la dreapta: Dumitru Pulbere, Elena Safaleru,
Victor Pușcaș, Mircea Iuga, Alina Ianucenco, Ion Vasilatii), 2005*

*La aniversarea celor 70 de ani, alături de rude și prieteni
(de la stânga la dreapta: M. Covaliov, Gh. Oprea,
V. Pușcaș, M. Snegur, M. Dermenji), iulie 2013*

Victor Pușcaș cu colectivul Curții Constituționale, 2006

Victor Pușcaș la Curtea Constituțională, de sărbători, cu elevii Liceului Teoretic „Perspectiva” din satul natal, Arionești, 2006

Cu prietenii de familie Larisa și Valeriu Bulgari, 2006

*Conferirea titlului onorific de Om Emerit de către
președintele interimar Mihai Ghimpu, 2011*

*La aniversarea celor 550 de ani ai satului de baștină,
Arionești, 22 mai 2013 (de la stânga la dreapta: Victor Pușcaș,
Boris Gherasim, Nicolae Timofti, Episcopul Nicodim, Ion Midrigan)*

Victor Pușcaș decorat cu Ordinul de Onoare de către Președintele Republicii Moldova, Nicolae Timofti, 13 noiembrie 2013

Victor Pușcaș – discurs susținut la Adunarea festivă dedicată aniversării a 100 de ani de la proclamarea Republicii Democratice Moldovenești, 2 decembrie 2017

Victor Pușcaș cu rectorul USEM, I. Sedlețchi

Adunarea solemnă dedicată celor 25 de ani ai Constituției R.M.

*La adunarea solemnă dedicată celor 25 de ani ai Constituției R.M.,
de la stânga la dreapta: I. Dodon, M. Sandu, V. Pușcaș*

*Victor Pușcaș, discurs la adunarea solemnă dedicată
celor 25 de ani ai Constituției R.M., 2019*

Adunarea solemnă dedicată celor 25 de ani ai Constituției R.M.

La hramul Bisericii „Sf. Mucenic Victor” și celebrarea celor 15 ani de activitate a Complexului educativ ortodox din cadrul Brigăzii de Infanterie Motorizată nr. 2 „Ștefan cel Mare și Sfânt” din Chișinău, noiembrie 2019

*În vizită la Liceul Teoretic „Mihai Viteazul”
din Chișinău, februarie 2019*

*Alături de profesori și studenți ai Universității de Studii Europene
din Moldova, la Conferința interuniversitară din 4 februarie 2019*

Lansarea monografiei „Justiția constituțională”, 2019 (de la stânga la dreapta: Victor Pușcaș, Iurie Sedlețchi și Valeriu Kuciuk)

Printre studenții Institutului de Relații Internaționale din Moldova, 2019

Victor Pușcaș la ședința senatului USEM, 2022

*Întâlnirea de suflet la Gimnaziul „Mihail Baban”
din satul natal Arionești, de la stânga la dreapta:
Ludmila Suveică, directorul gimnaziului,
Victor Pușcaș, Vasile Pascal, lider în agricultură,
Alina Vizitiu, secretar al Consiliului local*

FAMILIA

Livia și Victor – împreună mai mult de 50 de ani

Nepoata Ariana în ziua nunții

Nepoata Cristina în familia Carp

Ariana, Gleb și Adrian Trofim

*Împreună cu nepotelul Artemie
la stejarii sădiți de Victor Pușcaș, 1986*

*Notă: Toate fotografiile din acest compartiment sunt din arhiva familiei Pușcaș.

*Împreună cu familia:
ficele Mariana și Diana, ginerii Veaceslav și Oleg,
nepoții Ariana, Elina, Cristina și Artemie.*

Foto: Eduard Bîzgu

Deși am avut o activitate de peste 60 de ani și continui să profezez și în prezent la USEM, refugiul mi l-am găsit întotdeauna în familie, în mijlocul celor apropiați și dragi mie.

La vârsta de aproape 80 de ani, mă simt un om împlinit și fericit și, în pofida pierderilor din ultima perioadă, mă aflu înconjurat de copii și nepoți, de prieteni și oameni binevoitori, iar acum, printre ei, și-a făcut loc și un strănepoțel.

Victor Pușcaș
12 ianuarie 2023

Biobibliografie

Bibliografia deține un rol important în demersul științific. Colectate și plasate în cronologia apariției lor, descrierile bibliografice reprezintă un material valoros pentru cititorul-cercetător. Biobibliografia dedicată ilustrului jurist Victor Pușcaș e un omagiu adus acestuia de Biblioteca Publică de Drept din Chișinău.

Dr. Mariana HARJEVSCHI